לנצח, יען כי למרות כחשם בעֲבָרם הוא נשאר תמיד על עמדו ומטפח להם על פניהם; ולהפך, אומללים הם מאד, יען כי סוף סוף הם לומדים לדעת, כי נחלת־העבר הזאת שבאה אליהם באשמת האבות ושהם סובלים ממנה במסתרי לבבם אינה ראויה לשנאה כלל, ולא עוד אלא שבמדה ידועה ולפי תנאים ידועים רשאית היתה הנחלה הזאת להתקיים לדורות.

„דומה למרירות־הנפש של האומללים האלה מוכרחת להיות, לפי דעתנו, גם מרירות נפשם של אותם העברים שבימינו, אשר כבר נפקחו עיניהם לראות נכוחה את טיבה ומצבה של היהדות.

„הם מסתכלים לאחור ורואים שיש להם עָבר שאיננו עבר; — רואים את השנאה שהיתה כבושה להם בלב כל המין האנושי, את חייהם המרים שהיו חסרים כל מטרה וריקים מכל תוכן. הם מַביטים גם לפנים ורואים עוד הפעם רק שנאה, בוז וקלסה; כל נפש מרגשת תקרע לגזרים בזכרה גורל עברים כאלה.

„והנה אם בכלל אין אנו מתמלאים רחמים לעולם על אנשים הנדחקים מעברם, העברים בכל זאת ראוים לרחמים ולאהבה מצדנו — לו רק היו פושטים את ידיהם לקבלה מאתנו בלי גאוה ויהירות, — מפני שגורלם ידוע לכלנו וכל אחד מאתנו מכיר ומרגיש את טעם דחיתם מתוך העבר שלהם, שאיננו עובר לעולם, ומחיק יולדתם שצמקו שדיה. — עזרא הסופר הביא עליהם את רוב האסון הזה והפרושים השלימו את דחיתם. „עון־אבות מלַוה את העברים האלה רוב הימים: הספר, שהיה למרכז חייהם לגמרי . . . ועון כזה אינו סר על־ידי רשימת ספרים אחרים טובים מן הישן שפג טעמו. עון כזה יכופר רק על־ידי תשובה אל החיים עצמם.

„אולם על האשכנזים לשום אל לבם, כי לא עזרא אחד בלבד עמד עליהם להטיל דוחק בתולדותם, כי אם רבים . . . ועל־כן יתחרו יחד את העברים היושבים בתוכם בדאגתם לתחית העתיד, בשובם כמוהם אל קדמות העבר לפני מתן הספר, שבו היה האדם רק מקשיב בדומיה לילדות הטבע והיה גדל בשלוה עם עצי היער ועם תבואת השדה.* — —

* Paul de Lagarde: Deutsche Schriften 320—321.

„רצונו זה של עם ישראל, רצונו הלאומי, יכול להמָלא רק באֹפן אחד, בעזבו את הארץ וביסדו מדינה ישראלית בפני עצמה"...

„אין אני מאמין באפשרותה של התבוללות גמורה בין ישראל לעמים, שמימות עולם תהום רבה רובצת ביניהם, תהום שבין מהות האיש המערבי לבין מהות בני שם. וגם אלה שיתבוללו ויתערבו אתנו לא יהיו אלא מזרחיים מדברים אשכנזית"...

גם משפטיו הקשים על היינה וברנה, אף־על־פי שהגדיש בהם את הסאה, יש להם על מה שיסמוכו. אותו הזכרון הלאומי־הישראלי, שאנו, בתור בני ישראל, חושבים אותו להם לטובה, חושב הוא מצדו, בתור אשכנזי לאומי, להם לרעה; כי בשעה שהקיץ בהם החוש העברי הרי חדלו להיות אשכנזים. לפי דעתו, כל כשרון יעשה פרי ישוה לו רק בעמדו בתחום אחד, בעם אשר מקרבו יצא ואשר אליו קשור הוא בקשר נצחי, טבעי. — אמנם בידי „הגאון" היינה עלתה פעמים רבות לעבור את הגשר ולשיר שירים טבעיים מעל גדות הריינוס; אבל ברנה ה„בינוני" לא היה מעולם „ביתי", וגם דבריו הנכוחים והטובים מרחפים באויר, כי לא שורש בארץ גזעם.

ובמות טריטשקי, כשעוד ספדוהו ספדניא, לא שכחו אחינו אלה את אשר עולל להם, ולא נמנעו מלסַפר גם אחר מטתו...

הנרים גם אנו אבנים לסַקל את ארונו? — —

ד

צורר גדול מהראשון ועמוק מן הראשון היה הבלשן המזרחי פויל די לַגַרד, שעשה רושם גדול בדבריו נגד העברים בארצות המערב. באור אותו החזיון ושנאתו המדעית הוא ענין בפני עצמו; ואביא רק דבריו היותר קשים.*

„לא חזיון יקר הוא לראות אנשים המתמרמרים כל־כך על כל אפני החיים שהיו משוקעים בהם מבלי דעת בימים עברו, עד שאחר־כך, כאשר נפקחו עיניהם לראות את האמת, הם פונים עורף לעבר ההוא בכללו, למשפחתם ולארץ־מולדתם וכל הכרוך בהן.

„לסוף דעת האומללים האלה במעשיהם אלה לא נוכל לרדת לעולם, יען שהם שותקים ומסתירים הם את טעמם. מאושרים לא יהיו האנשים ההם

* תרגם אותם ד"ר צבי מלטר.

טריטשקי אינו „שונא ישראל", כלומר, אינו שונא עצמותו ורוחו של ישראל, במובנו של שופנהויר או דירינג, שהם היו שונאינו בלב ונפש; הוא רק נלחם עם רוח ישראל מלחמת־מגן. דבריו היו נוטים רק כלפי אותו חלק מעם ישראל, שנכנס לתחום עם אשכנז ושאינו רוצה או אינו יכול להִכּנע לפני הקולטורה הגרמנית ואינו יכול להתאחד עמה אחדות גמורה; והוא רואה בתנועה האנטישמית באשכנז מעין „התעוררות הנטיה הטבעית של האשכנזים להגן על עצמם נגד זמורת זר"...

כחוקר דברי הימים אינו מסתפק במשפטים כוללים על־אודות שנאת העולם לעם עולם, והוא שואל: „מה זה ועל מה זה נרדפים העברים כל הימים, אשר בגולה יתהלכו? מדוע זה תתנפל תמיד „החיה הרעה" שבלב העמים דוקא עליהם יותר מעל כל שאר בני־אדם?" ובא לידי מסקנא, ש„הדבר מונח בסתירה הפנימית אשר בעם ישראל, מאז קללת אלהים רבצה עליו להיות עם מחוץ לארצו, להיות שרוי בין האומות וצריך לזכויותיהם ולחלק עמהם חלק כחלק מצד אחד, ושומר מסורת אבותיו ועצמותו הלאומית מצד אחר; וזאת רק זאת הסבה לו המלחמה החיצונית של העמים, שאינם נרצים לתת לזרים כאלה חילם".

לפי דעתו, כל עם אשר יתרצה לתת לבני עם אחר היושבים אתו בארצו זכויות אזרחיות ויחשוב אותם כבניו ממש, מבלי הבדל ופדות, הרי הוא עושה כן רק על־מנת לְסַגֵל לו כחות החלק הזר הזה בחומר וברוח, ולעשותם לדבר שכּלו שלו. ובאותה שעה שרכשו להם העברים המערביים שווי־זכויותיהם, הפקירו בעצמם את עצמותם הלאומית והסכימו להיות לצרפתים, לאשכנזים וכו'. „ואנחנו — יוסיף ויאמר — אנחנו רק אדעתא דהכי, שבני־ישראל הם עתה רק מפלגה דתית, לא לאומית, נמנינו וגמרנו להשוותם אלינו בחברתנו ובארצנו. זה הוא היסוד, שמשפט־השווי הזה נבנה עליו, רצוני לומר, נתינת זכות מדינית תמורת הזכות הלאומית שסלקו ידיהם ממנה. ומן הזכות הזאת שיש לנו על הפקרת לאומיותם והתבוללותם הגמורה אתנו — לא נוכל לְוַתֵּר אפילו כמלא נימא. אנחנו השוינו אותם אלינו על־מנת שיהיו וירגישו עצמם כאחד מאתנו; אבל באותה שעה, שרגש הגזע הישראלי מתעורר ודורש תפקידו הלאומי, יֵהָרֵס מאליו אותו היסוד שעליו תשען זכותם להשתוות אלינו".

הנהגת אנשים היודעים לרעות את צאן מרעיתם, לעלות למעלה, שאין אחיהם שבמערב יכולים להשיגה; ולולא תנאי החיים הביתיים שלא יתנוני הרחק ללכת, כי אז אולי אמרתי גם אני ללכת באשר תלך".

ובכל־זאת הדור הבא אחריו, עדיין עושה שקר בנפשו, לדחות את היהודים מפני היהדות ולהעמיד את היהדות על עיקרים שבדו להם ועיקר הראשון הוא: „אני מאמין, שהיהדות עומדת למעלה מכל עצמות לאומית, באשר מלאכותה לאֶחָד ולאֲשֶׁר כל העמים והלשונות; ועל־כן מוטל על כל בני האמונה הישראלית בראש וראשונה, להוציא את היהדות לחרות מכל מיני התחומים הלאומיים המגבילים אותה, שאינם שייכים כלל לעצם היהדות ועוצרים רק בעד התפתחותה, ולעשותה בזה מדת עם אחר לדת־עולם, לדת אשר לפי תוצאות דברי ימינו ותולדתנו נוכל לאמר בצדק, כי היא היא מהות היהדות".

אבותיהם אכלו שום וריחם נודף, והם חוזרים ואוכלים שום...

ג
צוררי ישראל

הרהורים שונים עלו על לבבי, בקראי את המאמרים הנוגעים לעניני־ישראל במהדורה החדשה של הקובץ „מלחמת האשכנזים" מאת הינריך לבית טריטשקי, שיצא לאור עם הוספות מעזבונו.* הם המה מאמרי טריטשקי נגד היהודים, אשר עשו רושם גדול בשנות השמונים מבחוץ ומבית ואשר גרֶץ ואחרים מחכמי ישראל נלחמו בהם.

אמנם יש במאמרים אלה דברים קשים לנו כגידין. אבל אחר התבוננות ראויה, אנוסים אנחנו להודות, שהתנגדותו של טריטשקי אלינו מיוסדת גם על איזו הכרה בעניני־עם.

מומסן, החוקר בדברי ימי הרומאים, אשר כל ימיו העמיק לחשוב על תולדות המת הגדול הזה, יכול לטעות ולחשוב, כי גם גורל עם ישראל היה כמוהו, כי כזה כן זה, אחרי הנחלה הגדולה שהנחילו לבאי־עולם, התבוללו בין שאר האומות ואינם עוד; אבל טריטשקי, שעסק בדברי ימי עמו החי, היטיב לראות, כי גם עם ישראל עודנו חי.

---

* Deutsche Kämpfe. Neue Folge, von Heinrich von Treitschke. Leipzig 1896.

מעט או הרבה ברוב המעשים הרוחניים, אשר יעשו בני ישראל, בין אותם שבתחום ובין אותם אשר מחוץ לתחום. —

וחזיון זה דורש עיון.

ב

נתפרסמו בעתון יהודי אחר מכתבי אברהם גיגר ליוסף דרנבורג. גיגר היה האחד בחכמי ישראל שבארצות המערב, שבו התגלמו ימי התסיסה אצל אחינו שבמערב, הוא היה איש, שבכל נפשו ומאודו, בכל רוחו הכביר והסוער, היה חפץ להחיות את ישראל גם בהוה, מבלי הסתפק בחייו שבעבר, כצונץ וסיעתו. ובמכתבים הללו, בגלוי ובסתר שבהם, בשיטין ובמה שבין השיטין, יִשָּׁמַע קול־נכאים, נפש איש היודע שאינו הולך לבטח דרכו. — מצד אחד הוא מחיה מתים במשאיו, ובחשבו חשבונו של ישראל וכל רכוש הקולטורה הרבה שלו, נחלת־עולמים, הרי הוא בא לידי תחיה, ורוח חדש עמו להחיות את היהדות על־ידי הדעת שבקרבה; ומצד שני „כעש יאכל ברוחו, אחרי שאינו מאמין באמונה שלמה, שמהיהדות הזאת עוד ישקו העדרים... ומתירא הוא פן ייגע לריק ויוליד לבהלה". (ברסלוי, כ' לחדש יולי 1841).

„מה הן תוצאותיה של תקופת בן מנחם ביחס אל היהדות? — ככה יאמר עוד באחד ממכתביו בשנת הארבעים — חלף הטוב המעט, שנחלו יחידי־סגולה, התרה חתירה תחת קיום העם כלו; היא שללה מאתו הדרת השיבה, מבלי תת לו ילדות חדשה".

„כן רואה אנכי — יוסיף ויאמר לחברו זה — בחיי עמנו כעת סימני גסיסה. אמנם כן, החי בטבעו לוחם מלחמת־קיומו ולפני רדתו שחת יתחזק ביתר שאת ויתאזר עוז, כשלהבת המתלקחת בטרם תכבה. וסלח לי אם אומר לך: אולי גם אני, בתור חי ומְחַיה, אינני רק תוצאה של החיים הגוססים הללו..."

ובטרם תכבה השלהבת הוא נושא עיניו אל אחיו ובני עמו היושבים ברוסיה ופולין, בתקותו שמהם תצא תורה ואורה. ובתשיעי לאפריל שנת הארבעים ואחת יכתוב אל דרנבורג (שנקרא אז ללכת ולהתישב ברוסיה) כדברים האלה: „לפי מהלך רוח ההשכלה בימינו בעמים ובישראל, יכולים אנחנו לקוות ממנה ברכה מרובה, כל עוד תהיה נוטה כלפי מזרח. בארץ מבורכת כרוסיה יש לאֵל יד אחינו בני־ישראל היושבים שמה, בבואם תחת

ואחד מחכמי ישראל, מורה לתולדה ולפלוסופיה הדתית בבית־המדרש העליון לחכמת־ישראל אשר בברלין*, עוד מרחיק ללכת בהנחתו, שהרעיון הזה של „קדוש השם" נעשה ליסוד היהדות בימי תגבורת המכבים, שבהם ובעצם נשמתם הלאומית הוא רואה רק „קדושים דתיים", שלא היה להם כל אידיאל לאומי זולתי ליהרג על „קדוש השם".

החכם הזה, העושה את היהודים טפלים לגבי היהדות, נותן לה, להיהדות, עוד „מַלאכות" אחרת, המונחת באֹפן התיחסותה אל העולם ומלואו. לפי דעתו, היהדות באה לעולם, כדי לעצור בעד תגבורת הפלוסופיה של היאוש, שיצאה מבעלי דת בודהא ושסכנה נשקפת ממנה לקיום האנושיות ולצרכי התפתחות רוחניותה. בעוד שהקולטורה הבודהית, עם כל עומקה וירידתה לתוך תחום המציאות, הותרת חתירה תחת חיי־האדם, בראותה את העולם והחיים לבושים שחורים ואת הרע מרובה מן הטוב, — תביא היהדות ב„עינה הטובה" סם־חיים ללב האדם ותעשהו ליצור המכיר ערך כל נברא וטובת רבון כל המעשים ביחסו לתבל וליושבי בה; ואותה הכרה היא יסוד כל המעשים הטובים, שעל־ידם האדם הוא אדם.

הנני מודה, שאם נראה בכל עם בעל קולטורה רבה, העוברת את גבולו והולכת הלוך ושטוף בעוז רוחה גם עמים אחרים, איזה „רעיון־יסודי", נוכל לומר כזה גם על הקולטורה העתיקה של עם ישראל; אבל להגביל את הרעיון היסודי שלנו בתור יסוד הטוב, בנגוד אל תורת היאוש ועין־רעה, ולומר שבשביל זה באנו אנחנו לעולם — הוא רחוק מן האמת בעם כעמנו, שיש לו ב„קהלת" ספר הספרים של היאוש, עם שגם מוריו בבית־המדרש נמנו וגמרו, „כי נוח לו לאדם שלא נברא משנברא". —

הדעות והמחשבות, שהולדנו במשך אלפי שנות עבודתנו הרוחנית, רבות הן ושונות לפי השתנות חיי הדורות וצרכיהם; אבל טפלות הן לגבי הרשמים שהשאירו אחריהן במסתרי־נפשנו. לא האידיאה של הקרבנות, שהקרבנו לרבבות על מזבח קיום עמנו במשך תולדתנו העצובה, מעסקת את לבבנו; רק פעולתם הרַבה על נפש בני־ישראל, פעולה שממנה באה לנו הרוח הכהה הממלאה את לבבנו מיום בגולה נתהלך, רוח עצב לאומי, אשר יתגלה

---

* ד"ר מרטין שריינר.

מבית ומבחוץ

א

עולם הפוך

עולם הפוך אני רואה אצל אחינו שבמערב: בנוהג שבכל אומה חיה וחפצה לחיות, שהטפול בהעבר שלה בא רק כדי להחיות את ההוה, ובשעה שהיא עוסקת בפלוסופיה של תולדתה, עיקר מגמותיה הן אותן התוצאות היוצאות מהחשבון הכולל הזה, שמהן תקח לה אבנים ליסודי חייה בהוה ובעתיד; בעוד שאחינו שבמערב עושים את ההפך, הם משקיעים את שארית רגשותיהם הלאומיים בתולדה המופשטת של היהדות בעבר, כדי שיהיו בני־חורין בהוה, להתבולל בין העמים ולחיות חיים שאין להם כל יחס אל העבר ההוא, הקפול ומונח אצלם בבתי־מדרשות ובביבליותיקות. הם מבקשים לצאת ידי חובת עמם רק על־ידי עסקם בפלוסופיה של תולדות ישראל, שהן לפי דעתם דבר שכבר נשלם ואינו סובל עוד שנוי ותוספת.

ולא עוד, אלא שגם באותה פלוסופיה עצמה בוחרים המה להם ארחות עקלקלות, בשוגג או במזיד. רגילים המה לעשות חזיונות פרטיים ליסודות ואת היסודות לחוקים. על־ידי כח־ההפשטה בהלך־מחשבתם הם מכיילים את הפרטים; וכיון שהגיעו, על־ידי צרופי איזה מעשים להנחת כלל ידוע, מיד הם רואים בו כעין מטבע נצחית, הטבועה בהלך תולדתנו, או עיקר שכל ישראל לא נבראו אלא בשבילו...

יודעים אנו, שבמשך תולדתנו הארוכה מסרנו נפשנו והקרבנו את חיינו על מזבח קיום עמנו. ובעוד שהחזיון הזה ימלא את לבבנו בעוז־נפש, מתחכמים אחינו שבמערב לראות בו רק תכלית מוסרית מיוחדת, שהיא היא „מלאכות' ישראל', או בלשונם — „מלאכות היהדות', כלומר, עם ישראל בא לעולם אך ורק בשביל לְקַדֵּשׁ את השם ולהנחיל לכל באי־עולם את היסוד הגדול בתורת המדות: יֵהָרֵג ואל יעבור!

מבית ומבחוץ

הרואים אתם את סבלנותו של הפקח הזה? לא יעלה על דעתו לכפות את הדת על חבר אחר, כזאת לא יעלה על דעתו כלל; רק הוא רוצה מצדו, כי הציוניים לא יעשו דבר, אשר יפגע ברגשותיו הכי־קדושים. מובן מאליו, שרוצה הוא בקולטורה של סבלנות משני הצדדים, כלומר, הוא אינו כופה רצונו על אחרים ואותם האחרים לא יעשו נגד רצונו...

ועל־כן צריכה הציוניות, לדעתו, להשביע רצון את כל המגמות. הציוניות שואפת לא רק אל תחיה כלכלית ומדינית, כי אם גם אל תחיה־רוחנית של כל העם היהודי; ויחד עם זה היא – כלומר, אותה התחיה הרוחנית של נחלת קדומים – נמצאת על מרום הקולטורה אשר בכל כבושיה תחזיק בכל עת".

„אין אנו מוַתרים מאומה על כל מה שרכשנו ברוח, אין אנו נסוגים צעד אחד לאחור ואיננו רוצים להוָרש ברוח; להפך, רוצים אנחנו, עד כמה שאפשר, להתעשר ברוח יותר ויותר". אחר זה בא הצד השני ואמר: אנו מצדנו דורשים, כי „הציוניות לא תעשה דבר למרות רוח הדת היהודית".

אחד מחברי הקונגרס בקונטרסו „כנסת הגדולה או הקונגרס השני בבזל", הוצאת „תושיה" – בדברו על־אודות הדרשה הקולטורית הנ"ל יסיים כדברים האלה:

„אותו הדורש, הד"ר גסטר, דבר את דבריו בקול רם וחזק, חוגג. נדמה היה לנו כמדַבר מתוך הערפל. הוא לא קרא מעל הספר, כי אם כנוח עליו הרוח, ויהי קולו הולך וחזק ויקשיבו כל הצירים, ויקשיבו כל השומעים, וידעו כי נחה על הבית רוח הנבואה, רוח ישראל האמיתית. הוא חזה את חזון העתיד האמיתי של היהדות. ידוֹעַ ידעו כל הנדגלים בשם ציון, כי באמת אֵש דת היהדות הצרופה נשמרה בלבם... עוד היום אנו עומדים תחת השפעת החזון הגדול הזה. עוד היום אנו מרגישים מה שהרגשנו ברגעים הגדולים האלה, כי ימי הנביאים והבית, תפלת שלמה ועזרא בשעתם שָׁבו לנו. הקדמונים היו אומרים על רגעים כמו אלה, כי כבוד אלהים נח על הבית"...

ומה שסתם זה פרש השני שבא אחריו באותה מועצה·

„הננו נמצאים כעת בשדה אחר לגמרי מאשר נמצאנו תמול ושלשום וגם לפני זמן מועט וכו׳, כל אשר עסקנו בו עד עתה רק עניני־דארעא המה אבל עתה אנו עוברים אל השדה הכי־נשא, להאידיאלים של החנוך, הדת והאמונה״·

השומעים אתם? כל הענינים אשר נשאו ונתנו בהם בכל ימי הכנסיה: עניני העם ותחית העם ועתידות העם — הכל הבל, רק עניני־דארעא הם, דברי־חוץ··· והוא עתה בתור שליח־צבור לעניני הקולטורה ולצרכי הקולטורה יעבור לענינים העיקריים, לעניני שמיא, עניני החנוך, הדעת והאמונה·

הטעים המרצה הלז ואמר: „איננו צריכים ויכולים להבין תחיה לאומית התומכת יסודותיה ומסתפקת ביסודות חומריים, אנו עסוקים לא רק בתחיה מדינית ואחדות לאומית, כי אם ביחוד בתנועה, שגם נחלותינו מימי קדם היקרות לא תלכנה לאבוד״·

„מהו הדבר, שקבצנו פה יחד? הוסיף לאמר — מה הוא הדבר השוכן עמוק עמוק בנבכי לבבנו? אם החיבה לאנשים אומללים ונדכאים — הלא תמצאו כמו זו גם בין עמים אחרים· יש קשר אחר עמוק בינינו, שאינו כמוס ונסתר כלל; אין אנו צריכים להביע אותו, יען אנו מרגישים אותו בקרבנו, הלא היא האחדות הדתית והמסורה הדתית״·

„בלי הקשר הפנימי הזה לא היינו יכולים להבין את הציוניות· ובכל אֹפן בתור תנועה נאזרת בחיים אין אנו יכולים להניח גם רגע, כי רק על חלקה החיוני נִוָתר, מבלי לְוַתר יחד עמו גם על שורש נשמתה״·

„אין אנו רוצים בשום אֹפן לרדת לתוך חיי היחיד העצמיים, ימי האינקויזיציון עברו״·

„אין אנו חפצים בזה, ואין איש הרוצה, כי על התנועה הזאת יטבע חותם־דתי״·

„ועל־כן — כלומר, בשביל שאין אדם חפץ בקולטורה של אינקויזיציון — אנו מעמידים בשורה הראשונה סבלנות פשרנית גמורה: אני מצדי רוצה, כי הציוניים לא יעשו דבר, אשר יפגע ברגשותי הכי קדושים; אני דורש כי יכבדו את עצמותי הדתית· מובן, כי לא יעלה על דעתי לכפותה על חבר אחר״·

ציוניות בבזיליאה, מבלי תת אפשרות להיות עברי גם מחוץ לארבע אמותיה ביתר המפעלים ובכל האדם הקולטורי שבנו, היא כעין היהדות האשכנזית בבית־הכנסת... שאלת הקולטורה היא השאלה היותר גדולה אצלנו; עלינו לדעת, אם אפשר לנו להיות בני־אדם עברים שלמים במפעלינו ובמעשינו, בכל רחשי נפשנו ובכל צרכי רוחנו. וכל עוד שלא תהיה לנו האפשרות הזאת, כל עוד שבנינו יהיו אנוסים לעבוד מחוץ לתחום, באשר אין לנו גם שארית קולטורה בתחום, אז הדבורים והמשאות לא יועילו מאומה....

ג

שברי לוחות. — מעין חזיון התולי־תוגי היה יום הקולטורה בכנסיה השניה אשר בבזיליאה, רצוני לומר — אותו יום אשר בו עמדה שאלת הקולטורה על הפרק לפני קרואי העדה הזאת.

אומרים היינו, כי הכא בקולטורה ממש עסקינן, בדרישת קולטורה לעם המבקש להיות עם עומד על רגליו. והנה אנו נזכרים בפתיחת ראש האספה והנחתו הכללית, שהציונים לא יזידו לנגוע בקדשי היהדות. שמע מינה, דאיכא כאן יהדות קודמת לקולטורה, יהדות עיקרית שאסור לנגוע בה. — —

המתחיל בשאלת הקולטורה מטעם הקומיסיה של הקולטורה אמר: „היא, הקומיסיה, חשבה ועיינה הרבה בדבר ומצאה, שהקולטורה בחוג הציוני אינה יכולה להיות מעין אותה קולטורה, שבאיזה דרך נוגעת ביהדות, או תחלל איזה רגש קרוב לה וכו׳.“ ובסוף סיים ואמר: „שהתוצאה הברורה של אותה הקומיסיה תראה גלוי לכל, שהקולטורה, אשר הציוניות מבקשת ואליה נושאת נפשה, אינה לא דתית ולא בלתי־דתית, כי אם לאומית“.

ובכן, לפי הסיום של המרצה הזה, יש שלשה מיני קולטורות: קולטורה דתית, קולטורה בלתי־דתית וקולטורה־לאומית; והציוניות מבקשת את הקולטורה הלאומית.

אבל כיון שהציוניות אינה נוגעת מאומה בערכי היהדות, בקולטורה הדתית, הלא קרובה היא אליה ושייכת היא אליה.

תם אני ולא אדע, מה היא הקולטורה הציונית, לפי פרושו של אותו המרצה? תם אני ולא אדע, מה היא מין קולטורה, שאינה לא דתית ולא בלתי־דתית רק לאומית, כלומר, דתית.

„בנוגע לקולטורה — אמר הד״ר הרצל בימי כנסיה אחת בבזיליאה — אך זאת אגיד: אם שאלת הקולטורה נוגעת בדברי דת ואמונה, הנה אכפול את דברי, שאמרתי בקונגרס הראשון: להציוניות אין דבר עם הדת וכו׳. הננו מכבדים כל דעה דתית. בציוניות יש מקום לכל הדעות הפוליטיות וגם לכל ההשקפות הדתיות. הננו יהודים לאומיים, יש לנו מקום מאוחד לעבודה בעד עמנו, ולא נחפוץ להחליש כחנו בעסקנו בענינים אשר בכחם להפריד בינינו. לפי דעתי נחוץ להסיר את שאלת הקולטורה מסדר היום של הקונגרס לזמן מיועד". ולו הייתי סתם מקשן, כי אז היה עלי רק להזכיר. מה שהעיר בפתיחתו בקונגרס האחרון, כי הציונים היותר נאמנים הם אלה, שרגש־דתי עז יפעמם, אשר מזה יש ללמוד, כי יש להציוניות דבר עם הדת... אבל דיינו, שאף בדברו על „שמירת נחלת־אבות שלנו", הטעים „שעמנו איננו רוצה לשוב לחיי העבר, רק לחיי ההוה הוא מתעורר".

אם הד״ר הרצל אומר: „בזה איננו יהודים גרועים מהרבנים, אשר גם המה בהתאספם יחד לא יתוכחו על־אודות הדת", אני רואה בזה רק צביעות דיפלומטית, שהפסדה מרובה משכרה. לא לנו לערבב דברינו עם דברי הרבנים, כלומר, להעמיד שאלת קיום כל העם ואפשרות קיומו על בסיס כתה דתית, שאין לה בעולמה אלא שמירת אורייתא על חשבון ישראל.

אמנם מכבד אנכי כל דעה דתית וקולטורה דתית, המספקת לאדם כל צרכיו ונותנת לו כל מזונותיו הרוחניים. בני קולטורה כזאת היו אבותינו בימי התלמוד ואף בימי־הבינים; אבל עתה נהרסו החומות הללו ולנו צריכים בנינים אחרים. לו היה החלוץ לפני מחנה ישראל איש היודע באמת ערך הדברים שהוא רוצה בהם, לו היה פה באמת רצון פנימי שנולד מהכרחים נפשיים פנימיים, כי אז לא היה יכול להשתמש בשום אפן בפשרות גמורות. לו היה מעמיק הרצל בהלך הדברים והבין לסתרי השנויים התולדתיים גם מקדם ומאז, כי אז היה קורא ואומר: לציוניות יש דבר עם הדת, או עוד יותר: לציוניות יש רק השקפה אחת דתית ואיננה נותנת מקום לכל יתר ההשקפות הדתיות. לתנועה כבירה כזאת, אם באמת מקורה בלב, יש רק רצון אחד וחשבון אחד...

אם חפצים אנו להיות לעם, צריכים אנחנו להשיג את האפשרות לשתוף נכסינו בתור עם. אם מנהלי הציוניות בעצמם אנוסים המה לעבוד בתור בעלי קולטורה מחוץ לתחום, הרי זה די לסתור מה שהמה רוצים לבנות בפנים.

החזיון, כי גם אנשים כהרצל, נורדוי ולַזר, אשר „התיצבו בראש המחנה הגדול, היו לאשר היו דוקא מחוץ לתחום... הרצל, נורדוי ולַזר דורשים בריש־גלי התנערות הלב העברי והפעולה העברית, בעוד אשר הם עובדים בשדה קולטורה אחרת וספרות אחרת.

בנין העם הוא רק סכום כל העבודות החומריות והרוחניות באֹפק לאומי וגזעי אחד; בנחלת העם יצטרפו כל מעשיהם של אישיו הפרטיים ל„קרן־קימת" ולסכום תולדתי קיים לדורות; אבל אצלנו אין הדבר כן. שומעים אנחנו לאמר: הרי שפינוזה, הרי מימון, הרי הלוי ומאירבר, מנדלסון־ברטולדי ורובינשטין, הינה ואנטוקולסקי, לַסל ומרקס וכו׳, אנשים שלקחו חלק גדול בהשכלת המערב ויגדילו לעשות; אבל כל המתפארים האלה ישכחו, כי דוקא אנשים מצוינים אלה יעידו על ההפך. שוכחים המה, כי עם כל האישים הפרטיים הרבים שלנו, העובדים בשדמות הקולטורה ואגפיה, אין לנו לעצמנו מזה מאומה, רצוני לומר, מעשי המשכילים האלה בחוץ לא יצטרפו לחשבון לאומי עברי, אחרי כי כלם עובדים הם בכרמים אחרים, באין עבודה בבית, ואנוסים המה לתת לזרים חילם...

הקולטורה הלאומית שלנו בתור „נחלת־אבות" רחוקה כל־כך מן החיים וצרכי החיים בחומר וברוח, עד כי גם בנינו, אשר בין החומות נולדו, אנוסים לחַפֵּש להם עבודה רוחנית בחוץ. לנו רק ספרים, ספרים לרבבות ולאין מספר יש לנו, וגם המה לא יספיקו מזון רוחני לכלנו, עד כי אנוסים אנו לפרנס עצמנו משלהם. כל אשר לנו בתור בעלי קולטורה יבוא רק מבחוץ; כל עבודתנו באותה הקולטורה עצמה נשארת מבחוץ. אנחנו שלהם, ראשנו ורובנו תחובים בהשכלתם וקולטורתם, בעבודתם ובמשאת רוחם. וכל זמן שהדבר יהיה כך, כל זמן שבבית לא תהיה לנו קולטורה עצמית אנושית, שתאסף כל כחותינו הפוריים ונחיה ונארג בשלהם — הרגשות הלאומיים ישארו רק רגשות מופשטים, מבלי כל תוצאה קיימת בחיים.

עלינו לא לשכוח, כי אם אדם כותב וחושב בשפת עם אחר, משורר ומזמר ברוח עם אחר וכו׳, הרי הוא כבר ש י י ך באיזו מדה לאותו העם והרי הוא חלק של אותו העם. הרצל היה סופר אשכנזי, לַזר היה סופר צרפתי; מפעלם הספרותי מוקדש היה לאותם העמים, אשר לאורם הלכו ובכחם היו לאשר היו. —

וכו׳, העיקר הוא, כי שנאה זו, מצות העבר, נשארה בכל עצם תקפה, היא ותולדותיה המעשיות, גם בעת שההוה התחזק והתפשט במדה הגונה ובהרבה מענפי החיים כבר נסו צללי העבר מפניו, אות הוא, כי שרשו של העבר הזה מונח עמוק עמוק בלב, עמוק כל־כך, עד שההוה בדרך התפשטותו לא הגיע אליו עדיין ולא הספיק עוד להחליש כחו במסתרים׳ (על פרשת דרכים, חלק ראשון). ומַקס נורדוי כמתלהב קרא בדרשתו השניה בכנסיה השניה בבזילאה: ,אי שמים! אינכם רואים, כי שלהבת שנאת־היהודים יוצאת מסבכיה הידועים מקדם ומתפרצת בארצות חדשות, היא מתלקחת במקומות אשר כבתה שם וכו׳ – ואתם קוראים, כי רק מחזות בודדים הם. אתם אומרים לראות חליפת תנועת האנטיסמיטיסם במהרה, אבל כל עֲבָרה של התולדה העברית קורא באזניכם בקולות שבעים הדורות של יהודים מרודים ונאנחים, כי שקר אתם מנבאים! נבואתכם אינה אלא פשיטת רגל; יען כי אינכם רוצים לשַׁלֵּם תיכף את חובותיכם, הנכם עורכים שטרות על סכומים גדולים לעתיד, בדעתכם כי לא יעלו לכם מאומה ולעולם לא יפָּדו׳.

אבל הנשמע כדבר הזה, שגוי כלו יהיה לאשר הוא רק מפני שעמים אחרים אינם רוצים בקרבתו.

,כשחזרנו על כל הצדדים – אומר ,אחד העם׳ במאמרו ,פצעי אוהב׳ – ומצאנו רק תהום רבה מסביב, כשראינו הארץ רועדת תחת רגלינו ואין לנו מעמד, התגבר בנו פתאם חפץ־הקיום בכל עוזו, כחוק לכל חי במצב כזה, וברגע אחד למדנו לדעת את עצמנו, נפקחו עינינו לראות, כי תעינו עד כה בעולם של דמיון והזיה, כי דעותינו לא דעות היו, הרגשותינו לא הרגשות, כי רדפנו אחרי מטרות שאינן מתאימות כלל לתכונות נפשנו האמתיות, למהלך־חיינו הטבעי, וכל מעשינו והשתדליותינו לא היו רק אחיזת עינים ומעשי קופים בלבד׳ . . .

ולכל חפץ זה הם, העמים אשר אנו יושבים על אדמתם, אנסו אותנו; חזרנו על כל הצדדים שלהם ולא מצאנו קורבה ועל־כן שבנו לעצמנו . . .

הדר י. ל. לנדא קרא לאמר: ,בואו וראו, נורדוי ולַזר התיצבו בראש המחנה הגדול, האומר לשוב ציונה, רק יען אין בחפצם לכוף ראשם תחת ראשי אויבי עמם׳ וכו׳, ולומד מזה, כי מותר להיות לאיש לאומי באונס חיצוני ולא ברצון פנימי. אבל לדידי אין הדבר הזה ראיה כלל, אותי מענין

וננסה להיות גם אנו לגוי בפני עצמו, אנחנו לא נשק את השבט ולא נוסיף להתקרב לכם עוד, אנחנו נחיה מהיום והלאה בעד עצמנו, בעד עצמנו לבד׳...

באים אחרים ואומרים, כי שנאת־עולם לעם־עולם אינה אלא צֵל עובר ומזרזים את אחיהם לאמר: ,אל נא, אחים, אל נא יפול לבבכם, עוד יאירו שמי החֵרות על ראשנו ועוד יראו העמים מה אנחנו להם׳, — מיד באים אותם ה,לאומיים׳ אצלנו וקוראים: ,שקר הדבר! השנאה לישראל לא תעבור! כל הימים אשר נחיה בין הגוים ונעבוד אצלם ישנאו אותנו ולא יתנו אותנו להתאחד עמהם! ובכן אל־נא נשלה נפשנו בשוא: העננים לא יעברו, ולנו דרוש גג לחסות תחתיו׳...

מעין אותם הדברים אמר נשיא הכנסיה בבזיליאה בפתיחתו: ,הם עזבו אותנו... הם דחו אותנו ... ברגעים הראשונים, בבוא עלינו שואת האנטיסמיטיסם, נתמלא כל אחד מאתנו רגשי השתוממות וחרון ... ואחר־כך אמרנו, אם כן הדבר, נשוב לביתנו ... ואחינו שבבית מקבלים אותנו בשתי ידים ... יודעים המה, שלא נעיז לנגוע בכל הקודש פנימה׳...

אני לא הייתי במעמד פתיחתא זו. אבל ה,פרוטוקול׳ רושֵם לנו פה את הקריאות של ,הידד׳ ומחיאת־כפים לאות רצון; והם הנאספים, שליחי־הצבור הישראלי, שליחי האומה המקיצה לתחיה היו. אבל אני איני מבין את ה,הידד׳ הזה כל עיקר. לדעתי אין הכנעה יותר גדולה מזו, שגוי כלו יעמיד ישותו על נטיות אחרים אליו! בני העמים אינם רוצים בקרבתנו ולפיכך נתבודד במועדינו. אבל תחיה אמיתית תבוא רק מבפנים, רק מצד הכֹּח הפנימי לחיות. תחית־העם היא צורך־נפשי הבא מתוך רצון העם, ואם באמת כשאנו לעצמנו אין אנו מרגישים את הצֹרך הלאומי לחיות בעד עצמנו, להיות גוי לבדנו, אם גם העמים יאבו להעניק לנו מכל טוב, אז תחיה זו אינה תחיה כלל.

יש לדעת, אם אנחנו הננו עם החי מתוכו, אם רגש קיום העם בא מבפנים ומתפרנס מבפנים, ואינו חי רק מחוץ. כל עם הוא עם בעבור שהוא עם, מבלי שום לב אם רוצים אחרים בכך או לא. אבל זה איננו עם, שנעשה לכך רק על־ידי תגרות אחרים.

,אחד־העם׳ כחושב מתון יציע את דבריו ואומר: ,השנאה לישראל היא אחת ממצוות העבר היותר חזקות, שנשתרשה עמוק עמוק בלבות עמי אירופא

שואל אני, האם קולוניה ישראלית, אשר הנבחרים להאחז בה צריכים לחות־דעתו של אותו קדוש, וסָרים למשמעת רב הנמנה ממנו ולרבני ארץ־ישראל העומדים לעזרתו אינה מסורה בכל לממשלת האדמו״ר? והאם המחאה על השתעבדות אנשים מישראל תחת הכנעה רוחנית כזאת רק עלילת־דברים היא? על אותו האדמו״ר אין אנו קובלים. הוא על־פי דרכו יכול לדרוש, שגם אנשים אחרים ילכו בארחותיו; אבל קובלים אנו על בעלי החברה הציונית, שמסרו לו את בני עם ה׳.

שואלים אנו: האם האיש הרוצה ללכת חלוץ לפנינו וראוי הוא לעבודה גופנית, חייב להאמין גם בי״ג עיקרים ולהראות שמאמין הוא בכל דברי המסורה?

אמנם יודעים אנו את טיב התכסיסים האלה, כי למען תפוש את היראים לעבודת בנין עמנו עושים להם הנחות, על־פי הכלל: המטרה מכשרת את האמצעים. אבל זה שאנו טוענים: הדברים שאתם רואים בהם רק אמצעים הם, לאידך, לנו המטרה העיקרית, מטרה שאליה אנו נושאים את נפשנו, והיא: להכשיר את עמנו, את הדורות הבאים, לחרות פנימית, שיהיו אנשים בעלי תרבות רוחנית עצמית, אנשים שאינם מְצֻוים לחשוב את מחשבותיהם, להרגיש את רגשותיהם ולעשות את מעשיהם לפי תפקיד ידוע. ואותה המטרה, להחיות רוח שפלים, להחיות את הלבבות והמוחות, צריכה להיות הבריח התיכון, אשר יבריח כל המפעל בבנין העם. דור חדש של אנשים בני־חורין צריך לנו, אם נביא לבנות בנין חדש, ולא רק תכנית של הסעת קרשים ישנים ממקום למקום לפנינו...

ב

„לפנים חשבנו – אומרים גם הציונים, – כי חדלו בני העמים לשנוא אותנו, וכי ינחילו לנו זכויות ומשפטים צדיקים. השבנו, שיעמידו אותנו באותו מעמד שבו הם עומדים, ועל־כן עזבנו את אשר לנו והלכנו אחריהם לעבוד בכל אשר להם ולהשתתף במפעליהם החומריים והרוחניים, והנה לפתע פתאם אנו רואים, כי עוד שונאים אותנו עתה כמו אז וכי הזכויות שאמרו לתת לנו אינן זכויות ממש, ובכן שבנו לגבולנו, לגבול ישראל. ושיבה זו לאהלי אבותינו אינה אלא תשובה על השנאה שלהם והדחיה שלהם. „אתם הנכם דוחים אותנו ואין אתם רוצים עוד במפעלנו, טוב הדבר! נשוב לביתנו

מאמין הייתי, שכל אלה אשר לבם ינהה אחרי תחית האומה והתנערותה שואפים גם להניח אבני־פנה לבנין קולטורה חדשה ישראלית, שתרומם את רוחנו; ועל־כן תמה אני, אם תנאים כאלה של „שליט״א" זה וכדומה הם אותם האמצעים המסוגלים להוביל אל התכלית הזאת; תמה אני, אם „חות דעת קדשו" על פלוני ופלוני, כי „ראוי הוא להאחז בארץ־ישראל על־פי התנהגותו בדרך התורה והמוסר", והשגחתו „של כבוד קדושתו בעזרת אחדים מרבני אה״ק על דרכי בני המושבה בתורה ומוסר" תישר את הדרך, תמה אני, אם כל זה מסוגל לתת לנו אותם האנשים הדרושים לנו לבנין החדש, אותו הדור המוסרי – בעל חרות הרוח – שאליו אנו מחכים.

חושב אנכי, שבבני־המושבות „העומדות להִוָסד", צריכים להיות דוקא אנשים, שאינם מוכשרים להכניע רוחם תחת השגחת אחרים בתורה ובדת.

היודעים התמימים האלה, מה טיבה של השגחה כזו? ואלו ידעו והבינו זאת, מסופק אני, אם גם הם היו שמחים על הדבר...

שלשה דברים השמיעה החברה הנ״ל בהודעתה או בבשורתה, שאדמו״ר פלוני „הואיל לקחת על שכמו את המשרה הקדושה לשים עין פקוחה על עניני החברה הנוגעים בדת": א) „למנות בעת הצורך רב ושו״ב בהמושבה שהיא עוסקת בישובה; ב) להשגיח על הנבחרים להתנחל במושבה ולחות דעת־קדשו עליהם, אם ראוים הם להאחז בה על־פי התנהגותם בדרך התורה והמוסר; ג) גם נכון הנהו לפַקח על דרכי בני המושבה – בתורה ובמוסר, בעזרת אחדים מרבני אה״ק תובב״א". והרי הדברים ברורים: שכיון שהנבחרים להתנחל במושבה יהיו רק אלה, שזכו לחות־דעת־קדשו עליהם ביראת־שמים, ובהמושבה גופא יהיו מושגחים על־ידי רב ושו״ב שאדמו״ר ממנה עליהם, ומבחוץ על־ידי אחדים מרבני ארץ־ישראל שיהיו בעזרתו, הרי מצודתו של הצדיק פרושה על בני אותה המושבה והרי פה אינקויזיציה רוחנית...

כל זה הלא גלוי ומפורש; ועל־כן תמוה הדבר, איך אומרים בעלי־החברה הנזכרת ב„גלוי־דעת" שלהם: ש„עלילת־דברים היא, אשר ישימו לאיש נכבד ונעלה מאד, שרק למען הַרְחֵב את חוג ממשלתו נתן ידו להחברה וכו׳".

דברים עוברים

א

מעבודות לעבודות. – בגליון הראשון של ,המגיד' לשנה החדשה נדפסה באותיות גדולות שמועה משמחת, בשם ,להתודע ולהגלות', וזה לשונה:

,בהגיע לאזני חברתנו השמועה המשמחת, כי כבוד קדושתו הצדיק הנשגב שליט"א מטשורטקוב מחבב את מעשי ישוב ארצנו הקדושה בלב ונפש, שלחה חברתנו אל כבוד קדושתו חמשה צירים נכבדים, והמה נוכחו לדעת, כי אמנם נָתון הצדיק שליט"א לרעיון ישוב־ארץ־ישראל בכל לבו ... ויואל כבוד קדושתו להראות לעין כל, כי משתתף הוא במפעלי חברתנו וחפץ באשרה וקיומה, ויתן ידו לחברתנו (חתם על מניה אות 2600), ויקח על שכמו את המשרה הקדושה לשים עין פקוחה על עניני חברתנו הנוגעים בדת: א) למנות – בעת הצֹרך – רב ושו"ב במושבתנו, אשר הננו עוסקים בישובה; ב) להשגיח על הנבחרים להתנחל במושבתנו, ולחות דעת קדשו עליהם, אם ראויים הם להאחז בה, על־פי התנהגותם בדרך התורה והמוסר; ג) גם נכון הנהו לפקח על דרכי בני המושבה – העומדת להוסד בקרוב בעזרת השם – בתורה ומוסר, בעזרת אחדים מרבני אה"ק תובב"א. – טרנוב, בצום העשירי אלף שמונה מאות עשרים ושמונה להורבן בית מקדשנו. בשם החברה: אברהם בן אהרן ד"ר זלץ, משנה לנשיא. זכריה מענדל שפירא, המזכיר'.

ובכן שמחים היו חובבי־ציון בגליציה, על כי הואיל כבוד קדשו לקנות מחברתם את המניה 2600 (המניה היא בת עשרה פלורין), בגלל שלשה תנאים קטנים הללו ... והם משיאים משואות ומבשרים את הבשורה לכל ישראל, כי מעתה יבוא לציון גואל אמיתי ויתקרבו כל הלבבות לבנין־לאומי עדי עד.

דברים עוברים

ומזה אין מנוח לנו, לא נדבר, חרפה שברה לבי, גם העושים והמעשים ונושאי דגל אצלנו לא נקיים הם מאלה.

באספה רבה ציונית, במותב כנסת איזו מאות אנשים, שעיני הרבה מישראל היו נשואות אליה, נמנו וגמרו, לַיַסד שתי קולטורות זו בצד זו, קולטורת הר"ב ריינס והרבנים וקולטורת ההשכלה, קולטורה עממית. ובכן פנה הנואם – והוא הוא בעל „אורח לשבת" – בהראותו לצד ימין ואמר: יסדו אתם ישיבה מסודרה לתורה ולתעודה; ובפנותו לצד שמאל ואמר: בנו אתם ושכללו אוניברסיטה למדעים, לאמר – עשו אתם בכך ואתם בכך ומשניכם תסתעיא מילתא. – ואנהנו חשבנו, שאמנם ימין ושמאל סותרות זו את זו; חשבנו, שאין קולטורה אמיתית אלא אחת, ואם השכלת ימין צודקת, שוב אין מקום לאותה של שמאל, או להפך. השוב חשבנו, כי קולטורה רבנית שכל כחה ותעודתה לבנות עליתה בשמיא בקשר רפוי לארעא, קולטורה שהובילה את בניה לגלות ונבנתה מחורבן הארץ, חשוב חשבנו שהקולטרה הזאת מתנגדת לגמרי לזו, שעושה את העממיות לה לעיקר; ולאידך גיסא אמרנו בלבנו, כי קולטורה לאומית שרוצה להפסיק את חוט הגלות הארוך ורוצה לטעת בנו ערכים חדשים ורצון חדש לגמרי מאותו בן הגלות ובן חסות הגלות, שהיא, אינה יכולה לפי טבע הדברים, לדור בכפיפה אחת עם קולטרה בת הגלות; חשוב חשבנו, שתנועה חדשה רוצה דברים חדשים לגמרי, והנה באה הפשרה וטפחה על פנינו...

אחד מהלאומיים האדוקים השמאליים נפל אז על צוארי הרב ריינס, וזה האחרון קם ויברך: ה' עוז לעמו יתן הוא יברך את עמו בשלום! וינועו אמות הספים מקול הקורא „הידד"! ולא נשמעה אז בת־קולו של הנביא אליהו בהר הכרמל: עד מתי אתם פֹּסחים על־שתי הסעִפים? – – –

"עלה אז על הבימה הציוני הד"ר פסמניק לקרא את הרצאתו על דבר היחס של המזרחי להקופה הלאומית. איזה יחס מיוחד יכול להיות להמזרחי בשאלה זו? פתרון לזה לא נמצא, גם כאשר כלה המרצה את דבריו וכו', אף דבור אחד לא נמצא בזה, שיהא מונח עליו חותם מזרחי' ("הזמן"). ואולי זהו גופא חותם מזרחי, שהמדברים על־אודות הקופה הלאומית בקהל לא ידברו בגלוי־ראש. – אבל גם זה כפי הנראה אינו נחוץ דוקא... אדם שאינו שומר את הדת יקובל בזרועות פתוחות לאגודה נבדלת מן העדה, כדי שתוכל לשמור אף את הדבר היותר קל במשמרת דתנו. "לב טהור ברא לנו!"

ה"אורח לשבת" שאל במדור התחתון של מאמריו ב"הצפירה" לאמר: "במה זכה אליהו הנביא לערכו המיוחד בין יתר הנביאים? ומה הוא הדבר, אשר שת עליו את קרני ההוד העממי? הנביאים האחרים דברו דברים רמים, שנשארו ככוכבי אור לעולם, ודברי אליהו מעטים ושמו נשוא על כל שפה!"

והשיב: "כמעט כל הנביאים פנו בדבריהם הלום והֵנה, והם לא חפצו במות הרשע, כי אם בשובו וחיה וכדומה; תחת שאליהו הנביא בא רק לְהָבֵר, שניות שנאה נפשו וקולו חוצב להבות אש: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעִפים, אם ה' הוא אלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו!

אליהו לא הרשה לבני שבטיו לרעות זאב וטלה כאחד, לשַמש בתכלת ובקלא אילן, הוא הרגיש נחיצת ההבדלה והגו־סיגים.

ועל־כן קודמת ביאת אליהו להגואל, הגאולה לא תבוא עד שנדע, מי ומי לנו – והתוינו תו על מצחות המפלגות בנו, והתוינו תו...

ואנחנו רחוקים אנו מקנאת דת, מזעם וריב! אין אנו חפצים למשוך את הבריות בציציות כנפיהם או בבלוריתם, אין לנו כל טענה כנגד מי שהוא לצרינו; אבל אין אנו חפצים בצורות מטושטשות, אין אנו חפצים שירבץ עלינו ערפל של ערב רב.

מצב טהור תן לנו אלהים!"

עת כנוס הוא לנו, אומרים לנו, עת תנועה בחיינו והסרת הדברים, אשר נואלנו בהם וחטאנו להם לעצמנו. ועם כל זה לא היו חיינו מלאים סתירות ודו־פרצופים עַל כל שעל ושעל כמו עתה. – על השניות שבלב, שגם מזה

ובין המחזיר על הבריות לשם ספרות העשויה לחזוק היהדות ··· אין הבדל בין צביעות לאומית לצביעות דתית!

ודא עקא, הצבוע הדתי מצא על־כל־פנים בספרותנו את האנשים אשר נלחמו בו וגלו את כִּעורו לעיני השמש, והצבוע הלאומי יגדל ויעש פרי באין מוחה; להפך – הוא מושל בסביבתו. – לפנים פתחו מכתבי־העתים את שעריהם לכל מי שבא להסיר את הצעיף מעל האנשים האלה, ועתה משתמשים הם הצבועים ההם בכתבי־העתים גופא, בתור כלי־שרת למטרתם··· עתה גם לא כבד הדבר למצא מעין אלה גם בין הסופרים בעצמם. אויר טהור תנו לנו, טהור מן הצביעות בדו־פרצופיה!

מעשה שהיה בימי אספה גדולה לצירי המזרחי בבזיליאה, ויבואו אנשים ונשים לשמוע אל ההרצאות, והנואם כבר התחיל את מִדברו, ויפסיקו היושב־ראש ויפנה לאורחים בקול נגיד ומצוה ובסגנון בלתי־מנומס לאמר: על פי חוקי ה,מזרחי' אסור לאנשים ונשים לשבת יחד על ספסל אחד! הקריאה הזאת הטילה סער גדול באולם; ויקם הרב ריינס, שעל פני כל העם יכָּבד, להשקיט את הסערה, ויאמר: ,המזרחי לא יכוף הר כגיגית על מי שהוא ימאן לכסות את ראשו או להרהיקו מחברת נשים; אבל כשאנחנו לעצמנו הננו חרדים לדתנו, וכל דין תורתנו ומנהג עמנו יקר לנו ולרבים מאלה שקרבתם לנו נחוצה ומועילה מאד לרעיוננו הקדוש. בשביל זה אמרנו להבָּדל לאגודה, שבתוכה לא יעָשה אף הדבר היותר קל שהוא למורת רוח מסורתנו' (,הצפירה').

נגד אמרות כאלה אין איש יכול לקטרג, אם אינו רואה דוקא באותו הרעיון ומהותו אותו השנוי הנצרך בהרבה דברים שנתאבנו בלבנו, ואינו רואה את הצֹרך לברא רצונות חדשים, נאמר – גם מסורת ציונית. – אבל על אחת נתפלא, בעל המזרחי אינו דתי, כי אם ,מדיני'; ה,מזרחי השתדל בכל מאמצי כחו להגדיל מספר חבריו, ובשביל זה היה מַוִתר על הרבה מתקנותיו ונמוסיו' – לא דברי המה אלה, כי אם דברי סופרו של ,הזמן' בבזיליאה. – נשמע מה בפיו: ,ד"ר אחד מעמודי התָּוך של מזרחי הגיד לו, כי בפירוש אמר מראש לראש־המזרחי, שהוא איננו שומר דת וכו', ובכל־זאת נתקבל להמזרחים בזרועות פתוחות' ···

עושי־שלום

קטע שמיני

אל תתיראו לא מן הפרושים ולא מן הצדוקים אלא מן הצבועים העושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס׳.

נלחמה ההשכלה במכת־פרושים זו בכל כחה בשירה ובחזון, בשבט ההתול ובמלחמת־סופרים, ראשית דבר היה לה לרפא את עמנו מהמאֵרה הזאת.

טפוס הצבוע הדתי בפימה עלי כסל שלו, בגדלותו ויהירותו, הבאות מקטנת־הרוח — זה ידוע למדי; והוא עוד היום רועה בשושנים ברוב מקומות של בני ישראל. אבל עתה, בימי השלום, המבריח את כל בית־יעקב, ובימי הנשיקות בפומבי בין בעלי ימין ושמאל, איש לא יפקוד עוד את עונו בספרותנו וינוח לו...

ובוא וראה, עוד טפוס חדש צבועי עמד לנו עתה ולוקח את מקומו: צבוע־לאומי, שמתגאה בזה בצבור ונוטל כבוד לעצמו, מפני שאוהב הוא — לא את המצוות כבראשונה — רק את עמו ואת קדשו עמו...

הצבוע הדתי היה עומד בבית־התפלה בקיר המזרחי והיה עולה לתורה ששי או שלישי, גם אם לא קרא ולא שנה וידע רק בקושי פירוש המלות בספר; דיה היתה הטלית המצויצת שעל כתפו, אבנטו של משי והעטרה של כסף על ראשו, די היה להַגביה קולו בתפלתו וחקותו את הירא־שמים. הצבוע הלאומי רק שִנה את צורתו, ואחד הוא בזה ובזה; גם הוא פוסע על ראשי אנשים אחרים רק משום שלובש הוא אצטלא דלאומיות; הוא מחזיק טיבותא לנפשיה, משום שהוא לאומי נלהב וכו׳.

אין אני רואה בין הצבוע הדתי ובין הצבוע הלאומי שום הבדל, את שניהם שנאה נפשי... אחת היא, אם איש מתגאה בתפלין של רבנו־תם וטוטפתו בין עיניו, או מתגאה במגן־דוד על חזהו; אחת היא, אם איש אוכל מצה לשם כבוד או עושה מצוה בפומבי ביינו של כרמל. אין הבדל בין זה לבין זה, כמו שאין הבדל בין המשולח, הנוסע לקבץ ממון לישיבת מיר

ישראל ורגז מאד על הרבנים ואמר, כי בשבילם הוא, שבודים מלבם הקדמות שקרים, ואמר, כי עמדו למשפט כל התנאים והאמוראים* ... כמדומה לי, שזו היא בת־קול אחרת מאותה של הרבנים. ואם הזוהר יאמר: ובגין דא אתקבור משה לבר מארעא קדישא וקבורתיה דילה משנה איהי, דשלטא על מטרוניתא דאיהי קבלה! — הרי זה רק כעין סטירה על לחיה של התולדה לומר, שהזוהר הוא מסקנת המשנה. —

זהו הדבר, אנו אומרים, סבלנות לא בראה תולדה ולא תכונן תולדה כל הימים; ואלה טוענים: ,יודעים אנו, אשר כל אידיאל דורש ממחזיקיו קרבנות ומסירות־נפש, והאיש המתרשל בזה אינו קרוי בשם סבלן אך בשם בוגד; אבל במה הדברים אמורים, במי שמתיחס ביחס ישר להאידיאל ולא בעקשנות נפרזה של אינטרסים צדדיים על השבונו של האידיאל', כלומר — הם, שמשליכים כל השנוים היסודיים בתולדתנו בקדרה אחת של סבלנות, שלא תבחין ולא תבדיל, ועל־כן גם בנה לא תבנה ... המה מתיחסים אל האידיאל בדרך ישר; ואלה הדורשים מבנין עממי תולדתי חשבון ודעת, חשבון תאיו וחדריו ודעת שנוייו היסודים, המה עושים זאת מתוך עקשנות נפרזה של אינטרסים צדדיים ...

לנו הגיעה העת לדעת דרכינו ולא לעצום את עינינו. אם חפצים אנו באמת במסקנה אחת תולדתית, אז עלינו להבחין ולהעריך היטב את החלקים השונים, ודוקא השונים ...

---

* ש״י איש הורויץ מהרס במקום אחד כל אותה האגדה.

וברצונה להתקיים בכל אפן את הבסיס הראשי לישובו של עולם, כלומר – את הקנין הארצי־מקומי ואת הערובה־הנחלית על כל הדברים הרוחנים המתנחלים, שהיא אשר עשתה לנו כל זה, לא תלך לעולם נגד החיים וישובו של עולם... סופרינו התוריים מביאים בכל פעם לאות חיבת הארץ בפי חז״ל את המאמר „כל הדר בחו״ל הרי זה דומה כמי שאין לו אלוה"! – אמנם דבור יפה, אבל אין ממנו ראיה כלל. דבור שרק נאמר ונכתב, לא יבוא בחשבון תכונת העם ומעשיו – כל עוד לא התגלם בחיים ולא היה לכח פועל בחיים ובמעשה. התולדה הארוכה לא היתה התוכה על־פי המאמר התלמודי הנ״ל וגם לא בקשה כלל להֵחתך על פיו... בעם ישראל ובתולדתו שבגלות חי מאמר אחר: אלמלי שמרו שתי שבתות מיד היו נגאלין! או כדומה לו. האם מִרמה היא או הגיון נאמן הוא לקרֹא: „אלמלי קימו בני ישראל את המאמר התלמודי הראשון: כל הדר בחוץ־לארץ אז היו נגאלין". האם זיוף הוא לגבי אלה, שמכירים בזה ורק בזה את היסוד החי לכל עם באשר הוא עם ומחפשים דוקא ב„שלחן ערוך" ובפנקסי העם הדתיים את ההטעמה „יהרג ואל יעבור!" בדבר הארץ וחיבת הארץ. –

„אבל שאלה היא ותהי לשאלה: מה העבודה, כלומר – עבודת החקירה ודרישה במהות העבר לאלה היוצאים ביד רמה כנגד העבר? למה לנו ציטטים וראיות מדברים – מאלה שבמקום אחר בעצמם מטפחים הם על פניהם?" כן משיבים אותנו לאמר. למה? לפי שאין העבר רק קנין כספם של אנשי היהדות התוריים שלנו בלבד ואינו רק להם לדרשו כמין חומר...

נקל לומר, כי „חטא הוא להאמת, לקחת מאמר המתפרש לכמה כַוָנות ולגלות בו פנים שלא כהלכה וכו'", או זה, „שלדַבר מהציוניות בהחלט, על־פי הרוח ההסטורי של רוב האומה – מפורש, על־פי הרוח הדתי, אינו מאומת מצד ההסטוריה שלנו בעלת דו־פרצופים, באשר ההיסטוריה לא תוכל להיות בעלת דו־פרצופים ואין איש יושב על האבנַים וצר צורה להסטוריה, והיא תוצאה אחת מן המון מקרים, שורה כוללת אחת, אשר היא כמסקנה מכל תמצית החשבון העולמי; ולכן כשם שישראל אינו אלא אחד, כן אין לו הסטוריה אלא אחת". אבל אין הנוסח הפלוסופי הזה הכולל עושה כלום נגד המציאות התולדתית. אין מלכות בית דוד מסקנת מלכות בית שאול ואין ההסטוריה של יבנה מסקנת ההסטוריה של ירושלים – אם נאבה או לא נאבה. אם הבע״שט מסַפר מהקטרוג הגדול שהיה על

„בהיקף של שלום, אהבה ורצון מתפתח האדם בכל סגולותיו; שם משכן העבודה, מנוחת הנפש, בריאת הגוף והנשמה". אבל לפעמים קוראת בריאת הגוף והנשמה העממית דוקא לריב. — השעות הגדולות התולדתיות של עם, שבָן יחתם אם לשבט או לחסד, הן דוקא נושאות בְּחֻבן ריב פנימי מוסרי, והנן באות דוקא בתגרת הדעות ומלחמות הדעות...

הציוניות, אם היא באמת „דבר חי נושא את עצמו", אם באמת נושאה היא בְחֻבה שנוי הבסיס הלאומי ויסודו מחדש, היא גם תבנה הכל מחדש; היא אמנם מולידה את היום בחבלי האתמול, אבל מגלמת היא את האתמול לפי צרכה ומהותה... שעה תולדתית גדולה יוצרת באמת ואינה רוצה שאנשיה יהיו מלחכי פינכא בלבד, כי אם רוצה היא לגַדֵל דור חדש עומד על עצמו ומוליד מעצמו.

לא במספר יִוָשע עם, כי אם בחיל, לא בסבלנות ואמת עשויה, כי אם בחיים וכבוש דרך לחיים.

ועוד הפעם בא הסופר הזה להמשיך את דבריו בדבר „סבלנות ואמת", והוא מתח את דינו הקשה ואמר: „אין איש שם מחסום לפי כל חוקר והוגה, יאמר מה שיאמר; אבל אין רשות לו לשום את דעתו בפי אוטוריטט בגלוי־פנים שלא כהלכה, למען הונות את האנשים הנמשכים אחריו, הדבר הזה מִרמה היא". כלומר — מרמה היה בידי איש, בהוציאו משפט, שהגלות היא בְכּור הרוחניות על כל דבר מדיני וארעי קיים. והוא השיב ואמר: „הרוחניות של תורתנו לא תלך לעולם נגד החיים וישובו של עולם. הדבר המדיני, שהוא נגד התורה, הוא גם נגד השיטה המדינית. המשפט הזה הוא כללי; ואם יש דברים ואיזה מצבים ותנאים הסותרים אותו, נשמע נא מפי הדנים אתנו דברים ברורים ונראה אם כן הוא".

„סופרים הזהרו נא בדבריכם, קרא, לא כבד הוא הדבר לנַסח בסגנון פלוסופי כל מיני משפטים רחוקים מן המציאות וכו'" — ועוד לא שם אל לבו, שהמאמר „כי הרוחניות של תורתנו לא תלך לעולם נגד החיים וישובו של עולם", אינו אלא מנסח בסגנון פלוסופי כולל את המציאות שביסוד הגלות והמִשמרת שבגלות. סופרים ממין הזה שכחו, שאין זאת לא־שמועה על המציאות, לאמור, שהיהדות שבגלות בותורה והתפשרותה לחיי הגלות עשתה אותנו בדבר אחד עיקרי ללא־עם, ללא אדם־עם ושאבדה בהתקיימותה

התורה בעצמה, שרצו לשפוך רוחם על כל העם, נעצו חרב בבית־המדרש והבדילו את החברים מעמי־הארץ. זאת אומרת: אין דבר אמיתי מתקיים אלא במפלגה אחת קיצונית, שעושה את הדבר בכל, אבל לא בפשרנות סבלנית, שמכניסה הכל בה, מפני שאינה דורשת הכל...

„השלום! המתינות! דעת זקנים נוחה ומיושבת! אלה הם העמודים, אשר הציוניות בונה עליהם בנינה", יותר מפורש — בנינו של הסופר ההוא. ולא זו בלבד, התורה מסיעת על־ידו, המסורת עומדת על־ידו, כל קדושת נחלת אבות עומדת על־ידו. שואף הוא להיות נלוה על אלה שהלכו לפניו, שואף הוא ל„האמת החברתית" והדורית, בעוד שהבא בשם ה„אמת האישית" הוא כמביא שטר בלי חתימת עד נאמן; והוא, כלומר — מזה לבית מזה, שואל למי שאין לבבו לכך: מי שָׂמך? מי שמך, אותך היחיד, לשר ושופט עלינו, הרבים?

מי שמך? הלב ישים אותנו — והצער שבלב. אנשים האומרים הן למסורה בכל חללה, ואלה שאינם אומרים הן לכֹל, שניהם כאחד אסורים המה בחבלי הדורות שקדמו להם ושניהם יחד מדַברים על נפש הגוי ועל מלחמת לבו. — האמת החברתית אינה ביסודה אלא אמת אישית, שנטבעה לרבים, וסערת היחיד שהיתה לשאון הרבים...

„ישעיה הנביא דבר בשם המסורת, והוא מעיד וכו'," הלא מספר הפסוקים בדברי נביאנו הם מספר הקריאות בשם המסורת, אשר לפי השקפת מחזיקי המסורה היא החיים האמיתים, החיים שבחיים". ובכן לאותו סופר הצדקה. — אבל נביאי ישראל לא דברו בשם המסורת, שהיתה מקובלה בימיהם, אלא באו להנחיל את ישראל מסורת חדשה ולטעת מטעים אלהיים אחרים בנפשו, הסותרים למסורת ההמונית האלילית הקדומה.

האלהים, אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה אשפוך עליכם רוחי! כה דברו, כה נלחמו בשם האמת האישית שלהם עם האמת החברתית, שעל כל ראש הר בנתה מזבחות לבעלים. „סבלנות של אמת" מדהיום הם טרם ידעו.

„השלום! המתינות! דעת זקנים נוחה ומיושבת! אלה הם העמודים, אשר הציוניות בונה עליהם בניניה, ואיזה הדרך עבר הרוח להתאכזר כל־כך על האידיאל הכללי של האומה ולקבעו נפש?"

איזה הדרך? הרוח האכזר! הרוח שבא לכבוש לו דרך ולטעת חפצים חדשים באדם ובעם לא יָדע חַנות לחפצים אחרים.

ועוד סופר אחד, יותר תורי מהקודם, מַזה לבית מַזה, קם לסייע לפשרות בציוניות המעשית עם הדת והוא קרא: „אמרו להעם, כי הציוניות תתן לו חיים, הכריזו בשופרותיכם תרועת קול תחיה, העם ינוע ויעמוד מרחוק; אך אם הוא יַטה את אזנו לשמוע קול צלצל הֵד המסורה, אז הוא בידכם ורוחו הולך שבי אחר הקסם הנפלא הזה, אשר כחו וגבורתו ממלאים את דברי ימינו".

„לוּ היה חשש, כי מכסף הקופה הלאומית יוקחו אמצעים להשגת שאיפותיהם של החפשים בציוניים, אז לא נקף הקהל הגדול העומד תחת השפעת המזרחי אף אצבע לטובת המוסד הזה; ולאידך גיסא, לוּ היתה הציונית כֻלה על־פי הרוח ההסטורי של האומה, אז היתה התנועה הזאת מקפת את כל האומה בכל מפלגותיה, כי בעיקרה אין כמוה מתאמת להתורה ורגשי העם" („הסבלנות החיובית").

והן לדַבר מהציוניות בהחלט על־פי הרוח ההסטורי של רוב האומה, נאמר מפורש — על־פי הרוח הדתי, אינו משפט מאומת מצד ההסטוריה שלנו בעלת דו־פרצופים. ההסטוריה המשיחית אצלנו ובטול המצוות לעתיד לבוא אינם הולכים שכם בשכם עם זו שעשתה לה לעיקר וליסוד הכל קיום המצוות והחוקים התוריים: ההסטוריה של יבנה אינה במהותה אותה של ירושלים. הקהל הגדול הדתי נוצר בעד הגלות ומבוסס הוא בגלות. השבון־עולמו ושרש נשמתו לא תלוי בירושלים של מטה, רק בירושלים של מעלה, הוא לכל היותר דתי־ציוני, אבל אינו ציוני־דתי.

סבלָנות שלילית ומה גם חיובית לא בראה תולדה ולא תכונן תולדה כל הימים. כבוש הארץ בודאי לא בא על־ידי סבלנות; וגם זאת התורה לנו מורשה, שלא תדע אלהים אחרים על פניה, גם כן לא התחזקה על־ידי סבלנות. בין הגלות והציוניות, רצוני לומר — בין ב כ ו ר הרוחניות על כל דבר מדיני ארעי, ובין עשות הבסיס המדיני והעממי לראש וראשון גם לדברים שברוח, מונח ש נ ו י ג מ ו ר והולדה חדשה לגמרי; ומדרך השנוי שלא להיות סבלן, מדרך השנוי לדחות ולכבוש באמת...

ההשכלה בשעתה, להיותה היה נושאה את עצמה ומתקיימת רק על־ידי עצמה, לא יכלה בשום אפן להשלים את היראים. החסידות, המהפכת קערת הרבנות על פיה, לא יכלה לדור עמה בכפיפה אחת. הפרושים התנגדו לצדוקים, הקראים לרבנים והקבלה ותורת הנסתר לנגלה. גם בעלי

להתפתח על־ידי אנשי פלא ,אנשי כנסת הגדולה···' כמדומה, שבין ימי אנשי כנסת הגדולה ובין ימי ה,מזרחיים' שלנו מונה זמן רב; כמדומה, שבינתים הרבה דברים נעשו לנו ונשתנו בנו···

,ובכן תלך המסורה שלובת־יד עם החיים בכל מקום'· תלך! גם המזרחיים הולכים· אם הישוב הדתי של עזרא ונחמיה היה על־כל־פנים פרי מעשיהם בעצמם באיזו מדה, באים המזרחיים ,נכדיהם', לפי פירוש דורשי הימים אצלנו, לקחת תחת חסותם דברים לא להם שנעשו בראש וראשון בנגוד להם· זוהי הליכה עם החיים, לבקש היתר־עיסקא־רבני על האוצר הישראלי לישוב ישראל! זוהי נקרא הליכה עם המזרחיים, לקחת את האבנט הקדוש ולשימו על צואר האומה!

,המסורת לא תורה חתומה נִתנה אלא מגלות מגלות נִתנה' לפי חשבון יריעות ספר החיים הנגלות מתקופה לתקופה ומדור לדור'· והלא הדורות אצלנו נגולו לכֹל כספר, בחוט אחד נקשרים ובמסכה אחת נדרשים·

,הן בפירוש הכריזו העומדים בראש ההנהגה הכללית הציונית, כי דבר אין לה עם הדת· רק אמנם, לעת עתה, בעוד שהציוניות היא במצב החומר ההיולי, לא תוכל להיות כל התנגשות עם הדת, מפני כי ה,אין' לא יתנגש עם ה,יש'· השומעים אתם! תנועה חדשה עממית, תנועה שבאה לחתוך חיים לעם הישראלי ולבקש לו פדות חברתית ותולדתית, תנועה שבאה להפסיק את החוט הגלותי הארוך ולהתחיל חיים חדשים בהרכבה חדשה, היא, במצב ההתהוות שלה, היא ה,אין' לעומת התקופות הקודמות, שבא זמנן להשתנות ולפנות מקום לחיים חדשים וצרכים חדשים עממיים; והן הן בבחינת ,יש', עתה, בעת שבאה העת למתוח את הקו בין החדש והישן, בין הצרכים החדשים, שבהם תלוי עתידנו בתור עם ואדם, ובין אותם הישנים, שעשו אותנו ללא־עם וללא־אדם· לעת עתה ישלימו יחד וילכו בצותא חדא, ואחר־כך, אחר־כך אולי יתגלע הריב; ,ואז בלי ספק לא תמלט מהתנגש בכמה דרכים עם המסורת, אבל אין לפחד שמא תגרום ההתנגשות איזה נזק והפסד לאחד מן הצדדים'··· ולבנו יאמר לנו, ששנוי תולדתי עיקרי, שנוי כזה, שכמוהו לא היה בכל זמן הגלות, צריך לגרום על־פי טבעו הפסד לדברים העתיקים ואינו מתמלא, ככל בנין חדש, על משואות ישנות רק מחורבנם· לבנו יאמר, שכל בנין חדש סותר את הישן···

הציוניות והסבלנות

קטע שביעי

חיי כל עם ועם עומדים על החיים המתגלים, הנראים ומתנועעים ונעשים בחברה וביחיד, כאותם הנארגים בסתר, הנארגים במקום שלא תשורם עין הקהל הגדול. יש דברים, שהם המשך להאתמול ובנויים הם על הוזיים מדאתמול, ולהפך כאלה, שסותרים המה למה שהיה וכל כֹחם מונח בסתירתם. לא נִתּן לכל אדם לכייל בכל מאורע ומעשה את מעשי כל הדורות מראש, אבל ליחידי סגולה נִתּן דבר זה. היום דורש רק צרכי היום בכל אמצעי היום; אולם המחר דורש חשבון אחר, את החשבון הגדול... החיים הפשוטים וחיי המסורה הם לרוב שני דברים שונים, ואצלנו הם אינם שני דברים. — בחיוב, בחיוב תמידי לכל ירושת העבר ושותפותם הבלתי־נפסקת ובלתי־משתנית עם עניני היום. נבוא לידי זה, שנסגור בעצמנו את הדרך בעדנו, ובשלילה אולי נמצאהו. — אלף פעמים נשנה לנו: טוב מעשה עם המדרש ועל־יד המדרש, בלי שום לב לזה, שהמעשה נתפוצץ על־ידי המדרש והיה רק כצל בנו. — —

והנה בא סופר ציוני אחד ומבקש אהוָה ורעות בין ה,מסורה והחיים' אצלנו, אחוָה ורעות בדברים סותרים אהדדי... והכל הוא עושה בסיעת ,המבט הרחב', ועל כל מקרה ומאורע מדהיום הוא ,משביע' רוחות תולדות ישראל מהחל ועד כלה. ודוקא על־ידי המעטֶה המדעי הכולל, שבה הוא משתמש, לא נבין את הפרטים, דוקא על־ידי האתמול הארוך, כל־כך ארוך, לא נבין מה יתן לנו היום. — —

אם המזרחיים ,בקשו היתר־עיסקא בעד עסקי אוצר־הכספים שלנו ובקשתם נתמלאה; אם דרשו הגפת דלתות אוצר הזה בשבת ויו"ט ודרשתם נעשתה', אין עוד כל צֹרך בדבר להתחיל בבאורים עמוקים: ,צעיף תעלומה ומעטה עלטה פרוש על כמה דורות אחרי דור עזרא ונחמיה, תקופה בת מאתים שנה עד בא הקץ לממשלת פרס, ובמשך הדורות הללו החלה המסורה

המופשטת· היא תבנה עליות בלי תחתיות׳ נושאה היא משואות בעניני דשמיא׳ בעוד שעניני דארעא סותרים אותה מכל צד· ראו אדם אוהב את שפתו העברית בלבו ונתון הוא גם לשפה אחרת; הוא דורש רמות על נחלת אבותיו והשכלתם׳ ועמל הוא ברב׳ להכניס את בניו להשכלה אחרת· אותה השאיפה אינה מניחה את ידה מזה ומזה׳ מהעתיד ומההוה גם יחד׳ ולפיכך אין בידה מאומה· עובדת היא ביחד לעגל ולמשכן׳ לעניני־בית ולעניני־חוץ׳ ואלהיה של אומה קיימת הוא רק אחד ואין שני לו···

קודש; אבל בצאתו ממעון אלהים, מבית תפלתו, אך צעוד יצעד בשוק החיים – מיד והיה לאיש פרוטה, לזוחל ומנשק כפות רגלי כל הפושט לו יד עזרה כל שהיא. אין לנו אידיאל עממי, אשר ימלא את לבבנו בבית ובחוץ".

אבל גם לא זה אידיאל עממי שלם הוא, אשר יפלג גם בעת ה,תחיה" את חיינו למבית ולחוץ, בעת שעלינו לבקש את שניהם, את שניהם יחד...

ובא גם מו"ל ,הצפירה" והתחיל לדַבר בימים האלה על ,חצי האמצעים" ,ודע מה שתשיב"! קרא. ,גם זו היא אחת מהתחבולות, להביא, למצער, הצלה פורתא. אין לבטל בהבל־פה את כל ערך הסניגוריה; הדברים שעושה, למשל, החברה Abwehr באשכנז אינם דברים עיקריים, ויש ספק אם הם מועילים הרבה, אבל אין זה מהיושר והאמת לבטלם לגמרי", ,אם חפצים בני עמנו לצאת בהם ידי חובתם, הוסיף לאמר, אם חצאי־דברים האלה מעכבים מעשות דברים שלמים ומהתבונן אל מעמד הענינים כהויתם, אז בודאי הם מביאים רעה, אבל אם הם רק הוספות והוראת־שעה, אז אין לבטלם ולדחותם, כי אם לקיימם". והוא לא שם לבו אל ההבדל העיקרי והיסודי, לא שם לבו לזה, כי דוקא בשביל שאחינו במערב עושים את הדברים החצאים בעינינו הם אינם עושים גם את השלמים ואינם יכולים עוד לעשותם... או גם זה, שבשביל שאינם עושים את הדברים השלמים ומרגישים עצמם בתור אזרחים אשכנזים גמורים, מבלי לרצות כלל לנטות לשאיפה אחרת, יכולים המה לְהָגֵן על זכיותיהם בכל כלי־נשק הארציים ואם גם חצאים. מעשיהם של אלה בנויים על חשבון אחר לגמרי משלנו, על חשבון אחד ברובו; ואם נחשוב באמת אחרת מאתם, עלינו גם לעשות אחרת. — —

ולאידך, בקשת שווי־זכיות בארץ נשב בה, גם ההתבוללות העממית, אם נבין אותה במובן הגיוני, כלומר – בתור נתינת מקום לחיי בני ישראל בארצות פזוריהם בהוה ונתינת האפשרות להם, איזו אפשרית רוחנית גם חומרית לחיות באשר הם שם, היא תקשור על־כל־פנים בחיים מעתה והתנאים המדיניים מעתה; היא תתן פתרון, לפי דרכה, לכל השאלות בנות־יומן ולכל הצרכים בני יומם, באשר תניח לכל אדם באשר הוא שם להתחיל במעשיו, באשר לו ומסביב לו. להפך הוא הדבר בצד שכנגדה, בלאומיות

קורא מסתתר ושאל אז לתומו באותו מכתב־עתי על השנוי הגמור בין הבת־קול, אשר נשמעה בספרות אחרי ימי הרעמים הראשונים, ובין זו, שנשמעה בימי־המשבר האחרונים. אז החלו סופרינו להעתיק את לבבנו משאלות ההוה ומתקנַת ההוה, שהיו למפח נפש, ולטעת בנו תחתם מחשבות ורצונות רק על־אודות עתידתנו, שם שם הרחק ממושבנו עתה, שלא יהיה לנו בו מנוחה, וכל הפעולות והמעשים מצדנו לבסס את אזרחיותנו לא יועילו, ועתה יתחילו לומר להפך; ועוד זאת, נניח שהבת־קול החדשה צודקת היא, שבאמת אין דוחים חיי שעה כלם מפני חיי הוה, מי זה לידנו יתקע, כי שלום יהיה לנו, שבאמת יכירו העמים בתועלתנו להם, ואחינו בארצות המערב יוכיחו.

ואז בא בית־המערכת והקדים להשיב ממחרת היום לאותו השואל, שבאמת אפשר לצָרף שני אלה הדברים יחד, ושאין הנידון מארצות המערב דומה לראיה, מפני שהם עשו שקר בנפשם, להכחיש בלאומיותם, תחת שאנו יהודי רוסיה, לא נכחיש בכך. — וכה התחילו לדון על השניות שבנו ועל הסתירות אשר בחיינו עתה בזו המסקנא, מסקנא מראש שאין בהם סתירה. — —

אפשר לעתיד ולהוה גם יחד, בהיות עבודת ההוה נותנת לאט לאט השארה גם לדורות הבאים, שחיים באותה סביבה מקומית ומביאה להם את הסכום הכולל; לא כן הדבר בהיותם שניהם רחוקים במקום, ובהיות כל עבודתנו עתה שונה במהותה ובהשארת הקרן־הקימת מן אותה של העתיד...

הוה ועתיד! היום נעבוד בעד המחר והמחר יבוא מהיום, מסכום עבודתנו אתמול נבוא להיום, וכן פרוטה פרוטה בהוה מצטרפת לחשבון גדול בעתיד; ולעומת זה, אין לך עתיד קיים, אם אינו בנוי על ילדי היום ועל כח היום. הערת רוח לאומי על עם נכנע, אבל עוד יושב על אדמתו, תתן לו את החרות הדרושה לעתיד וגם צרכי היום; לא כן הדבר בעם שבגולה הוא יושב ומפרי אדמה אחרת הוא אוכל ואנוס הוא לאכלם עוד... לא כן הדבר בשעה שאנו יושבים כאן ועינינו לשם*...

„אנחנו לא עשינו עד כה מאומה להרמת מצבנו הגשמי, קרא הד"ר ח. ד. הורויץ באספה אחת לאומית, היהודי נעלה ונשא בין כותלי בית־הכנסת, שם הוא מתנשא על כנפי דמיונו, נפשו מתיפחת ומשתפכת ברגשות־

* עין לעיל מאמר „אדמה' בצרור „בחומר וברוח'.

מזה ומזה

קטע ששי

"בשביל כל אלה, אמר ה' אוסישקין בהרצאתו אשר בכנסיה הגדולה במינסק, הנני עומד כעת על הבימה הזאת ואומר לכם: כי אנחנו חייבים לתקן הרבה את כל סדרי עבודתנו, ליסד לנו אורגניזציה כזו, אשר לחזיונות מעציבים לא יהיה בה מקום. — והיסודות הראשיים, שעליהם תִבָּנה האורגניזציה, איך לבכר את האיכות על פני הכמות. יש לנו ציונים לאלפים, אגודות למאות; אבל אנשים אך מעט לנו, מעט מאד. אמנם גם אנשים רבים לנו, אבל רק לגבאות, לקטנות־המוחין, לסכסוכי כבוד, אבל לעבודה — אין איש — המעטים הנמצאים הנם כשבלים בודדות בין המון הנרפים".

ולו נמצאו באמת אז אותן השבלים הבודדות, לו היו נמצאים אצלנו אז אנשים היודעים את אשר לפניהם והיו להם הצדקה והכח לדעת את אשר לפניהם, כי אז אולי גם היו נמצאים אותם הנדרשים, נמצא אז ההמון המאמין, ההמון המְקַבל — לו רק נמצא מי שנותן לו דבר שלם, ולא למחצה... לא נמצאו אז נותנים דבר של היום ושל המחר בשוה, מבלי לחכות, כי יבוא היום ויבלע מה שלמחר. —

והנה אחרי הדחיפה הראשונה בארץ־רוסיה נגד היהודים נדפסו בעתון הזרגוני היומי „הידיד" מעין הדברים האלה: המקרים האחרונים לִמדו אותנו לדעת, שלעבודתנו עד עתה חסר הסדר הנכון. השוב חשבנו אנו רק לעתידתנו ורק מעט שמנו לב להֹוה ולצרכי ההֹוה... אמת הדבר, שגם בעד העתיד עשינו מעט, אבל בעד ההֹוה עשינו עוד פחות ממעט. — הימים האחרונים הראו לנו, שאנחנו צריכים לחשוב גם בעד היום... נעזוב את הארץ, אם יהיו בידינו האפשריות לזה, נלכה בעת שהעמים אשר בצלם נשב יאמינו בנו ובתועלתנו להם, נלכה ברצון, אבל לא באונס וכו'. — ובא

משה סמילנסקי מדפיס זה ימים רבים מכתבים מארץ־ישראל בכל מכתבי העתים אשר לבני ישראל, ואנו קוראים בשום לב את אשר יודיע, והוא מודיע אותנו לפעמים מה.

והנה העיר פעם על איזה ענינים מעניני ארץ־ישראל וביניהם נמצאה הוספה קטנה בת איזה שורות, שבה היה כתוב לאמר: „בראשון־לציון גברה בימים האחרונים מחלת־העינים, המחלה גורמת הרבה צער ועמל למושבתנו. פליאה בעינינו, מדוע לא יטריחו את עצמם אף פעם ציונינו הרופאים, שיש בהם מומחים מפורסמים במחלת־העינים, לבוא לאיזה חדשים לארץ־ישראל, לחקור את מחלת־העינים פה ולהורות לרופאינו את הדרך ילכו בה״. —

ורופא־העינים מנדלשטם לא נסע שמה, להושיע את אלה בארץ־אבות; והוא איש בר־לבב ויודע, כי מעשה קודם למדרש, ויודע גם נגעי עמו. — — —

לפני איזו שנים קרה, כי הציונים באודיסה נחלו נצחון ויבשרו על־אודותיו בכתבי העתים, לאמר: אחד־העם נבחר בתור חבר לסניף של חברת מפיצי־השכלה אשר שם. המלחמה היתה רַבה מצד הציונים נגד החברה הזאת מימים ימימה, אחד־העם ודובנוב פתחו בדבר והסיעו כל כחם לַיַהד את החברה הזאת ולהכניס אליה כחות יהודיים; קשים היו המעצורים, הנלחמים את הלאומיים השתמשו בכל האמצעים לגבור חילים ולהזדיין נגד האויב, אבל לא יכלו לו. — אחד העם, איש שדעותיו ושאיפותיו להם לרועץ, לסמל הַרֶאקציה, הנה יחלוק אתם את ממשלת ההשכלה ויחוה להם דֵעו . . . ואחרים התפלאו ואמרו לנפשם: ולשמחה מה זו עושה? הם אמרו לעצמם, כי חברת מפיצי־השכלה עם בסיסה הרוחני והאזרחי וחשבון עולמה העברי היא כל־כך שונה מעולמם של הציונים, עד שלכאורה אי־אפשר כלל להציונים לחַלק עמהם את המפעל הזה ולהכנס עמהם לישיבה אחת . . .

„צרת היהודים, אמר הד״ר מנדלשטם במאמרו „שאלת הגיטו, לוח אחיאסף תרס״ג, היא כל כך נִכּרת ובולטת, עד כי לא יכחיש אותה כיום שום איש, כאויב כאוהב. כבימי מצרים כן גם בימינו אלה יהודי הגיטו עושים לבנים ומביאים בידם עצמם תבן לבנין אותה החומה הגודרת עליהם ומבדילם מכל שאר בני־האדם״.

והגואלים עומדים על גבי עושי הלבנים. — — —

ושקידה רבה וכו׳. אלה מאהבה ואלה משנאה יתמכו בידנו! סוף כל סוף איש לא יעמוד לנו לשטנה. לא נפול לאיש למשא, כי, להפך, חפצים אנו לעזוב פה המקום לאחרים״. —

מנדלשטם מחייב את המתבוללים העברים בני־גילו בארץ רוסיה, קראו אז: בישראל לא יבוש, לתחית עמו ישא עיניו; ישא עיניו לחלצו מן המצר ולבנות לו בית במקום נאמן ולציוניות המעשית יקדיש כחו, שמו בעצמו כבר מכיל בקרבו איזו ערובה בעד הדעה הציונית; והוא גם עוסק בה ופועל ונותן לה כל אשר ביכלתו. הוא עזר לבנין אוצר־הלאומי ולמוסדו הנאמן. הוא נשא באספות הציוניות הגדולות משאו על־דבר „הרמת המצב הגופני של עם היהודים״. וכן לא ימנע את רגלו מכל הכנסיות הגדולות, שהיו בעניני הציוניות והארציות ובעניני בנין העם. הוא עבד לטובת בנין ישראל המעשי גם בבזיליאה גם בקיוב, גם בלונדון גם בוַרשה. רופא הוא מנדלשטם, אחד מרופאי חולי־עינים היותר־מצוינים ונודעים, מכל אפסי הארץ ינהרו אליו חולים המונים המונים לבקש עזרתו בצר, עתותיו נתונות לכל נגועי אלהים והוא לא ינום ולא יישן, לבצע לא ישים לבו, תמוך יתמוך את הדל, עשיר ורש יחד נפגשו אצלו, כי יבקשו תרופתו. זהו יומו ועבודת יומו; ועתידתו וכל הרהוריו נתונים המה לארץ אבותיו, יסוד עמו בארץ, להרים אותו בגשם וברוח ולתת לו אחוזה בארץ, בארצו. —

והנה באו ימים, שבהם חגגו בקיוב את חג־יובלו, יובלו של רופא, כעבור עליו תקופה ארוכה בשדה עבודתו. חג היה ליושבי קיוב עיר מושבו ולכל יודעי שמו; ובין מכבדיו באו גם הציונים, השתמשו במקרה זה להביע לו כבוד.

„אנחנו הציונים, אמרו הצירים האלה, משתמשים במקרה זה, ביום מלאת שלשים וחמש שנה לעבודתך במקצוע הרפואה, להביע לך את ברכתנו העמוקה ואת רגשי הכבוד הנאמנים לך בתור מלומד, רופא; וביחוד בתור עובד בלתי־עיף על שדה העבודה הלאומית העברית, יען כי במשך התקופה הזאת, מלבד העבודה המדעית והמעשית במקצוע שלך, הקדשת לא מעט כח ואנרגיה לשאלות הצבוריות הלאומיות של העם העברי״.

והברכה האחת, „כי ראש עמנו בעתיד, ה„אייכנשטט״ העתידי, שאת צורתו הנעימה והמעולה תאר הדמיון העשיר של מנהיג הציונים ב„תל־אביב״, יהיה באמת דומה לך״.

מן המחנה

קטע חמישי

לפני איזו שנים נדפס מאמר אחד בשם ,מדוע הנני ציוני?׳ מאת הרופא הידוע מַכס מנדלשטם׳ ,ודוי של אחד מזקני הציונים׳ היה רשום עליו׳ והוא התחיל בדברים פשוטים: ,אני הגבר ראה עני! ומידעי את עני עמי ואת גורלו המר׳ אשר כמעט אפסה לה כל תקוה׳ נשגבה ממני להבין׳ איך ימצאו עוד יהודים׳ שאינם עוד ציונים׳ . . . תום מוסרי ומחשבתי׳ לא היו בדברים האלה רעיונות פוריים׳ חדושם – רק הרוח האישי הנושב בהם׳

,אך עלי להודות׳ קראנו שם׳ כי ימים רבים היתה לי אהבתי לציון כעין סמל העתיד: כי יבוא יום ועמנו יסיר׳ באיזה אפן שיהיה׳ את עול הגלות מעל צוארו ויבקש לו מפלט באחת מארצות תבל הגדולה והרחבה׳ למצֹא מרגוע לנפשו העיפה׳ מכאוב עמו היה גם מכאוב לבבי׳ אשר כרקב היה לעצמותי וימרר כל שמחת חיי׳ בכל רגע נראה לי׳ כאילו ירדו אלפים שנות הגלות של עמי כעיט על בשרי ואין מציל׳ אולם זה שנים אחדות קבלה אהבתי לציון צורה׳ העליתי עליה בשר והפחתי באפיה נשמת חיים; והארץ׳ אשר אני נושא את נפשי אליה׳ היא פלשתי׳

,לולא ידעתי אל נכון את ערכם המוסרי של בני עמנו׳ למרות אלפי נגעיהם ופצעיהם הרוחניים׳ אשר הוכו בית שונאיהם בנפש׳ לא הייתי ציוני; אולם בטוח אני׳ כי יהָפכו היהודים בארצות אבותיהם על אדמת החופש והדרור ללאום העומד במוסרו לנס עמים׳ כי בהשתנות דרכי חייהם לטובה יוכלו לאַחֵד את הקולטורה היותר־רחבה עם מצב מדיני־מוסרי בתכלית השלמות׳ אשר בכלל לאֵל יד בן־תמותה להגיע אליה; בטוח אני׳ כי מארץ פלשת תצא בפעם השנית׳ ואולי עוד בהוצאה מתוקנה ביותר׳ תורת־חיים לכל המין האנושי׳ לכן הנני ציוני אדוק׳ מדיני מכף רגל ועד ראש׳ . . .

והוסיף שם׳ לאמר: ,המלחמה׳ אשר נִכּון לה אנחנו׳ היא פשוטה מאד ובלתי־מסוכנת ביותר׳ אנחנו קרובים אל עבודה מתונה׳ עבודה שאין בה שפיכות־דמים׳ רק קולוניזציה קולטורית; חרבנו וקשתנו המה עבודה חרוצה

וחזרו ולִמדו לכל, עד אשר יכולים היינו לחשוב, כי כבר חרותה היא על לוח לבם. רבים הנוהים אחרי תנועת העם ויודעים הם, כי רק בהם ובהתמכרותם אל הרעיון תלויה הצלחת הרעיון, כי רק לפי ערך האמצעים, אשר ימציאו אל ועד הפועל, יכול זה לפעול ולעשות גדולות, כזאת יכולנו לחשוב על־דבר ידיעתו של העם בציוניות.

ואנו חשוב חשבנו, שכיון שאדם מבין כבר דברים כאלה, מבין מה בין גאולה הבאה בידים ובין זו של המשיחיות הדמיונית, חשוב חשבנו שהוא גם יבין, שאין עזר תלוי ב„ועד־הפועל" כלל. רק העם בעצמו, אישי העם בעצמם, יכולים לעשות כל אחד ואחד בעדו ובעד ביתו; ואותה ציוניות, שסומכת רק על שתדלנות מופשטת, מבלי הצטרפות האישים הפרטיים ומבלי עבודת כל אחד ואחד בכל חייו, היא סוף כל סוף אינה אלא נסית ואין לה מעמד קיים גם באותם האנשים עצמם וחייהם, בציונים עצמם, באשר לא תמלא את חייהם בכל, באשר אינה מתחלת בחייהם...

תנועת־העם, רצוני לומר — תנועה בכלל ושאיפה כללית שאינה נוגעת בחיי כל איש ואיש ומעמדו ובכל היקף־עולמו ולא תסיע היי כל איש ואיש מעצמו, היא בריאת יש מאין, היא מתחלת מן הגג בטרם יָרו אבן פנה...

ביניהם לא יתחשבו, הם לא בקשו להתחשב, לא בקשו להתאחז בקרקע ולא יבקשו זה עד היום, אם גם יכריזו בראש כל חוצות לאמר: התנער ישראל, הוא מבקש אדמתו!

"חבר ועד גאולה — אומר הסופר מרדכי בן הלל הכהן במאמרו "שני מיני ישוב" ב"השלח" — מבשר אותנו, כי כל הנחלאות שלהם נמכרו; אבל השמחה אינה גדולה, כי לא אכרים עברים נוספו על־ידי זה בארץ־ישראל, לא עברים עובדי־אדמה באו להתישב על הנחלאות האלה, אלא כסף־ישראל עבר אל הערבים העשירים במחיר האדמה, וכסף ישראל יעבור אל הערבים הפלחים במחיר העבודה, אשר יעבדו הם; הם יעבדו ויחרשו ויזרעו ויקצרו ולא אחינו בני־ישראל...

"בתוך עמי אנכי יושב, הוא קורא, ועיני צופיה על חיי בני עמנו ועל דרכיו. אין חלק לציונים בחיי בני עמנו!

יש להוסיף: לא היו לנו גם ציונים כלל במובן האמיתי, לא היו לנו אנשים שידעו, כי אין תכנית הציוניות, מה שהטעים הרצל וראה "נקודת־הכֹבד" שלה, — "שיעברו העניים לארץ מולדת חדשה, ארץ האבות הקדומה, בעזרת העשירים, שלא יפסידו על־ידי זה מאומה, ולהפך עוד ירויחו" (כל כתבי הנ"ל, עמוד יא) — לא היו לנו אנשים שילַמדו אחרת ויעשו אחרת.

לא לִמדו אתנו לדעת, כי אין רֶוַח מאומה לאומה רעועה, שעוד בה עשירים ועניים, כי העשירים עושים בעד אחרים ולא עושים בעד עצמם; שאין רֶוַח לאומה, כי חדלה להיות אומה ואין נחלה לה בארץ ויושביה עמה. —

"לישועות ונחמות יחלנו בכל עת, התחיל סופר אחר מאמרו "אחרי הרעש" בכלות אספה רבה ציונית, הישועות והנחמות היו לשֵמות נרדפים עם נסים ונפלאות, כי באמת אך תקוה אחת עודדתנו תמיד, שיבוא הנס מכל מקום; וכה הסכין העם כֻלו עם הדעה, כי לא בידו טובתו, וכי רק ביד אחרים לעשותו למאושר או לאומלל בארץ החיים".

השתנו הדברים: "זאת ראו ראשי הציוניות, ונתנו אל לבם, כי חדל העם להאמין בנפשו וירשמו על דגלם את הפתגם התלמודי: אם אין אני לי, מי לי? לאמר: אין סומכים על מעשי נסים. ואת התורה הזאת לִמדו

כי חפצנו יעלה בידינו וכי לא נביא את הממשלה הטורקית לידי עסק־ביש׳. ובא אוסישקין, שאמנם אינו מדיני בעל־דמיון ביותר ומבקש לרוב את המוחש, והעמיד ליסוד ב,הפרוגרמה הציונית׳ האמורה: הכנת לב העמים והממשלות אל רכישת ארץ־ישראל על־ידי היהודים; ובבאור לאותו חוק אמר: ,עלינו לדרוש מן הממשלה הטורקית בעזרת הקונסולים האירופיים, כי תשיב לנו את זכויותינו בארץ־ישראל, אשר נשללו ממנו׳.

ובא פלוני ציוני במאמר ,על עסקי ממונות׳ ב,השלח׳ וטוען: להד״ם! ,הן כל הגוים פותחים את פיהם כקבר לבלוע את ארץ־ישראל להם לעצמם׳. והוא מזכיר את העובדה, כי כאשר ,הגישו חובבי־ציון הראשונים בראשונה את כתב־בקשתם אל שר העיר באודיסה, לתת להם רשיון ליסד חברה־יהודית לישוב ארץ־ישראל, השיב להם, לאמר: פלישתינא היא ארץ הנוצרית וכו׳. ואת ההשקפה הזאת של הנוצרים על ארץ־ישראל יכיר כל איש היודע ומתבונן אל כל מעשי הנוצרים השונים בארץ תקותנו׳.

ואחד־העם בא והוציא את הסכום למפרע ואמר: ,אילו היה אפוא מנהיג הציונים שם לבו מראשית פעולתו, לא היה צריך להמתין, עד שיבואו גדולי עולם וילמדוהו, איך עושים היסטוריה וכו׳, אלא היה מבין, כי עיקר ההתקדמות צריך לבקש בלב העם עצמו, בשנוי השקפותיו המוסריות על ערך חייו בגולה ובהכרתו את החובה הגדולה המוטלת עליו לברא לעצמו תנאי חיים, — וכי כל זמן שהשנוי הזה בלב העם לא הגיע עוד למדרגה הדרושה, לא יועיל הרבה מה שמלכים ושרים ידברו טובות על הציוניות׳ (,ילקוט קטן׳, סימן ל״ו).

וכלם לא נתנו אל לבם, כי גם ה,שנוי בלב העם פנימה׳ או, ,הכנת־העם׳, כפי שמכנה דבר זה נורדוי, גם המה עוד לא יחייבו ויוציאו דבר חי, כל עוד לקח מאתנו אשר היה לנו ואבדנו שורש נשמתנו בארץ...

הארץ תחזק יחסי יושביה אליה, החלשים יהיו לחזקים והנחשלים יאמצו ידיהם, כל עוד יש קשר בין מקום ובין יושביו, בין הרבים להיחיד; היחיד לא יברא את הרבים ביודעים, כי אם הוא אבר נאחז בו ונשפע ממנו.

עם כי ילך לרשת ארץ חדשה, יחידים שנעשו לעם או לגון־עם חדש על קרקע חדש, הן אמנם דבר כזה נעשה, גם בזמן ששערי התולדה כבר פתוחים לפנינו ואינם עלוטים עוד בערפלי קדם. הרי ארצות־הברית הדרומית והצפונית, הרי עם הבורים ועוד כאלה רבים; אבל היהודים

עוד בדבר הארץ

קטע רביעי

ה,התישבות הפעוטה בפלישתינה בצורתה עתה, אמר הד"ר הרצל בנאומו הראשון באולם המכבים בלונדון, לא תפגוש מעצורים חדשים, כפי שיש לשער, מצד הממשלה הטורקית העליונה; ובכל־זאת דומה אני, כי לנדידה בהמון תתנגד טורקיה בהחלט. אפשר לה להממשלה להַתיר נדידה בהמון, רק כשתהיה על יסוד אידיאה מדינית, ואם אפשר בכלל ליַסד מדינה יהודית בלתי־תלויה, במדרגה זו או אחרת, אי־אפשר שינתן לנו הדבר הזה, החשוב לנו כל־כך מבלי שלומים מתאימים מצדנו. בעד הטריטוריה שתנתן לנו — תהי זאת פלישתינה או ארץ אחרת איזו שהיא — הננו צריכים להביא למושלי קושטא הנאות חומריות גדולות; אבל במקרה זה עלינו להִתנות, כי יתנו לנו את הערובות, הדרושות לבטחון קיומנו הלאומי בעתיד' (תרגום עברי של ,כל כתבי הד"ר הרצל הציוניים', קובץ ראשון, עמוד י"ד, ט"ו).

ובא נורדוי ואמר במאמרו ,תעודת הציונים' ב,לוח אחיאסף' משנת תרנ"ט: ,חלילה לבני עמנו להאמין, כי בבֹקר לא עבות אחד יקבלו פתאם בשורה טובה מאת ההנהגה הציונית המרכזית, כי גאולתם באה וארץ־ישראל נִתּנה בידיהם'...

,אני נותן, למען תתן אתה, הוא הכלל והחוק, אשר על פיהם תחיה הפוליטיקה — הוסיף לאמר. למען תתן אחת הממשלות איזה דבר לאחרים, אז עליה לדעת מראש בדיוק מה תקבל במחירו'. —

,אנחנו, בתור יהודים פרטיים, אין לנו מה לתת לממשלות במחיר הארץ אשר אנו שואפים אליה וכו''.

אחד מתושבי ארץ־ישראל במאמרו ל,שאלת הישוב בארץ־ישראל' ב,השלח' אמר: ,במה אנו יכולים להוכיח את כשרוננו להשתמש כראוי ברשיון הגדול הזה? איזה יסודות יש לנו להאמין בעצמנו ולהוכיח לאחרים,

ובאו „ציוני ארץ ישראל" וטענו – אחר שרעיון אוגנדה אמנם נפל, אבל פִּנה מקומו לרעיון טריטוריאלי פשוט –, את אשר יגורנו בא לנו. אם האוגנדיסמוס לא היה אלא טעות מסוכנת, הנה הטריטוריאליסמוס שוב אינו טעות כלל, אלא היא שאיפה ברורה ומכוונת לקרוע את עם ישראל מעל העבר שלו, לאבד מלבו את הכרתו ההסטורית הלאומית – ולעשותו לעם אחר, שיש לו תקוות לאומיות אחרות וקנינים לאומיים אחרים"*, כאילו הם בעצמם, לו באמת יאחזו ברעיון התחיה עד קצהו, לא יבואו לידי שנוי־ערכין גמור בכל מכמני הגלות ובכל אשר עשה אותם מראש לבני גלות... ובאו ה„ציונים הטריטוריאליים" וקראו**: לא כן! הציוניות היא תנועת שחרור וגם היא הלא רוצה היא בשחרור וכו'.

והתוצאות? עם כל השניות שבין המפלגות בענין הארץ המקווה הנה הדרך לשניהם רק אחת... גם הארציים התחילו להשמיע על השקלים, ליסד מועצות ולשלוח צירים ויהי גם להם הכל לשאיפה מופשטת מרחפת על גבי הדברים ולא לחלק מן הדברים. ויהי הללו מושכים לכאן והללו מושכים לכאן, ובעיקר שניהם יושבים בבית ועושים מעשיהם בני היום, כאשר עושים שאר בני היהודים, שלא פָנו לשניהם גם יחד, בלי הבדל...

התוצאות היו, שבשעה שהתחילו הרוחות להתנגש בארץ רוסיה והעם קוה לחֵרות ולזכויות, החלו הציונים כהארציים, וגם החלוצים במשמע, לשתף רוחם אל הענינים בארץ ולבקש אכל מפרי הארץ. – – –

* „קול קורא" שלהם במכ"ע „הצפירה".

** באותו מכ"ע גופו ובאותו גליון גופו.

הכח התרבותי אינו רק בקריאת ספרי חושבים ומשוררים, כי אם בכבוש הארצות והפצת התרבות. טוב שנלחם עם פראים משנמכור ,בגדים ישנים' לבעלי השכלה. אבל הנה בגוף ההצעה הרבה דברים לעמוד עליהם. באחת אין אורח מכניס אורח, והן העם האפריקני גם ישמיע קולו... והרי זה דבר שלטון בית במלאכות שמבחוץ: הישוב היהודי המתבסס שם לוקח עליו את המלאכות האנגלית המדינית באפריקה המזרחית להפצת התרבות האנגלית ו,ממשלת העולם' שלה; והרי יוצא מזה בריטניות מרובה גם לאותם שבבית, והרי זו ,עבודה זרה' לעתיד... ושנית אין מוכשר לזה ברב עם שכָּתב על דגלו: קשים גרים לישראל! עם שלא יפנה לו את הדרך לעמים פראים על־ידי מסיתים דתיים, שהמה היסוד הראשי בכל מיני כבושים בארצות רחוקות. אוגנדה נכבשה בעיקר על־ידי בעלי שלש הדתות: הקטולית, הפרוטסטנטית והאִסלאם. מלחמת הדתות שם קשתה, והיהודים, שלא יבחרו להם נשים מבין הכושים ולא יבואו עמהם בתערובת דתית ואישית, יחיו ,ככבשה בין הזאבים'... שאין במספר שלשים אלף או חמשים אלף, גם מאה אלף יהודים הבאים לשם, ולו גם ראש המזרחי הולך לפניהם עם רבניו ושוחטיו ושאר מנהגי העם — לבַבֵּס לנו שם תרבות יהודית עצמית, זה דבר מובן מאליו. —

קשה גם לצייר, שבדרך המלאכותי הזה נבנה לנו בית. קשה לצייר, שהצבור הישראלי, יותר נכון — האישים הפרטיים, המבקשים את לחמם ולחם ביתם באפן נאות להם על־פי טבעם, יהפכו בִּן לילה מאנשי־בינים, המסוגלים לתַוך בסחר ישובים קודמים להם, לאנשים עומדים על הקרקע בראשונה. וגם זה, מלבד ששלטון־בית תחת ממשלת אנגליה, שאינו נותן כל זכיה תולדתית גם למתישבים במדינתם, כלומר — להרחיב ממשלתם וכח ממשלתם — מה שהוא הנשמה היחידה של כל ישוב מדיני חי, — לא יהיה פורה ברב, בהיותו עומד על מעמדו כל הימים ואינו מתפתח, הנה גם השפעת השכלת אנגליה, אדוני הארץ, שלהם גם מפתחות הארץ ותרבות הארץ, לא תהיה יותר מעטה על בנינו אז מהשכלת רוסיה או אשכנז וצרפת. ומי יודע, אם גם שם לא יהיו נעשים אחינו לבעלי דו־פרצופים בחייהם וברוחם? שלטון־בית עברי באפריקה תחת אַדנות אנגליה ושאיפותיה הגדולות התרבותיות, לו גם יצלח, יהיה לבני־ישראל לכל היותר מעין ,אלכסנדריה של מצרים' בימיה; הוא יתן לנו אנשים עברים־אנגליים, אם תאבו או לא תאבו. אבל תאבו — והדור הבא לשם יאבה...

להשיב בכח האגרוף מה ששללו מהם בתוקף הזהב! הלא משפטים ידברו עם הזרים, שנתשו אותם מעל אדמתם. — ומי יודע, אם לא יהיו אז לתובעים ולשופטים גם יחד . . . והאנשים אמיצי־לב, מזוינים כלם, קלעים נפלאים, רוכבים מצוינים, קנאים ללאומתם וביחוד לדתם. — והעם הזה הלא הוא אך חלק קטן של הגוי הגדול, המחזיק בכל סביבות ארצנו: בסוריה, בארם־נהרים, בערב ובמצרים' . . .

,ואל לנו לזלזל בזכויותיו של העם הזה — קרא — וביחוד חלילה לנו להשתמש ברשע עושקי־אחים. אל לנו לבטוח באפר המכסה את הגחלת: זיק אחד יתמלט — ויהיה לתבערה שלא תכבה'. — — —

בתור תשובה, אם לא על שאלה זו, כי היא טרם נשאלה, אבל על שאלות מעין זו על־דבר העם המושל לפי שעה, עם הטורקי, שלא נאות להוציא בלעו מפיו ולתתו לעם היהודים, כאשר חשבו מראש — בא הֶרצל והציע במועצה אחת רבה הצעה חדשה, לאמר: נעזוב את ארץ אבות, שהדרכים אליה מלאים התחתים ונבחור בארץ אחרת . . . ו,מדינת היהודים', הזונו של הרצל, הן היה בראש וראשון בנוי ביסודו על חפוש ארץ אחרת בעד עם ישראל ולאו דוקא ארץ אבות. וכה נולדה אז על יד הציוניות במחנה היהודים תנועה שניה: תנועה ארצית, לאמר: הבו ארץ לעם היהודים, עם גולה.

הקבוץ המדיני והארצי, הארץ העצמית והתולדתית פועלים הרבה בבסוס עם; ואם נראה, שעם יעבור גבולו ויכבוש לו ארצות זרות, אין זה כי אם כמרחיב את גבולו. —

ועם כל זה יש להודות, שברצון זה נולד אצלנו דבר חדש, שהסר לנו בימי הגלות, והוא רגש הקבוצי הלאומי. כל ימי הגלות וכל הטלטולים הגדולים מארץ לארץ היו רק שנוי־מקומי. אנחנו למדנו לבוא רק למקום, שכבר באו אנשים אחרים; למדנו להיות כרוכים כבנים קטנים בסינר אמם, מבלי נסות לעמוד בפני עצמנו . . . ראו תולדות היהודים באמריקה, ראו תולדות היהודים בשאר הארצות החדשות. ואם התעורר העם לדעת, כי היְציאָה והטלטול צריכים לקבל צורה חדשה, ושטוב לנו אנשים חיים כשהם לעצמם וכובשים להם את הדרך בארץ בתולה מלעבור אלפי אלפים יחד למקום מדרס ומיושב כבר מאחרים, אין בזה כי אם אות חיים . . .

,שאלה נעלמה' קרא לה המרצה' וה,עובדה' שאפשר היה להסיח את הדעת משאלה־יסודית כזו' ושאחר שלשים שנה של עבודה ישובית צריך לדַבר עליה כעל חקירה חדשה' עובדה מעציבה זו מוכיחה לו למדי את קַלות־הדעת השוררת בתנועתנו וכו׳'.

,מיום שצמחה התנועה הלאומית וכו׳' אמר המרצה הנ"ל' לא חדלו העסקנים הציונים מלהתענין בסדרי הארץ ובחוקיה וכו'. על הכל דנינו והתוַכחנו וכו׳; אך דבר אחד שכחנו: שכחנו' כי יש בארץ המדתנו עם שלם' שנאחז בה זה מאות בשנים' ומעולם לא היה בדעתו לעזבה'.

והוא הולך ומתאר לנו את העם החי הזה בתור עם ,בעל לב רגש ונפש אוהבת' ,שקָשור הוא במולדתו בעבותות חזקים' וש,יש לשער' שהרבה ממנו הם נדחי עמנו ופליטיו' שהתבוללו בעמים בימי הרדיפות והחורבנות' וגם בדמם חלק ממנו' ,אם יש אכרים' המרטיבים את שדותיהם בזיעתם' הם הערבים' ,בהתפתחותו הגופנית עולה הערבי על כל עמי אירופה' ,ואין לעם הזה צורך בתנועה: עצום ורב הוא ואינו טעון תחיה' כי מעולם לא מת ולא חדל לחיות אף רגע'.

,כבר הגיעה השעה' אמר הציר הלז' לשרש את הדעה המשובשת' שנתפשטה בקרב הציונים' כי בארץ־ישראל יש אדמה בלתי נעבדת מחוסר ידים וכו׳'. ,אין שדות שוממים' ולהפך כל פלח משתדל להוסיף על חלקתו מאדמת הבור הסמוכה לה וכו׳' ,ובכן' כשאנו באים להאחז בארץ' הלא מתעוררת מיד השאלה: מה יעשו הפלחים' אשר את שדותיהם נקנה אנחנו? — ואנה יפנה המודח? — אמנם המושבה העברית ממציאה לכזה לפעמים עבודה וכו׳; אבל ראשית' הלא אין יכולים להתחייב להספיק לו עבודה בקביעות' ושנית — בזאת נרע לעשות' כי כשתנָתן לפלח עבודה במושבה המיוסדת על אדמתו' תִנתן לו גם היכולת לבלי הפרד מעל האדמה' שגדלתהו וכלכלתו מיום הוָלדו' והוא יוסיף להביט עליה גם אחר־כך כעל נחלתו' שנעשקה לפי שעה על־ידי זרים'...

הוסיף המרצה לאמור: ,נניח כי בארץ אבותינו אין לנו לדאוג לאחרים וכי מותר לנו' או אולי גם חובה מוטלת עלינו' לקנות קרקעות מכל הבא בידינו' האמנם יכול אֹפן־קניה זה להתמיד? האמנם יחרישו המנושלים הללו ויקבלו ברוח־קרה מה שנעשה להם? הלא סוף סוף יתעוררו

מארץ־ישראל לארץ סתם...

קטע שלישי

ה׳ מ׳ מ׳ אוסישקין בקונטרסו „הפרוגרמה הציונית שלנו״, האמורה„הוצאת ציוני ארץ ישראל״, בדברו מארץ־ישראל ליהודים מצא לנחוץ להקדיש גם פרק מיוחד להערות אלה: ממי יקבלו אותה היהודים? — ושם נשמע, אם איני טועה, בפעם הראשונה מפורש, שישנם גם ערבים בארץ אבותינו, ושלהם חלק רב מן האדמה; אבל הוסיף לאמר: „שהערבים האלה חיים בשלום ואחוה עם היהודים, הם מודים בזכותם ההסטורית של בני־ישראל על הארץ״ — הערבים מודים בזכותנו התולדתית בארץ שהיתה לאבותינו. ולנו, בני עם מפקפק, הנה שעות של יאוש, שנפקפק בהן בזכיות הללו. כי הן אבותינו לא היו ילידי הארץ ברובם, כי אם כובשי הארץ, והזכות, שרכשנו לנו בזה, רכשו להם גם הכובשים שכבשוה אחר־כך מידינו. לא לנו הארץ בכֹּל, שכאלף שנים היתה עזובה מאתנו, ועמים אחרים כבשוה בדמים ורוו אותה בדמים. כה מדַבר לפעמים הספק בלבנו ונוספה לנו עוד אבן מעמסה אחת. —

והנה החלו להשָמע גם בגלוי ספקות בַוַדאיות של אוסישקין. מסופרים בני ארץ־ישראל שמענו ברור דברים על־דבר התנועה הערבית ובני הערבים. לא מודים המה בזכויותנו, הערבים ההם, כי אם כופרים — לא קרקע בתולה ארץ־ישראל לפנינו, כי אם קרקע מיושבת על־ידי גוי עובד אדמתו ויש גם לו זכויות על אדמתו... הסופר א׳ חרמוני, יליד ארץ־ישראל, עורר במאמריו על־דבר התנועה הערבית ב„השלח״ על אלה הדברים; ועוד יותר מפורש שמענו מפי תושב ארץ־ישראל אחר, שגלל באספת ה„עבריה״ בימי האספה הציונית השביעית בבזל את השאלה הרַבה הזאת לפנינו, שאלת יחס בני ישראל הבאים להשתקע בארץ־ישראל אל הערבים...

כדברים האלה אמר גם אוסישקין: „עוד קודם יצירת המדינה צריכה הארץ להיות קנינו המוחלט של העם, הבורא את המרכז במובן הקולטורי והכלכלי" („הפרוגרמה הציונית שלנו"). הוא החליט, כי „יותר נקל לקנות קרקעות בארץ ישראל קודם התקבלות הטשארטר", וגם ידע הוא לאמור, „כי איניציאטיבה פרטית כחה יפה מכח מוסדות צבוריים"; ובכל־זה דרש מאת אישי העם „אומץ־רוח כזה, להיות נכון להקריב את האינטרסים הזמניים על מזבח הטוב המקווה בעתיד".

ובעשותו זאת כלומר — בחשבו, שיש כאן „אינטרסים" ארעיים המונעים את בן האדם מהאשר הלאומי המדיני הנצחי, ולאידך — יש דברים שמובילים אותו לאותו עתיד, אם רק יתגבר על אהבתו־העצמית, — בזה עזב אוסישקין את היסוד הברור האחד לקנין מדיני־חברתי, יסוד הנבנה על צרכי האדם היום־יומיים ולא בנגודו אליהם, ויחל לחלום דברים, שלא נִתנו לנו...

כה הוא בא לידי כך, להעמיד על־ידי הסעיף האחרון מ„הפרוגרמה שלו": ישוב הארץ על־ידי וכו׳, — שגם הוא צריך לפשוט מעליו מעטפתו הכללית ולישא עליו מטבע זו: התישבות האדון אוסישקין בארץ ישראל — את הסעיף הזה: הכנת לב העמים והממשלות אל רכישת ארץ ישראל על־ידי היהודים.

ועוד הוסיף זה, אם גם לא בתור „סעיף", אבל בתור הצעה קלה, כי עלינו לדרוש מן הממשלה הטורקית בעזרת הקונסולים האירופיים, העומדים ומחכים ליום שנפתח פינו להרצות לפניהם בקשותינו, וימהרו לעשותן ובידם לעשותן, „כי תשיב לנו את זכויותינו בארץ־ישראל אשר נשללו ממנו". ויחד עם זה באה עוד הצעה, שאמנם מתנגדת מעט להצעה האמורה והיא, כי ה„דיפלומטיה שלנו צריכה לעמוד על המשמר בבירת־תוגרמה ולהשתמש בכל שעת־הכושר — ושעות כושר תזדמנה הרבה — כדי להרבות את השפעתה ולְבַצר מעט מעט (מעצמנו על־ידי קונסולינו שם ולא עוד על־ידי אחרים) את מעמדנו בארץ־ישראל" (שם).

נִסה האדון אוסישקין לנתק לשעה את עבותות הרצל מעליו ולעמוד על המוחש והאפשר ונמצא כי הוא רק בעיקר נושא כליו...

את האדם העברי לשני גזרים, לעובד פרטי בעד חייו בחוץ לארץ ולעובד בעד הכלל בארץ האבות, מכריחה אותו להיות עם המעשים העצמיים כאן ולהיות עיניו צופיות לשם. —

בעולם החיים, יותר נכון — בכבוש החיים, יהיו של איש פרטי או של עם וקבוץ לעם, מתחילים במעט ובאים קמעה קמעה להרבה, מתחילים בצעד הראשון על־מנת לעשות את השני. — המשל אומר: פרוטה ופרוטה מצטרפות לחשבון גדול, ואין זה משל, כי אם זהו מהות ההתהוות ביחיד ובחברה. נפשות אחדות מצטרפות למשפחה אחת, משפחות אחדות נעשות למושבה, ממושבות אחדות נעשה קבוץ גלילי, והגלילים האחדים מתקשרים לחלקת ארץ נושבת. — מה שלא יעשה היחיד בעצמו, בעדו ובעד ביתו ובעד הדור הבא, לא יעשה הכלל בעדו. הכלל הוא רק סכום חומרי ורוחני, המתהוה ממעשי יחידים ובא מכחם של יחידים. נאמין בגאולת העם, בכל צורה שתהיה, את ההתחלה יעשו היחידים ובאה היא רק על־ידי יחידים. היחידים, הבונים להם בימה לאומית ואזרחית בחייהם, רצוני לומר — בהיקף כל חייהם, המה מכינים את מעשי הצבור והם הם אבני־הפִנה להצבור. אמנם הסתדרות קבוצי אחינו בארץ אבותינו על־ידי אישים פרטיים, נאמר על־ידי יחידים המתחילים בעצמם בבנין ביתם, היא מעטה ודַלה לעומת הכלל; אבל היא היא ראשית הכלל והבנין היחידי המוחשי שיבָּנה בידים, באשר הוא בנין פנימי ולא חיצוני, מופשטי, באשר יש לו היקף מקומי ונצחי ואחיזה בארץ ואינו תלוי באויר או בגלגול מחילות...

אחד מחלוצי דְבַר הרצל מצא, כי ישוב קטן מסוכן לציוניות מהצד הפוליטי והכלכלי, כי ישוב קטן לא יברא לעולם את התנאים הכלכליים ה„נורמליים" ותמיד ימָצאו המתישבים האלה ברעה; ואם את המתישבים הראשונים תשיג הרעה, אז יאשימו את הציוניות וכו'. — אבל לא כן הוא: ישוב גדול אינו אלא סכום המצטרף מישובים קטנים; המהלך הכלכלי, ה„נורמלי" הוא הנעשה איש אחר איש, צעד אחר צעד ולא בקפיצה בפעם אחת מבחוץ. אחיזת אנשים בארץ, אחיזה־ביתית לחוד בנויה על האגרוף ועל המחרֵשה, היא היא תתן את היסוד לתרבות חומרית ורוחנית עממית, ובזה גם למשפטית־לאומית, שלא תהיה אלא החתימה על שטר שכבר ישנו...

„כלל גדול הנכם צריכים לזכור, אמר אז, ואותו אל תשכחו לנצח, ואז תהיה הצלחתכם בידכם, שימו נא תמיד לנגד עיניכם לא את מטרותיכם הפרטיות, כי אם מטרת הכלל, ואז יקום הדבר, שאנו שואפים אליו".

והכלל הזה אינו מאומת כלל ואינו בר קיימא. אמנם לרגעים נעלים אחדים יעזוב היחיד את צרכי חייו הפרטיים ויעסוק בטובת הכלל; אבל החיים התדיריים דורשים את תפקידם, והיד הפועלת בתולדה וחפצה לפעול בתולדה היא מכרת את האדם ויסודות נפשו ואינה נלחמת עם האהבה־העצמית של האדם; היא תשתדל להעמיד את שאיפות האדם הפרטי בחוג הכלל, באפן שמעשיו, שהוא עושה לטובת עצמו, יעלו לסכום טובת הכלל ולחשבון הכלל.

לא זו היא המארה בחיינו, שאין אצלנו אנשים הרבה מוכשרים לדחות את חייהם הפרטיים מפני טובת הכלל, רק זה — שאנו נתונים בתנאים כאלה, שעושים את חיי הפרט ושאיפותיו בעדו ובעד ביתו מובדלים מחשבון הכלל* ואינם מצטרפים לכלל, כלומר — אינם יכולים להצטרף לכלל; לא על קרבנות יחיה עם ולא מהם יִבָּנֶה. העם יצטרף מאישים פרטיים החיים לעצמם ועומדים כל אחד במקומו, איש בביתו ונחלתו. וכל הנחלות שיסודן צרכי הבית של היחיד והמשפחה, הן הן עושות את הצבור והיו ליסוד מוסד לאפשרות יסוד הצבור.

אצילים בעלי נחלאות גדולות בכל עם, הם בודאי בעלי אהבה־עצמית יתרה, שלרוב גם גודשת את הסאה על חשבון הכלל; אבל הם בוראים דבר קיים על־ידי הרגש היסודי הזה, שעזר להם לתקוע יתד בארץ ולכבוש להם נחלה, להם ולבניהם אחריהם, והם הם יסוד כל מדינה וארץ. „אגואיסטים" כאלה נחוצים לנו, הם כובשים את הארץ ולא טובת־הכלל מופשטת.

לוּ היה אוסישקין, בתור בעל אחוזה בארץ־ישראל, איש שגם שאיפותיו הפרטיות והכלכליות היו נבלעות שם בארץ ההיא, הוא ועוד כאלה, — לוּ עשו לכאורה הכל בעד עצמם ובעד ביתם, המה היו מכוננים את הדבר של צבור והיו מניחים איזה יסוד לבנין צבור ולשכלול צבור כלכלי־עממי. — אבל הציוניות של אוסישקין וחבריו וגם ההסתדרות שלהם, אם גם ממשית יותר מעט מאותה של הרצל, אינה פוריה ממנה, באשר גם היא עוד קורעת

* ראה סוף מאמרי הקודם: על־דבר הרצל.

ואותו הצד שבו החזיקה הציוניות של הד״ר הרצל, כלומר — לחזור על פתחן של ממשלות אחרות, שתתערבנה בעניני ממשלה אחרת, האם זה הועיל? והאם לא היה גם בזה חשש סכנה גם לאותם שמבית גם לאותם שמבחוץ...

ב

אוסישקין הוא אחד מן העשרה הראשונים של חובבי־ציון, החובבים שמסגרת פעולתם המעשית נכללה בפעולת ה,ועד לתמיכת עובדי אדמה בארץ ישראל' אשר באודיסה וביצירת מוסדות ה,כרמל' ובדומה לאלה.

הוסיף אוסישקין לרדת פעם לארץ־ישראל לזמן מה, וכתב לו אז אחד מחברי ועד הפועל: ,בשמחת לב קראתי מפעולת ההסתדרות שלך בארץ־ישראל, וכשביב אור היה הדבר בין המבוכות, שבאו בתנועת הציוניות על־ידי ההצעה הארצית. מידך תעלה רפאות לנו'.

,עם שהוא חי ושואף לחיות — פתח אוסישקין אז את אספת המועצה להסתדרות הענינים בארץ ישראל, בזכרון־יעקב, — מטרתו תמיד אחת היא; אבל האמצעים, שהוא משתמש בהם, צריכים להתחלף לפי דרישת הזמן'.

,גם אבותינו השתוקקו תמיד להושיב את ארצנו, שגלינו ממנה, ולמטרה זו שלחו שמה את זקניהם, מטרת אבותינו היא גם מטרתנו; אבל במקום זקנים, אנו רוצים לשלח לארצנו אנשים חיים, למען יחיו בה'.

,אנחנו האחרונים לא באנו חלילה לגרוע ממטרת הראשונים, אלא להוסיף עליה! כן רק להוסיף אנו מבקשים ולא לגרוע. על הדברים: אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, אנו רוצים להוסיף את הדברים: וברכתיך בכל אשר תעשה'...

,אנחנו עשינו את המוטל עלינו, הוסיף שם לאמר, אנחנו באנו אליכם ועשינו הכל מה שהיה בידנו לעשות, בכדי להביא אתכם לחיים, ועתה גורלכם בידכם'...

והוא לא ידע, כי אנשים היושבים בראש אספה של הסתדרות בארץ ישראל בתור בני חוץ לארץ והולכים אחרי־כן לחוץ לארץ, תחת להשאר בארץ ולהמשיך את התחלת המעשים על־ידי מעשיהם בעצמם בכל יום, עוד אינם יכולים לומר: אנחנו באנו אליכם.

אמנב הדברים שאמרו הציונים להשיג הם באמת בעלי תכונה מדינית גדולה; אבל השאלה במקומה עומדת, אם יהיה כבר הכח לעבודה כזו.

לארצות שלֶסויג־הולשטיין, למשל, יש בלי תפונה כח חיוני בפני עצמן ושאיפה להיות למדינה מיוחדה; אבל לפי מצב הענינים המדיניים עתה, צריכים המה לחשוב חשבונותיהם עם עם אשכנזי.

אמנם הצורך לעם ישראל בארץ ובבית עצמי הוא קיים ומוחשי; אבל כי אותה ארץ, אשר אליה הוא נושא את נפשו, כבר בידי אחרים היא, הוא גם כן דבר מוחשי וקיים.

מדוע תתן הממשלה הטורקית לאנשים חדשים אשר מקרוב באו את אשר בידה? מדוע תתן לעם להאחז באחת מן ארצותיה ולהוסיף יסוד עממי דתי שלישי על שני היסודות העממיים והדתיים שכבר יש בגבוליה, זאת היא השאלה, שעדיין אין לה פתרון, ושבעיקר שאלה הרצל גם הוא לגבי אחרים. —

הדברים של היום, כלומר — הדברים המוחשיים בארצות טורקיה היום, מחסור הכסף וכו׳ אמנם נותנים לחשוב, שתעשה טורקיה זאת מפני תכלית חומרית, להרים קרן אחת מארצותיה וכו׳; אבל הדברים מדאתמול, כלומר — סקירה על מהלך הענינים המדיניים־העולמיים ותגרות הכחות הפועלים בממשלת העם הזה ומלאכותו יתנו להענינים מהלך אחר. מחסור הכסף בטורקיה אינו אלא תוצאה אחת משנוי המהלך התולדתי. הטורקים לא יגאלו באיזו רבבות, או בענף מסחרי חדש, וכל עוד כחם במתנם ישמרו בכל־תֹקף על הדברים כמו שהם...

הציוניים המדיניים צריכים לדעת תולדות ארץ־ישראל בלי עמנו, לא פחות מתולדות עמנו בלי ארצנו ואת אשר נעשה בינתים... צריכים המה לדעת, כי ארצנו הקדושה כבר נעשתה לקנין לעמים רבים ולשתי דתות גדולות; עליהם לדעת, כי נחלת ארץ־ישראל ביד האִסלאם אינה מוסד פחות הערך להם מהחזקת קונסטנטינופול. ולהפך — שאיפות מסעי צלב מדיניים עוד לא כבו לגמרי בלבבות הנוצרים, אם גם באיזה שנוי. די להראות, כי גם אנשים גאונים כראש צבא אשכנזי, מולטקה, ששום איש לא יחשדהו בחלומות שוא, עוד חשב זמן מה על־דבר יסוד ממלכה נוצרית על האדמה הקדושה...

כה עוד היה מקום למחשבות אצלנו לפני המעשים ויחד עם המעשים.

וחפץ הוא לבאר עוד זאת, ,כי לו קנה אדם אחר בעצמו את כל הקרקעות ביקטרינסלב, או עיר אחרת, אז אינה שייכת עוד לו במובן המדיני, רק לשלטון וכו׳. כל תלמיד לתורת המשפטים יאַשר, כי הוא, הרצל, מגיד בזה את האמת׳.

והאמת היא, כי בעלי הקרקעות הם רק הם המושלים, והמה אדוני הארץ בכל מקום והיסוד הראשי של הממשלה בכל מקום. האמת היא, שאם אין אנשים נאחזים בארץ, כל ממשלה היא רק מופשטת, האמת היא, שגם הממשלות בעצמן, בכל מקום אשר הן יורשות ארצות חדשות, ישלחו אנשים להתאחז, או עוד יותר מזה — ישלחו אנשים להתאחז, ואחרי־כן יבואו ויירשו...

גם בארץ אשכנז כבר היו דברים נשמעים: הסוחר האשכנזי והעובד הוא החלוץ ובעקבו יבואו כלי־התותח. אמנם יש הבדל בין זכויות אישיות־פרטיות ובין זכויות עמים, אבל יסוד הזכויות העממיות הן הזכויות האישיות, זכויות עממיות בלי אזרחיות — כלומר — בלי קרקעות, הן כנשמה בלי גוף, כגג בלי כתלים...

ואנו רואים, למשל, כי אסונה של ארץ אוסטריה הוא, שהסתפקה בממשלה מופשטת ולא שמה לבה ברב להושיב את שבטיה בארצותיה הנכבשות. המלחמה בשלזיה העליונה בעלת שבטים שונים היא רק מלחמה חומרית, הממשלה היא ממשלת אשכנז התקיפה והאדונים המה אלה אשר להם הארץ.

ילַמד לנו התלמיד למשפטים את תורת בית רבו, אבל לא ישנה בזה: הקרקעות והאחוזות הם האלפא־ביתא של כל ישוב ממשלתי, ומהם רק מהם יצרף לו עם את המלים...

בא הד״ר הרצל אל השאלה החמורה, אל השאלה המדינית, והוא דן: ,להאדון אוסישקין יש דעה־קדומה נגד הדיפלמטיות והמדיניות וכו׳, והדבר הזה מזכיר לו את הדעה הקדומה, שיש להרבה אנשים פשוטים וישרים נגד האנשים שלמדו בבתי־מדרש מדעים בחשבם, כי יש יתרון לאנשים לא־נאורים על אנשים נאורים. והאם בדבר בעל תכונה מדינית, שאותו יכולים להביא קדימה רק בדרך דיפלומטית, צריכים להתנהג בדרך אחרת ולא דיפלומטית?׳

הגיעו, האם לא די היה בה לעורר את המוכרים, שיעלו את המחיר עשרת מונים? והאם אין זאת תולדה מוכרחת מכל שאיפה כגון דא? וגם אם יתן השולטן באיזה זמן מן הזמנים לעם היהודים שלטון בית, האם יכול הוא לכוף על היחידים בעלי הקרקעות, שלא יעלו את השער? והאם בעצמו לא יעשה את המסחר המביא תועלת למכור אדמת הממשלה במחיר רב? לעם אשכנז יש בלי ספק שלטון־בית על אדמת פוזנא ואגפיה ומטרה מדינית בידו, להנחיל את הארץ הזאת לבניו האשכנזים ולהרבות את השבט האשכנזי שם כל מה דאפשר, וגם כח מה לזה ... ושער הקרקעות יוקיר ויוקיר דוקא על־ידי זה, שמרגישים הפולנים שאיפה זו. בכל חושיהם יוסיפו לבצר מעמד אומתם; וכי ימכרו, יקחו עשרת מונים מכדי שווי הארץ ואין לעצור בעדם.

ובאמת אין השער החומרי עושה בדברים עממיים כלום. קנין קרקעות לשם מטרה לאומית לא יוכל להֵעָרך לפי ערך השער, לפי סכום העבודה ופרי הארץ, השווי ואמת־המדה של השווי והערך אינם שקולים כלל. הציוניות, תהיה של אוסישקין או של הרצל, צריכה לדעת, שרכישת קרקעות בארץ־ישראל תעלה לה ביוקר גדול, בהתחרות מעלה את השער ובקרבנות חומריים מרובים; ואם באמת חיה היא, אז תביא את הקרבנות האלה היום או מחר, אם בקניות קרקעות לאט לאט או במדה מרובה. הציוניות צריכה היתה לדעת, שכל רצון גדול דורש את קרבנו. עליה היה לברר לאנשים הפרטיים קצרי־הראות, כי לקניותיהם יש יסוד כלכלי־עממי, כלומר – שיש לקרקעות הנקנים בארץ־ישראל ערך אחר, ערך רב מערכו החומרי בלבד. היא היתה צריכה להרחיב את המבט ולברוא את הרצון והיכולת, לאַבד תשעים ממאה בארץ ישראל כדי לזכות באותו החלק העשירי.... ואין זה דבר מוסרי, אלא ענין של קיום לאומי והכרחי. והנה בא אז מנהיג הציוניים בעצמו והגדיל את הפחד מפני ההתחרות ויוקר המחיר וירידת האלפים לטמיון ...

הרצל אמר: „הצד הנכבד שבדבר הוא התחדשותה בכל־תֹּקף של הטעות הנושנה, שאפשר לרכוש את הארץ על־ידי קנית נחלות וקרקעות וכו'". ובאר הרבה פעמים, „כי יש הבדל בין זכויות היחיד על איזה קנין וזכויות העם, והנה רק לרגלי ההבדל הזה נולד בתנועה הציוניות הכלו;

„בכל אֹפן הנני מזהירם, לבל יעשו שנית את המעשה בבלי דעת זו", הוסיף הרצל אז, כי הנה אין אני יכול לצייר היטב בנפשי, כי ממשלת טורקיה תתן רק ליהודים בפלשתינה הרשאת עַם עומד ברשות עצמו, בעת שאינה נותנת עמידה ברשות עצמם כזו גם לעמים המושלמנים והנוצרים בממשלתה, גם תחת השפעת המועקה של צבא מכל הממשלות הכבירות. ודברים כאלה נשמעו מפי איש, אשר הסיע את העם להאמין בציורים עממיים ואמונות עוד גדולות מאלה. ומה יאמר, אם ישיבו לו ולהועד הציוני מעשי־ידיו מלה במלה כדבריו: אין אנו יכולים לצייר היטב בנפשנו, כי ממשלת טורקיה תתן רק ליהודים בפלשתינה שלטון־בית, דבר שלא תעשה וכו' וכו'.

„ואולם יש אנשים, הוסיף הרצל עוד, האומרים לטעון בעד בעלי ה„גאולה", שחושבים את קנית הקרקעות לעבודה־מעשית, יען כי הקניה והמכירה הן מקרים תמידיים בחיים המעשיים; אולם בזה מונחת השקפה מוטעת. אני מתחשב בטעות זו רק באותה המדה, עד כמה היא מביאה מבוכה בין בני מפלגת הציונים. כי נמצאים אנשים מהירים, המוציאים כסף לדברים חסרי־הגיון, בזה אין עוד הרעה גדולה כל־כך, אסון אבדת כסף איננו עוד גדול ונורא, אולם רק אז נעשה את הדבר לרעה, אם התנועה הציונית תהיה א ש מ ה בזה".

והאשמה הוא — „כי אותה רכישת הקרקעות מעוררת לתחיה ספיקלנטים וכו' והגאולה תקנה במחיר יקר מאד וכו'. הלא בקניות חפשיות אין המוכר צריך לדעת כלל איזה ערך נותן הקונה לקניתו זאת וכו'. ספור המעשה לזה: פעם אחת הוכיח אותו אחד מחברי הנהגת יק"א, כי הציוניות עוררה את ההתחרות בעניני רכישת הקרקעות בפלשתינה וכו'; באֹפן מוצלח יכול היה לענות לו, כי בציוניות אין מקום ליסודות לֹא נקיים כאלה".

השתוממו למקרא הדברים האלה. האם ההתחרות בקרקעות ארץ ישראל ויוקר המחיר, ידיעת המוכרים למפרע את הערך שנותנים הקונים העברים לקניות, הן רק תולדות חברה כה„גאולה" לבד? והציוניות גופא, אשר השכם והערב והשכם דִברה על־אודות גאוּלת הארץ וכדומה והפיצה שאיפותיה בכל כנפות הארץ, עד כי גם לאזני הערבים מוכרי הקרקעות

הֶ ר צ ל ו א ו ס י ש ק י ן*

קטע שני

א

הרצל הוא האיש שעיני רבים מישראל צפויות אליו, אבל יִקוב הדין את ההר. אם למעשים יוביל את האדם אין מקשים, אבל אם לדין, נראה איך ידין.

בעמים קטנים נלהמים על קיומם והם צפויים, אם לשבט או לחסד, אל עם אחר יותר גדול, והתנועה הלאומית, שצררה בכנפיה את העם הקטן, עוד לא חדרה לכל אישיו, ועוד רבים בו אשר יראים מפני העתיד הלאומי המקֻוה, יען אשר יסַכן את ההוה, כלומר — ידחק את הזכויות המעטות של ההוה, יש פנים לכאן ולכאן, כלומר — יש לכל אחד מהצדדים הערכה מיוחדת למעשיו וערבון מיוחד בעד מעשיו; אבל כיון שאחד עומד כבר במחנה הלאומיות שוב אינו יכול לטעון כבעלי תרעומות ההוה. — הֶרצל אמר לדחות את ההוה מפני העתיד, ובכל־זאת הוציא מפיו את הדברים האלה: „חפץ אני לקוות, כי אלה החיים תחת שלטון טורקיה, שהשתתפו במועצה הצנועה, לא יוכרחו לסבול לרגלי השתתפותם במועצה הארצי־ישראלית תוצאות בלתי־נעימות... חפץ אנכי להצדיק את זאת רק בחסרון הנסיון המדיני של האדון אוסישקין, כי במסע־הבקור שלו בפלשתינה הביא את אחיו החיים שם בתמידות בסכנה'...

ומה יאמר מנהיג הציונים, כי יבואו אנשים ויקראו באזניו כל אותם הדברים עצמם נגדו ונגד מועצותיו, שאינן שונות במאומה מאותן של אוסישקין, ומה ישיב לתלונת האנשים נגד הציונים לאמר: חותרים אתם במעשיכם חתירה באדמה שמתחת רגלינו. מה יאמר לאלה שאמרו, שבזל וכדומה הקשו ירושת ארץ־ישראל, תחת להתקרב אליה, שהקריאות בלא עתן — חפצים אנו להיות בארץ ישראל אזרחים ממדרגה הראשונה ולא של מדרגה שניה, הן הן עוצרות לאחרים להיות על־כל־פנים אזרחים בעלי מדרגה שניה... שתפישת המרובה סִכּנה את המועט...

* נכתב בימי הפלמוס של הד"ר הרצל ואוסישקין.

באופנים אלה או כדומה. זוהי הדרך היחידה לגאולה ארצית של העם ואיש שהיה נותן לנו את אלה היה הגואל...

הרצל בקש להיות יותר מאלה שני הנדיבים והפועלים לפי מבטם הצר ואמר לברא דבר, שיעלה על מעשיהם, ובאמת אינו אלא שלישי ביניהם*. כמוהם כן הוא לא הכיר, שלעולם לא תהיה ירושה לנו ממושיעים ונושעים**, הא לחוד והא לחוד, אלא מאנשים פועלים לעצמם וסוללים בזה את הדרך לאחרים. הוא אמר להיות איש־המעשה, ואשר יצא ממפעלו — היא יצירת רעיון או חזוק רעיון על־יד המעשה ולא עם המעשה... דבר אחד היה נחוץ לבני ישראל הפזורים, דבר אשר יַקיף את כל חיי בני־הגולה ורצונם ויטה אותם בכל אשר להם, בלי כל שיור מעשה אחד ורק מעשה אחד, ופרי תעמולת הרצל היו שניות, רק שניות — — —

* גם בדבר זה נגעתי במאמרי הלועזי הנ״ל.

** עיין בצרור הקודם „בחומר וברוח", מאמר „היוצאים".

היה היו אצלנו שני אנשים בעלי מעשה ומתחילים מעשה, שבקשו עוד לפני הרצל לתת לעמנו איזה ניר ולבסס מצבו: הראשון היה השר האנגלי והעברי משה מנטיפיורי והשני תושב צרפת, הברון משה הירש. מנטיפיורי סבב על פתחם של מלכים ויבקש חסד לעם נענה; והירש בקש לתת אדמה לעמו, אדמת עבודה. התולדה תשפוט על־דבר מעשי שניהם, בבואה לערוך מפעליהם ולדעת תכונתם. באיזו מדה היו מושיעים לעם ישראל, או בקשו להיות, בקשו את הדרך ולא מצאו אותה. — ססיל רָדֵס הבונה הן לא היה מלא אהבת־צבור כמו שנים אלה — וכמה הגדיל מהם לעשות! כמה כבש הוא לעם אַנגליה וכמה ברא בכחו — והוא לא עשה ברובו אלא בעד עצמו, הוא נטע את צרכי עצמו והשקיע את רבבותיו במפעלו; הוא ברא גדולות ונצורות, יען שעמד בכל כחו והננו במקום שברא...

נצייר לנו לרגע אחד שהברון הירש לא אסף את רבבותיו באהבתו־העצמית הגדולה במחשבה כזו, כי יחלקם אחרי כן בנפש נדיבה ולא היו שניות אלה ברוחו ובמעשיו. נצייר לנו, כי היה עריץ כל ימיו, מתעשר בכל האמצעים שבאו לידו עד יומו האחרון וכובש לו אדמה על־ידי עשרו ומביא שמה אנשים על מנת לעבדה; נצייר לנו, שהדבר אשר בנפשו, לעשות דבר בעמו, היה יונק רק מאותה הנקודה ומכח האהבה־העצמית לבראׂ מה לעצמו ושתיהן עלו לו בבת אחת — אדם כזה היה יכול להיות משיחו של ישראל הארצי, ורק מעמדים כאלה בחיי עם, שבאים מאת איש כביר העושה לעצמו, היו נותנים לאותם האחרים מה שנחוץ להם, מה שמבלעדי זה אינו יכול להיות נִתָּן להם.

נצייר לנו, שתחת השקלים והמניות, האספות והמשאות וכל הדברים הטובים לשם הצבור, מעשי הרצל והקודמים לו בזה, דברים הבאים מן היחיד לשם צדקה ולא לשם אהבת־עצמו, היה נברא איזה רעיון מדיני אישי אצלנו, שאינו נבנה על קרבנות שמביא האדם, כי אם על האדם בעצמו, מעשיו וצרכיו ורק צרכיו. נצייר לנו, שתחת האוצר הלאומי, שנצבר פרוטה לפרוטה, מְנָיָה למְנָיָה, שאינה גם חלק הרבבה מצרכי כל איש ועסקיו, או במקום קופת ה„צדקה־גדולה" של נחלת הברון הירש וחבריו היתה נבראה לנו חברה בעלת־כספים כמו „חברת הינדה המזרחית" בשעתה, והיא בקשה לה את הטשרטר לעצמה, כלומר, לוּ נמצאו לנו אנשים שהעמידו את כל אשר להם וכל רכושם על כבוש קנינים וארצות

לחיים ההויים, שאינן קשורות בהם כל עיקר, בהתנגשותו בבית עם אותם החיים בני יומם הדורשים את תפקידם, לא תערכנה שתי מחנות בחיי כל איש ואיש, גם מהשואפים בעצמם, שצוררות אשה את אחותה...

בשני דרכים תנוע תולדות עם ותעשה את פסיעותיה הגדולות: הגֵה סיגים ברוחו מצד זה וחיים חדשים חברתיים מצד אחר. תחיה חרותית ותחיה מדינית הולכות שלובות. לפרנץ קשוט, לגריבלדי לא היו צריכות מדות לוּתר והוּס; העם על אדמתו, עם כי נעשה לו עָוֶל בארצו התולדתית על־ידי עם אחר, יחכה לשופטים, לגבורים, למושיעים, למדיניים; אבל התאמינו, שלביסמרק היתה שייכות בנפשו לרוח האשכנזי ולאלהות רוחו פחות מגיטה? התאמינו, שלגריבלדי לא היה צרוף נפשי גדול עם דנטה? מה היה קרומבל עם כל תגבורת רצונו ועוז רוחו, בלי הרוח הפוריטני והדתי, שנעשה בסיס למעשיו? מה היה עולה בידי המכבים, לולא שתפו לגבורת נפשם את קנאת ה׳ אלהי צבאות?

התנועה הכלכלית־החברתית הלא היא בודאי תנועה חומרית ומטרתה הסבה חומרית של החברה, ובכל־זאת תבנה לה חשבון עולמי רוחני חתום בחותמה וקבוע בגבוליה ותשעבד את נושאיה לחשבון עולם רוחני, אשר יאחד כל השאיפות הכלכליות עם השאיפות האישיות והמוסריות והיו לעצם אחד. לכל „מלכותא דארעא" יש נטיה רבה וצורך לקיומה בשיטה קבועה ב„מלכותא דשמיא". בני־אדם בעלי אחדות הם, שואפים הם לבוא לידי אחדות ושלמות.

כאשר התחיל הרצל להיות איש מדיני במעשיו, בוַתּרו על כל השאיפות הרוחניות הפנימיות, שיש לכל אדם לעשות בזה כרצונו ובלבד שיהא ציוני, כלומר — מאמין בדבר שנוכל לשתפו לכל דבר אשר בנפשו, אמנם עשה זה על צד תחבולה חברתית: רצה להרחיב על־ידי כך את חוג הציוניות, רצה לעשותה סגולה לכל האנשים ולכל הדעות, אבל הוא לא שמר בזה את מדינות הנפש וכבוש הנפש, שדורשת אדיקות, שדורשת דבר שלֵם, מסירות בכל, לא למחצית או לרבע... לא יפלא הדבר, שכיון שנחלש הרבע או המעט הזה ורוח חדש החל לנשב בתחום היהודים ממקום אחר, קמו כל האנשים, מהם גם החלוצים, וימהרו בתוך כך ללכת גם אל מקום אחר...

בשאר התנועות השואפות העומדות על הקרקע, שלהן יש שיטת חיים בין היום והמחר, יש קשר אחד בין אותו היום והמחר, שם הדברים המה ראשית המעשה, באשר עומדים הם בהיקף־מקומי* עם המעשה. ובמקום שאין ההיקף המקומי הזה, עלינו ליצרו מראשית ולעשותו; אבל במקום שאינו, אז רק המעשה מביא לידי מדרש ולא מעשי הכלל, שאינם שוב אלא אמירה ושאיפה תקותית, כי אם מעשיו של היחיד, המתחיל בעצמו ובונה בעצמו.

הרצל הציוני והארצי שם לבו לכך, שכל העולם המדיני מסביבו עושה הרבה על־ידי אמצעי האספות ועל ידי קהילות־עם; הוא ראה, כי השבטים הנכנעים והלאומים המבקשים חופשה מדינית, או מפלגת העובדים המבקשים חרות והזכות השלמה על העבודה ועל הלחם, מאספים אספות, מיסדים חברות ומועצות ונלחמים בכלי זיין אלה להשגת חפצם, וינסה גם הוא להשתמש באמצעים כאלה ולא התבונן, כי אלה הלוחמים מלחמת־הקיום או מלחמת העם עומדים בראש מעשיהם במקום יעמדו גם בסוף מעשיהם, ושאצל העמים הקטנים האחרים ההוה והעתיד עומדים בשורה אחת ושהפעולות והמועצות מעתה ומהיום המה כבר חלק מהעתיד וראשית העתיד, תחת שעם היהודים, אם כה וכה, עומדים הם מחוץ לארץ שאיפותיהם. השאיפה היהודית לחרות־עם אינה בנויה על יסודות חיי האישים הפרטיים במקום שהם עומדים, כי אם מופשטת היא, בלי כל אחיזה יסודית בארץ המבוקשת, היא מרחפת ממעל לַחיים היומיים וממעל לַמעשים בני יומם ואינה החשבון האחרון שלהם. לוחמי עמים אחרים מאַחים בכל פעולה ופעולה את הקרעים בחייהם, תחת שאצלנו יעָשה על־ידי כך קרע חדש ופרוד חדש בחיינו עתה...

„ועוד מעט ותסָגר האספה של ראשי שבטי ישראל, סיים באנחה סופר עברי אחד, בכלות אספה ומועצה גדולה ציונית, עוד מעט ויאָלם קול נדחי העם מעל הבימה הגבוהה ויתפזרו האחים, שלימים אחדים התקבצו, לכל רוח, איש לעברו יפנה; ומי יודע, אם ההשקפות השונות, שהביאו הצירים מהמועצות, בהתנגשן בחיים המעשיים לא תקרענה את האחים האלה זה מזה ולא תערכנה כשתי מחנות, שאחת צוררת את רעותה". יכול היה עוד לאמר: מי יודע אם לא ההשקפות השונות והתקוות העתידיות שם, מעבר

* הערתי על זה במאמרי הלועזי „לברור הדברים' ב„קול האמת'.

כדי להכין את המחר הגדול – בקצרה: לבנות את הבנין בשבתו בבית, ולא בעמדו רחוק מבחוץ.

והדרך השלישי, המדיני גם הוא, הוא הנסיון הקיצוני של הַתָּרַת הקשר הגרדי המדיני והארצי בבת־אחת לפתרון שאלת ההוה: כלומר, להתחיל חיים חדשים מדיניים בארץ חדשה לגמרי. הַתָּרָה כזו כשמה כן היא. היא מתירה. היא עשויה לבלי חת, היא קיצונית לפי רוחה ומהותה, היא שואפת לחיים חדשים וליסודות חדשים המתאימים אליה ומתחילים עמה. מסיעה היא אנשים בלב אחד ולא צרופים של אנשים... בוראת היא רצון אחד ולא צללים של רצונות.

כבוש ארץ חדשה עם מסורה מדינית חדשה, שלטון בית לעם על אדמה לו נִתּנת דורשים גם לבות נתונים אליהם, דורשים אנשים שיודעים המה מה הם נותנים, אבל יודעים המה גם מה הם לוקחים.

התרת הקשר הגרדי בתולדות עם תֵּעָשה על־ידי הַתָּרָה ולא על־ידי קשורים ולולאות. התרת הקשר תֵּעָשה על־ידי אנשים בני־חורין, על־ידי אנשים היודעים את אשר לפניהם, יודעים לְוַתֵּר; – וכל האומר לעשות דבר חדש בעזרת הציונים וכל „התרמיל הארוך" שעל שכמם, כאשר עשה הרצל באחרית הימים, כששב מהציוניות לבקש ארץ חדשה בעזרת הציוניות וקדשי הציוניות ובשותפות הציוניות, כל האומר להתיר את הקשר על־ידי עניבות ולולאות על כל פנים אינו מתיר עוד...

הרצל אמר פעם אחת: „מונים אותנו, שאנו מדברים ושואפים, אבל כל תנועה שואפת לאיזו מטרה מדברת בתחלה לפני המעשים וזאת ראשית המעשים". השיב על זה דברים נכוחים סופר אהד, אם גם בנדון אחר, לאמר: „במה דברים אמורים, אם הרעיון או התנועה נולדה על ברכי אומה, שיש לה אחוזה קבועה של השתלשלות תולדתית טבעית בקרקע של ארץ מולדת לצורך מורגש של התפתחות ענפי עץ החיים הכלכליים או לצורך התבצרות מדינית, לכל תוסג גבולה בעתיד קרוב או רחוק, אז הסתעפות הדעות הנוגעות אל חיצוניותו, אל אפני אפשריותו לצאת לפעולה מביאה לידי תנועה, והתנועה היא הסימן המובהק לחיים וכו׳, מה שאין כן אם הוא נולד על ברכי אומה שאין לה קפיצין ועיקרו נוסד על יסוד השאיפה גופא וכו׳" („הצפירה").

האדמה שכבר כבשוה אחרים ומיושבה היא מאחרים — מאותה נקודה שכבר נתבררה, כלומר, נניח שאותם אחרים קראו לנו לשוב, והשיבו לנו את אשר אבד מאתנו, או קנינו מאתם בכסף מלא את אשר לֻקח מאתנו ושוב אין מצבנו עוד בלתי־דוגמאי...

הרצל האמין בצדק המוחלט של העמים, שמטוב לבם בלבד יתנו לעם ישראל ניר בארץ אבותיו, והאמין גם בצדק היסודי של בני־ישראל, שבבואם להתישב בארצם, יהיה קבוצם סמל היושר והצדק וייסדו מדינה שכֻלה צדק ומישרים. תום דמיוני או משחק חברתי־נביאי בידו של סופר. — —

שלשה דרכים היו להרצל, בעת שהחל למצֹא לו נתיבות ללב העם ואולי גם למעשי העם, לוּ היה איש־המעשה בכֹל ולא גם סופר ובעל־דמיון. כשיצא אל המערכה היה שטף האנשים העברים, העוזבים את ארצם ומולדתם לבקש להם ארץ מולדת חדשה, גדול ורב במספר. זה היה החומר ההיולי לפועל עממי ולגבור עממי, לברֹא ממנו דבר של קיימא, להרכיב אישים נפרדים בעת יציאת עם והתפזרותו במקומות שונים לצבור עממי היושב במקום אחד וקשור אל מקום אחד. מעיסת הגולים, מאלה הנותנים ספר־כריתות לעבר הכלכלי והאזרחי שלהם והולכים לבקש חיים חדשים באשר ילכו ויבואו — מעיסה זו היה אפשר ללוש את הבצק העממי החדש ולהַכינו למטרה אחת, לבנות לו בית; אבל לא מאלה, שנשארו על מקומם בתור ציונים מופשטים; מאנשים שאין להם בעולמם אלא שאיפותיהם בלבד, בלי יכולת ורצון לשַתף לזה חייהם עתה, חייהם וצרכי חייהם הפרטיים עתה, מאלה המעמיסים הסבל על שכמם, שמים נעליהם ברגליהם ולוקחים מקלם בידם ללכת, מאלה יוָסד צבור מדיני־כלכלי־עממי חדש, העומד על קרקע חדש; מהולכים יבָנה עם ויתבסס עם, שאין לו עוד ארץ נושבת, אבל לא מהיושבים חוצה לאותה הארץ המקֻוה, אם גם מדברים על־אודותה במועצות רבות ושואפים לבוא אליה על־ידי מועצות ודבורים...

והדרך השני לציוני מנהיג הוא להיות בעצמו בציון, להניח את עברו המקומי ולתקוע ביתו ונחלתו בארץ, להיות לפֶה ולמנהיג לכל המתנחלים בארץ, לבסס כחלוץ את הישוב הישראלי לאט לאט על היסודות מהיום,

הגאולה, לסדר לו בדמיונו מצב חברה חדשה, שכל אישיה הם בני חורין. שאלת העניים והעשירים ואי־הצדק בחלוקת הנכסים עוררה לציורים דמיוניים, אשר תארו לנו מצבים חברתיים כאלה, שבהם מצאו כל השאלות החמורות האלה את ברורם. ועוד זאת: עם כל החומר שבשאלות הללו, הלא יש דוגמאות להן בדברי ימי כל העמים התרבותיים, ועל האדם המדיני התורי רק לחקור ולדרוש וללמוד מהנסיונות שכבר נעשו על אותם שלהבא. שאלת מוקדון, למשל, היא שאלה קשה, אבל הרי היתה גאולת סרביה, בולגריה, רומניה ויון, הרי מקרים רבים כאלה בשאר דברי ימי העולם. אבל ל,שאלת ישראל' בגלותו לא תמצאו דוגמא, אחרי שהעם נִתק כלו מעל אדמתו ומפוזר ומפורד הוא בין עמים שונים, ואין לו דבר מדיני קיים, לקשר בו שוב חוט תולדתו במקום שנפסק... ומצד שני הן אין לו אפשרות אחרת להתקיים, רק לעשות שוב את הקשר הזה... זאת היא שאלה מדינית ועממית קשה, הדורשת חוק חדש בתולדה ונסיון חדש עממי. שאלת החברה המופשטת היא לא יתרה משאלת התרבות המופשטת, ואם עברה מעל הבימה שלנו, בשביל שאין לה עוד כל יסוד בחיים, בחיינו אָנו, אין גם מקום לשאלת החברה החלומית. טָען אחד־העם על רעיון ,תל אביב', שהוא חומרי יותר מדאי; אבל עוד יש לטעון יותר שהוא תרבותי ורוחני יותר מדאי, רצוני לומר, שנוגע הוא בדברים שיכולים אנו לדון על־אודותם רק בעת שכבר נהיה לעם היושב על אדמתו ולו הרשות והיכולת לסַדר אז שאלת העבודה, אבל העיקר, איך יגיע העם היהודי למצב כזה ובאיזה אופן יגיע? דבר זה חסר...

משל אחר: הרי אדם פלוני מוכרח לעשות איזה דבר, נאמר – מוכרח לנטוע לו ולביתו גן שם על הגבעה מעבר לנהר; והנהר סואן במימיו, יכה גלים וגשר אין, גם אני־שיט לא ימצא; ואם גם יעבור את הנהר, עוד לפניו עבודה קשה, לשדד את האדמה, למצוא עשבי נטיעה טובים, ובזה הנה מצא מדריכים ומלמדים לו את הדברים, אשר יעשה אז, בעת כבר עָבר את הנהר, וכלם מורים בלשון – נניח: נניח שכבר עברת את הנהר, הלא עוד הדברים קשים וכו', ובתוך־כך הוא עודנו עומד לפני הנהר ואינו יודע איך לעבור... כמו כן ה,טשרטרי' של הרצל והמלה אשר ברא לתפוש את הלבבות מתחילים מעבר לנהר. הוא פתר את השאלה החמורה הישראלית, שאין לה דוגמא, איך יִנָּתֵן לעם שנתק מעל אדמתו כלו בסיס מדיני באותה

הארץ׳ שסוף כל סוף „לא תפול משמים׳ ארצה׳ חשבון שמצטרף גם מדברי ימי עם ישראל וצרכיו ומדברי ימי שאר העמים והלשונות אשר מסביב׳ —

אין שאלת ישראל החברתית־העממית וקלקלתה תלויה בזה׳ שאין לנו חברה מתוקנה בצדק ובישר׳ אלא בזה׳ שאין לנו חברה עממית כלל ואין לנו האלפא־ביתא העממית־החברתית לצרוף המלים הגדולות׳ אשר אליהן ישא העם את נפשו • • •

„ועל זה אין להתפלא כלל — אמר אחד־העם באחד מפרקי ילקוטו הקטן׳ בהתוכחו על־דבר התֹכן של הספר „תל אביב׳ — אין אדם רואה אלא מהרהורי לבו׳ צעירינו רגילים לעסוק ולהתוכח כל הימים כל־כך בשאלות תקון־עולם׳ עד כי לרבים מהם היתה שאלה זו באמת למרכז רוחם ושלא מדעתם היא באה ומתיצבת גם במרכז כל יתר השאלות׳ המעסקות אותם וגם הציוניות בכלל; אבל מנהיג הציונים — מסופק אני׳ אם יחזיק טובה למפרשיו אלה׳ שרוצים למשכו לחברתם בעל־כרחו; הוא לא נתכַון בספרו להראות דרך פתרון שאלת החברה בשאלת היהודים; לו העיקר הוא׳ לא לעשות שלום בין הכלל והפרט על־ידי חברה של שותפות׳ אלא — לעשות שלום בין ישראל ואומות העולם על־ידי מדינה יהודית׳ ואם נסה עם זה לבנות מדינתו על יסוד תורת השותפות׳ לא עשה כן אלא בשביל לצאת ידי חובתו גם להשאלה הסוציאלית; אבל מובטחני בו׳ שאף אם היה יודע בברור׳ כי סדרי הכלכלה במדינת היהודים לא יהיו שונים מאלה שבשאר המדינות׳ וגם בה׳ כמו באירופה׳ עוד תמָשך המלחמה בין הרכוש והעבודה עד עידן ועידנים — לא היה כל זה משַנה כלום בהשקפתו על שאלת היהודים ובשאיפתו לשום קץ לה על־ידי יסוד המדינה׳ הוא הגיע לרעיון „תל אביב׳ לא מחפצו לעשות נסיון חדש בתקון החברה האנושית (כמו שעשה הרצקא ב„ארץ החפשית׳)׳ אלא מחפצו לתַקן מצב היהודים בחברה זו׳ כמו שהיא בקלקלתה׳ שלא יהיו הם סובלים בה יותר מאחרים בגלל יהדותם׳.

ובאור זה או התולי הוא או אינו מאומת׳ כי הן במוחו של הרצל נקרה ברב שאלת־החברה׳ ולרחוק זה שָם לבו בטרם מצא תשובה אל הקרוב׳

בנוהג שבעולם׳ שכל חלום מדיני חברתי יעשה לו לעיקר שאלה אחת׳ שעליה הוא דן׳ הנה שאלת־העבדים׳ בעת שהחברה לא יכלה עוד לצייר לה מצב חברתי בלעדי עבדים תמידים נכנעים׳ יכלה לעורר אחד מִבעלי־

בספרו הראשון הוא מדַבר על־דבר „משכנות הפועלים" — מדַבר על „המשכנות וגניהם הנחמדים שמסביב להם, אשר ישיתו הוד והדר על המקום, ואשר יתאחדו להיות לאחדים עליו. יפעת הטבע תאציל מהודה על רוח האַרדכלים, האמנים הצעירים, ותעורר את מחשבתם לחשוב חדשות שלא היו ולבלי הַחזק בנושנות; ואם לא ידע עוד העם להכיר את ערך כל המערכה בסדר ובמשטר הזה, הן למצער תתענג נפשם למראה כל אשר סביבותיהם. בתוך המחנה יעמוד בית־התפלה בנוי לתלפיות ולמרחוק יֵרָאה חֹסן גבהו; הן רק אמונתנו העתיקה היא שעמדה לנו לעשותנו גוי אחד בארץ. ובתי־ספר מלאים אור ונֹגה ומפיקים אויר צח ובריא יעמדו על מכונם עם כל האמצעים ללמודים, הדרושים לרוח העת החדשה; ובתי־הנוך לפועלים, אשר ישתלמו בהם הפועלים הפשוטים לאמנים משכילים בכל חרשת־המעשה וידיעת הכמת המכונות ביתרון הכשר ודעת, ובתי־תענוג ומשחק בעד העם, אשר ינהלם ה„מרכז" ויכלכל מעשיהם, להיותם למקור נאמן לתקון המדות ודרך־הארץ". הכל מנוי וסָפור וחשוב שם בחרט; גם על־דבר החוקים שימשלו אז נמצא באור. גם הדגל הישראלי כבר יסומן; גם מהות הממשלה מסומנה, שהוא „משוה אותה לנגד עיניו בתור רפובליקה אַריסטוקרטית — הדבר הזה יתאים גם אל רוח עמנו, הרודף אחרי הכבוד"... ואם גם „נשיאי־המטות" יהיו ה„רבנים", המנהלים איש איש את קהל עדתו, סלוח נסלח לו. ומה גם שלא נמנע מלציין, שעם כל זה „לא ינתן לכהני דתנו למשול בנו. אמנם האמונה היא הקשר המאַחד אותנו; אולם חפשים אנו בכח החכמות והמדעים"*.

ואותה היראה־עילאה לחכמות והמדעים ולחרשת־המעשה וסדור העבודה ושתוף העבודה הוא מביא אתו גם בספרו השני „תל אביב", אבל פה כבר היתה יד התולדה, הציוניות, באמצע. הנה פה הכל חשבון הגיוני מלאכותי — מה שהיה שם באיזו מדה הכרחי־נפשי. „אם תרצו אין זה דברי אגדה"; אם תרצו... אם תרצו בכך.

איזו רוח אמונה מרחפת גם על הדברים האחרונים האלה; אבל מה שחסר לשניהם יחד הוא — הכרת הכח המניע את הצבור, הכח הבונה באמת והמצרף את האישים הפרטיים לאותו הבנין הגדול; חסר להם חשבון תולדתי וידיעת הדברים ביסודם, חסר להם חשבון תולדתי הוי־עממי בדבר כבוש

* לקוח מההעתקה העברית.

דרכו. הוא היה נביא דעותיו וגואל דעותיו, אם גם מצא לו גואלים לדעותיו ואנשים קרובים לפעולות דעותיו; שונה היה הדבר בבעלי המהפכה בצרפת, שהיו ברובם רק נושאי כלים של דעות, שנוצרו על־ידי אחרים; שונה היה הדבר באיש כמירַבּו, שקדם לו רוסו ושחשב בעדו רוסו.

הרעיון המשיחי הוא הדבר היותר חי בלב האומה העברית, העם מלא געגועי־גאולה ופדות ונותן הוא נפשו למי שקורא בשם אותה הגאולה והפדות. לב האומה מלא על כל גדותיו: כל איש ואשה וכל נפש בישראל בכל זמן ועידן נותנים טפה אחת אל הכום הגדולה. כל דור ודור נתן את נפשו על אלה. — זאת הנחלה הרבה לעם היהודים מכל הימים, נחלה נשגבה ונוראה ביפיה וסערה. בין כל המשיחים שקמו לנו ושקראו אותנו לחרות אולי טעה והטעה אחד או שני, האומה בכללה לא טעתה בשאיפותיה להגאל...

כר זה מצא לפניו הרצל, בתור מסדר הציוניות, וכר כזה מוצא כל איש בישראל, אשר קורא לגאולה. האומה נתבעת לזה ונותנת ונתבעת לזה ונותנת. העם המעונה נותן את לבבו לכל.

לאידך, יש נטיה באומה נכנעה — עם כל אשר תשמור את נפשה ושואפת היא לקיום נפשה — להביט ביראת־הכבוד על אלה אשר מבחוץ יותר מעל אלה אשר בבית. הרצל רכש לו את הלבבות לא על־ידי אישיותו לבד, כי אם גם על־ידי זה שבא כמושיע מרחוק, מרחוק ולא מקרוב. — —

ריחוק רב היה בין הרצל ובין עם היהודים, ריחוק שבא על־ידי השכלתו, לשונו ומעמדו ובזה פעל יותר על הצבור העברי, מגואל קרוב לעם. רשומו היה כשַר, כאיש אשר לפני מלכים יתיצב, ובזה קסם את לבות בני ישראל, עם יודע עוני ולא רגיל באלה.

גם הצעד הפתאמי — הדבר, כי ביום אחד יבא איש ויפתח לעם המחכה את שערי ארצו, וכל זה בדרכים תוריים, שלא ידרשו קרבן רב מהיחיד, היה אמצעי רב למצא אזנים לרעיון הזה; מצא העם מנהיג ויאמן ביכלתו. כה הצטרפו הדברים לאפשרות חזון המושיע הציוני הזה וכבושו בקהל — חזון שהתחיל ברעש וסופו לא ברעש.

שני ספרים כתב הרצל על־אודות היהודים ויגלה שיטתו בזה אחר זה, הלא הם: „מדינת היהודים", דרך חדשה בפתרון שאלת היהודים ו„תל־אביב", ספור.

מדתי, אינני פחדן, כאשר הייתי לציוני פשטתי את הרגל לעָבר שלי, לעָבר של שלשים שנה ומעלה.

ואמנם פשיטת הרגל לעבר הוא דבר יסודי אצל איש שהיתה עליו הרוח לעבור מעולם אחד לעולם שני, לאיש שרוב ימיו היה סופר גרמני, והנה נהפך לבבו להיות למנהיג אנשים, אשר לא ידע עד כה ארחם ורבעם; אבל הוא נשאר במקומו, אשר התבסס בו מראש.

העתון, שהיה הרצל אחד מעורכיו, אינו עתון ליהודים מפורש, כי אם נתון בראש וראשון לעניני עם אחר ולחוגים אחרים; והנה איש לאומי, איש שעמד בראש תנועה לאומית, אנוס היה לומר לנפשו: אין עוד חלקי באשר עשיתי עד היום.

אמרו, הרי לַסַל, שהיה עוסק בדברים שונים. — אבל לסַל כמשורר, כפלוסוף, כמשפטי וככלכלי עבד רק בעד דבר אחד וחפש בכל מעשיו אלה דבר אחד. ללַסל לא אירע מאורע בחייו, מלבד איזה חלום עברי שירי בימי נעוריו, שהניעו לשבר את העבר שלו, להניח עבודת העבר שלו ולהתחיל מחדש, ולהרצל היה כגון זה. אגוסטין נהפך מחוטא לקדוש; המגיד ממֶזריטש נהפך מרבני נלהב לאבי החסידות; אבל אגוסטין לא היה טובל ושרץ בידו, והרב המגיד, כיון שקבל את ההתגלות של הבע"שט, שוב לא היה שב לוילנה... ועוד זאת: אם גם היה כותב הרב הנ"ל ,תורות' לפני חסידותו, בודאי היו אחרות לגמרי מאלה שנכתבו אחר־כך ב,אור תורתו'. המאורע ההתגלותי הגדול בחייו, פדות נפשו על־ידי ההופעה האלהית, שִׁנָּה גם את לבבו ביסודו, וכיון שהלב נשתנה הרי לרחשי נפשו נוסח אחר ושמועה חדשה...

הרצל היה סופר ונשאר סופר כל ימיו; אבל אם אז, בהיותו עובד לדברים שבמערב, לא שגב ממנו לעשות נצורות בחזון ושירה, כאשר אוה, היה הדבר צריך להשתנות בנפשו, אחרי גשתו אל עבודה צבורית עממית ואחרי שהתעשרה נפשו על־ידי אותה העבודה: צריכה היתה שירת הרבים וכח הרבים ואמונתם בו להתגלות באיזו מדה בשירתו ששָׁר אחר זה... ותקותו זו נשארה מעל.

— — כי יקום איש ושלחו אלהים להיות לפה לעמו ולכבוש לו נתיבה הוא לרוב גם ממציא ובורא אותה הנתיבה, לותר סלל לו דרך ופעל בעד

עַל־דבר תיאודור הֶרצל

קטע ראשון

חבר נאמן היה למקס נורדוי הסופר, חברו בספרות ומנהיגו בציוניות, והוא הד"ר תיאודור הרצל.

ד"ר הרצל בתור סופר היה בעל־יחש, לא איש צעקני, רק נוח ודעתן ומתון; רגיל היה בדַברו לראות את הדברים ממעל, כשקומתו זקופה ולבו נתון למה שלפניו.

היו ימים אצלו, שגם לשחוק אמר מהולל, ימים שבהם לַעגו החרוץ כתער השכירה עבר על המקרים והאנשים הפועלים; אבל בשחוק שלו לא היה רעל, לא היתה נקמת איש, שאינו יכול לעלות, הוא התיחס ביחס שירי לכל הדברים שבחברה, ביחס יחיד לדברים שברבים. — ואחר־כך באו ימים, וראינו אותו מדַבר בלשון אחרת; אחרת היה מדבר ועושה, אם גם לא חדל להיות סופר ומשורר.

הרצל בתור מספר לא היה חוזה ולא היה לאֵל ידו לגַלם את החזיונות שבחיים ובשירה במדה אשר ערכם והבינם בשירתם של אחרים, משאת־נפשו לבראֹ נפשות חיות וליצור אותן לא היתה נתונה לו; אבל התמצית שבנפשו, יותר נכון — התוצאה שבנפשו, אחרי ראותו מחזות החיים, ידע למסור בקרירות שפתו ובחנה המיוחד.

בשירה, על בימת השירה, לא השיג מטרתו אשר הציב לו; אבל בחיים, על בימת החיים, ראה פרי. אנשיו שבכתב המה רק כצללים; אבל אלה אשר נועדו אתו בימים הראשונים לבקש דרך לתחית עמם היו חיים לפנינו. —

ברשמי אחת המועצות הציוניות, מעשי ידיו של הרצל בימים שנסו לקוץ בו, אנו מוצאים דבריו: „ההתנגדות לא הטילה עלי אימה כלל. כך היא

מימי המעשה

ולאידך – לשָם, הרחק מזה עינינו נשואות; והשאלות בנות־יומן, החיים והצרכים בני יומם באים בתוך־כך ובולעים את החיים העולמיים, את הצרכים הלאומיים... בדוחק ובמיצר נפשי אנו נתונים, לא יָדַע עוד גוי ואדם. אין לבני־ישראל האפשרות הנכונה לשכלל עצמם והשכלתם, והם בוכים; בתי־ספר נפתחים בעדם וההשכלה מולדת חוץ חותרת חתירה תחת אותה מולדת בית ושוב הם בוכים. הקרעים שבלב המה בזה ובזה. למי נפנה?

שותפות בנו! דו־פרצופים נעשו חיינו, הוחרמנו אנו ונפשנו להיות עינינו במערב ולבנו במזרח. והשניות מה מעיקה היא. –

לא אבנים מזה ומזה, אבן אחת תנו לנו, אם תוכלו, להניח עליה את ראשנו...

נר אחרי נר יכבה, משפחה אחרי משפחה תאפס, חדלו „בתים" ביעקב הגולה, ואיה רחל מבכה על בניה? איה האם הרחמניה, אשר תרים קולה לבת עמה לאמר: אספי כחותיך; שובי, שובי לבצרון!

ד

בין המצרים. — „בנינו הולכים קדימה שנה שנה; מי יודע הגבול? עד מתי, עד אנה?" אותה הקינה הידועה של משוררנו הגדול תוכל להאמר עתה גם על האבות.

למה נשלה את נפשנו? לנו אין קשר של קימא בכל מקום שאנחנו שם. לנו קשה התקומה בין העמים, אם תאבו לדעת זאת או לא תאבו. זרים אנחנו בכל ארצות פזורינו, והאדמה שמתחת רגלינו אינה מסתגלת לנו; זרים אנחנו לנו ולהם, ובביתם אנו יושבים, ואולי גם נשב לעולם. למה נשען על משאות שוא, הצדק האנושי לא יועיל הרבה נגד התביעה הלאומית. אם בתור כתה־דתית היה לנו איזה מפלט — בימי ממשלת־הרוח, נתקשה הדבר לנו, בתור עם, לעמוד בימי תגבורת הרוח הלאומי. — במצב חברתי־מדיני שעומד למעלה מן השבטים והגזעים אפשר גם לשבט אחר להכניס את ראשו ולמצוא שם איזה מעמד; לא כן הדבר בין שבטים חונים על דגלם ונשבעים לדגלם, שם קשה לָגֻר להיות כתושב, אם אינו רוצה או אינו יכול להיות תושב לגמרי. — —

על־פי זכות משפטי־העמים, רצוני לומר, על־פי הזכיה התולדתית העממית, שנותנת לכל עם הכח לעמוד על עצמו, אין אנו יכולים לסַדֵּר את קיומנו ולבַסס זכויותינו האזרחיות בארצות לא לנו. — עלינו לשום לב לזה, שכל קבלה מעין זו, כלומר — כל הנאה מן הזכויות הנתונות והסתגלותן לכל צרכינו בלי העדר, מוכרחת היא על־פי טבע הדברים להוביל אותנו להרכבה גמורה בחומר וברוח עם אותו הקבוץ המדיני. — ואנו הלא קוראים, שרוצים אנו בתקומתנו אנו ושאנו מתעוררים לתקומתנו. תובעים אנו מהצבור שלנו כל אותן התביעות הלאומיות שיש לעם באשר הוא עם; רוצים לעורר בנו זכרונותינו, תוגתנו וירושתנו וזה ישימו על נס; אבל באותה מדה, שנטע בלבבנו כחות פועלים אחרים מזו של הארץ שאנו גרים בתוכה, ונסתבך בקשורים נפשיים אחרים, הרי אנו נִתְּקִים שוב מן הזכויות הארציות הנראות, שהן הן רק הגשמת הכחות האישיים, הבלתי־נראים.

היסוד המשפחתי הוא יסוד תרבותי קיים כולל, בְּסוס דבר שכבר נתקיים ושכבר שמור הוא אתנו מהימים שעברו או גם מעושר החיים הרוחניים דהיום; ולנו הגיעו עתה ימי שבור ונתוק הדברים הנתנים, ימי תסיסת העם והריסות וזריעת סימני־שאלה רבים בחיינו מבית ומבחוץ. שואלים אנו שאלות שלא שאלו עוד אצלנו עד עתה; לקיום המשפחה כבר צריך תשובה ברורה וידיעה למה היא חיה...

היסוד־המשפחתי הוא כְּבוד האבות והאמונה החזקה, שהם היו עמודי חיינו ושהם ינחילו לנו חיים גם לעתיד; אבל הנה בא תור הבנים, בא מועד למעשי ידינו בעצמנו, בא מועד ליצירת דברים חדשים, שלא היו לאבותינו כלל; ובימי מעבר כאלה בחיינו משפחות נִתקות ומשפחות מתפוררות, אבל אין משפחות מתקיימות.

באורים תוריים על החזות הקשה בעולמנו נִתנו לנו; ולבן השואל — תמיד תשובות בידינו; אבל כל אלה לא ינחמונו ולא יתנו את המרגוע ללבנו.

על שכחון הספרים יכולים אנו להתנחם. רבים בהם שגם ראוים לשכחה; ומהם, אם גם נשכחים היום, אפשר שיתחדשו למחר. ספרים, גם כשהם מונחים בקרן־זוית בבתי־אוצרות שונים, מבלי שישים אדם לבו אליהם, יש להם איזו השארת־נשמה על־ידי קיומם בעצמם, על־ידי המעשה הפשוט, שרעיונות איזה אדם, שחי בזמן מן הזמנים, באו אל הכתב ונתגלמו בכתב; אבל משפחות כי נתמזמזות, דם טהור, כח־תרבותי ומעמד־עממי כי יִשָּׁבר ויפוג טעמו — מי יתן לנו תמורתן?

יש משפחות נשברות בעל־כרחן, אבר אבר יכרת מהן, ואחר זה תתבטלנה כולן. הזיון־עצב! והחיים הדרמטיים והחזיוניים ירעישו את לבנו ויזרעו בנו רגשי־צער ומחשבה כבדת־רוח. אבל הן גם יופי־שירי בכל אלה, יופי יש בתגרת הכחות ובתגרת יד המזל להחריב בית, שאינו פחות מזה אשר לבנין בית; אבל אוי להן למשפחות שאינן נשברות כלל, כי אם נמקות הן, חדלות מן העולם ואינן.

עוד מספר של משפחות נכבדות בודדות יש ברחוב היהודים, עוד תמצא עין מחפשת איזו מנוחה בצל של משפחה קיימת, עוד פה ושם רואים אנו משפחה רבתי, שחיתה ברב ורוחה שמור אתה; והנה גם הן תחלנה להתפרק ובאים בהן בקיעים. מלחמות הדעות כמעט חדלו, ותחת זאת באה לנו אפיסת הכחות...

קנינים מתנחלים. אין אני אומר להכריע בזה את הכף של המיוחסים על הבלתי־מיוחסים ולא על זה אני דן. השויון הכלכלי והמשפטי והזכות שיש לכל אדם על הלחם ועל העבודה, זכות לחיות לעצמו ולא רק בתור כלי־שרת לאחרים, הוא דבר שאינו נכוה מדברֵי אלה; והן לא בֵרור הדברים החברתיים והכלכליים מגמתי בזה, כי אם ברור הֲוית הדברים מצד כחם העממי וצרכם העממי. אם רוצים אנו בקיום עם, ואנו חושבים זה למוסר תולדתי, שיתקיים עם ושיִשָמר במעמדו, בשפתו ובתכונתו, אז מחויב הדבר, שצריכים אנו גם לקיום משפחות שונות, שהן הן אברי העם וגופו.

עינינו תחזינה, שנר המשפחות לא כבה אצלנו גם בימי הגלות; ושלא לבד בישבנו על אדמתנו היה לנו הכח להוליד משפחות וליַסֵד משפחות, כי אם גם אחרי אשר נעקרנו ממקומנו. ואם אמנם נודדים היינו מארץ לארץ והלכנו בגולה מגוי לגוי, עוד היה בהיינו הלאומיים והביתיים כח להעמיד משפחות; משפחות ידועות היו לנו בכל דור, בכל קבוץ ישראלי גדול; בכל קהלה מקהלות היהודים היו משפחות עשירות ותורניות, היו משפחות מפורסמות ברב, משפחות בינוניות ויחידות. ואלה הדברים נשמרו באיזו מדה עד הימים האחרונים. הן עוד בזמן האהרון, כשבתולה נִתנה לאיש היו שואלים מ,שני הצדדים, לטיב אבות הכלה והחתן וערך משפחתם, ומקפידים היו באלה. לא נאמר, כי בזה תלוי כל גורל האדם, או כי בזה שמור הון האומה כֻלה; אבל מטבעות האומה צרורות במעמדי המשפחות ובקיום המשפחות.

והדברים האלה, שהיו קיימים אצלנו ועשו את רוב היקף חיינו זה ימים רבים, הנה הם פוחתים והולכים לנגד עינינו. בימי המשבר של העם האברים מתפרקים והיחיד מבקש לו מפלט בכל מה שימצא לפניו — תש הכח אצלנו לבנין משפחות ולהעמדת משפחות.

היסוד המשפחתי הוא העודף על היסוד האישי, רצוני לומר, הוא הקנין למשמרת ממה שנשאר מהחיים בני־יומם והצרכים הביתיים בני־יומם. והרי בזה שאנו מניחים דבר מהיום למחר וליום המחרת כבר מונח איזה עושר ודורש לקיומו מדה של עושר. אבל די לעני בפת יומו, ולו אין סיפק לאסוף לזמן הבא. מצבנו דלל, אפס המץ, אין לעם גם לחם יומו, ואיך יכול הוא לחשוב על המחר ולבנות משפחות לשם מחר?

כספרי תורה שבעל פה, ועולים על שלהננו; אבל רושם התלמוד היה גדול מאה מונים בבית ישראל מרושם כתבי־הקֹדש, ושייך הוא לתולדות היהודים הרבה יותר...

לא היו ימים טובים לישראל כיום הכפורים וחמשה עשר באב, שבהם בנות ישראל לבושות בכלי לבן שאולין יוצאות במחולות ואומרות: בהור שא עיניך בנוי או במשפחה! אבל עכשיו שנתרחקנו הרבה מחיי־תום כאלה, ולרבים מאתנו יהיו גם לתועבה, שוב אין לנו גם הזכות להתיחס למשפחות האלה ולשכוח את אשר יבדיל אותנו מאלה, — יחסים כאלה, בלי כל הבדלה בין עבר להוה ובין היה להוה, הן המה רק תרמית עצמית. מונים אותנו בדברים שאין אתנו עוד רק בשביל שהיו לנו; וההפסד על־ידי הטעות הזאת המושלת בנו, ואי־היכולת להבדיל באמת מה יש לנו עתה מאשר היה אוכל בנו מנפש עד בשר. מה שהיה אין.

ג

משפחות. — עשרה יוחסין עלו מבבל, ויתיהשו בני ישראל למשפחותם ולבית אבותם.

המשפחה הוא כח המחיה בעם, כמו השבט שלמעלה ממנו והבית היחידי שלמטה הימנו; אותו הכח המבדיל בין האומות והמציב גבולות עמים, הוא הוא מציב גבול גם בין המשפחות בעם ועם. אינני דן בשאלת הֲוית המשפחות והרכבתן לשבט ועל־דְבַר התאחדות השבטים אחרי־כן לגוי, או להפך, בדבר התפרטות האומה לשבטיה, השבטים למשפחות והמשפחות לבתים; אחרי שלא התורה החברתית נוגעת לנו עתה, כי אם התורה הרוחנית, כלומר, הערך הרוחני שבמצב המשפחות וקיומן. יודעים אנו ש,המשפחות מתגרות זו בזו', שבין המשפחות השונות שוררת איזו יהורא או גם משטמה, המגרעות ש,ביחש' וכל כגון דא לא נעלמו מאתנו; אבל עם כל זה לא נוכל להעלים את עינינו מהאורות שבדבר ומהכחות המְחַיִים שבדבר. אנו רואים באפשרות קיום משפחות אצל עם והויתן בו יסוד תרבותי ושמורי, — כמו שאין אומה היה בלי יחידי־סגולה, כמו שאי־אפשר לכל דור בלי דורשיו ומנהליו, בלי האישים הגדולים, הנושאים בנפשותם צרכי הדור ושאיפות הדור, כן אי־אפשר לאומה להתקיים בלי בנין משפחות ומעמדים משפחתיים קבועים בחברה ובחיים, בשמירת הדם ובזווג

במדינות שונות — מי ימנה אותם? העבר הקדום מושל בנו וכחו אתו לחולל היינו ולהכריע חיינו. אבל הנה בא האלף השני אחרי האלף הראשון, ואחריו האלף השלישי וכו׳. — מציון יצאה תורה ואתנו דבר ה׳ מבבל, מספרד, מרבותינו שבמערב ובמזרח. לשון הקודש הוא נחלת־אבות ושפת־אם היא יהודית... גם זהו עָבר...

לאֵל אחד נעבוד ובתנאי חיינו אלהים רבים מתנגשים; תורה אחת אמרו לתת לנו, ולנו תורות ותרביות הרבה; נתחלקנו לשבטים שונים, שלא הרי זה כהרי זה ולא סופו של זה כסופו של זה, ואתם אומרים: גוי אחד נחנו...

ב

הוה ואין. — בטרם ידענו להבין מהלך הדורות והשתלשלות הדורות היתה לנו היהדות מראשיתה ועד סופה כדבר אחד. קִיים אברהם אבינו עירוב־תבשילין. וכשקנה יעקב את הבכורה מעשו, עשה זה לפי דיני קניה ומכירה. אולם הבקרת לִמדה אותנו לדעת טיב דור דור ודורשיו, דור דור וקורותיו. לא בנקל נעשה הדבר, המלחמה רבה היתה מפנים ומאחור, אבל היא יכלה להם ותעש חיל, החלה לעשות חיל. הנני אומר: החלה, אחרי שסוף מעשה עוד לא בא, ועם כל ידיעתנו זמנו של כל אחד ממקרי תולדותינו ואימתי התגלה בשמינו, עוד לא נדע להבדיל בין היה להוה אצלנו, ונחשוב דברים רבים מתולדתנו שייכים לנו עוד עתה, בשביל שהיו לנו בשכבר הימים.

ודא עקא. אין טמטום תולדתי, רצוני לומר, טמטום חוש התולדתי יותר מזה, שיודע רק לספור ספירות במועדים וזמנים, מבלי הרגֵש, מה עוד חי בנו ממה שהיה; ואם הדבר שהיה לירושה לאבותינו או שעשו אבותינו, הוא גם לנו עתה לנחלה...

התלמוד הירושלמי, למשל, אינו חלק פחות מהיהדות הרבנית כהבבלי; אבל הבבלי הלך וכבש לו לבבות של דורות הרבה והיה למדרש ולמעשה בכל תפוצות ישראל, והירושלמי אחיו הבכור היה מונח בקרן זוית, באין דורש ומבקש אחריו. במובן ההתפתחות הרוחנית הדתית התורית שלנו, כלומר — על תולדות רוח היהודי שבגולה שניהם ילֻמדו במדה אחת, להיותם שניהם מעשי ידי מורינו הדתיים בימים ההם, אבל במובן פעולתם על בני העם לא הרי זה כהרי זה. ספרי התנ״ך מונחים בארונות שלנו

שורה ששית

א

אחד ורבוי, — כשנדבר על־דבר שבטי ישראל בימי קדם ותנאי חייהם השונים למשפחותם ולבית אבותם, יבין כל איש, שלא הרי ראובן ושמעון כהרי יהודה ולא הרי שניהם כהרי לוי וכו'; יבין את ההבדל המדיני שבין יהודה לאפרים ובין מלכות יהודה וישראל, יבין כי אלה שהתישבו בפנים הארץ שונים מאלה שחיו מעבר הירדן, ולא מבעי, ששונים היו אנשי ירושלים מאנשי אלכסנדריה ההילנים. שבט שבט חונה לדגלו, חי באחוזתו, לכל אחד היו תנאים מיוחדים ותעודה ארצית מיוחדה וצרכים מיוחדים...

והבדל זה בגוי, ההבדל המדיני בין חלקי העם השונים, לפי מגוריהם, חייהם הכלכלי ומעמדם בעולם המדיני, נחוץ לדעת, כשאנו חפצים להבין את מהלכם; להבין מהותו של עם, נחוץ לְהַכיר את אבריו המיוחדים ולא לכייל ולשפוט על הכֹּל לפי מדה אחת; נחוץ להבין את התולדה ההוית המַפלגת דרכיה לפי הצרכים המדינים ומהלך חלוקת הארץ מסביב לאותו העם ושבטיו. — —

בגולה אנו, אנו נאחזים בכל הארצות ובכל חלקי תבל ונסחר סחרם מדור דור; אנו בני אב אחד, בעלי רוח אחת, באיזה מובן בעלי עָבר אחד; אבל האם גם בעלי עתיד אחד אנו? — זאת היא השאלה. מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו. — וימי הריחוק הם גם־כן חלק גדול מן העבר, חלק מן העבר שלנו הם ימי הגלות...

פזורים אנו בנפות שונות ובארצות שונות. הנה שפות שונות ותנאים שונים, ארץ ארץ ותהלוכותיה, ארץ ארץ וצרופיה, ארץ ארץ ושאיפותיה... יהודי אשכנז רחוקים המה מיהודי תימן, ויהודי פולין שונים המה מיהודי רומא... מי ימנה מספר הנפרדים בנו והנחלקים לזרמים רוחניים שונים

כהן העמדתי להם, וצאצאיהם מאושרים הם עד היום. יהודים, יהודי, לא רצו להתישב׳...

היהודים לא שמעו לקול הקורא! בדידות האיש הגדול הזה, שהיה אנוס לתת לאחרים חילו, מבלי־יכולת להושיע את בני עמו, נוגעת עד תהום הלב. סמיכות הפרשיות; טרגדיה של עם וטרגדיה של יחיד, של עם נענה ושל יחיד שבידו לבנות ולהנחיל וימאסו בו...

„בחבור הספר הזה, אומר המחבר בהקדמתו, הנני חפץ למלאות חסרון גדול אחד המורגש, לפי דעתי, בספרותנו העברית החדשה: חסרון ספר המכיל ציור נכון ושלם מהמוצאות את אחינו בעולם החדש, מיום התישבותם בו עד ימינו אלה. והחסרון הזה לא מֻלא. ומי יודע, אם יבואו אחרים אחריו למלאות את החסרון, יותר נכון, אם יעלה בידינו למלא את אשר החסירו אבותינו. — — —

ד

אבן מאסו. – היתה אצלנו לפני איזו שנים מהומה ומבוכה בדבר הנודדים מאחינו לאפריקה הדרומית. המון נודדים מבני ישראל הושבו לאחור בדרך אשר באו בה. ממשלת קפלנד סגרה אז את חופיה בעד בני־הנכר ואחינו מושבים באניות שבאו. מי יפתח להם שער אחר? איה המקום שבו ימצאו מנוח?

פקוח־נפש דוחה כל השאלות; לא נוכל לעמוד על דם אחינו! נשמע הקול מבין עמודי מכתבי העתים ואנחת לב רבה. מאות אחינו שטים בים ואין אדמה, סגורה הארץ בעדם.

ובאחד מגליוני העתונים העברים בימים ההם קראתי זכרונות מעטים וַרבים על־אודות אחד מבוני העולם ומישביו.

והרשימה מספרת: מת בלונדון זקן אחד, ושמו יונה ברגטהֵיל. הוא היה אחד מהחלוצים הראשונים, שהלכו בעוז רוחם לאפריקה הדרומית, עוד בטרם היתה טרנסוַל אחוזת הבורים וגם מדינת נַטַל עוד היתה כמעט מקום ריק... שבעים יום הלך האיש הזה בים, ויקבע אחר־כן את מושבו באפריקה, ויקן קרקעות ויטע כרמים ויחרש ויזרע ויעזור הרבה לַכִּבּוּשׁ הקולטורי של הארץ, לעבדה ולשמרה, ויהי גם נבחר לחבר־הממשלה ימים רבים.

אז נסה הפלאי הזה להוביל יהודים ולהושיבם באפריקה, לתת להם ארץ מולדת; בא לאנגליה והשתדל והתעצם הרבה לחולל אמיגרציה עברית משם לאפריקה – ולא עלתה בידו. הוא לקח דברים עם רבני ישראל, ואין עוזר; הוא פנה אל היהודים הבאֵירים (הוא היה יליד באֵירן), וחשבו, שהנהו חפץ למכרם לעבדים...

„אז הלכתי לאשכנז, סִפר אותו זקן לפני מותו, ומשם הבאתי ארבעים משפחות פרוטסטנטיות, יסדתי להם מושבה, אף בית־תפלה בניתי להם וגם

במעשי הדורות מראש וצרופי המקרים והתוצאות מראש וחלופיהם וחלופי חלופיהם? גם את הדברים מהיום נלמוד מאתמול...

הנה לפנינו, תולדות היהודים באמריקה, הקורות אשר עברו עליהם מראשית התישבותם בה עד ימינו אלה, נערכו על־פי ספרים ומאמרים שונים מאת מרדכי ריזין, הוצאת „תושיה", וַרשה. יכול הקורא למחוק „תושיה" ולכתוב „אחיאסף", למחוק את השם ריזין ולכתוב שם אחר. בכל חלקי הספר הנוסח הקבוע לנו, לסַפר ענינים קרו ולראות את הענינים, לא תמצאו בזה לא גדולות ולא קטנות. לא תולדות היהודים באמריקה וגלגולי הקבוץ המדיני מבית ומחוץ, מעשהו ומלאכותו, תמצאו, רק פרקים פרקים נאמרים, בלי חזיון נפשי וציור דמיוני. תחת לדעת מה עשו היהודים בארצות אלה, לפַלֵּס להם נתיבות בסחר העולם ולשום לב להמעשים בפנים, מראים לנו, כמה עזרו היהודים לקולומבוס בכספם, הכל מעין רמיזה, כמו זו שמרמזים על השתתפות היהודים העשירים בחפירות הבבליות של דליטש...

ריזין הוא סופר צעיר, ואולי עוד ילמוד לדעת את הדברים לאשורם; אבל דא עקא שאחרים, הקודמים לו, לא לִמדו אותו לדעת; דא עקא, שעם כל הרעש הלאומי אצלנו, שאמר לשנות את תנאי עמנו ממסד עד הטפחות, לא למדנו להבין ולהעריך בהערכה אחרת את הדברים בתולדתנו ובמהלך חיינו. גרֶץ כתב את ספרו הגדול לפני דור שלם בתנאים אחרים לגמרי וממבט אחר לגמרי על חיינו היום, ועוד עתה כלם הולכים בעקבותיו. השנוי הוא רק זה, שגרֶץ היה גדול בידיעותיו ועל עבודתו טבועה מטבע מדעית, תחת שאֵלה היום המה רק נושאי כליו...

אנו קוראים את החלקים זה אחר זה, ולנו אין תמונה חיה מחיי היהודים באמריקה ומחיי ארצות אמריקה; אין אנו רואים את הארץ, את התושבים ואת מפעלי היהודים שם. אנו קוראים פרק גדול בדברי ימינו האחרונים, בדברי ימי חלק גדול מאחינו; הנה בו גם ענַנים רבים מקרבנות אדם ולבנו לא ינוע. רק השרטוטים האחדים פה ושם מאלה התקיפים העשירים, שעלו בגבורת־רהב על ההמון ועל אנשי קהלתם, יגידו לנו מהי — המשורר אולי ילך לפקח על קברותיהם ולחפש בבתי־הארכיון העתיקים חומר לשירתם, תולדות הצבור הישראלי בכללו לא נראה, ואותן לא נתן לנו המחבר, אם גם חי הוא שם ועיניו תחזינה את החיים שם.

אין מקשים על מעשים תולדתיים שהיו ומוכרחים היו להיות; אבל הלב החושב מקשה; הלב תמה על זה, כי לאלה שחיו בימים הכבירים האלה לא היה חוש חי, להכיר נכונה את אשר התוו לפניהם הגלגולים התולדתיים. בדודינו הכוזרים מצאנו חפץ להגן עלינו ולהחסות בצלם, אבל לא להלחם בצדם; והנסיונות המעטים אחר־כך, כאשר הועם הכוכב הזה, לנסות דבר דתי אל הרוסים, שבאו אז למשול בכיפה, יכחידו סופרי תולדתנו תחת לשונם בכל מיני אמתלאות, וגוללים את המעשים האלה על ראשי פליטי הכוזרים, כאילו חרפה הוא לעם, שיכון את עתותיו, לשפוך ממשלת־רוחו על עמים אחרים. — — —

היהודים, שלמדו בימי חורבן חמלניצקי ידם לקרב ויחלצו מהם גדודי אנשי־חיל תחת מפקד ומשטר צבאות פולין וילוו גם הם לחיל קזימיר וילחמו ברוח גבורה (עיין בספר הנ"ל, עמוד מ"ה), היו יכולים להניח דבר אחר למשמרת משל הפסוק הראשון מפנקס תקנות הח"ק הישנה של העיר הנ"ל: „הנקראים גומלי חסדים, שהם מצפים לחסד של אמת ולא לשום תשלום גמול"... אלף שנים תולדה בגלות בלי תשלום גמול; ואידך זיל גמור!

ג

חסרון להמנות. — בימים הרעים, בימים אשר החי נותן אל לבו לחשוב ולהתבונן, הוא ימשך אל העבר ואל הימים שעברו, לא לבקש תנחומים, כי אם לראות את המקרים הנארגים בעולמנו ואת המעשים אשר עשו את תולדתנו, או לא עשו...

גלוי ארצות אמריקה הוא מקרה רב הערך בחיי העמים והלשונות, בהוסד ארצות ומדינות גדולות, שלא היו בחשבון הקורות לפנים, ולקחו אחר זה חלק גדול במשטר המלכות והעמים. גם לנו בני ישראל, עם בגולה יתהלך מגוי אל גוי וממלכה נושבת אל ממלכה אחרת, יכולות היו תוצאות אחרות לבוא משם, בבואנו למקום בלי עבר מעיק ו„סבל ירושה" וכל התושבים חדשים מקרוב באו... מדוע לא צלחה בידי קבוצת היהודים שם, שידעו אמנם בעתם לכבוש להם את העבדים השחורים, כהאחרים, להתרומם גם הם להיות אדונים לעצמם וליסד — אם לא ממלכה עברית — קבוץ עברי אזרחי־ארצי? על אותו דבר בידי ספרי תולדות היהודים באמריקה להשיב או על־כל־פנים לשאול... והתולדה מה היא, אם לא התבוננות

עבר עליהם מיום התישבותם בה עד המאה הי״ט, הכל על־פי מקורים נאמנים; עוד נלוה לו פנקס ישן של הח״ק בקיוב מסוף המאה הי״ו, נעתק בדיוק נמרץ עם הערות אחדות מאת המחבר ישראל נחום ב״ר אברהם משה ז״ל דארעווסקי, ברדיטשוב, בדפוס של חיים יעקב שעפטיל, תרס״ג.

הבקרת, לדעת עד כמה נכונה היא עבודתו של המהבר ושמושו המדעי במקורים, היא למדעיים מן המנין. — עיני הקורא תחזינה כאן מבט תולדתי לא־בהיר, גם במהלך הענינים והמדינות מחוץ וגם בהתקשרות הענינים בבית; פרקי הספר הם יבשים וההרצאות מקוטעות, בלי כל חבור עצמי. גם השפה היא רפויה ו,ההשבעה' בהקדמת המחבר כנגד המבקרים, ש,רק מרעת עינם בו יבואו לתת דופי בו, כדי לעטות חרפה עליו', כאילו באמת רק זדון האנשים האלה ורוע־לבם הוא להפיל כל חובר חבר מיד בצאתו לאויר העולם ולהכותו אחת ושתים — כל זה עושה רושם לא טוב. — ועם־כל־זה כל מן דין סמיכו לנו. — לכאורה רק ענינים מקומיים נתונים לנו בספר זה, ענינים ששייכים רק לקורות עיר אחת בישראל, אבל הרבה הרבה יבואו ללַמד ... הציוני והארצי, המשמיעים על השקלים, או הלומד משניות לפי נוסח ה,מזרחי', יפה עשו, לו לקחו ספר כזה והיו קוראים בו פרק פרק, כלומר — לו למדו בו בין הפרקים ...

הנה מתחלת קדמות היהודים בקיוב מסוף המאה השמינית לספה״נ, עוד בטרם באו הרוסים שמה, לפני כבוש הארץ ובימי כבוש הארץ ... אלף שנה של תולדה עברית ארוכה; השקעת הכחות דור אחר דור וקרבנות מרובים, מבלי השאֵר כל קרן קיימת וכל קנין עממי, אם תמצא לומר — גם אזרחי. אלף שנים זרועות אל קוצים ...

ועוד דבר, שעה תולדתית גדולה היתה אז, בבוא היהודים להתאחז בנפה זו, שעה הרת תוצאות גדולות תולדתיות, ואפשריות רבות העליליה היו מונחות אז על האבנַים של דברי ימי היהודים. הנה מקרה רב הערך וכביר, בקום עם גבור ככוזרים ויחיה ברוחו על דת ישראל. הנה גם לבני־רוסיה הקדמונים קודם מתן־דתם נשקפה אפשרות להתיהד, והבנין התולדתי בנתיבות אלה, רצוני לומר, לו עלה לבנות אותו על־פי הקוים האלה המתוחים, כי אז היו באיזה מובן תוצאות אחרות למהלך חלק גדול מבני עמנו ולדברי ימיהם.

אנו יכולים להסתפק במעשים כאלה, שמתפרטים למושיעים ונושעים לבד...

אמרו, כי על־ידי השתתפות הבלתי־ציונים והציונים במועצות כאלה מתקרבים לבבות שברחוקים, רגשי תנחומים! אבל אין התנחומים של קֵרוב הלבבות שוים בנזק של מחיקת הקוים. בעלי שיטת הציוניות או גם הארציות, אם רצונם מוחלט ותעודתם נכרת, אינם יכולים לקחת חלק בדברים שאינם לפי מגמתם הקיצונה... אם אנשים כבודנהימֶר או ולפסון או זנגביל אינם יודעי עצה ותרופה אחרת לפתרון שאלת העם מפויל נַתַּן ומחפשים עמו דרך אחת באותו דבר שרחוקים הם ממנו כרחוק מזרח ממערב, אז אין מקום גם לריחוק ביניהם...

לא נצחון נחלה הציוניות הרשמית, אם נענו לה אחרים להתיעץ עם בעלי דעותיה בדברים ישראליים, אנשים שלפני זמן מה לא היו עושים כזאת – ולא עליה היא זו, כי אם ירידה, – בזה שהציוניות לקחה חלק במועצות סדור נודדי ישראל, הראתה שאין בידה כח לסַדֵּר את הענינים לפי חפצה ותעודתה היא. הציוניות או השיטה הלאומית או הארציות לפי מובנן ולפי תוכנן האמיתי, הלא היו ביסודן שיטות מעשיות עממיות מקיפות חיי כל הגוי וצרכי כל הגוי; והם הציונים פִּנו מקומם באיזה דבר לבעלי שיטה אחרת, שונה מהן מקצה אל הקצה, ובקשו עזר לדבר בשתוף בעלי מבט אחר ורצון אחר, אז הראו למדי, כי הם רק מרחפים על גבי הדברים ואינם תופסים כל הדברים. — —

אין אצלנו שאלת הנודדים, כדבר צדדי שאפשר להועץ על־אודותיו, בצרוף בעלי דעות אחרות וגם להפתר באמצעים אחרים, ולאידך, השאלות המסורות ל„ועד־הפועל" – הן של ההסתדרות הציונית וההנהגה הראשית וכו'. לעם היהודים רק שאלה אחת ולא שאלות שתים. להם שאלת היום בעד המחר ולא תועיל כאן תשובת המהר בלעדי היום... או תשובת היום בלי המחר...

ב

בינו שנות עולם! – תולדתנו העברית, יותר נכון, ספרות תולדות עירות בני ישראל התעשרה בספר חדש ושמו: לקורות היהודים בקיוב מלפנים והיום, חלק ראשון, כולל קדמות היהודים בקיוב מסוף המאה השמינית לספה"נ, השתלשלות ראשית התישבותם בתוכה, עם כל אשר

ממנו לאלה שאין להם. בקצרה, שלנו שאלת השויון החברתי בין המושיעים והנושעים, בין הנותנים ובין הלוקחים, בין העשירים ובין העניים, — או שהגענו לידי כך לדעת, ששאלה אחת לנו, שאלת־הקיום, והיא נוגעת לכלנו בלי הבדל, ושגם המושיעים צריכים לפדות־עממית ולחרות צבורית תולדתית, לא פחות מן הנושעים...

כשהיתה הגלות תופסת את היסוד העיקרי בחשבון עולמו של ישראל והיתה למצב התדירי והנורמלי, גם לפי שיטת קיום העם הדתי — בודאי היה אז סדור הנודדים, לפי צרכי השעה, יסוד קיים בצרכי ישראל ובלתי־אפשרי לו באחר. אם גרשו את היהודים מארץ זו או הצרו את צעדם שם ואנוסים היו לצאת משם, ממילא מובן, שבקשו להם מפלט בארץ אחרת; וגם זה מובן, שאלה שלפי שעה היה נוח להם בארץ מושבם עזרו לאלה שבקשו ארץ לשבת. זהו קלסתר פני חיי ישראל בגולה בכל הדורות ובכל הזמנים! לו היו נמצאים אז אנשים כמו אלה, שכיון שראו, שגלות הדלה וגלות באה, ושגם כל המנוחות לפי שעה ועזר הקהלות לפי שעה הוא רק כמי שנקרע לו בגדו ולוקח מטלית מאותו בגד עצמו לאחה את הקרע... והחלו להתבונן ליסוד כל הדבר, לו היה לנו אנשים כאלה, כי אז היינו יודעים מהם מדברים שבכתב. לפי מצב הרוחות אז ולפי התרכזות ההשקפה הדתית בחשבונה עם הגלות כמזלו התמידי של ישראל, אי־אפשר היה למחשבות כאלה לעלות על הלבבות, או גם לצאת ממחבואן. — —

והחדש אצלנו, בתקופה האחרונה, הוא, שמחשבות כאלה יצאו ממחבואן. — החדש אצלנו, שלא לבד שהחלנו לכפור ביסוד הארבעה־עשר וחדלנו להאמין בעיקר הגלות, כעיקר דתי וחשבון עממי ישראלי; אלא שחדלנו להאמין גם בקיום העיקרים האחרים ואפשרות קיומם, כל עוד לא תחדל הגלות ולא תהיה לנו להפך — ארץ לשבת. החדש אצלנו, שהתחלנו להבין, כי כל הדברים יסודם בארץ וגם קיום ישראל ואפשרות קיומו תלויים בארץ, ארץ נושבת לו ולרוחו, למעמדו ולחייו; ואותה ההכרה החדשה, ששונה היא לגמרי מזו שקדמה לה, צריכה היתה להוביל אותנו לידי שנוי מעשי־יסודי. דבר שנוגע לכלנו ולקיום כל העם, אינו כדבר שנוגע רק למקצת העם. בעת הכרה ברורה שאין אצלנו מושיעים ונושעים, כי אם הכל שוים וחיי הכל צריכים פתרון שוה, הרי אין

שורה חמישית

א

היוצאים· — מושגים תולדתיים מימים שעברו עושים עלינו רושם בדמיוננו· וכשאנו נזכרים· למשל· בשם ,ועד ד׳ ארצות·׳ יש לנו איזו התפעלות בנפשנו ורגש יראי־עילאי לאלה שבאו מארבע ארצות על־מנת להתיעץ על צפונות קהלות ישראל ולתקן את פרצותיהן··· תחת זה אנו עומדים בקרת־רוח מול המעשים והמקרים הנעשים לעינינו; אין אנו נרעשים מהועדים והמועצות לתִקון חיי הגוי ואין אנו מבינים לגמרי את האחריות אשר לוקחים עליהם אלה· דברים שבהוה נעשים טבע·

היה היו אצלנו בימי המועד האחרון נצני הסתדרות ליציאת הנודדים של בני עמנו· החברה לעזר־היהודים באשכנז הרתה את רעיון הקבוץ· עיר פרנקפורט קבצה את בני החברות· ובין אלה הבאים להתיעץ על־דבר ענין היציאה לקחו חלק גם בני הציונים· באו לאספה זו מודיעי מכתבי־עתים· היו הרצאות· וכוחים· החלטות··· שבוע אחד היה מוקדש לשיחות ולדברים על־אודות המועצות האלה· ואחר־כך נסחף שוב הכל בשטף החיים· או פִנו הענינים את מקומם לענינים אחרים· מה נשאר מכל אלה ומה הכח המְאַחֵד כל אלה· והאם יש כח מאחד לכל חזיונות כאלה?

השאלה היא· אם לנו בגולה שאלות שונות בחיינו עומדות זו בצד זו· שאלות החומר ושאלות התרבות· שאלת ארץ־ישראל ושאלות הנודדים· שאלת מקלט־יום· או כבר באנו לכלל דעה והכרה· שלנו רק שאלה אחת עיקרית ויסודית· שאלת קיום־העם ובריאת האפשריות לקיומו· ואם בכלל אפשר לו להתקיים עוד·

זאת היא השאלה· אם גם אנו חושבים עצמנו לבני עם· שקיומם החומרי והרוחני כבר נִתַן וכבר ישנו· אבל לא נתחלק כראוי בין האישים הפרטיים ויש צורך לבני־תרבות בנו להושיע לבני בלי־תרבות· לַיושבים תחת גפנם ותחת תאנתם לתת מלון לנודדים· ולאלה שיש להם פת בסלם להושיט חלק

כשכירי־חוץ אינם כאלה שנפלו בעד עמם על אדמתם· כמה נפשות מישראל, כמה עבודות ויגיעות רבות נשקעו בבנין המסחר של העמים והלשונות; אבל כל זה ירשו הם ולא אנחנו, כלומר – לא אנחנו בתור כלל קיים בעדנו·

ועל אלה ראוי להתאבל, לא פחות מעל אלה שהולכים לנטור כרמים אחרים רוחניים וכרם שלהם לא ינטורו· רגילים אנו לקונן, כי עם־הספר נחנו וקובלים אנו על נזקי הספר; אבל איש לא ישום אל לב להצטער על אלה הכחות הכלכליים, שנבלעו בין החומות, אין פוקד אותם ואין זוכר · · ·

עבודתנו הכלכלית לא היתה גם עבודה לאומית, ולכן לא היתה פוריה כלל. היא היתה עבודה רק בדברים העומדים באמצע הדרך, רצוני לומר, רק עבודת אנשי הבינים בדברים שכבר נִתקו מהאדמה ראשיתם ומולדתם; ועל־כן לא היתה הברכה בה שרויה, לא היתה יכולה להיות שרויה לכל הגופים גם יחד.

למדו אותנו לאמר, שהתורה מתחלת מבראשית, כדי שלא יהיו האומות מונין אותנו; אבל לא הודיעו אותנו, כי גם העבודה מתחלת מבראשית. —

ד

אנחות. — „אמנם רק עלילה היא — אומר אחד מסופרינו — שמעלילים על היהודים, כי עם סוחר הוא וכשרונו רב. בשבת ישראל על אדמתו לא למד אל דרך צור וצידון, שכניו הסוחרים, ומאזני מרמה נשארו בידי הכנעני. וגם בראשית גלותו, לא נגש עמנו לכַהן בהיכל המסחר; ורק בשנות הדורות התיכוניים, כאשר ראינו רעה הרבה, היתה יד ההכרח באחינו לסחור את הארץ, ומני אז גֹרשנו מעט מעט מן המלאכות, אשר בהן התרגלנו ונתרחקנו מעל יתר העבודות, והמסחר הקטן בא לידינו, שלא לרצוננו ולא לפי כשרוננו, . . .

והן אמנם לא כנים הדברים בכל, כי הן כבר לפני גלות ישראל החל לשים לבו לסחר־עמים ולנדוד למקום יפליג סחר עמים (אלכסנדריה ורומא תוכחנה); אבל כנים הם בזה, שרק עלילה היא שמעלילים עלינו מצד אחר לטובתנו, שעם־סוחר אנו ושיצרנו רבות בעולם המסחר, — מפלסי דרכים חדשים במסחרו של עם המה רק אלה, שיועילו להתפשטות קניניו, תוצאות אדמתו על אדמת נכר ובשוקי גוים אחרים. אמנם הסוחרים הפרטיים עוסקים רק לתועלתם ומאהבת עצמם; אבל בזה שמתעשרים תתעשר גם האומה כֻלה וערכה המדיני והתרבותי יעלה מעלה מעלה. הרי עם הכנענים, עם יון ורומא בימי קדם, הרי יושבי ארץ השפלה, הבריטנים ובני ארצות הברית במאות האחרונות; לא כן הוא בבני עם־סוחר שאינו עם, הסוחרים רק בתוצאות אחרים ובפרי אדמת אחרים, המה עוזרים לאחרים ולא לעצמם, המה עובדים בעד יומו של האיש הפרטי, שצריך לפרנס את עצמו, את אשתו ובניו; אבל אינם עובדים בעד יום המחרת של האומה ובעד קניניה העולמיים, בתור עם בעל קנין. השויצים הגבורים, שנפלו במלחמות של אחרים

אבל בהיותם תמיד יסוד לאומי זר בקרב העמים, לא באו בנגיעה פנימית ואורגנית עם הכחות הפנימיים הפועלים בנשמת האומות האחרות ונשארו כעולם בפני עצמו, ממלכה בתוך ממלכה, או, יותר נכון, נשארו אומה מיוחדה, שאינה נוחה לאומות אחרות ושהן אינן נוחות גם להי. לפיכך גם לא מלאו היהודים את תעודת המפלגה הבינונית עד תומה, אלא רק החצי; ולפי־כך גם לא יכלו להתעלות ולהכות שרשים בקרקע האומות, שבקרבן חיו במשך שנים רבות, (לשונו של הד״ר ח. ד. הורויץ).

ואמנם כן, אנחנו לא באנו לעולם במגע פנימי והרכבי עם היסודות התוכיים הפועלים בנשמת האומות האחרות ולא עם החיים הפועלים מסביבם, לא עם המשפיעים ולא עם המושפעים. אבותינו עסקו וסחרו, הוציאו קנינים מיד ליד בלי בוא במגע פנימי ונפשי עם אותם הקנינים ועם אותן התוצאות של עבודת האדם ויגיע כפו. לא זה בלבד שעמדו ולא ידעו על מה הם עומדים, לא זה בלבד שחיו על אדמה, בלי קחת חלק באפק התולדתי שלה, במלחמת החברה וזרמיה, אלא גם עניני המסחר, שהיו מסורים בידם, רצוני לומר, נכסי דנידי ודלא נידי, שסחרו עמם, מכרו אותם או קנו אותם, זרים היו להם בנפש. המה עשו את עניני־מסחרם רק באפן מוכני חיצוני, ולא על־פי תנאים חברתיים ונפשיים פנימיים; המה חיו בתוך המחנה כעומדים מחוץ למחנה...

ועבודה כזו, בלי דעת ראשית הדברים ואחריתם, בלי יחס נפשי למוצאם ולמבואם היא מעין חלול־הקודש, היא מגרעת לא נדע שחרה. אבותנו לא חיו עם הדברים, אם גם באו עמהם במגע ומשא, ועל־כן לא התקרבו אליהם הדברים ולא הם אליהם. עבודתנו הכלכלית בקרב העמים לא היתה עבודה חברתית מורכבת ולא אישית נפשית, ועל־כן נשארנו קרח מכאן וקרח מכאן, כמעט לא נשאר בידנו כל עיקר. —

„לאט לאט נבראים קשרים נסתרים תולדתיים ונפשיים בין חברת האדם והאדמה שהוא יושב עליה", אומר אותו סופר, ואותם הקשרים הנסתרים נגלים אחר־כך בזכויות ויחסים חברתיים, תולדתיים ותרבותיים; אותם השרשים הדקים, שיִכּו בלבבות פנימה, הם הם נעשים ברוב הימים לדברים נִתנים ומושלים ביסודי החברה והרחבת החברה. לא כן אתנו, אנחנו נשארנו תמיד מבחוץ, ועל־כן לא השגנו מה שבפנים. אנו אכלנו כל הדורות רק מידינו לפינו, בלי דאוג לאחרית או גם בלי יכולת במצב כזה לדאוג לאחרית."

את רוחו, את רוח בנו וביתו וכל הקרובים לו; והזרעים האלה, בהכותם שורש באישים ובבתים רבים זה אחרי זה וזה בצד זה, היו לרוב מנין ולרוב בנין, כלומר – נתנו לחיי המקומות האלה צורה תרבותית אחרת, פנים אחרות ושכלול אחר מאשר היה להם.

לא כן הדבר בימי הלאומיות האחרונים. הן חברות חדשות נוסדו בכל עיר לתורה ולתעודה, לתרבות לאומית ולציוניות. הרי בוחרים ונבחרים לאספות גדולות, למועצות בעניני הכלל, הרי מעין הסתדרות ברבים ושכלול ברבים, הרי ועדים ואגודות, שאיפות של עבודה לשם האחדות הצבורית ולשם העתיד הלאומי; – רק דבר אחד ח ס ר לכל אלה, חסרה עבודה לאומית של כל איש ואיש לעצמו, לביתו, חסרה עבודה מבריחה כ ל חלקי ביתו של היחיד ו כ ל צרכי ביתו. אני אומר כל חלקי ביתו, יען שחלקים בודדים לבדם, עבודה חלקית בפִנה אחת, בלי השפעה שלמה על החלקים האחרים, ומה גם בלי למשול עליהם, אינה מועילה הרבה ולא תוכל להועיל הרבה. הכנסיה בבזיליאה ובמינסקי, או בלונדון ובהַאג, כלומר – לקריאה לציוניות באלה המקומות, אם גם יצאה מן הלב באותה שעה, לא היה ערך פורה, כי לא היה לה המשך וקשור לשאר החיים והעבודות שם בבית אחר־כך, בארבע אמות של כל איש ואיש, בביתו, בבניו ובעתידות ביתו הקרובות, אם גם הבית הוא של בני־ציון נלהבים ומדַברים רמות באספות. הוא הדבר, שאיפה לאומית מופשטת לבד בקהל איננה יתרה על היהדות המערבית, שמתגלמת בבתי־כנסיות או בשאר מוסדות צבוריים, בלי אחיזה מרובה בחיי כל איש פרטי ובהיקף חייו. אל תפרוש מן הצבור; אבל אין הצבור מתקיים בלי חובת י ח י ד ועבודת יחיד. אין א ח ר י ת בלי ר א ש י ת; הראונו את הפרוטות ל ב ד ן, ואז נדע את החשבון...

ג

ב ר א ש י ת, – עמנו נכנס לקבוצי אירופא השונים בתקופות שונות של תולדתו בתור יסוד לאומי מיוחד, והוא לא נטמע ולא נבלע בין היסודות הלאומיים הרבים ממנו, אלא נשתמר עד הֵנה בעצמותו הלאומית. בעובדה זו ובזה צריכים אנו לבקש את סִבת מצבו המוזר והמיוחד במינו.

היהודים מלאו בחיי העמים את תעודת המפלגה הבינונית, המתַוֶּכת בין השדרות העליונות והתחתונות של העמים השונים הנמצאים בקבוץ מדיני;

בעד עצמו וחי לעצמו; וימים כאלה לא ישובו לנו עוד. ההשכלה היתה מולדת־בית ומולדת־חוץ כאחת והיתה גְדֵלה בימי מעבר. ימי בסוס חכמת־ישראל רופפו; והספרות העברית והיהודית, שארית הפליטה שלנו, תלויות בנס, ולמחר עוד אינן...

בהביטנו על הענינים אצלנו מצד יחסם הפנימי ומצדם החיצוני יאוש רב יתקפנו. קשה לנו לצייר לעצמנו תרבות מתקיימת בלי בסיס ארצי ובלי נכסים עממים קיימים, בלי ערבון עממי שלם על התפחותה ואפשרות הויתה.

שאלת התרבות שלנו וערכיה היא גדולה ורבה, היא היא השאלה העיקרית, ובמהלכה ובתעודתה לימים יבואו תלוי הפתרון הלאומי שלנו. אבל יחד עם השאלה העקרית על־דבר מהותה של התרבות ואיכותה, הנה שואלים אנו על הקיום העממי, אם יוכל לברוא אותה ואם אפשר לו לברוא לעצמו דבר כמו זה.

ב

החשבון. — ,אתם נצבים היום. כשאתם עומדים באגודה אחת, אתם נצבים, ואם לאו — אתם נופלים.' ערך הפתגם הזה שהציג עורך אחד עברי על פני עתונו חדש וקיים. כשאתם נצבים ביחיד כמו ברבים, וכשאתם מצטרפים לצבור, כדי להשיג מטרתכם לקבוץ הכחות והזדוגות העבודות, שאמנם כל אחד מכם עושה בהם לבדו, עושה בהם דיו...

אגודת אומנים, למשל, או אגודת בעלי עבודה, שתשאף לאַחֵד את האישים הפרטיים ולבַסס שכרם ומעמדם על־ידי שתוף־חברתי או הסתדרות חברתית, אינה יכולה להתקיים, אם יחסר לה האלפא־ביתא, כלומר, אם בעלי החברה לא יעשו הרבה במלאכתם ולא יכינו את עצמם לעניני המסחר או העבודה. וכן הוא הדבר בכח הצבורי, יותר נכון — העבודה הצבורית המשותפת היא רק האחרית, הסכום האחרון מעבודת היחיד. והיחיד צריך להתחיל — גם בהיות לשאיפה מטרה־עממית וחברתית — בו, בביתו, בקרוב לו ובמעשי ידיו; הוא צריך להניח את היסוד לבנין.

היחיד הוא החלוץ בענין כל עבודה פוריה, עממית ותולדתית. ורוחו העובד בעד עצמו לפלס לו נתיב, יוביל אותו אחר־כך לרשות־הרבים ולקניני הכלל. כעין מחזה זה ראינו בימי ההשכלה, בימי תנועת ההשכלה ומלחמת החרות בדעות ובמעשים אצלנו. על יחידים היתה יד הרוח הזה לעשות בעד נפשם, בעד השלמתם, ללמוד וללַמד, לעשות ולשכלל, כל אחד היה בונה

להם זכויות מיוחדות ב ב י ת׳ וה,קהל׳ ווַעדי דייני הארצות היו הסנהדרין שבגולה׳ — היהדות היתה תרבות שלמה׳ שמלאה את לב היהודי וסגרה את היהודי בעולמו ובשפתו׳ בסחרו המיוחד וברוחו׳ הוא סחר עם הנכרים וגויי הארץ׳ כאשר יסחר איש בארץ עם אנשים מחו״ל׳ למה נכסה על האמת? הוא הגֵר התיחס לאחרים כאזרח עם הגר והיה חי בעולמו׳ אשר בנה לו בחומר ורוח׳ בעולמו המיוחד׳ שהיה שייך רק לו ולעמו׳ — עולמו של ישראל החומרי והרוחני קִבל פנים בהיקפו כשיטת חיים אחת׳ שיטה שלמה׳ ועל־כן יכול היה לגַדֵל אנשים שלמים׳ לאמר׳ יהודים בכֹל׳ נשתנה הדבר מיום החלו החומות׳ אשר גדרו הדרך בעדו לעולמם של אחרים׳ לפתוח לו שעריהן׳ אם מעט או הרבה; נשתנה הדבר אחרי כן׳ כשאור התרבות אשר מסביב לו החל לחדור בחלונותיו . . .

בימים מקדם אחזה הדת השלטת ברסן הלאומיות׳ רק היא היתה הממלכה האחת בכיפה שנלחמה את היהדות אויבתה׳ היהודים בתור שבט׳ בתור שבט זר׳ נקראו לפעמים לסחור בארץ ומלאו מעמד ידוע בממלכה׳ כמעט באותה מדה׳ שנקראו האשכנזים לפולין׳ הזקסים לזיבנבירגן וכו׳׳ השבטים חיו איש איש לדגלו במעמדים הקבועים בחברה ובחיים׳ — אחר היה הדבר מיום אשר המלכיות הארציות החלו להיות לאומיות׳ שני דרכים אנו רואים בקבוצים לאומים שהיו לממלכה אחת׳ או כי שבט עז אחד ישפוך רוח ממשלתו על שאר השבטים׳ לעשות את הארץ והיושבים בה לשיטה אחדותית׳ כמו שבט האנגלי באמריקה׳ הרוסים׳ האשכנזים באוסטריה־הונגריה לפנים׳ או כי הלאומים האחדים בקרב הממלכה יתבססו ויתחזקו ויתבעו תביעותיהם הלאומיות המיוחדות׳ בין שניהם אי־אפשר לישראל להתקיים עוד בתור לאום מיוחד וחוקי הברזל של המציאות יטביעו עליו את חותמם׳ קראנו בעתון יהודי אחד* דברים נכוחים׳ שבטלו את האגדה הידועה אצלנו׳ שבארצות־הברית תחל להתפתח יהדות חדשה וספרות חדשה׳ מבלי שנדע׳ כי זהו בנין רק לדור אחד ושהדור השני׳ בן אותה היהדות החדשה׳ הוא כבר חציו אנגלי׳ ובאותה מדה יבואו עלינו הדברים גם בארץ רוסיה ופולין׳ אם נחפוץ או לא נחפוץ . . .

ימי החסידות׳ ימי התגלות איזו תרבות רוחנית בגולה׳ היו אפשריים׳ לפי התנאים החומריים המוגבלים אז׳ לפי תכנית עולמו של ישראל׳ שהיה

* ב,הידיד׳ הז׳רגוני׳

שורה רביעית

א

לאומיות ותרבות· — ,נדברה נא דברים פשוטים וברורים ואַל־נא נאפילה בטלית על הדברים כהויתם· כי היהודים בעיקרם אינם רק קבוצת אנשים בעלי דת אחת, כי אם עם מיוחד, אומה שלמה — בזה אין ספק לשום בר־דעת; אך אם במובן התורי אין גם מקום לשום שאלה, הנה בחיי המציאות היתה לשאלה, אשר מצאה לה פתרונים שונים, בהשתעבדה לתנאי המקום והזמן· במזרח אירופה, שהתרכזו כשבע רבבות בני ישראל בקבוצים גדולים ושתנאי מצבם המדיני עזרו לבנות קיר מבדיל בינם ובין עם־הארץ, נשמר הרוח הלאומי של העם העתיק בכל תקפו, לא פחות מבימי שבתו על אדמת ארץ אבותיו; ובמערב, ששם מספר בני ישראל בערך אל שכניהם הוא מעט מזער ובטלים ברוב הגדול המַקיף אותם מכל העברים, גם תנאי החיים נתנו למו מקום להתאחז בארץ ולסַגל למו את החיים האזרחיים של העם השליט, שם נחלש ולפעמים גם כמו נשקע מכל וכל הרוח הלאומי של האומה העתיקה וכו׳· אשמים בזה לא בן־מנחם והעתקתו את התורה לשפת אשכנז וכו׳; אשמים הם החיים, אשמים הם הוקי הברזל של המציאות, המניחים חותמם על חיי־האדם ומטים אותם לעבר ידוע וכו׳ וכו׳· פה ההתמרמרות לא תועיל, רק צריך להרכין את הראש לפי חוקי המציאות ולקבל את הדין, אם גם לא באהבה· · · (ז· עפשטין)·

אם יקראו הסופרים אצלנו בנוסח הידוע: נצחה הלאומיות את ההתבוללות ושברה את מפרקתה, אינם רואים את המציאות או אינם מבקשים לראות· · · היהדות הדתית והלאומית נשתמרה, בשביל שנשתמרו היהודים, והיהודים נשתמרו בחוגם התורי והכלכלי, שהיה סגור ומסוגר כדבר בפני עצמו, נאמר, כממלכה בתוך ממלכה· קבוצי היהודים היו כאיים קטנים בארצות פזוריהם וכשבטים חיים בתוך שבטים אחרים, הזכויות המוגבלות שלהם בחוץ נתנו

ולא עוד אלא אחד־העם רואה ,צרת היהדות׳ באבדן האידיאל הלאומי וטובים לו הימים הראשונים מאלה׳ שבם אבותינו ,האמינו בלב שלם׳ וקבלו יסוריהם באהבה · · · ואנחנו גם לאלה נבקש פתרון׳ נבקש פתרון למהלך כל הדורות מראש וגלגולי הדורות מראש· — —

זה הדבר׳ דרכי הדורות מראש ותעודת הדורות מראש יבקשו פתרון רוחני׳ יבקשו פתרון להשגחה העולמית־העממית׳ נאמר — לחוק החיים של הלאום כלו ולתעודת הלאום; והיום׳ צרכי היום׳ הצרכים האישיים־הפרטיים הישראליים׳ הנדחקים בין החומות׳ מבקשים פתרון כלכלי־ארצי· העם שואל והתולדה שואלת׳ והאדם המבקש פתרונים לשניהם גם יחד׳ לבו כבכף הקלע · · ·

אויר דרוש לנשמתנו וגופנו יחד׳ אויר היקפי עממי וארצי׳ שבו תשובותינו ושאלותינו תעלינה בקנה אחד· תנו לנו ארבע אמות קרקע ואיזו מנוחה ארצית׳ ואז יהיה לנו הכח לשאול · · ·

שצריך לנו דבר כזה, מבלי שיגיד ויגלה אותו הרעיון ומהות אותו רעיון, הוא דבר שאינו יכול לאַגד אותנו ולמלא אותנו. כל רעיון חדש הכריז על עצמו בעת שכבר בא, בעת שכבר התגלה בעוזו וברוממות רוחו; אבל לו קם גם נביא לישראל היום וברא לנו תעודה רוחנית חדשה, אין זו יוצאת אל הפועל בלי אדמה נושבת ובלי המשמרת שבאדמה נושבת.

תנו לנו אבנים להניח עליהן את ראשנו, ואז נחלום...

ד

אויר. — אחד־העם, בעל המרכז־הרוחני, אחד־העם בתור חוזה חזיון התולדה בעם ובתעודתו וכאיש מבין, שאין עם בלי תעודה בתהלוכות עולמו ובמלחמת הרוחות שלו ושאֵלה המה חוקי חייו במובן העממי, הוא השואל: והעָבר למה? העבר הארוך באלפי הצרות והנדודים בחיי ישראל מבקש מאתנו פתרון. תניח ארץ, נאמר הנה באה גם גאולה ארצית לפזורי ישראל ולו גם בארצו — ישראל עצמו ומהלכו בכל הדורות בגולה למה? לכאורה הוא מְוַתֵּר מפני ההכרח הכלכלי והצערי מדהיום על הצער התולדתי מאתמול והוא אומר: אילו היתה המדינה עתידה להוָסד בזמן קרוב ועתידה היתה לקבץ אל תוכה את כל העם בגולה, היינו יכולים להסיח דעתנו לזמן מה מן השאלה האידיאלית, כי מה לנו לבקש תכלית לצרותינו, אם הצרות עצמן כבר הולכות אל קצן? מאי דהוה הוה, אבותינו סבלו ואינם, ואנחנו — עוד מעט ונחלץ מעול הגלות ונחיה במדינתנו ככל הגוים. שאלת האידיאל הלאומי היתה עוד אולי מציקה אז ליחידי־סגולה, שאינם יכולים למחול גם על הצער שבעבר ולא תנוח דעתם בגאולה עניה כזו, אחרי שצפינו לה אלפי שנה במסירת נפש; אבל העם בכללו היה מסתפק בזה, שהגיע אל המנוחה בהוה, ולא היה אולי מרגיש כל צורך בבקשת פתרונים לשאלות רוחניות כאלה.* — אבל הרואה ללבב יראה, שהוא מבקש פתרונים לשאלות רוחניות אלה, ושאֵלה רק אלה לא תתנה לו מרגוע...

גם לבנו לא ירָגע.

* הקדמתו ל„על פרשת דרכים' חלק ראשון מהדורה שניה. — ואני גם נגעתי בזה במקום אחר בלעז.

זו היא הטעות התמידית בחשבון הגלות! אם תורה היה הדבר או תרבות, כלל זה אינו נִתק ממקומו: אין דברים רוחניים נקנים באויר, כל עוד אין לנו מעמד חברתי־ארצי מתאים אליהם; אין תרבות מופשטת מסתגלת לאורך ימים, אם אין לה כל יניקה וסעד בארץ.

וזהו שהכריז רב ינאי: חבל על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד! תרבות ותורה בלי ארץ נושבת, הן תרעא בלא דרתא. תרבות ותורה בארץ זרה ומבלי יחס טבעי בינן ובין אותה הארץ אין סופן להתקיים...

ג

חוקי חיים. — פויל די לַגַרד אמר: היהדות לא גלתה אלא שני חוקי חיים חדשים, גלתה את השבת והודיעה את ההשגחה הפרטית על כל מעשי איש ואיש, לאמר, מה' מצעדי גבר כוננו ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אם אין מכריזין עליה מלמעלה... אם בדת נמנה, אולי יש להוסיף את הכתוב השלישי: את ההכרעה, את הכרעת האדם במעשיו על משקל־השווי של כל העולם כלו ואחריות המוסרית בעד אחרים, לאמור: חייב אדם לראות בכל שעה ושעה כאילו כל העולם כלו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף זכות, עשה עברה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף חובה.

זכור את יום השבת לקדשו! ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך! שבת וחול! יום השבת הוא רק אז הוק־חיים, אם ימי החול המה צרוף עבודת החיים. השבת היא חזוק היהדות ואות ברית, אם ימות־החול המה עבודת היהודים בהיקף מקומי וארצי, נאמר בשפתו של מתתיהו אחר*: אם הרכוש הרוחני עומד בקשר אמיץ עם החומרי־העממי ועושים ביחד נכסי לאום ושיטת־החיים של אותו לאום. — שונה הוא הדבר, אם הקרע הוא גדול בין יום השבת לימות־החול, אם בא חַיִץ בין ההשגחה העליונה במשמרת עם ואדם ובין בניה הנעים ונדים על אדמת זר... שונה הוא הדבר, אם המוטה בין הכף של זכות ובין הכף של חובה נשברה, אז בהכרח ישארו חוקי החיים האלה בלתי־פוריים.

כסא בעל שלש רגלים צריך לרביעית. — מרכז רוחני צורתי, בלי מהות ותוכן ממשי, רצוני לומר, מרכז רוחני־הגיוני, השופט על־פי ההגיון,

* עיין לעיל במאמר „אדמה".

שכינתא בגלותא, כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם. ועוד ההֵד בא מחרבות הר חֹרב. וירד ה' על הר סיני שם להתגלות, ומשה קרב אל ההר. אאזין מהשמים ואדברה, אשמע מהארץ אמרי פי. וגם זה נאמר: כל הדר חוץ מארצו הרי זה דומה כמי שאין לו אלוה, לאמור, הדלת שנסגרה סגורה בפניו לעד. — — —

יוצא מאלה: חסר לנו בכל אשר נבנה יסוד, חסר לקדשי שמינו אופק קבוע; חסר קרקע לנשמותינו ולנשימתנו, חסרה לשירתנו ולמחשבותנו אדמה נושבת וחסר לנו הֵד אותה האדמה.

את החזיון החיצוני שבעם נוכל לסַגֵל לנו בארץ לא לנו, אבל לא את הפנימי. את החיים הנגלים נראה, באשר הם שם, אבל לא את מסתרי החיים ואת היד הנעלמה שבחיי עם...

החוש התולדתי הוא הממצע בין האדם ובין הטבע ופותח לו את תחום הטבע. שירת היחיד טבולה בשירת־עם, ושירת־עם לא תבוא רק מהמית אותו עם ומהאופק הטבעי של אותו עם.

תנאי התנה הבורא עם השמים והארץ ועשה את קיומם תלוים בזה, אם יקיימו בני ישראל את התורה; וזאת התורה תלויה בשמים וארץ, בשמֶיה וארצה.

הנני פונה אל שאלת יחס החומר לרוח בנדונו של עם. אומרים, עַם הוא זה, שעל אדמתו יחיה ורק על זו; התולדה היא רק שאלת הלחם וההטבה החומרית בחיים, והחפץ לחיות ולהתקיים הוא המניע האחד בכל אלה המאורעות והמעשים הרמים וכו'. — אם עם יון ורומא, אם היהדות והנצרות בעיקרן אינן סותרות את ההשקפות החומריות האלה, אתמהּ. פתרון אחר לממשלת־הרוח, באשר הוא רוח, לא אדע. ואם בשפת החושבים חפצתי לדַבֵר, יש לאמר: ממשלת הרוח, בשימה מתג ורסן לחומר ובהתנגשותה אתו, היה תהיה למה שאנו קוראים תולדה באדם ובעם. התולדה היא הבנין החזיוני בממלכת הדורות וצרופי הדורות.

ולאידך, הסירו את החומר כלו, הסירו אותו מהמסד וישאר כל הבנין תלוי באויר. פשטנים היו אבותינו באמרם: אם אין קמח אין תורה! ובאמת אין עבדים בני־חורין, גם אם ישירו שיר חרות. אם נצפה במעמדנו בתור עם לשלחנם של אחרים וליסודות כלכליים אחרים, לא תועיל לנו ברכת „שאכלנו משלו"...

ב

תרעא ודרתא — מיום החלותי לחשוב בעולם ובחיים, נקטה נפשי לקחת לחשבונו של עולם התולדתי נקודת השקפה חומרית והטעמת המצב החומרי והכלכלי כבנין־אב ויסוד ראשי לכל המקרים התולדתיים באמונות ובדעות, בצרכי הנפש ורכוש הרוחני של הנפש. כחלול־הקודש היה הדבר בעיני לחשוב, שכל המאורעות הגדולים בממלכת הרוח ובמרחבי המחשבה רק תולדות הקֵבה הם ושאדם כבהמה שניהם מבקשים רק מִרעה... ואם גם אלף פעמים יבואו בעלי המדע הזה, להביא סיוע וראיות מוכיחות להנחותיהם אלה מן התורה ומן המציאות, מן החיים וגם מחיינו אנו, בלבי רק אחת: לא כן הדבר ואי־אפשר הדבר. אי־אפשר שמלכותא־דשמיא בנויה רק על מלכותא־דארעא; אי־אפשר שאֵל יבָרא על־ידי העולם. — וראו זה, שמא גרים! מהמלה „חומר" נרתעתי לאחורי ולא יכולתי להָרצות לה. אחרת היא, אם אפיק „חומר" ואעיל במקומה את המושג המוחשי „ארץ"; אחר הוא הדבר, אם נאמר, שאי־אפשר לו לרוח עם בלי ארץ, שאי־אפשר לרוח מופשט להתקיים בלי קרקע לנשמתו, בלי אדמה נושבת...

שאלת יחס הרוח לחומר בענינים מוחשיים וחזיוניים אינה יכולה להדמות בכֹּל לשאלת יחס הנפש לגוף. השקפה חומרית, המבארת את עצם הנפש ומהות כל מכמני הנפש רק לתוצאות הגוף והרכבתו, לאמר — הנשמה היא נר הגוף ידלק ממנו ונכבה עמו, מקטנת את ערך הנפש ואַל־מותה ומלמדת אותנו לדעת את החזיון היותר נפלא בעולם באֹפן גס וקצר־רואי — לא מענינת היא אותה ההשקפה, האומרת, שהחזיונות הרוחניים של עם ואדם במחשבה רבה ובשירה עילאה הם הם נושאים עליהם חותם תכנית אותו האופק, שבו נולדו ובו נתגלו; אולם אחרת היא, אם נדבר מאלהות ההרים ומאלהות העמקים, של אותם ההרים, של אותם העמקים, אשר בהם ראינו מאורות חיינו.

אין בורא במחשבה ובשירה יש מאין ואין נברא בזה יש מאין, כי אם אשר נראה ונחזה ונרגיש חי בפינו ומפַלס לו חיים. חושי המשורר והחושב הם רק חושים פנימיים נִתנו לו, לשאוב על ידם מהבאר העולמית ולהתקרב אל המקור לא אכזב. הטבע יפתח לו פתח בנפשו של אדם והמית הבריאה תך גלים בלבבו.

לכל הכחות המניעים בתולדותינו ושהניעו את תולדותינו, אם לשבט או לחסד...

רגילים אנו לבאר לנו כל החזיונות של צרות ישראל בתולדות ישראל בתור אסון ורק בתור אסון: תנאים חיצוניים רעים היו לנו לרועץ, והם עשו אותנו ללא־עם וללא־אדם עומד על רגליו. כמה השכילו אבותינו הדתיים לראות במזלו של ישראל הרע אצבע אלהים וגם עונש אלהים... לאבותינו לא הספיק הבאור הפשוט: מפני מה חרבה ירושלים — מפני שלגיוני רומי גברו על לגיוני יהודה, כי אם בקשו לזה סבות דתיות, סבות התלויות בחיי העם פנימה ולא רק בתנאים המדיניים החיצוניים. לנו יאמר לבנו, כי יש בעבר שלנו ובפרצופי העבר שלנו דברים, שעלינו לעמוד עליהם ולבאר אותם לנו ולמהלכנו גם בעתיד. — לבנו אומר לנו, כי ענין ה,גלות' אינו רק תורה לבד, שלא טוב להיות בגלות ועלינו לבנות לנו עוד הפעם בית, כי אם עוד יש ללמוד ממנה דבר־מה, ועל כל פנים לשאול עליה דבר־מה...

וכיון שבאים אנשים לידי סקירה בחזיונות האלה, כיון שהם מרגישים שבחרות המקֻוָּה עוד לא נִתּנה הפדות, הם מתיאשים מחרות ומבקשים רק את הפדות, או מבקשים להתחיל תיכף בפדות, מבלי דעת, שאי־אפשר לפדות בלי חרות, שאי־אפשר למגדל בלי יסוד; ולא עוד אלא שכל קללת אלהים שבנו וכל תוגת־העוצב הַרַבּה של מצבנו באה על־ידי זה, שעסקנו בפדות הנפש הישראלית בלי חרות האדם הישראלי, ונתנו לו נשמה בלי גוף... בודאי זה חזיון עוז, לראות את משה משליך את הלוחות, כתובים באצבע אלהים, ושובר אותם תחת ההר. אבל נצייר לנו רגע, כי באותה שעה שירד נמק ההר שמתחת רגליו והוא נופל והלוחות נשברים מעצמם... זה חלקנו, חלק ישראל בגולה, חלק ספריו, חלק חושביו ומשורריו וכל אשר נשמת אלהים באפו. הנפש מבקשת לה גדולות, ולגופנו אין מעמד...

מרכז־רוחני הם אומרים לעשות — והם ומחשבותיהם בגולה, תרבותם בגולה וקיומם בגולה. פדות הם מבקשים — ואין לנו חרות, חרות עם.

שורה שלישית

א

חרות ופדות. — החרות והפדות במובן פשוט הן מושגים קרובים זה לזה ומבַטְאים רצון אחד, ומה שונים הם זה מזה: בשם חרות אנו מְכַוְנִים לחרות אישית, אזרחית, חברתית, כלכלית או משפטית; כל אדם, כקטן כגדול, חפץ להיות בן־חורין בחייו, בצרכיו וביחסיו ההברתיים. דבר זה הוא נוגע לכל והוא צורך הכל. לעומת זה אנו מכונים בשם פדות, לפדות־הנפש. געגועי פדות יש לנאשם, לאיש חי חיי משפחה רעים, לאיש נושא איזה עון בקרבו, לאיש מבקש את אלהיו, שסר צלו מאתו. החרות היא דבר משותף לכֹּל ודרך אחת לה בכל, והפדות היא דבר עצמי וצביוני, מקבל צביון מיוחד על־פי צורך אותו האיש ואותה הנפש ואותם החיים הנמקים או העצובים. החרות היא היסוד התחתון, שעליו נשענים החיים הצבוריים, האישיים, ושבלעדיו קשה לחיות וקשה לשאוף רוח; והפדות היא בנין עליון על גבי בנין. אפשר לאדם להיות בן־חורין ונפשו לא פדויה; יש לאדם כל הצרכים לחיים, — וקשה לו לחיות, איזה דבר עדיין יושב בחרכי הלב ומַקשה את הלב...

וכמו שענין זה בפרט, באדם פרטי, כן הוא בכלל, בחברה או בעם. עמנו הוא חסר לכל הדעות חרות עממית, וחושבים איך להביא לו את ההרות הדרושה ואת הבנין העממי־החברתי, ואת האפשריות לרכוש לו אלה. אבל שאלת ישראל, עם כל היותה בעיקרה שאלת־היום, ואי־אפשר לזוז ממנה גם צעד אחד, כל עוד לא תִפָּתֵר ביסודה, הלא נוספת על אלה גם שאלת האתמול ושל כל הזמנים. האדם המדיני שבנו קורא להרות עם, דורש לקבוץ מדיני־תולדתי על אדמה נושבת, על אדמה שייכת לו וקשורה עמו, — והנפש, עם כל דעתה הכרחיות יסודות ארציים אלה, הנחוצים לבנין ושקודמים לכל בנין, דורשת גם פדות, דורשת פתרון

אמורים, בעת שכל מה שבבית וכל המעשים שבבית מתאימים הם למה שמבחוץ ונמשכים והולכים למה שמחוץ; ולהפך, התנאים הצבוריים שמחוץ המה באים מהארכת הקו שמבית, רצוני לומר, בתור תוצאות ארוכות וקיימות ממה שנעשה לשעה בבית. עם יושב על אדמתו, פליגי בזה, חד אומר: העם היה קודם, קודם לקרקע, וחד אומר: גם הוא אינו רק תוצאה מאדמה נושבת לו. איך שנכריע, הנה לנו לאות, שהם שניהם אחוזים וקשורים זה בזה, הם קיימים זה על־ידי זה ושמורים הם זה בזה. ואיך שנדין, אין לזוז מזה, שכל מה שעושה אז היחיד בעד עצמו, ולוּ גם רק על־ידי אהבת־עצמו, יביא באורך הימים ברכה לצבור כלו ולאדמתו כֻלה. ולהפך, הכלל מהַנה להפרט רק בהויתו, רשות־הרבים תבָּנה מאויר ותמיד היא מאצילה את אורה לרשות־היחיד. לא כן הוא בעם שאינו יושב על אדמתו, אז יחדלו התחומין לינוק ויקרע ההיקף בין מה שבבית ומה שבחוץ, אז חיי־עולם וחיי־שעה אינם נבנים זה על זה ואינם נמשכים זה מזה, רק עומדים הם זה אצל זה, הא לחוד והא לחוד. מעבר מזה: המעשים שבבית, חיי האישים הפרטיים לא יתנו לדור הבא מה שמבחוץ והתנאים הסוככים מחוץ; ומעבר מזה: כשמתחילים לפנות לגבי חוץ ולדאוג לאשר שם נשכחים לרוב הענינים שבבית והצרכים שמבית.

„אין לנו אידיאל עממי, אשר ימלא את לבבנו בבית ובחוץ" — התאונן אחד מסופרינו. ואמנם כן, אין לנו על־פי תנאי חיינו דבר קיים; אין לנו דבר שיהיה אחד מבית ומחוץ, יהיה להוה והעתיד גם יחד, לחיי־שעה ולחיי־עולם. אנו נותנים להעם אידיאל לעתיד, בהיסח־הדעת לרוב מן ההֹוה, מן החיים בני יומם ומן התנאים בני יומם; — ולאידך גיסא, ינתן להעם אידיאל בהֹוה, דרכים לחיות בהֹוה והקלת החיים בהֹוה, והרי נפרדים אנו ממכמני העתיד, ממכמני עתידתנו. הלך בזו מת בצנה, הלך בזו נכוה...

יודעים אנו, שיש לנו מצוות תלויות בארץ ושאינן תלויות בארץ; אבל אחת שכחנו, בלכתנו לחוץ לארץ, לגור בין אחרים בארצם, שהן יש גם לאותם אחרים מצוות תלויות בארצם וחובות תלויות בארצם, ועלינו לקיימן, כל עוד אנו יושבים בצלם ונאכל מפרי עבודתנו היומית. עלינו לדַבר בשפת העם, שעל אדמתו נשב ולעבוד בתרבותו החומרית והרוחנית, למען נחַלק אתו והיו לנו זכויות, על־כל־פנים מצדנו, לחַלק עמו ולשבת עמו. ונמצא שניות בנו על כל צעד וצעד; נמצא אנו מבקשים מאדם מישראל, שיעשה כפלים מהלא־ישראל היושב עמו, אחרי שלבני־ישראל בגולה יש חובות להם ולנו, אחרי שלנו עוד דברים אחרים מוכנים.

אם יקום הרגש האחד ויגבר על השני, הרי זה מציק ומקצר את חיי השני. היות עברים גמורים על אדמת נכר, בהנתן כל הלב וכל צרכי הלב לזה, בלי השאר דברים למה שמסביב לנו, הוא דבר בלתי־אפשרי, גם בלתי־רשאי. ולהפך, נכוים אנו במהותנו הלאומית מהתבוללות גמורה בעם אחר ומהשתקעות שלמה בלאומיות עם אחר, מהיות לו ולא לנו. בכל אשר נפנה ובכל אשר נעשה, רשות אחת נוגעת בחברתה – תרבותנו צועקת הב הב, והתנאים אשר מסביב לנו צועקים הב הב. והמלחמה ארוכה ורבה היא בכל בית ישראל ובכל משפחות בית ישראל.

הכחישו את הקרעים שבלב, את הקרעים שבחיים אין אתם יכולים להכחיש. שניות בנו, שניות בחיינו, שניות בכל אשר נעשה ונפעל, ואתם אמרתם גוי אחד נחנו...

ד

מבית ומחוץ. – רגילים אנו לאמר, מניחים חיי־עולם ועוסקים בחיי־שעה, כאילו חיי־עולם בעצם נִתּנים, ועלינו רק לבחור בזה או בזה. – האדם בכלל יודע רק חיי־שעה, חיי־שעה שלפניו וחיי היום שלפניו. ביודעים הוא עושה את מעשהו רק בעדו, בעד בנו וביתו וכל הקרוב לו; והבא אחריו הוא רק שארית העודף, הנותר בבלי־יודעים מבו ביום ליום המחרת, לאחר זמן, לכל הזמנים, כלומר, להעתיד, או לחיי־עולם. חיי־עולם בעם ובחברה הם רק צרוף סכום הקנין בכל יום ויום לסכום כולל, נִתָּן להכלל והפרט גם יחד. הפירות נאכלין, ועם כל זה נשארה קרן־קיימת...

במה דברים אמורים, כשיש היקף אחד חברתי ועממי – לא רק תולדתי – ליום ולמחר, לחיי היחיד והצבור, לכל חיי היחיד והצבור. במה דברים

ולו גם יהיה ביומו של משיח. אין נשמה בלי גוף ואין עם קיים לנצח בלי אדמה, בלי אדמה לשבת עליה...

והדברים עתיקים.

ג

שניות. – הרוח הכולל השורר בכל תנועות האדם השונות ורחשיו, בכל מה שהוא עושה ושואף לעשות הוא, כפי שמציין אחד החושבים, רצונו לחיות. רצונו של האדם הוא המולך עליו ומושל בכל מעשיו, לעשות הטוב והמועיל לקיומו, ולהבָדל מכל החותרים חתירה תחת קיומו. על־פי אותה שמירה עצמית, בשפת ההמון – אהבה־עצמית, הנני מרים מכשול מעל דרכי, לבל תתנגף בו רגלי, הנני שומר את המעות שבכיסי, לבל יקחן אחר, ותהיינה שמורות אצלי לעת רעבוני, לקנות בהן אוכל וכו'. ובוא וראה, הנני רואה עני בחוץ, הפושט ידו, והנני פותח בעצמי את כיסי ונותן לו את המעות; ובכן פגישה זאת מבטלת בי ברגע ההוא את רגש שמירת־קיומי ואונס אותי לעשות דבר שהוא לא לטובתי. לכגון דא אקרא שניות, רצוני להעיר, שיש הכרחים שניים רבים בנפש ובחיים, הסותרים את הרגיל ואת התדירי. – שנויים כאלה המה מוסריים, כלומר – הם נובעים מכח יותר גדול ורב משמירת האני הפרטי; אבל יש שגם הדבר להפך, יש שהכחות המוסריים יבָטלו ויפנו מקום לכחות וצרכים בלתי־מוסריים או חולניים. העם, למשל, עושה הכל בעד שמירת אדמתו וקניניו, הוא יושב על אדמתו, מגין על אדמתו ומקריב עליה את חייו; וכל זה אינו עוצר רבים מבניו, ללכת לגור בין עמים אחרים, להרחיק נדוד ולבקש את לחמם תחת שמים אחרים ועל אדמה אחרת.

הן נדע, כי נחוצה היא הצדקה גם למקבל גם לנותן; אבל אם יגבר על אדם הרגש השני הזה, רגש החמלה, ויחלק כל מה שיש לו לאחרים, בלי השאר לעצמו כלום, סכנה נשקפת גם לחייו. – אם חלקי עם אחד ילכו לגור בין אחרים, עוד ישאר ערבון מדיני בידי אלה, היושבים בארצם ושומרים על תרבות ארצם; הנשארים בבית יגינו באיזו מדה גם על אלה הגרים מבחוץ, או על־כל־פנים ישארו הם קיימים, בעת שאלה מבחוץ צפויים לכליון; אבל אוי לו לעם, שכף רגלו נתקה כלה מאדמתו וכלו הוא בגולה. ההכרחים השניים, לבקש לנו מפלט ולחם בכל מקום שהוא, גברו אצלנו בכל; אבל מי ישמור על הראשונים? מי ישמור על קיומו העצמי הנארג במקומו, בעוד שנִתק הוא ממקומו? – –

שאין לו מעמד. — גם ממשלת הקהלות העבריות המיוחדות, בשביל שאינה נוגעת אלא בעניני הקהלה המופשטים ולא בחיי האישים הפרטיים, הכלכליים והחברתיים, כלומר — באשר ביסודה רק דברים עומדים על גבי דברים אחרים ומרחפים על גבי דברים, שאינם מצטרפים עמהם כלל, נתאבנה כלה ואינה תופסת דבר חי. גם בארצות המערב, עם כל הסדרים הטובים שלהם והתרבות הגבוהה, מוסדות הקהלה הם רק שברים ולא דברים שלמים. קהלות עבריות דתיות וקהליות, מבלי יכולת להתרחב גם על החיים המסחריים והכלכליים והעבודתיים, הן אינן יונקות מכל החיים ואין להן תגבורת על כל החיים, אחרי שרוחב החיים לא ישועבד להן... כמו כן היא גם אוטונומיה עברית, בלי יסוד קרקעי נצחי מתחת לרגליה ובלי קשר תולדתי לפנים ולאחור.

העירותי פעם על דברי עסקן אחד בנו*, אשר דִבר באספה הראשונה בבזיליאה דברים, שלפי־דעתי המה תורה שלֵמה בחוק לאומיותנו וישובנו העממי, לא פחות מערך חוק השויון הכלכלי והעבודתי בתורת הכלכלה הצבורית. הוא אמר: „התרבות העברית בארצות המערב לא יכלה לעשות פרי, יען כי חסרה לה כלכלה עברית וישוב כלכלי וחברתי־חילוני, שיתן אותו הבסיס לדברי־הקודש ולענינים העבריים הפנימיים ויעשה עמהם ביחד חשבון של חיים מיוחדים ובהיקף אחד של חיים מיוחדים, ... ואמרתי אני בסגנון אחר: אין קודש בלא חול, אין שבת עברית מתקיימת, אם לא החיים שם בימות החול המה חיים כלכליים עבריים וארציים, כלומר, ארציים עבריים, ומצטרפים לשבת, אשר נשענת עליהם ויונקת מהם. הדתיים שלנו ידעו, כי תורת משה תכונן כל חוקיה על הארץ ועל פרי הארץ ועל החיים בארץ; וגם המצוות, שעל־פי דין אינן תלויות בארץ, נִתנו בארץ וכחן בארץ. תרבות רוחנית וחומרית, לאומית־עצמית לא תתקיים בלי יסוד לאומי קרקעי וארצי, בלי באר חברתית תולדתית־מוחשית, אשר ממנה ישקו הדברים שברוח ושבחומר. אמנם היחיד יכול לנַתֵּק פתילי החומר ויכול לבנות לו בשמים עליותיו, אולם הצבור העממי עומד רק על החומר. העם הוא קבוץ חומרי־ארצי־נפשי וקשור ותלוי בחומרו ובארצו. ואם נתקיימנו עד עתה בלי ארץ, חיינו על־ידי השאיפה לארץ; ואם לא ישבנו תחת גפננו ותאנתנו, חיינו על־ידי זה, שקוינו לישב תחתיהן באחרית הימים,

* ד"ר נתן בירנבוים.

ב

אדמה׳ — היה היה פולמוס אצלנו על־דבר אוטונומיה עברית באוסטריה־הונגריה׳ השאיפות האלה שָׂמה לה ,החברה המדינית העברית׳ בוינא לנס׳ ומדוע לא ישיגו מטרתם ולא יעמלו להגיע למטרה זו? הן כל העמים והשבטים בארצות האלה מתבססים על זכויותיהם ועל משפטיהם העממיים׳ ואחינו בני הארצות האלה מתפרדים לאלה הלאומים השונים ונוטים לשבט ושבט כלשונו׳ מדוע לא יתאחדו גם בני עמנו שם לגוי אחד חי לעצמו ומקציע לו זכויות עממיות גם על אדמת נכר? מדוע לא ישתדלו׳ כי גם להם ינָּתן מה שינָּתן לאחרים? במה הם שונים מאחרים? ושמא תאמר׳ לכל אחד משבטי אוסטריה־הונגריה מכבר אחוזות ארציות מקומיות; כל שבט ושבט יושב על אדמתו אשר כבש׳ או משותף הוא עם עם אחר שכנו באדמתו ולשניהם תביעות תולדתיות שיסודן בעבר; שמא תאמר׳ כי אמנם אי־אפשר לעם להתבסס בתור קבוץ בפני עצמו בלי ארץ מיוחדת לו׳ ונוציא משפט׳ שהממשלה האוטונומית׳ כלומר — השגת הזכיות הארציות האזרחיות׳ בחפצה להתגלם גם בעממיות׳ היא רק הסכום והתוצאה האחרונה מיחסים תולדתיים שכבר רכשו אותם מקודם׳ יחסים שהם מקשרים אותו העם לאדמתו׳ כנפש לגוף׳ או שהם נתנו לו או את הנפש או את הגוף — אז לא יאמין אדם בזה׳ יודעים אנו׳ שעם ישראל הוא עם עומד על עצמו ועל רוחו ושזכות לו על קיומו ועל עצמותו; אבל הידיעה על מציאות דבר עוד אינה נותנת את היסוד שבדבר׳ בעת שחסרים התנאים לזה׳ אמת׳ שאין בני עמנו יהודים מַדיארים׳ סלַוים׳ אשכנזים׳ טשיכים׳ פולנים וכו׳; אמת הדבר׳ שלנו סימני תרבות מיוחדה׳ שפה מיוחדה או מיוחדות׳ דת מיוחדה ועָבר מיוחד׳ שהם שונים לגמרי מאלה אשר מסביב לנו בארצות האלה; אבל שוכחים אנו׳ כי אין לאחינו באותו מקום׳ שמבקשים את האוטונומיה׳ אותו הקרקע התולדתי׳ שממנו יונקים המה עצמותם ושעליו ורק עליו הם נשענים׳ שלטון־בית־לאומי אינו יכול להתקיים בלי אדמה נושבת; שלטון בית־לאומי עצמי אינו יכול להתקיים׳ אם איננו גם חברתי׳ כלכלי ואדמתי׳ רצוני לומר׳ אם לא התרכבו האישים הפרטיים עם האדמה׳ שעליה יוסד אותו שלטון־הבית בהרכבה תולדית׳ בלעדי הדבר הזה תשאר כל אוטונומיה׳ גם אם נתן תנתן לדורשיה׳ רק יצירה מופשטת ודבר שברוח׳

אבל לא לתנועות התולדתיות ולחיי העמים ומהלכם. יחסו של עם ישראל לעמים, אשר ישב בצלם או רק שמע את שמם, היה זה, אם מיטיבים הם לו – או מצירים לו; אם שבט הם באף ה׳ או מלכיהם הם מלכי חסד. ומהלך הימים בעצמם והזרמים התולדתיים של העמים והלשונות כשהם לעצמם, המהפכות המדיניות ותסיסות השבטים והדתות, נשארו לו כספר החתום. – כשם שהשם יהודי או ישראלי סתם לא התברר ליהודים ורק תמונה אחת היתה לנגד עיניהם, בין שנזכרו ביעקב, באברהם אבינו, במנשה ואפרים, במלך דוד, ביוחנן כהן גדול, באביי ורבא, רב אשי או גאון פלוני ואלמוני, כך היה להם השם נכרי, נכרי סתם, אם יוני או רומי, אם פרסי או בבלי, צרפתי או ספרדי וכו׳. חשבונו של עולם הרחב המדיני של הנביאים, כלפי כל העמים אשר מסביב ותהלוכותיהם, נתקצר ונצטמצם מאד. העם לא יצא מארבע אמות שלו ולא ידע מחיי אחרים; העם לא ידע גם טיב הקרקע שישב עליו. אם נשבה איש ישראל במלחמה, היה בזה נפקא־מינה לענין עגונה, וההבדל שבין דת הנצריות ובין דת האסלאם היה נוגע לנו בני ישראל רק לענין יין נסך...

בימי ההשכלה שלנו מצאו לנחוץ לפתוח חלונות בבתים האפלים ולהרביץ בישראל ידיעת הטבע, דברי שירה ומחשבה; ובימי ההשכלה המדינית הלאומית אין דורש סמוכים בהרחבת ידיעת חיי העמים והחברות המדיניות ואין מבקש. התקופה הקודמת בספרותנו היתה עשירה בנסיונות לנטוע השכלה ודעת ולהרחיב דברים הנוגעים למטרתה; וכמה עניה היא ספרותנו בכמו אלה למטרתנו ולתעודתנו אנו. הנה שנויים רבים בכבוש העולם ובתרבות המדינית העממית והחברתית – מי ישים לבו לכל אלה? מי יקרא דרור למחשבות הישראליות ויפתח ליהודי את העולם ויראה לו את הכחות המניעים בעולם? מי זה ילַמד את העם דעת ערך המעשים והכבוש שבמעשים, ומה זו עשִׂיַת כוָנים לתולדה וחשבון התולדה?

מבקשים להחיות את החוש התולדתי אצלנו, ועדיין חסרה לנו ידיעה בזה וערכי ענין זה על נכון; עדיין אין אנו יודעים, כי תולדה היא זו, שמתחשבים אישיה עם כל החלקים שמבית ומחוץ, שמתחשבים עם התנאים המדיניים הפועלים מחוץ, כעִם אלה הפועלים מבפנים. עדיין אין אנו יודעים, מה זו התאחזות־עם והתנחלות־עם באמת...

שורה שניה

א

תולדה. — מסורה תולדתית היא אחד מהחלקים הפועלים בתולדה ההוית ובחיים ההוים. גבורי העם מימים שעברו ופעולותיהם היה יהיו לבני־הדור הבא לסמל ולמטה עוז בידם, בכל אשר ילכו ויכבשו בחיים. לא דעת התולדה היא העיקר, כלומר — רק לדעת אותה ולהבינה, כי אם לעשותה לכח מניע בחיינו החברתיים והעממיים. דעת התולדה, בלי מעשים ותוצאות פוריות, רק כאבן היא מונחת ותפריע את התפתחותנו. ההתפתחות היא התולדה בהוה נוסף על העבר, חלקי חיים חדשים נוספים על הראשונים, או גם מכחישים את הראשונים...

בהפסק החוט התולדתי העממי המדיני אצלנו, היו או נתהוו גבורי ישראל כשמשון ושאול בפי האגדה שלנו לחוטאים, לאנשים שגבורתם וכחם נחשב לחטא וליהירות כלפי שמיא... העם לא יכול ללכת בדרכם עוד ולהוליד להם בנים ובני בנים, ויפן אל דורשי ה׳ ואל סמל רוחם: לחקות במעשים בכל יום את אלה ולהמשיך רוחם עליו. כבעלי־חיים הללו, שיאבדו במשך הימים את אבריהם שאינם משתמשים בהם, כן אבדנו את החוש התולדתי המעשי והמדיני, מאז היינו חדלו להיות חיי עם.

ואם בא חוזה כאיבסן ודורש זה לטובה, לאמר, שעל־ידי הפטירה המדינית של ישראל, כלומר, באין צורך לו עוד לעסוק במדיניות ולבלות כחו בחיי־שעה ובחיים צבוריים עוברים, היו לו העת והפנאי בנפשו לדרוש אחרי חיי־עולם ואחרי חיים אישיים — קבלה כזו לא נקבל. להפך, החלשת החוט המדיני בישראל היתה לו לרועץ: העם חדל להתנועע מאז בעצמו על־ידי הכח התולדתי, המוליד ומחדש את החיים, ואזניו נאטמו לשמוע אל החיים התולדתיים שמסביב לו. גם ההשכלה הישראלית והפלוסופיה הדתית והטבעית, שבקשו להן נתיבות להגיונות ומחשבות הרחק הרחק מן תחום היהודים, שמו לבן רק לדעות המופשטות, לשאלות האלהיות והטבעיות,

והרבה הרבה מקרים שנקרו ויאתיו, יכולים היו גם לשַׁנות בנו הרבה, אם באמת חפצים היינו להשתנות...

בהירת האדם הוא הכח הרצוני שבעם כלו. מה שאנו קוראים תולדה אינה אותם המקרים העִורים וסכום המעשים שכבר נעשו, כי אם הכחות הפועלים בה ומְעַשְׂים אותה.

יוצרי התולדה המה העושים בעם, באומה ובלשון, כאשר יעשה האמן בחומר אשר בידו; אלה גדולי הדעה ורבי העלילה, הם הם המכריחים החברתיים, המַטים את הדברים וגלגלי המקרים מראש.

ואצלנו עוד אינם. — — —

דעת העם והעיון התולדתי והחברתי בכל צפוניו הוא אבי הרצון להתחזק ולעשות חיל. בדעתנו את עקת העבר וההוה נתבונן לעתיד; ובצר לנו ונבין מה יצר לנו נבקש רְוָחה.

חיינו היום אינם מתחילים מעתה או מאתמול, רק משכבר הימים; ועל־כן עלינו לדעת נכונה את אלה הימים שעברו. דעה חרוצה והכרה נאמנה בכל מפלשי עולמנו והריסת עולמנו אולי תתן לנו את העוז ואת הרצון לבנין עולמנו.

אמנם תורת ההכרח ביחיד וברבים היא צודקת על־פי ההגיון ועל־פי הדעת; אבל לא על ההגיון לבדו יחיה האדם ויעָשה אדם.

אמנם אם מזל עִוֵר שולט בתולדה, שולט הוא גם היום; וכשם שאי־אפשר לפי זה לשַנות את האתמול, כך אי־אפשר לשַנות את היום. אבל התאמינו, שהדברים אצלנו עתה מבית ומחוץ המה רק הכרחים טבעיים, ואין כל תועלת בזה לקום לתקון חיינו ומעשינו? האם לא תרגישו את ההתעוררות ואת הקול הפנימי: קום והתהלך!

ואם הדבר כן, נוכל לחשוב ולומר, כי גם אשר היה פעם, אפשר היה להיות באפן אחר ואפשר היה לו לקבל שנוי. — נוכל לעבור בין פרקי התולדה שלנו ולהגיה בהם, לפי אשר נכיר ולפי אשר תחזינה עינינו עתה. הוא הדבר: הדעת היא אבי הרצון ושניהם לנו רצויים. — —

ד

הכרח. — אומרים, אם למדע נאמין, הרי החוקים התולדתיים מושלים כחוקים טבעיים, ומי זה יכול לבקש בהם שנויים? הכל הכרח בחברה כמו בחיים, והכל בא על־פי התנאים השוררים והתוצאות המוחלטות, שאי־אפשר להמיר ולהחליף אותם, כמו שאי־אפשר לעשות את היום המעונן ליום צח ולילה לבֹקר.

אלהים הראה לאדם הראשון דור דור וסופריו, דור דור ומקריו, דור דור ומאורעותיו, ואף־על־פי־כן דרשו חכמים, שאלמלא חטא אברהם לא נתגלגלו בניו למצרים, שאלמלא חטאו ישראל לא היה להם רק ספר התורה ויהושע בלבד, שאלמלא עשו כך וכך לא חרב הבית ולא גלו בנים מעל שלחן אביהם...

יחידי דור עשו את מקריו; אלה המעטים, אשר שְתָלם האל בכל דור ודור, שנו גם פני דור ודור. החומות פרוצות והתחומים יונקים,

כל התנועות בעולמנו וכל הרוחות שנשבו בו, בין המצויות ובין הבלתי־מצויות, כלן נותנות מקום להכיר על־ידן חלקי העם ולהדור אל מסתרי נפש העם. כלם עדים בנו, יחיד כרבים, שמאליים כימיניים, הזכאים בעינינו לא פחות מהחייבים.

ג

דעת ורצון. — שאל ישאלו: והמדעיות עצמה, המדעיות העממית הישראלית למה היא לשאלתנו עתה? אמנם על־ידי המדע התולדתי נוכל לדעת מה לפנים ולהבין מקרי הימים שעברו, אבל לא נוכל לְהָסֵב על־ידי זה את מסבות החיים הבאים וחליפותיהם. הכח התולדתי המתגלם לפנינו במקרים ובמעשים ובמהלך העתים הוא יותר רצוני מאשר הוא דעתי; הוא עושה ומְעַשה ומניע את גלגלי המקרים ותוצאות החיים הרבה יותר בלא־יודעים מביודעים. כשיצאו אבותינו מעבדות מצרים לחרות לא שאלו ולא שקלו הכרחיות צאתם במאזני ההגיון והחקירה. לא בכלי־נשק מדעיים כבש יהושע את הארץ, או קמו השופטים להושיע את ישראל בצר להם, וגם דוד לא באלה הכה את היבוסי. המַכבים לא יסדו חברות מדעיות כדי לגרש את האויב, ובר־כוכבא גם הוא לא היה מהמשכימים לבית־המדרש... הרצון העממי הוא יוצר ובורא את מפעלי התולדה; אבל אינו דורש וחוקר בתורת התולדה ובהרכבותיה. כל החכמות והמחשבות העיוניות לא תועלנה לעם ביום עברתו, ולהפך — לא תעצרנה בו ביום יתגלה כחו. — למה נדרוש ונעמול בחכמת־ישראל ובשאלת ישראל? יקום ישראל ויראה, אם באמת עם הוא וחי הוא. למה זה נעמול לשדד את הדעות והעיונים אצלנו, לדעת ולהבין, וזה ללא הועיל.

והדעת אומרת: אני אני הנני מניעה את הרצון ומחזקת את הרצון. שש מאות אלף איש שולפי חרב גם המה עוד יוכו אחור, אם לא מימינם אש־דת למו. אש־קנאה תצית את הכח לגַבֵּר חילים, אם גם הים ירעם עליו. המכבים נלחמו כאריות וכנמרים, בקנאתם קנאת ה׳ צבאות ובהתלהבותם הגדולה עשו חיל. במה כבשו בעלי הדת הנוצרית ובעלי דת האִסלאם את העולם? ומי נתן העוז לכל התנועות התולדתיות הגדולות ולתחית העמים? דעות ותורות מושלות באדם משנות דור ודור, והכח הוא מעשה־ידן.

בלי מעצור לנו לרועץ, עד שנעמוד באמצע הדרך ונעצום את עינינו מלראות עוד?

וזה הדבר: רק השקפה אחת שולטת בנו, שחושבת כל דבר בר מִנה להפסד גמור. זה דרכנו כל הימים ... תמיד נלך רק במשעול אחד, ודרכים אחרים לא נדע ולא נבקש לדעת. – –

אנשי ליטא, למשל, אלה החיים עד היום באיזו מדה תחת השפעת ה„גאון" ונשבעים לשמו ולתורתו, מבטלים בשביל זה את כל פעולת החסידות והשפעתה על היהדות; המה מחסרים את היהדות פעולה רוחנית אחת ועושים להם את הסך־הכל התולדתי הרוחני מבלעדיה ... וההכרה מה אומרת: אדרבה, פרשה זו, שאתם מחסרים, לא רק לְלַמד על עצמה, כי אם גם לְלַמד על הרבנות אויבתה תצא, להיות שנמשך הנגוד הזה מדור דור ... אם אומר, שמתורת הקבלה נלמוד על זרמי הפלוסופיה הדתית, ומחזון שניהם נלמוד גם דעת את היהדות ההלכתית והחוקית, שומע יהיה לי. אבל הנה יתחילו להתרעם, אם אומר, שלהבנת מעשי הפרושים צריכים אנו לעיין גם בדברי הצדוקים, ושלהכיר את תורת הרבנים צריך לדעת גם את דברי הקראים. – לנו די לפטור ימי השופטים שלנו וימי ילדות ישראל, כל ימי קדם שלנו, במאמר הפשוט: עובדי אלילים היו אבותינו! השמרונים הם עם לא היה, ובעלי הכתות הדתיות שלנו הרבו להרשיע. זו התרת הקשר־הגרדי התולדתי אצלנו: לדחות את כל אלה, אשר אינם הולכים ב„שביל הזהב", בשתי ידים ... זה הוא דרכנו לרועץ.

דו־פרצופים בחיינו, מעבר מזה נתדבק רק בְיָשן וכל חדש אסור לנו, ומעבר מזה רק אחרון אחרון חביב לנו ודברים אחרונים משכחים את הראשונים.

ולבי יאמר לי, שלצורך הכרה נאמנה ושלֵמה של חיינו ומהות נפשנו, צריך לשום לב לכל מה שהיה לנו וארוג בתולדותינו, בין בחיוב בין בשלילה. לבי יאמר לי, שצריכים אנו לשמוע הֵד כל הנפשות הרבות שהיו אצלנו, שעלינו לשמוע לדברי הסותרים בנו כלדברי הבונים, שעלינו לשום לב למרשיעי־לכת כלמיטיבי־לכת.

לא פרשה אחת, רשימה אחת, דור אחד, תקופה אחת וזרם תקופה אחת, או זרם דתי או רצון אחד נותנים לנו את הצורה השלמה של ישראל ושל מהות ישראל, כי אם אלה של כל הדורות, של כל השבטים.

בכל החקירות והדרישות לספר הזה – זוהי שאלה לא נקלה; אבל הרעיון הוא חי והוא בידינו.

הזדוגות חיינו בתחום המושב היא אחרת לגמרי מאותה שמחוץ לתחום. שם הכל שקוע במפלשי העבר וההוה. שם הכל הולך בדרך אחת או כבר עומד ואינו הולך ... ואצלנו עוד ההוה והעבר משמשים ביחד ונדחקים יחד. אצלם הכל פרי תלמידי־חכמים, שתורתם אומנתם, ושאר העם אינו יודע מאלה כל עיקר ואינו חי באלה עוד; ואצלנו העם הוא חי ודורש חיים ... אצלנו עוד התחומים יונקים בין היחידים בעלי המחשבה ובין הגוי כלו והלב מרחף בין תקוה ופחד ... עקת הנפש וההכרח הפנימי והחיצוני לפנות לנו דרך ולבקש לנו דרך, הנגודים הרבים מבית ומחוץ והתנאים הבאים עלינו יום יום, מאלצים אותנו לשאול ולחשוב בכל יום מחדש ... חיינו וצרכי חיינו, נאמר: התולדה של ההוה, המה לנו גם כן מקורים נאמנים למחשבות מדעיות על־דבר עולמנו ומהות עולמנו ותוצאות למסקנות מדעיות, שתלמדנה לא רק על היום, כי אם גם על האתמול ...

נזכור ראשונות ואחרונות, נלכה לכאן ולכאן. שאלתנו היא קשה וכבדה, בכל נמצא את הסמוכים לבאורה ועיונה ומכל נקח את החומר לברורה, או על־כל־פנים לדעת אותה. – –

ב

הכרה. – רגילים אנו להזכיר הכרה ודעת בחדא מחתא, ואולם ההכרה היא ענין אחר מהדעת. הדעת עמלה להשיג את הדברים ואת החזיונות אשר מסביב לנו, וההכרה תבקר את הדעת ותתבונן, עד כמה שאפשר בכלל לאדם לדעת ולהשיג מהעולם שמחוצה לו. האדם ושכלו הוא חלק אחוז מן העולם ומלואו, ואיך אפשר לחלק אחד לדעת הכל ולהשיג הכל? זוהי שאלת־ההכרה ועיון באפשרות ההכרה לאדם באשר הוא אדם. על מדוכה זו יושבים חוקרי עולם מימים ימימה.

נניח את דבר הפלוסופיה ונשוב לשאלת ישראל ולהכרת ישראל, רצוני לומר, להכרת ישראל את עצמו ומהותו. – וכאן הבן שואל: וכי אפשר לעם להכיר את עצמו עד תומו? וכי אפשר לאם רחמניה להכיר את טיב עולליה? וכי אפשר להרים את המסך מכל הדברים, אם גם מוביל הבקור לבטול ישותם? האם לא תהיה הבקרת הקיצונית והראיה התולדתית וההוית

רוחנית; הם רק להרוח ישימו לבם ולדברי הרוח המופשטים. ואנו גם להחומר נשים פנינו ולגופו של ישראל נושא התולדה ומכמני החיים. יותר נכון — חייו.

עם כל הצדק שבדברים האלה ועם כל המגרעת שבחכמת־ישראל. שכשמה לא היא. אחרי שהיא עוסקת ביותר בחכמת תורת ישראל ובדת ישראל מבישראל עצמו. רחוק ממני להשתמש בנוסח הרגיל ולשכוח את כל העבודה הפוריה באותם הדברים. שעסקה היא בהם. מימיהם אנו שותים. והיה תהיה לנו עבודתם הכבדה לעינים. בגשתנו גם אנחנו לראות בחזיונות האלה ולדעת מוצאם ומבואם. אבל יחד עם זה נדע גם לכבד את המחשבות אצלנו ואת נצני המחשבות. שלמדו אותנו לבנות לנו כללים אחרים מפרטיהם ולראות אחרת ממה שחשבו הם להראות לנו. — חכמת־ישראל הרבתה לקבץ את המקורים התוריים ולבארם. לה דרך כבושה להשיב על כל המאורעות התולדתיים. ולנו דרכים רבים לשאול... בחשבון עולמם הכל שוה והכל ישר הולך. ואצלנו פרכות ותמיהות על כל צעד ושעל; המה קראו ושנו בשטין. ואנו קוראים גם בין השטין... במקום שהם מסיימים אנו מתחילים. ובמקום שנפשם מצאה מרגוע לבנו לא ירגע...

לא נסיח דעתנו ממה שחקרו ודרשו אחינו במערב ומפרי עמלם. נשכים לבית־מדרשם ונשב על ספסליהם. אם לא נסכים להערכים הישנים אצלנו בחיינו. או גם נסכים — לדעת אותם אנו צריכים ולשום לב אל כל שלשלת המקרים הרוחניים. ששלטו בנו. אם לחסד אם לשבט... והם הם. בעלי חכמת־ישראל במבואותיהם וחקירותיהם. בלקוטיהם ורשימותיהם. בסדור החומר הרב. שהקריבו לו חייהם. עוזרים הם להבנת הדברים ולציון הדברים.

המדע הוא לרוב פרי הבקרת. פרי חקירה ודרישה ועמל מחשבתי רב ויגיעה עיונית; אבל לפעמים הוא גם מתנת־יה ונובע ממקור אחר לגמרי. ועוד זאת. אם נעיין בספרים ובמחשבות נושנות ונבור את הבר מן הפסולת. שהוא אמנם רק חלק אחד אחוז ממאה או מאלף. נמצא בו רב חפץ ויהיה לנו לראוה. לפעמים תמצאו רעיון אחד. ששקול נגד ספר כלו ושבמהלך ישר אינו יכול להיות אלא תוצאה של ספר שלם מדעי. מאין בא זה הרעיון או המחשבה ההיא לאיש. שלכאורה הוא אינו מלומד ולא התעמל

בחומר וברוח

שורה ראשונה

א

חומר לבנין. — במערבא, מקום מושב חכמת־ישראל וחבור ספרים בשמוש כלי־הנשק של המדעים הכבדים, המנהג להביט על מעשה הספרות העברית הקהלית ועל כתיבת המאמרים בשפת עבר בקלות־ראש. השאלות והוכוחים אצל אחיהם בני רוסיה יום יום וחייהם הספרותיים אינם אצלם מדע כל עיקר, בעל תוכן אמיתי, באשר באים המה מסתם סופרים ולא מאנשים חוקרים, באשר הרצאת הדברים האלה אינה מאומתת בהערות ובראיות ממקורים ספרותיים ... הם, בעלי חכמת־ישראל, בטרם יבואו לרעיון צרופי ומשפט תולדתי, מחפשים חפוש רב בספרים עתיקים, בכתבי־יד שונים וברשימות הקורות והזמנים, ואותו הרעיון אשר יבטאו, או המשפט אשר יוציאו, הוא רק סך־הכל מחשבונות רבים ותוצאה אחרונה מיגיעה מדעית רבה; תחת זה העבודה בספרות העברית מהירה היא, רק עבודה בת־יומה. היא שופטת בקלות־ראש את הדברים לראש ולאחור; והמחשבות והמשפטים נארגים ונאמרים בה בנקל, בלי כל ראיות מדעיות וכובד־ראש. — אִספו וחומר הרבה, אומרים הם, ואחר־כך תתבוננו. למדו הרבה, חִפשו הרבה ועיינו הרבה, ואחר זה תשפטו. למדו ואספו את הפרטים ואת פרטי הפרטים, ואחר־כך תהיה לכם הצדקה להוציא מהם כללים ...

ובספרות העברית טוענים להפך, עונים אנו לאמר: אנו בני־החיים וקרובים אנו אל החיים, והם, העוסקים בחקרי־קדמוניות קבורים בספרים ובכתבי־יד נושנים; לנו הכח של הדבור החי ושל המחשבה החיה, והם יבשים וחקירותיהם יבשות. עיננו מקפת את כל צרכי ישראל וכל שאלות ישראל, והם ומלאכתם שרויים רק בפנות שונות ובחלקים בודדים. איש איש מהם עובד בקרן־זוית אחת או גם רק בספר אחד, במצבה אחת

בחומר וברוח

תוכן

עם וארץ

בדרך

חלק שלישי

עם וארץ

ליפסיה תרפ״ב

מאמרים

מאת

מיכה יוסף בן גריון

מערכה ב

הוצאת אברהם יוסף שטיבל

כתבי
מיכה יוסף בִּן גריון
חדשים גם ישנים

מאמרים

*

הש

נדפס בבית־הדפוס של שְׁפַּמֶר בליפסיה
בהשגחת הַצַּיָּר וַלְטֶר בּוּהֵי

* *
*

המאמרים האלה הם תוצאה מדברים שנכתבו בעתים שונות ונדפסו במכתבי־עתים ובמאספים: אוצר הספרות, הפסגה, הצבי, השקפה, ממזרח וממערב ספר השנה, ונאספו אחר־כך בחוברות „הוצאת־צעירים“: „ערכין“, וַרשה תר״ס „נמושות“, וַרשה תר״ס, „דין־ודברים“, וַרשה תרס״ג. המאמר „לשאלת העבר“ הוא האחרון בזמן.

השירים, את יחזקאל ועוד בקשו לגנוז; בקשו לגנוז כל הדברים שסותרים דברי תורה... מאורע כזה, שמאשרי העם בעצמם יזידו לגנוז קניני העם בעצמו, קניני הרוח של היחידים, היא עריצות, היא הגזֵלה הרוחנית היותר גדולה בתולדות העמים.

מסורה. — אי־אפשר להכחיד כלל, כי העובדה שכל הסיָגים לתורה, כל השמירות היתרות לכל תו וקו, לכל נקוד נחשבו אצלנו כדברים שנמסרו ונשמרו מפה לפה ומדור לדור בלי שנוי, העובדה הזאת היא רק כמין צביעות; מתירא אנכי לאמור — מין שקר גלוי: את אישון עינינו יבקשו מאתנו לקחת ועל בבת עינינו יבנו מצודות...

נוסח. — שירת תפלתנו נקראת אצלנו נוסח, רק בשם נוסח. גם השירה שבלב והשתפכות־הנפש מנוסחה וקבועה היא לדורות.

זה אלפי שנה אנו מתפללים ומשוררים לאלהי אבותינו על־פי נוסח נפשי קבוע ומסור מאב לבן, לא הוספנו ברב ולא חדשנו.

נוסח, הכֹּל מנוסח אצלנו.

והם חושבים את כל קדשי האומה ואת האומה גופא כאסורים על־ידיהם, כאויבים לחייהם ולכל משאת־נפשם. — חזיון כזה כמעט שאינו נמצא אצל כל אומה ולשון. שמה אפשרית רק מלחמת הדעות מבפנים, שמה, לכל היותר, אפשרית מלחמת הכתות והחברות המדיניות; אבל כל השכלה וחרות לא הביאה אצלם שום משטמה להעם בעצמו, לא גרמה לנסיגת אחור מן העם עצמו...

וה,השכלה' אצלנו לא היתה רק מלחמת־הדעות ובקשת חרות המחשבה, כי אם בה התגשם החפץ לפרוק מעליה את עול האומה ולהלחם כנגדה, כמו נגד אויב מבחוץ.

עוד יותר: כל אלה הבנים־הַכֶּחָשים, שהרימו אבנים נגד נחלת האומה ושבאו לרוצץ כל יסודותיה, כי צררו אותם וסבלו הרבה ויהיו לקרבן דעותיהם במלחמתם עם ה,קנאים', כלומר, עם אנשי האומה שהגינו על עצמם, יפעלו עלינו כגבורי־הרוח — הם, הבאים לחלל את השם, לא פחות מאלה שמסרו נפשם על קדוש־השם.

אפשרות אותו החזיון, חזיון שלא נפסק גם בזמן התנועה הלאומית שלנו ומקומו עוד היום בכל בתי ישראל, שבתי־מדרשיהם נעשו קבריהם לבניהם, הוא דבר הראוי לשום לו לב ולחשוב עליו...

מקדמת דנא. — בראשית התפתחותו של כל עם, כל מושגי־השירה והדעות מעוטפים עוד במעטפת אגדה אלילית; ברבות הימים ירדו הגרמים השמימיים ארצה, רצוני לומר — דברי החזון יקבלו צורה יותר ממשית ויותר קרובה אל החיים.

ואצלנו הדבר להפך. בימי קדמותנו שָׁר העם: הגידה לי שאהבה נפשי: איכה תרעה, איכה תרביץ בצהרים? — אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי־לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על משכנות הרֹעים. — הנך יפה, רעיתי, הנך יפה, עיניך יונים. — ואחר־כך, אחר־כך? — מה הגידו לנו שירי חיים אלה ואיזו צורות לבשו בדמיוננו? — — —

טעון גניזה. — ראוי לשום לב לאותו המאורע הרוחני אצלנו בימי קדמותנו, שכמעט אין לו דוגמא. ראוי לשום לב, שבעלי הרוח שלנו לא יכלו לבַצר את ממשלתם רק בגניזת דברי אחרים... גם את קהלת, שיר

אין זה כשרון, להיות בקי וחריף, בעל־זכרון ועוקר הרים; אין זה כשרון כלל, להיות יודע הרבה ותופס דברים הרבה, לומד הרבה וזוכר ענינים הרבה.

יש אצלנו רק בעלי־מוחות ובעלי־שכל; החושבים שלנו כמו אומרים את מחשבותיהם מתוך הספר. עוסקים אצלנו במחשבות ובתורות, בלי כל הכרח־פנימי ובלי כל צורך־נפשי כלל.

רגילים הם צעירינו לסַגל להם תשובות על שאלות שלא שאלו בעצמם. דנים המה על דברים שאינם שלהם. — —

יחסר להם, לצעירינו, כח המוליד דברי־עיון ואין להם הרגשה חיונית; המחשבות אצלם אינן תוצאות תסיסת החיים ומהלכם, אחרי שאין להם חיים פנימיים, וחסרה להם הרוחניות בלא־יודעים.

המסורה העתיקה של אלפי שנה, כל המקובל והנשנה לנו זה דור דור כבו בנו את הנר הפנימי המושכלי והחיוני ועשו את האדם מישראל לאיש בעל מוח בלי לב.

כַּמות הספרים שלנו ומדרש המחשבות בנו רבים הם אלפי מונים על איכות המחשבות עצמן, שנחשבו ונתחדשו בנו.

אנשים כהרא"ש, ר' עקיבא איגר והגר"א שכיחים רק אצלנו. רק בינינו אפשר היה לדעת הרבה ולשנן הרבה, מבלי צל מחשבה מקורית ורעיון פורה.

גם בעלי הכשרונות שלנו המה כמו סריסים, סריסי המחשבות המה וטמטומי הרגשות.

לוּ עם בור היינו ולוּ לא היו בינינו קוראים בספר, כי אז אולי היתה לנו תקוה להשתלם בהתנערות הרוח תוך מהלך המחשבות והדעות. אבל עכשו שעם־הספר אנו, אחרי שרוב בני־ישראל המה כותבים ספרים ומחברים, מבלי איזו מחשבה חיה ואפשרות של מחשבה חיה; עכשו שהאותיות המתות המיתו כל רוח חיים בנו וכל התעוררות נפשית לבנות מעצמה — הרי הכשרונות שבנו הולכים ונפסדים מאליהם ואינם מביאים ברכה כלל.

ובעידנא דיאוש אין אני מאמין גם שתחיינה העצמות היבשות האלה.

ג

מחוץ למחנה. — ראוי לשים לב לחזיון זה, לאפשרות חזיון זה בגיטו. פה רק פה פוגשים אנו אנשים, אשר אך תפקחנה עיניהם מעט לדעת ולהשכיל, תיכף תבוא בהם על־ידי זה טינא רבה לעמם ולמסורת אבות,

– שאלת אותי בני: מה דעתי על־אודות המקרא ,ובחֻקותיהם לא תלכו!, שאלה גדולה שאלת, ובידי אין להשיבך אלא זאת, שאני רואה ביסוד זה את העקה היותר גדולה לרוח ישראל.

תכסיסי המוסר של ישראל ושכלול רוח ישראל לא היתה ההשלמה עם כל העולם ועם כל חזיונות העולם, רק הסגירה בפני העולם ועצימת־העין בפני חזיונות העולם.

לא הרהיבו לפתוח לפני השבטים העברים שערי העולם ואת חזיונות החיים, רק שפכו סוללות לפני עינם ולבבם ועשו אותם לגוי סגור בתוך ביתו הצר.

נקל להתגאות ולומר: אנו קרויים אדם, רק אנו, אנו בעלי האור והמה התועים, אנחנו הטהורים והמה הטמאים; אבל איני מאמין, שזכות בידינו להתפאר כך, כי הן מרדנו בכל האור המתגלה בעולם ובחיים ובחרנו רק אור אחד.

בחשאי אני מגלה לך, שכל הבדל והגבלה של גוי ואדם יחד היא מארת החיים.

– ושאלת אותי בני: מדוע לא יבער הסנה? זהו באמת אחד ממעשי נסים, שאין עליהם תשובה...

אבל הן גם משה השואל אמר: שלח ביד תשלח!

ואותו דבר בראשית־תולדות הדת וקדמותה נותן מקום לחשוב... לבורא עמנו חסר היה כבר אז העוז הגדול, הבא רק מבטחון להצלחת מעשי־ידיו; גם הוא אז לא האמין בהצלחת דרכו, ורצונו היה רק כהכרח הבא לו מאת האלהים שוכן בערבות.

לבי לא ירגע גם לזאת, על אשר אדון הנביאים קלל את עמו אשר יצר ואשר נשא בחיקו.

,שלח ביד תשלח!, – יתקיים עם זה באחר. מחשבות כאלה עָלו על לב השומע צעקת עֳני עמו ואשר היה קרוא להושיע לעמו!

ההרהורים האלה מעיקים עלי הרבה.

מרגוע תן לי בני ולא שאלות.

ב

– שאלת אותי: אם יש לכשרונות בני ישראל תקוה ועתיד? שאלה היא שקשה למצא עליה תשובה... ומי יודע אם יש בנו כשרון?

שאלות והערות

א

שאלת אותי בני: — מה דעתי על־אודות נביאי־הבעל ואליהו התשבי? —

כל ישראל מדן ועד באר שבע נקבצים לפני הר הכרמל... אליהו שנותר נביא ליהוה לבדו ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש... שנים פרים — אש לא ישימו — והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים... ויקראו בשם הבעל מהבֹּקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה... ויפסחו על המזבח אשר עשו... ויקראו בקול גדול... ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם... ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול... ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי... ותפול אש יהוה ותאכל את העולה... וירא כל העם ויפלו על פניהם... ויאמר אליהו להם תפשו את נביאי הבעל... ויתפשום ויורדם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם... ויאמר אליהו לאחאב, עלה, אכול ושתה, כי קול המון הגשם.

מלחמת צירי האֵלים בבין־הערבים לפני עם פוסח על שתי הסעִפים. קול המון, וקול הנביאים ברעם והתגודדות ברמחים עד לעלות המנחה.

אֵלים נלחמים לפני שבטי גוי; והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים; ונביאי האל השני, שלא ענה באש, נתפשים ונשחטים אל נחל קישון.

באותה שעה נחתמו תולדות ישראל ונחרתה הרת עולמו; באותה שעה גברו אראלים על המצוקים...

ושם בסתר נפשי אשמע קול מדַבר, שאלמלא נצח אליהו התשבי את נביאי הבעל, כי אז היה לתולדות ישראל מהלך אחר וצביון אחר.

מאמין אני, שאלמלי „כותלי בית־המדרש" לא „הוכיחוּ" לנו... אז אולי לא נגלינו מעל ארצנו ולא עזבנו את אדמתנו.

כל זה הריני מגלה לך בחשאי, רק בחשאי.

לנו אומרים: רחמנים בני רחמנים אתם! ולנו נאמר: אסור לרחם על מי שאין בו דעה. אף רבי, שפתח אוצרות בשנות רעבון, הכריז: עם הארץ לא יכנס! וכשבאה לפניו בתו של אחר לבקש חסד קרא ואמר: עדיין יש לזרעו של זה בעולם!

לבנו נרעש, הנה אלישע בן אבויה, אחד מאלה שנכנסו לפרדס, ואם גם קצץ בנטיעות, הנה כבר עלה עשן מקברו, בתו הרכה והמעונגה ראתה חיי צער ובאה היא לפני נשיא התורה, עטופה. העניה עומדת על־יד הפתח, שפתיה דובבות בלחש: רבי פרנסני! — אבי המשנה לא ידע רחם ודוחה את זו בשתי ידים.

והנה בא יעבץ ולוחות שנים בידו, זה של תורת יון וזה של תורת ישראל. על הראשון כתוב תוקף ועל השני צדקה.

אם יעבץ חושב את עצמו ל,איש׳ ואת אפלטון ל,נער׳, לפי משנתו של המשורר ההתולי הינה, ישמח בחלקו; אבל אם יקרא בקול גדול יהודית: אנחנו גוי איתן, עם עתיק, נכבד ונאדר, והם, היונים, הם עם המרקד לקול כל חליל, אך ננוד לו.

נניח, שבאמת קודמת דעת־האלהים לדעת־הטבע, הרצון לאונס, האהבה לכח, המוסר ליצר, הצדקה לתוקף, משפט הצדק למשפט התועלת ודרך הספוק וקיום־עצמו וזולתו לדרך הכבוש וקיום עצמו ואבוד זולתו, אנו שואלים — איזו זכות יש לאדם מישראל עתה לעשות את עצמו שותף לכל אלה?

ולאידך, הן היו לאבותינו בני־התורה אבות בעלי פנים אחרות. בדורות הראשונים נמצאו גם בנו חיי הטבע יותר מדעת אלהים, הכח בימי קדם היה לנו יותר מהאהבה, היצר היה עולה על המוסר, ובכבוש ישראל את אדמתו היה היסוד הראשון קיום עצמו ואבוד זולתו. לא הצדק כתב מלים אלה: ,לא תחיה כל נשמה!׳ — אלא התועלת והשאיפה להיות לגוי על פני האדמה. והמה לא הקפידו כלל על זה, שמא יאמרו אומות העולם: לסטים אתם!

ודעת־אלהים בעצמה, האם איננה דעת־הטבע בכלל? ולהפך: האם דעת־הטבע אינה הכרת הכחות האלהיים שבעולם? גם לעם ישראל נתגלה אלהים בקולות וברקים... מראה הקשת הוא לו לאות ברית, והשמים מספרים כבוד אל, כלומר — על־ידם מתגלה כבוד אל... אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה הן רואות, שהן עומדות ואינן יודעות על מה הן עומדות! הביטו אל השמים והארץ.

והרצון, אשר בו יתפאר ישראל, הבחירה החפשית, שהיא יסוד כל המוסר, לא יעצור אותו לדעת את היסוד הגדול של בעל־כרחך. אין אדם — בעל הרצון — נוקף אצבעו מלמטה, אם אין מכריזין עליו מלמעלה. גם הקדוש־ברוך־הוא בעצמו, אבי הרצון, הוא כל כך סבוך בהבלי ההכרח של עולמו, עד שאינו יכול לשנות מזלו של אלעזר בן פדת, אלא אם יחריב את עולמו ויברא סדר אחר...

מתנגדי היצר לא שכחו לומר לבניהם: שיננים! חטפו ואכלו, חטפו ושתו, כי האי עלמא דתאזלו מִנה כבי־הלולא דמיא! עתיד האדם לתת דין וחשבון על כל מה שראה בעיניו ולא נהנה!

ח

זאב יעבץ הוא אדם ישר, סופר אשר שפתו אתו והולך לבטח דרכו. הוא כתב ב„ספר השנה" מאמר בשם „עולמות עוברים ועולם עומד" והוא בא למסקנה הידועה, שה„עולם העומד" הוא העם העברי, וה„עולמות העוברים" הם יון ורומא וגומר.

ובשל מי האבדה, הוא אומר — „רק פעם אחת נחפזה יון בפחזותה וחִבלה ברוחה להוציא דבר על־פי עֵדות החושים לבדם, בלי חקור עוד. עיני הבשר ראו את הגוף, החומר ולא יותר, ויקחו את החומר לראשית להם וישגו את השגיאה הגדולה, אשר יכשלו בה תמיד אלה ההולכים אחרי עיניהם. החפזון הוליד את המהומה והמבוכה בכל תרבות יון, והעמים הבאים נסחפו אחריה; המבוכה הזאת הולידה את הטלטלה הגדולה המקלעת את הספרות בכף הקלע וכו׳".

„לעומת החפזון שנחפזו אבות חכמי־יפת לשום את החוש לבדו לעֵד ולדַיָן לדברים העומדים ברומו של עולם וכו׳, גדול היה כחה של תורת ישראל, של האבות ושל הנביאים, שהם מדמים הצורה ליוצרה ונטיעה לנוטעה וכו׳. „תורת יון נוטה הֵנה והֵנה, כי לא תמצא מנוח לכף רגלה ותורת ישראל דורכת עוז, צועדת צעדי און, כי דרכה נכונה לפניה, כאור נכון מוצאה. הספרות האירופית היא המחפשת תמיד, על־כן מחזרת היא על כל הצדדים הנה והנה, ותורת ישראל היא המוצאת, אשר מצאה בראשיתה את כל אשר לתרבות האדם חֵפץ בו".

„מערכת הדעות והמדות המשתלשלות מתורת משה כנגד הדעות והמדות המשתלשלות מתורת יון זאת היא:

תורת ישראל	תורת יון
דעת האלהים.	דעת הטבע.
הרצון.	האונס.
האהבה.	הכח.
המוסר.	היצר.
הצדקה.	התוקף.
משפט הצדק.	משפט התועלת.
דרך הספוק וקיום עצמו וזולתו.	דרך הכבוש וקיום עצמו ואבוד זולתו.

אנו וספרינו חיים אנחנו כיום הזה!׳ (ד״ר נימרק באחד ממאמריו ב,לוח אחיאסף׳)·

אבל הוא הדבר שאנו שואלים: האם באמת אנו חיים? האמת הוא אותו הפזמון היפה׳ שבשעה שכל העמים העתיקים שבקו חייהם׳ נר ישראל לא נכבה·

מה יתן לנו שבחה של התרבות שלנו׳ אם אנו בעצמנו פג טעמנו! מה לנו כל התשבחות הללו׳ אם נס לחנו!

התרבות היא רק סכום החיים העממיים׳ ומה שמחזרת היא שוב להחיים· מה לנו שרשים׳ אם הוציאו לנו אילני סרק? מה תְּנָה לנו מלים שנתיבשו — במקום פירות?

,אני מצייר לי את טפוסה של הרוח הישראלית – אומר הסופר הנ״ל — ביחוסה לשאר האומות׳ כזקן שראה חיים ויודע את ערכם׳ העומד על־גבי גדוד נערים משחקים בתמונות ששר ופסלי שיש׳ והוא קורא אליהם: לא תעשה לך פסל וכל תמונה! אל תבלו את ימיכם במעשי נערות׳ החיים תובעים את תפקידם׳ היום קצר והמלאכה מרובה ובעל הבית דוחק!׳

אבל הזקן הזה׳ שראה חיים׳ ישָׁרת אותם הנערים ויכנע מפניהם·

בא אותו סופר לידי מסקנה׳ ש,כל כחה של קולטורת ישראל מונחת בשתי הסגולות הנובעות מתוך שני הרעיונות האלה: סגולת ה ה ת פ ש ט ו ת מתוך החוג הלאומי להיקף הגדול של האנושיות וסגולת ה ה ת כ ו צ ו ת מן ההיקף הגדול של האנושיות למרכז הלאומי· רעיון האחדות מוליד את מדת ההתפשטות ורעיון ההתפשטות את מדת ההתכוצות הלאומית; השתתפותן של שתי המדות האלה בפעולה מתמדת אחת זה הוא תוכן התפתחותה הקולטורית של האומה היהודית׳ זה הוא יסוד תורת המוסר שלה׳ אופיה הלאומי והעבודה ההסטורית׳·

בנוגע לסגולה השניה באמת יש לו איזה סמוכים; אבל מה טיבה של בריאה זו׳ שעשתה אותנו׳ נושאיה׳ לחלושי אברים? מַלאכותנו היתה לברא מושג העם בתולדה ולצרף החלקים האנושיים למרכז לאומי׳ ואנחנו בעצמנו הננו גוי אובד·

,נצחון בבל׳ הוא אומר׳ היה נצחון לפי שעה׳ ומפלתה של ירושלים היתה נצחונה של האומה היהודית׳·

ישמרנו אלהים מנצחון שני כזה!

והסתירה הזאת לא באה מן החוץ וברבות הימים, כאשר יחשוב הסופר הזה לפי השקפתו הכלכלית, כי אם מבפנים ומשכבר הימים... היסוד הראשון לאותה הסתירה הונח ביום שחדל עמנו להיות עם היושב על אדמתו והסכין אל הרעיון ללכת גולה בין הנכרים וקדשיו בידיו...

גם לרוח יבנה ובנותיה אי־אפשר בלי אדמת יהודה ובלי מקום תמידי לבני העם לשאוב את כחותיהם ממנו ולהתקיים על־ידו. את המצוות והמעשים אין לחַלק לאותם התלויים בארץ ולאותם שאינם תלויים בארץ, אחרי שהכל תלוי בארץ ובאותה אדמה נושבת, שממנה יצא רוח העם...

אותם האנשים שנפלו על־יד חומות ירושלים לא היו קצרי־ראות; ואלה שאמרו לנפשם: נניח לאויב את האבנים החומריות ונברא יבנה לדורות – לא היו רחבי־ראות.

ביבנה יצאה בת־קול, שם נעשתה הנשמה שלנו לנשמה בלי גוף, והגוף לגוף בלי נשמה...

פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, ואבן לאבן תִּתֵּנה את הבנין; ובאין בחיינו האבנים לבנין חברתי מתוקן ושלם, כל המגדלים שלנו פורחים באויר...

אם על־ידי אותו הקרע ההכרחי אין גם בית אחד שלם בישראל, אין אף משפחה שלמה אחת, אשר המסחר והקנין יתנחלו בה מאב לבן, איך אפשר לנו לבראׂ שבט ועם.

טעות גדולה היתה לחשוב את חיי־העולם, בהיותם כפי הנראה מופשטים מזמן ומקום, לקנינים הקיימים ומשותפים של העם, וחיי־השעה לבודדים וארעיים; אדרבה, דוקא חיי־השעה בשלמותם והאפשרות הארצית לבנות בית ומשפחה – הם הם הקנינים המשותפים והצבוריים, כלומר – הקנינים שרק על־ידם הצבור מתקיים ואפשר לו להתקיים.

צבור שחי מבית־הכנסת בעיר וילנה, הנבנה לשם אלהי ירושלים, אינו עוד צבור גמור, אם איננו אלהי אותם האבנים והעצים שנשתקעו בבנינו.

כל עוד שהמדור התחתון שלנו רקוב, מה תועלנה לנו העליות אשר נבנה לנו; וכל עוד שבהקיץ אנו רסוקי־אברים, החלומות שלנו שוא ידברו...

ז

מתפלא סופר אחד וקורא: „כאילו יש לנו להתאונן על זה, שכל העמים האחרים שבקו חיים לספריהם. ספריהם חיים והמה מתים, בעוד שאנחנו

עונג היצירה השירית; אבל לפני עיני רוחו, בכל עת עבודתו, ירחף הלחם שיאכל, והלחם הזה הלא מספיק הוא את רעבונו ומסב לו עונג, אשר ישתרע גם על העבודה. האכר רואה את היחס החי שבין עבודותיו השונות ולחמו אשר יאכל, ובכל עבודה ועבודה שהוא עובד בשדהו, בגרנו, בביתו, בכל תנועה ותנועה שהוא עושה — הוא כמו מרגיש תקופות ידועות של התהוות הלחם, כמו יחוש בלבו איך יצמחו הזרעונים, תפרחנה השבלים, יבושלו הגרעינים, ישתנו ויסתגלו יותר ויותר אל הצורה אשר עליהן לקבל בכדי להספיק את רעבונו, היא צורת הלחם: יען כי כל השנויים האלה יעָשו בעזר עבודתו, בעזר כל חלקי עבודתו. ומפני שרואה האכר ומרגיש את הקשר החי, הטבעי, אשר ימָצא בין כל תקופות עבודתו וחלקיה, ובין תקופות התהוות הלחם, אשר אליו ישא נפשו, לכן תֵעָשה גם העבודה בכל חלקיה ורגעיה חביבה עליו ויקרה לו בשביל תוצאותיה המועילות והנחוצות לקיומו ולהשתלמותו . . .'

,בלי יסודות מוסריים ופיוטיים בעצם העבודה, בלי עונג ושירת החיים, אשר ימצא האדם בהספקת הצרכים — יעָשה קיומו של אדם לדבר הנמנע; בקרב הצבור הנוסד על הממון יעָשו כל החיים המעשיים לאסון גדול ונורא; בלי יסודות המוסר והשירה יסתור רצונו של האדם את עצמו ואין בכחו להתגשם בפֹעל'.

,היהודי לא מצא כל חפץ במסחרו או בעבודתו כשהם לעצמם, מפני שהממון היה אצלו למחיצה בין עבודתו ותוצאותיה, או במלים אחרות, מפני שכל מטרת עבודתו ותכליתה היה הממון. היהודי גם לא יכול להכניס יסודות אֶסתטיים ומוסריים בעצם מסחרו ועבודתו'.

,ולאט לאט נבראה תהום עמוקה בין חיי היהודי המעשיים ובין שאיפותיו הנאצלות והפיוטיות'.

,לבו של היהודי היה רחום וחנון, הוא יודע את נפש העני ופזר נתן לכֹּל ביד רחבה; אבל בעסקיו ומסחרו לא ידע חנוֹת, לא ידע רחמים ורגשות נדיבים, כי כל רצונו היה משועבד לממונו . . .'

,הקרע הגדול הזה, אשר נברא בנפש היהודי בין חלק רצונו המַעשי־הריאלי, ובין חלק רצונו הפיוטי־האידיאלי, התהום העמוקה שהפרידה את יצרו הטוב מיצרו הרע — המה עשו את היהודי לבעל דו־פרצופים שונים וסותרים זה את זה' . . .

מסיים הד"ר נימרק לאמר: ,היהדות אינה פלוסופיה, כי אם דת". אבל אם נקח לנו לקו את ערך המושגים המוסריים הדתיים המופשטים, מבלי אשר נשים לבנו אל האנשים אשר עשו אותם בצלמם, טועים אנו.

לא תורה מוסרית מופשטת של היהדות בתור שיטה קבועה תציין לנו ערך הדברים והמעשים, כי אם האפשרות לברֹא אנשים בצלמה ולהחיותם.

אבל הנה באותה מדה שנצחה היהדות ומצאה לה קן בלב היהודים — בה במדה נתמעטו הפרצופים של נושאיה. מה לנו דברים נִשאים כשהם לעצמם, אם שחה קומת האנשים על־ידם.

גם המאמינים בערכה המוחלט של היהדות אינם מכחדים, כי תקופת העוז של ישראל ובסיס עם ישראל בתור גוי בא ברובו באותם הימים שעשה לכאורה הרע בעיני השם.

אמנם כן, ביבנה נצחה רוח היהדות; אז היתה שארית ישראל לגוי שומר אמונים; אבל מה המה אותם הזהירים במצוה קלה כבחמורה מול גבורי ישראל שכבשו את הארץ ונלחמו לה?

הערביים נצחו על־ידי ההתגלות הדתית, שהיתה לחבל נחלתם הם; רכשו ארצות רבות על־ידי האלהות החדשה שהחלה לפעם בהם ודברי העוז של נביאם; אבל העברים נחלשו בכחותיהם על־ידי התגברות הרוח הדתי.

האִסלאם כשהוא לעצמו אינו ממלא אותנו בפחד נורא, הוא גם לקח איזה חלקים ויסודות מהיהדות; הוא בא מן היהדות, אבל כחו החיוני עולה על זה של היהדות.

די באותו החזיון לַלַמד אותנו, כי ערך הדברים המופשטים אינו עושה הרבה, שאך המַעשים המה העיקר והאפשרות החיונית להעמיד גבורים ולהחיות שבטים.

לא! איני יכול שאת עוד את הזיופים המוסריים שלנו ואת הזיופים התולדתיים.

מה יתנו לנו מאורות גדולים, אם יסבו לנו לקוי נשמה...

ו

בספר ,הממון' להסופר ח. ד. הורויץ אני קורא את הפרק האחרון בדבר ,פעולת הממון בחיי היהודים', והדברים כתובים בטוב טעם.

,האדם חורש את האדמה, זורע, קוצר את השבלים, דש, טוחן ואופה לחם. כל העבודות האלה כשהן לעצמן אינן נעימות ואינן נותנות לו את

נשמת החילוניות הזאת עודנה מאירה ברב בנשמות הצדוקים וגבורי המלחמה, שנלחמו עם כובשי רומא ומכחידי העם.

„ירושלים הָבקעה – יסיים – היכל החילוניות היה למאכלת־אש, העם נפזר לכל עבר. וזאת היתה המפלה האחרונה של רעיון החילוניות בישראל. עץ הדעת מצץ תמצית לשד חייתו של עץ החיים, עד כי יבש גזעו ושרשיו נרקבו.

„אז החלה הגלות הארוכה".

ה

„הגע בעצמך: ספר על־דבר תורת המוסר של היהדות וכו' לא מצא מקום להביא את המאמר: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים!"

מעין הטענה של הסופר ד"ר ד. נימרק על ספרו של לצרוס בדבר מוסר היהדות.

וכה „הוא רואה חובה לעצמו לבאר בקצרה את השקפת היהדות האמיתית(!), ההיסטורית (!) על־דבר בסיס המוסר והאבטונומיה המוסרית".

„בסיסן של כל מצוות התורה, כלומר, כח־החיוב שלהן, הוא – הֱיותן מצוות אלהים. אלהים הוא בסיס התורה, אלהים ברא את כל העולמות, הוא מנהיג אותם ומשגיח עליהם, על־כן בידו לצוות, וצוויו מחייב את האדם לקיימו. כל מצוות התורה שוות הנה בזה, שכח החיוב שלהן בא אך מתוך היותן מצוות אלהים. כח־החיוב של מצוות אלהים מיוסד על הבריאה וההשגחה. אלהים ברא את העולם, מנהיגו ומשגיח עליו, על־כן אסור לעבור על מצוותיו" („מוסר האבות" – בקרת – „השלח", כרך ששי, חוברת ב').

ואני תמֵה, איך מניחים המה לַצרוס ונימרק גם יחד את היהודים ומדייקים רק ביהדות. – שניהם שכחו, שהעברים הקדמונים קדמו להתגלות היהדות ושלהם היו דרכים שונים מדרכי היהדות. גם היהדות המאוחרה אינה עומדת כֻּלה על יראת־שמים ורק על יראת־שמים, ולה עוד פנים שונים...

היהדות היא רק שֵם מופשט. אין יהדות יסודית; יש רק אנשים יהודים חושבים ועושים בעתים וזמנים שונים.

גם דברים שאמרם משה באו נביאים אחר־כך ובטלום... גם משה עצמו בטל את הקודם לו... אלהים הוא בסיס התורה; אבל כשם ש„התורה לא נִתנה חתוכה", כך שנה גם אלהים את המטבע שלו...

„וכן החלה מלחמת אויבי ישראל נגד הרעיון: אנטיוכס לא החרים את המקדש, אלא העמיד בו צלם!"

אבל לדעתי אני נוכל לומר, שגם המלחמה הפנימית בימי בית־ראשון היתה מלחמת הרעיון.

הנגוד הפנימי שבין ירבעם בן נבט ובין תורת הנביאים, כלומר – בין רוח העם בכלל ובין רעיוני מוסר של אותם היחידים, היה לא פחות מזה שבין המקדש לצלם.

בעל המאמר הזה הולך לשיטתו, ש„האישים החזקים בדור אינם אלא תולדת העבודה בחשאי של כמה וכמה דורות, אשר כל כחותיהם התרכזו במרכז אחד, כדי לבוא לידי גלוי וכו'". אבל הן גם הנביאים לא היו תולדת העבודה בחשאי של כמה וכמה דורות, והלא המה התגגדו לרוח־העם וכפו עליו את ההר כגיגית...

ד

מענין מאמר אחד, שנדפס ב„השלח" כרך א', בשם „מלחמת הקולטורה בישראל".

„הרוחניות – אומר בעל המאמר, – אם כי סוף סוף גברה ידה והיתה למניעה ראשית במהלך תולדות ישראל, לא היתה הראשונה בזמן וכו'. הרוחניות עתידה להיות מושלת; אבל בתחלת חיי האומה וראשית התפתחותה באה הנטיה החילונית בלי ספק ראשונה לידי גלוי ולידי התפתחות, באפן שבראשית גְלויה של הנטיה הרוחנית כבר חצבה לה מושב איתן בלב העם וכבר קִבלה צורות מוצקות. החילוניות הזאת לא בנקל כל־כך וִתרה על זכותה, אשר כבר רכשה לה בכל פִּנות חיי האומה; אדרבה, היא עמדה על נפשה בכל כֹחה להגן במלחמת היאוש על כל שעל, אשר גזלה הימנה אחותה".

„טעות גדולה – הוא מוסיף ואומר – מושרשת היא, לחשוב את ההתקוממות של המכבים לנצחון רעיון הרוחניות בישראל; אדרבה, היא היא הצורה השניה, אשר בה קמה אז החילוניות, אחרי אשר הרוחניות של הסופרים היתה מושלת יחידה בעולם היהדות דורות הרבה. מרידת המכבים היתה נצחונה האחרון של החילוניות, הסתו שלה אחרי שכבר החלה שמשה לשקוע".

אקוסטה בודד ונעזב בתוך העיר הגדולה המלאה חיים ותשואות. אחיו ובני עמו נבדלו מעליו ולשון הנוצרים אזרחי העיר לא ידע... נראה הדבר, כי בני־עמו לא רדפוהו בקנאה ואכזריות יתרה, כי אחרי־כן ישב בשלום בקרבם כימי חמש־עשרה שנה והוא מוחרם ומנודה, ורק הבדידות היתה עליו למעמסה".

אוריאל אקוסטה נכנע... „כמעט שהבטיח לחזור למוטב, ויוליכוהו לאחד מבתי הכנסיות. והבית מלא אנשים ונשים, אשר באו לראות בתשובתו של אקוסטה ואיך יקבל נזיפה... סדר התשובה היה ערוך על־פי האוטה־די־פה, שהנהיגה האינקביזיציה בספרד ופורטוגליה לשבי פשע... בבואו אל בית־הכנסת עלה על הבימה ויקרא באזני כל העם את כל חטאיו ועונותיו... אחרי הודוי הגדול לחש הרב דברים באזנו, ויעמוד אקוסטה באחת הפִּנות ויפשט את בגדיו עד לחצי גופו וישתטח על פניו, וילקו אותו מלקות ארבעים חסר אחת... אחר־כן ישב כנזוף על הארץ ויקבל נזיפה... (ואחרי קבלת הנזיפה ישבו שלשה חברי בית־דין ויתירו את נדרו...); ובכל אלה לא אמרו די, כי „צוו עליו להשתטח על מפתן הבית, והעוברים עליו ירמסו אותו ברגליהם"...

חזיון מעציב קורע את הלב ומיסר את הלב, חזיון־תוגה ומעליב לדורות. כי אמנם אוריאל אקוסטה לא היה אחד מאתנו, אשר נקרע מעלינו, כי אם אחד שבא אלינו, בא אלינו לבקש מרפא לנפשו, מבלי שהיתה היכולת לנו לתת לו אותו המרפא... היהדות היתה חייבת לתת לנפשו של המחפש הזה תשובה מספקת ולא — להלקותה ארבעים חסר אחת...

ג

ב„לוח אחיאסף" תר"ס נדפס מאמר שיש בו ענין בשם „מרכז הכח".

מחַלק הוא בעל המאמר בין בני בית־ראשון לבין בני בית־שני. הראשונים התרכזו רק במרכז המקום והאחרונים — במרכז הרעיון.

ועל־כן אנו רואים, שכל המלחמות הפנימיות (בימי בית־שני) סובבות לא על המרכז המקומי, כבימי בית־ראשון, בימים שהמקום היה עיקר והרעיון טפל לו, „אלא מסביב להרעיון. — ירבעם בן נבט לא הכניס רעיון חדש לתוך גבול ישראל, אלא בנה במות לאלהי ישראל בבית אל ובדן; אבל ההילנים לחשו לאנטיוכס, שיעמיד צלם בהיכל".

אבל שפינוזה לא היה תלמיד רבותינו, אם גם שתה את מימיהם, ואינו גם בננו, מפני שאנו איננו בניו ... אי־אפשר לחושבים רבים בלי שפינוזה; אבל אפשר לכל מה שנעשה אצלנו אחר־כך — בלעדיו. חושב זה או זה נהנה מאורו ונתגדל באורו ואנחנו לא נהנינו מאורו.

נניח, שהולדנו אותו האור; אבל כחד לא נוכל, שאנו לא השתמשנו בו כל עיקר ...

ב

לפני מונח החלק האחרון, חלק שמיני, מהספר „דברי ימי ישראל" מיום היות ישראל לעם עד הדור האחרון, מאת ד"ר צבי גְרֶץ, פרופיסור במדרש החכמות וראש בבית־מדרש הרבנים בברסלוי, מתורגם בתוספות הערות והארות, חדושים ומלואים, מאת שאול פנחס רבינוביץ, עם הארות ומלואים מאת הד"ר א. א. הרכבי. למען ידעו דור אחרון בנים יולדו ויספרו לבניהם... והנה אני קורא בספר הראשון, הַיינו בפרק חמישי, המסַפר את הקורות משנת ה"א ש"פ עד שהוא מתחיל במאמר: היהדות בת שלשת אלפים שנה דמתה בדור ההוא (אחרית המאה הרביעית וראשית החמישית לאלף הששי) לגרעין יקר נושא פרי תהלה ספון וטמון בבטן האדמה, חבוש בשכבות אבנים ורגבי חול ועפר, המכסים אותו כלו, עד לבלי הכר פניו עוד ... ושם ידובר על־אודות אחד מגבורי הרוח ולוחמי מלחמתה אוריאל די אקוסטה, בלשון המחבר: „איש בעל רתיחת הדם, איש נלבב ומתלהב מכל רעיון חדש, איש שדמיונו מתגבר על שכלו ושולט עליו ולפעמים מבטל את השכל מכל וכל ... איש שעל־פי מדת נפשו הנוחה להתפעל ולהתרגש, בהיותו מלא הפכים מתגוששים ומתרוצצים בקרב לבו, נולדה ברוחו תסיסה מתמדת, התרגשות נגד היהדות אשר לנגד עיניו, אשר עשתה אותו לבועט בתורת קהלת יעקב בימיו ...' ענק היה, בעל נפש כבירה, המחפשת ודורשת לה בסים דתי מיוחד, נפש שבקרבה התנגשה המלחמה שבין היהדות והנצרות. בעודנו קתולי היה „אומר למצוא בקהלת ישראל הסמוכה את היהדות אשר בתורת משה בכל תמונתה ופשטותה, אמר למצוא בין אחיו יהודי ספרד, אשר בא בבריתם, עולם שכלו אורה, אשר בו תמָצא תשובה לכל השאלות, פתרון לכל חידות עולמים והתרת כל הספקות ...' ובבואו בברית היהדות לא מצא בה מנוח ... נפשו התיסרה בכל הנגודים שבה וענויי הדורות ותהי עלובה ... תקופת החרם באה: „והנה כה היה אוריאל

הבקיאים שבנו מחפשים אחרי מקוריו העבריים של שפינוזה: הרי מעט חז"ל, הרי הרמב"ם, הרי הראב"ע, הרי הרלב"ג, הרי גבירול והרי חסדאי קרשקש, ואם תמצא לומר — הרי גם מה מרבי אברהם אורורה בספרו ‚לחם שמים', או גם מהספר ‚שעור קומה' ...

וכל אלה הקטעים, שלקחם שפינוזה פה ושם, אינם נותנים גם חלק אחד אחוז משעור קומתו, מקומת חחושב הזה ומעינו הצופיה. כל אלה האבנים לא תתֵּנה עוד את הבנין המשוכלל.

גם העולם כבר נִתן לנו, כל המוחשים, אשר עליהם אנו דנים, כל הרעיונות והרגשות כבר ישנם פה ושם, פה ושם, והם מתהוים לכח אחד גדול על־ידי חשבון רב וגדול, מקבלים צורה חדשה על־ידי המטבע של נפש אחת גדולה וכבירה.

אותו מאמר של הראב"ע: ‚והאמת שהוא יוצר הכל והוא הכל', אם גם השאיר אחריו רושם עמוק בלב שפינוזה, אינו גם טפה אחת מהים הגדול של שפינוזה. אבן אחת אינה עוד יסוד המגדל.

ועוד הפעם אנו שומעים האִמרות הידועות, ‚שאם גם בדעת נפש התנגד שפינוזה אל היהדות, אבל יהודי היה שלא בידיעתו, ושיטתו איננה אמונת היהדות, אף לא הפלוסופיה של היהדות, אבל היא, אם הורשה להביע כך, המגמה האחרונה של היהדות. היא אינה מַתאמת עם היהדות כשהיא לעצמה; אבל מתאמת עם האידיאלים הנצחיים של היהדות במובנם היותר טהור: הצדק המוחלט, השלום המוחלט והאהבה המוחלטת ...'

והם דחו בשתי ידים את אותו האיש, שבידו נִתנה המגמה האחרונה של היהדות! עוד יותר: בני־ישראל, אשר בבנו זה יתפארו עתה, לא לקחו מאומה מהתגלות אחרונה זו של היהדות, ולא קבלו הימנה כל עיקר.

שפינוזה השפיע על השכלת המערב ועל הפלוסופיה המערבית, השפיע על המשוררים הגדולים ועל גדולי בעלי האסֻפות, שמפיהם חיים העמים הנאורים; ואנחנו דחינו אותו ואת תורתו החוצה ונלך הלאה בתולדותנו ובמהלך חיינו, כמו לו לא נִתנה לנו ההתגלות הזאת, כמו לו לא נולדה כלל בקרבנו ...

ומשני צדדים מתיחסים אצלנו אל שפינוזה. איתימא, רק תלמיד הוא ששתה מבאר רבותינו; ואיתימא ענק הוא, שהאיר לכל העמים והלשונות, והוא בננו, הוא שלנו.

צ י ו נ י ם

א

הלל ציטלין הדפיס בביבליותיקה־העברית במקצוע ,חיי אנשי השמ׳
חוברת חשובה בשני ספרים בשם ,ברוך שפינוזה׳.

,כשם שהחיים בכלל יש להם ערך אמיתי, כשהם חדלים להיות חיים פרטיים ומוגבלים והם נעשים כלליים ונצחיים, כן גם חיי שפינוזה העניים במובן הרגיל יש להם ערך רב גדול ונשגב מצדם הכללי והנצחי. העניות שבחייו היא היא עשירותן...׳

לו היה הלל ציטלין גם משורר, כי אז הפך אותו הדבר, שהקדימו במבואו בתור דברים מאת המחבר, והיה יודע שהחיים בכלל יש להם ערך אמיתי, כשהם חדלים להיות כלליים ונצחיים מופשטים ונעשים לחיים פרטיים, מוחשיים. היה יודע שעינו של אדם היא היא המכרת העולם ומלואו; היה יודע ששפינוזה היה גם הוא אותה העין הפרטית, אשר ספגה אל קרבה הוית העולם, ושחייו של שפינוזה גם במובן הרגיל לא היו עניים...

והן גם הוא אומר בפרק השני: ,אז רק אז נבין את העשירות שבחיי שפינוזה, אם נביט על העולם ממרום פסגת השקפתו: הוא חשב את עצמו למאושר. הטוב היותר נעלה, על־פי השקפתו, היא ההכרה. תעודת האדם בחלד – לדעת את האלהים. אין מי שהשלים את התעודה הזאת כמוהו, ומצד זה אין מאושר כמוהו...׳

ובעיקר השקפותיו על מאורעות חיי־שפינוזה שמע המחבר לעצתו הכללית: ,לבלי לשחוק, לבלי לבכות, כי אם להבין׳ – ויתאמץ להבין מצב נפשם של רודפי שפינוזה כמצב הנפש של גבור הרוח הזה בעצמו. התאמץ להבין כל מה שהיה ביכלתו להבין ולסלוח כל מה שהיה ביכלתו לסלוח...

אבל אנו איננו יכולים לסלוח לרודפים, לאנשים האלה, אשר דחו את גבור הרוח שבנו בשתי ידים...

העיר הזאת (ירמיה ל״ב, ל״א), כי אם עוד ממתן חוקיה; וגם אני נתתי לכם חֻקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם ... (יחזקאל כ׳ כ״ה)׳.

,וכל מה שאעמיק לחשוב בזה, אנוס אנכי לומר עם טַציטוס, שדאגת האל להם לא היתה שלות קיומם, חפצו רק לנקום בהם... גם בלב השמים החֵמה כל־כך גדולה, עד שגם בנתנם חוקים, שמטרתם הלא צריכה להיות קיום העם ושלותו, המה יותר מוסבים לענוש את העם ולנקום ממנו. החוקים הללו אינם חוקים לפי מהותם בתור הטבת מצב העם, רק בתור עונש העם...׳

לא נסתיר פנינו.

היה אז אלהי ישראל, ולכן הוא גם אלהי הצדק. זהו הגיון כל גוי, המיטיב לכת ומרגיש את כחו בעבודת אלילו וסמלו, בשני הצדדים יחד של אמרות העם כשהוא לעצמו. לבו ירחש תודה על המאורעות הגדולים שעשו אותו לגוי, על יחסו הטהור למועדי השנה ואשרו הבא מצאן מרעיתו ופרי אדמתו".

„ואחר־כך, במועד הירידה – אלהים אלה אין כחם עוד כלפנים; המה לא עזבוהו, רק שִנו את מושגו: חִללו טבעו ומושגו, למען ישתמר אצלם. ה' אלהי הצדק אינו אחד עוד עם עמו, אינו עוד השם המפורש או ההרגשה העצמית של העם, כי אם אלהים המתנה תנאים עם בריותיו... מושגו היה לכלי־תשמיש ביד הכהנים, שמבארים כל האושר רק על־ידי שכר שמיעת האדם בקול ה' וכל הרע על־ידי אי־שמיעה בקולו, עונש הבא על־ידי חטא".

„ואחרי ששָמו שכר ועונש במקום הכרחיות ההנהגה הטבעית בעם, החל כל הדרך הבלתי־טבעי לשרור ביניהם. אֵל רוצה בא תחת אֵל מושיע לאדם אובד עצות וכו'. המוסר אינו עוד תוצאות החיים ותנאי הנטיה הטבעית היסודית של החיים ותנאי צמיחת העם, רק נעשה מופשט מן החיים ומתנגד לחיים".

„זייפו את האלהים, זייפו את המוסר, והם (הכהנים) הלכו עוד הלאה. כל תולדות ישראל לא יכלה עמוד בפניהם ויאמרו להסירה! – לכהנים הללו עלתה לברֹא מפעל זיופי נפלא, שעדות רבה על־אודותיו עצורה בחלקים רבים מכתבי הקודש. בקלות דעת אין ערוך לה נתנו לכל קדמות ישראל, נגד המסורה והתולדה הריאַלית, מטבע דתית".

„על־ידי כהני ישראל אלה נזדייף העבר הגדול בתולדות ישראל למועד הירידה, והגלות באה רק בתור עונש על העבר הגדול הזה".

„על־ידם היו גבורי ישראל וטפוסיו הגדולים של תולדתו לנופלים ורשעים".

ועוד שפינוזה דן קשה ואמר:

„גם אם נסכים, כי העברים היו עם קשה־עֹרף יותר מכל העמים, אותו חסרון מונח בחוקיהם או במדותיהם שנִתנו להם... וגם זה ברור, שלוֹ רצה האל בהארכת ימיהם (ימי מדינתם), כי אז נתן להם חוקים ומשפטים אחרים עם הנהגה אחרת... אין לבאר זה באפן אחר, אלא רק שעוררו עליהם חמת אלהים לא רק מימי בנין העיר: על אפי ועל חמתי היתה לי

האֵל שקרא ואמר „לא תחיה כל נשמה‘ אינו אל רחום וחנון. אלהי התורה אינו אותו של הנביאים, ואותו של הנביאים אינו אותו של הכתובים. אלהי ישעיהו אינו אלהי קהלת, אלהי שמאי אינו אלהי הלל, ואותו של הלל אינו אלהיו של סעדיה.

היש צורך לומר, שאלהי שיר השירים אינו אלהי בן־סירא, ושאלהי דבורה אינו אלהי ברוריה?

להעמים אין תורה אחת, לפיכך אנחנו יתרים עליהם; לנו תורת צדק, והם, לכל היותר, המציאו את היופי ותפארת החיים; להם הפרחים ולנו היסוד ועיקר העיקרים; הם רק ילדים ואנחנו אנשים...

לא לבד אנשים שומרי היהדות מתפארים בכך, כי אם גם אלה, שכבר עזבו אותה ושואבים את רוחניותם מתרבות אחרת, מתגאים בה גם מתגאים.

ואם לדין יש להשיב לבעלי הערכים הנצחיים ולהראות גלוי על אותם ארבעה דברים שאמרם משה ובאו ארבעה נביאים ובטלום... אם לדין יש גם לעיין בזה, עד כמה עשינו גם ברוחניותנו אנו בלעדיהם. והן מימות הנביאים, הכתובים, התקופה האלכסנדרית והתלמוד, הקבלה והפלוסופיה, ההשכלה והספרות החדשה, כבכל ימי תחיה שלנו אנו רואים גם השפעות גדולות הבאות מחוצה לנו.

ועוד זאת: אם גם יש לנו שירה עזה, שקולה כקול ה‘ על מים רבים, אם גם לנו שירת היופי והטבע כשיר השירים; אבל איזו השפעה יש להן היום עלינו? איזה יחס יש בין נחלת האבות הקדומה שלנו ובין הבנים? מה לנו עוד עתה מימי ירחי קדם? וגם מה יש בבעלי התלמוד והשלחן ערוך שלנו מתורת הנביאים? מי ומי המושלים בנו ובתולדתנו, הרואים והחוזים — או הכהנים והסופרים?

„לתולדות ישראל — אומר פרידריך ניטשה — אין ערוֹך, בהציגה טפוס נכון מתולדות חִלול ערכי הטבע‘...

„בימי קדם, ביותר בימי המלכים, עמד עם ישראל עוד ביחס ישר, כלומר — ביחס טבעי אל כל דבר, והיה אז עוד סמל הרגשת העוז, שמחתם ותקותם של החיים כשהם לעצמם; אז למרפא ולנצחון היו מיחלים, אל הטבע עיניהם נשואות, וידו פתוחה לתת לצרכי העם — את הגשם. — יהוה

עלינו להעמיד במערכה את דור עזרא ונחמיה וסיעתם ששבו שבות עמם בדמעות ותעניות עם הדור הגדול אשר נפל על חרבו, עם „הנהו בריוני", ונראה מי המה הענקים ומי המה הננסים...

הנהו בריוני יתרים היו בודאי על בעלי שמונה־עשר דבר. הסייף היה יתר על הספר; אלה שנפלו על חרבם היו יתרים מאלה שנמלטו מבין החומות וטמנו את עצמם בארונות מתים...

שמשון שאמר תמות נפשי עם פלשתים הוא גדול משמשון שהיה נמלט עִוֵּר...

ו

אנו והם

הרגלנו זה כמה להבדיל בינינו וביניהם.

עמי קדם רק עובדי אֵל נכר היו, עבדו את אֵל הטבע, ולנו רק תורת אל חי; להם לא נִתן הנצח, ולנו – נצח נצחים; להם רק כוכבים מתעים ולנו אור עולם.

מתפארים אנו לאמר, שהיהדות אינה דת טבעית קיימת, כי אם דת תולדתית ואלהית; ואמנם אלה אשר בעיניהם הטבע הנצחי קודם לסדר זמנים יכולים הם לומר להפך, שהיהדות היא דת טבעית. כי יאמר אחד לנפשו, כי האלהות קודמת למוסריות, מיד מוצא הוא את כל היהדות מלאה התגלות אלהות; והיה אם יחפוץ אחד בהפך – כלומר, יבכר את התכלית המוסרית האנושית על האלהות המופשטת, ימצא תיכף, שכל עם ה׳ נביאי המוסר ותורת המוסר הם. הללו מעמידים את היהדות על הצדק המוחלט ואושר הנדכאים והמעונים; והללו מציבים גבולותיה על המשפט: יקוב הדין את ההר; כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרן הוא יותרו מעיו... הללו אומרים, שתכלית היהדות היא לשמור את האדם מהתלהבות החיים; והללו דנים ואומרים: אדרבה, היהדות מַשלמת היא את החיים ואת צרכי החיים. הללו מעמידים אותה על תרי״ג מצוות; והללו מרימים אותה למעלה מכל „עיקר" ויסוד.

אבל אין יהדות משותפת לכל הדורות... אם בין יחזקאל וישעיהו הנביא מוצאים חכמי ישראל את ההבדל, כי יחזקאל דומה לבן־כפר שראה את המלך וישעיה לבן־כרך שראה את המלך, בודאי עוד יש הבדל יותר גדול בין אלהי הים לבין אֵל שקרקפתיה מניחה תפלין...

השיבו לנו את הילדות, את התום שבחיים, את השירה שבהיים. —

זה אלפים שנה אנחנו לומדים בספר. התמדתנו היתה בלתי־טבעית, כשרונותינו לא מעטים היו, מספר ההוגים בספר לפי ערך מספר העם היה רב; ומה הנה המחשבות החדשות אשר נתחדשו בין כותלי בתי־מדרשנו? מה הנה המחשבות שלנו בעצמנו בלי השפעות מחוץ?

במשך אלפים שנה לא היה לנו הוה כלל. עבר ארוך מקיף אותנו, עבר בלי הוה ובלי עתיד.

עבר והוה, הוה ועתיד...

והיה אם לא ישמע העם בקול ההוה ויוסיף, כאשר הסכין עד כה, להיות בעבר ולעבוד רק אותו, אז גם לא נחיה, אף אם לא נמות.

ה
פרורים

זכור אזכור כי המשילו בעלי התלמוד את כנסת־ישראל בין אומות העולם לכבשה השרויה בין זאבים. — נס גדול, שהכבשה לא תהיה לטרף לשני הזאבים.

איני מבין, איך גוי כלו ישים את עצמו לכבשה ויסתפק בכך... לא אבין, איך נשים עצמנו כעם מוכה ומעונה כל הימים... איך יחשוב גוי כלו נדודו למהלך עולמו.

נקל לאמר, הקדוש ברוך הוא הגלנו מארצנו ופזר אותנו בין העמים. אבל גם אנו מהרנו ללכת גולה ובחרנו להיות נודדים בין עמים היושבים תחת גפנם מלשבת בארצנו השוממה.

לא הקרבנו קרבן קיומנו בעד ארצנו ונָחל לברוח מארצנו עוד בטרם הקיאה אותנו. — אנחנו בחרנו סחר עמים אחרים, מבלי השאֵר שארית לנו בארצנו.

יודעים אנו את כל הסבות התולדתיות לפזורנו בין העמים; אבל הסבות הללו אינן עוד הכרחיות גמורות ויכולים היינו לשנותן על־ידי רצון חזק לאומי — אם באמת זיק חיים אחד נשאר אז בקרבנו.

בני מיטב העם ידעו טיבה של אדמה לעם ונלחמו לה בגבורת־עוז, להם היה רוח חי ומרגיש. אבל מאשרי העם הטעו את נטיתו הטבעית של עַמם על־ידי רוחניותם המזויפה וילמדו אותם לבַכר את יבנה על מצודת ירושלים, כלומר — על מצודת העם וקיומו.

דור דור לתפקיד מיוחד ולחוק דתי שאינו חותך חיים תמיד; כלנו, בנערינו ובזקנינו, באנשינו ונשינו, בגדולינו וקטנינו, כלנו הרי אנו עבדים להכתב והמכתב, רק להכתב.

עבדים אנו – ועבדות זו היתה לעצם מעצמנו, לישותנו והויתנו, לכל מה שבנו.

אל תביטו שמים וארץ, אל תביטו בעולם ומלואו, אל תביטו בנפשיכם ובהרת־רוחכם; הביטו בכתב שנִתן לכם, ושם נאמר מה שעליכם לעשות ושלא לעשות.

כל מחזות העולם, כל חזיונות החיים, כל רחשי הנפש והרצונות, כל עושר האדם ומלואו אסור הוא, פסול הוא, פגול הוא; מפני שחייב אדם מישראל לשמוע בקול הכתב.

אם יבוא בך רגש זה, חפץ זה, נטיה זו, תאוה זו, משוך את עצמך לבית־המדרש... אם חפץ חיים אתה, לך והרכן אזנך לחכמי הספר ושמע אל מועצותיהם ודבריהם.

נדחקים אנו, לאויר אנו צריכים; ואנו לומדים בספר, לומדים ומלמדים...
נמלים אנו, עוד גרועים מנמלים.

אתם אומרים: מחשבה צריכה לנו בחיים ובספרות; אבל נצני מחשבה בנו יותר מדאי, עלינו לפנות עתה אל עולם אחר.

המחשבה היתרה אכלה כל מיטב חיינו, כל עוז חיינו; היא עשתה אותנו לעם־הספר יותר מדאי, לעם דעתני יותר מדאי.

על־ידה העבדנו את מוחנו עבודה רבה וקשה, עבודה שיָנקה כל החיים אשר בנו, והוציאה כל הדם החי אשר בנפשנו.

החיים, העולם, כל המציאות אשר מסביב לנו ובנו, הם עיקר ויסוד הכל, היו לדברים טפלים לגבי המחשבה והדעת; החיים היו טפלים לחוקי החיים.

אלהים, העולם, החיים – הכל ישר, הכל פרוש לפני בן האדם; ובני־ישראל בקשו חשבונות רבים, רק חשבונות.

מחשבה יש לנו די והותר, תנו רגש לנו וחיים, עצם החיים כמו שהם.

לא ספרות המחשבה צריכה לנו – סאה זו כבר גדושה אצלנו – ספרות היפה, ספרות השירה והרת־החיים הפנימים דרושה לנו.

והחיים הללו׳ לפני מתן הכתב׳ מה יפים׳ מה רמים היו׳ מה נאוים ומה עזים; מה טבו אהליך יעקב...

התום והתמימות לפני מתן „טוב ורע׳, לפני מתן הדעות וחוקי החיים׳ לפני התגברות התעוב המוסרי על רגשות החיים הבריאים׳ כל אלה נתנו לחיי בני־ישראל אז מין יופי טבעי׳ שאין ערוך לו׳

היחס הישר׳ אשר שרר אז בין האדם לעולם׳ הנגיעה הטבעית בכל דרכי החיים והתעוררות לחיים׳ הכל יְשַׁבְּ עתה את נפשנו ואת רחשי חיינו׳

ותשוקה גדולה תמלא אותנו לימים ההם ולחיי הימים ההם׳ אז בשבת איש ישראל בחלל העולם והחיים וחי כבן־אדם היודע את תפקידו׳

כל „חיי־עולם׳ שלנו׳ רכושנו הרוחני הוא כאפס מול חיי קורת־רוח בימים ההם׳

הנני נותן לכם את המחשבות שלנו׳ את הֵדעות שלנו׳ את התורות והמשפטים׳ חוקי חיים וחוקי הלֵב; ואתם תנו לי את הגוף׳ את גופו של ישראל הקדום׳ את הטבע שלו ואת החיים הפשוטים שלו׳

השיבו לנו ימי נעורינו...

*

וכי יש עוד אומה אחת בעולם — יתאונן אחד משלומי טובי סופרי האומה׳ — שכל דרכי החיים של אישיה׳ משעת יציאתם מרחם ועד נשימתם האחרונה׳ יהיו נמשכים והולכים כמו אצלנו על־פי נוסח אחד?

„הנהיה כדבר הזה או הנשמע כמוהו׳ שבשעה אחת מן השעות׳ יום הששי בערב׳ למשל׳ יהיו כלם בכל כדור הארץ אוכלים דגים׳ תבשיל של לוקשין ולפת; וביום השבת צנון וחזרת ורוטב של כרעים וכבד עם בצלים וביצים ודייסא מצטמקת עם קולית עצם חלולה וגדולה׳׳

„ביום זה אוכלים הם לביבות׳ וביום זה פת הבאה בכסנין ושומשמין׳ וביום זה חלה הבאה בכרכום׳ קלועה וצהובה — ובשעה שהאחד פותח את פיו ומנגן „כל מקדש׳ או צועק בקול רם „חי וקים׳ באספמיא׳ מיד הניגון הזה והקול הזה חוזר ונשמע בארגינתינא שבסוף העולם׳׳

„אנו — יוסיף הוא להתאונן — אנו צבור וגל של נמלים׳ שאין בפרט אלא מה שבכלל׳ בספר תולדות בעלי־החיים קבעו החכמים פרק מיוחד בשביל מין הנמלים בכללן׳ ולא בשביל נמלה אחת בפני עצמה...׳

אמנם כן׳ מיני נמלים אנחנו ולא בני־אדם; מיני ברואים אנחנו׳ שנשמעים

אמר רבי יוחנן: אלמלי לא בא גבריאל והעמידו, לא הוה מתקיים מזרעא דישראל שריד ופליט; ובשכר שלש פסיעות הללו שרף את ביתנו והחריב את היכלנו.

וכמה פסיעות יצעד לאחור אותו עם, שיחשב על־אודות מהרסיו ומחריביו מחשבות כאלה? —

תולדתנו היא בת דורות הרבה, דורות בעלי דעות שונות ובעלי תכונות שונות.

ובעיקר בה רק שני בתים. יכול אנכי לחלק כל תולדתנו הארוכה לשתי פלגות, לנו אך שני דורות.

הדור האחד הוא דורו של שמאי, דור העוז והחיים. והדור השני הוא דורו של הלל, דור הרוך והענוה, דור ההכנעה תחת עול החיים, דור שהרוחניות היתרה מעכה את עצם החיים.

הטוב בעיני האחד הוא רע מוחלט אצל השני, וכן להפך.

לעולם יהא אדם קשה כארז! לעולם יהא אדם רך כקנה!

נאמר לנו בגולה, שהכל עומד על הרוך, על הענוה, על ההכנעה.

ויש מי שאומר: איפכא מסתברא: אל תהיו לנעלבים ואינם עולבים.

הנה דורו של הלל חולף והולך, ודורו של שמאי בא . . .

ד

שנויים

„מלמד שכפה עליהם הר כגיגית . . .“

התולדה שלנו, הספר שלנו, החיים שלנו, הכל מלמד אותנו שכפו את ההר עלינו, רצוני לומר — הכריחו אותנו להפוך טבענו.

שמעו נא המורים! והממרים הללו המרו על־פי טבעם, על־פי יחסם הטבעי אל העולם הרחב, שהיה שונה מן הקצה אל הקצה מאותו היחס שקבעו לו לדורות. — —

אנו מכירים את ראשית ישראל וקדמותו רק מספרי התורות והדעות, שנצחו אותו, שנלחמו עמו ואת דרכו, ואלה לִמדו אותנו לאמר, שרעים היו מעשיו; אבל עלינו לתאר לנו חיי בני־ישראל ה„ממרים“ בתומתם, בעוזם וברגש הטבעי שהיה בהם.

שמים נאים ופוסק מהם לדברי מחשבה אחרת – הרי זה כאילו מתחייב בנפשו·

השיבו לנו את האילנות הנאים והנירים הנאים! השיבו לנו את העולם·

ג

פסיעות

ויהי בימי שבת ישראל בארצו· נשא את המשל הזה על מלך בבל: הורד שאול גאונך· המית נבליך· תחתיך יֻצע רמה ומכסיך תולעה·

ואתה אמרת בלבבך: השמים אעלה – אעלה על במתי עב· אך אל שאול תורד· אל ירכתי בור·

ואתה הָשלכת מקברך כנצר נתעב·

לא תחד אתם בקבורה – הכינו לבניו מטבח בעון אבותם!

וקמתי עליהם· נאם ה׳ צבאות· והכרתי לבבל שם ושאר· נין ונכד נאם ה׳· ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים· וטאטאתיה במטאטא־השמד – נאם ה׳ צבאות·

מי מאתנו אינו זוכר לבני אדום את יום ירושלים· האומרים ערו ערו עד היסוד בה? מי מאתנו אינו אומר לבת בבל: אשרי שישלם לך את גמולך־שגמלת לנו; אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע!

אלהים של בני־אדם אל נקמות הוא···

ויהי בימי גדולת יבנה ובנותיה קם דור אחר לישראל· דור רך־נפש וארך־אפים· ולו שפה חדשה ודברים אחרים על־אודות בת בבל·

והמה מסַפרים כדברים האלה:

אמר מרודך בלאדן על חזקיה מלכא דישראל· איכא גברא כי האי ולא בעינא לשדורי לי שלמא? כתבו ליה: שלמא למלכא חזקיה· שלם לקרתא דירושלם· שלם לאלהא רבא!

נבוכדנאצר ספריה דבלאדן הוה· ההיא שעתא לא הוה התם· כי אתא אמר להו היכי כתביתו? אמרו ליה הכי כתבינן· אמר להו קריתו ליה אלהא רבא וכתביתו ליה בסוף? אמר: אלא הכי כתיבו· שלמא לאלהא רבא· שלם לקרתא דירושלם· שלם לחזקיהו מלכא· אמרו ליה – קרינא דאיגרתא איהו להוי פרונקא···

רהיט בתריה· כד רהיט שלש פסיעות· אתא גבריאל ואוקמיה·

מחשבותינו, רגשותינו, חפצנו, תעודתנו וכל אשר לנו רק כמר מדלי וכשחק מאזנים מול העולם ומלואו:

העולם מסַפר כבוד אל, מעשי ידיו מגיד הטבע; הטבע הוא אבי כל חי וחותך חיים לכל חי, הטבע הוא ראשית כל, ראשית ונשמת כל חי...

ואז שר ישראל שיר העולם והטבע, שיר השמים והארץ וכל צבאם, שיר הים ומלואו, שיר ההרים והגבעות, שיר האילנות והדשאים, שיר של ימים ונהרות. אז ישב איש ישראל תחת גפנו ותחת תאנתו, התאנה חנטה פגיה וירקרק ההרים מלֵבב למרחוק...

והימים האלה היו ימי הרחב ויופי.

אחרי הדברים האלה והנה יום ה׳ צבאות על כל ארזי הלבנון, על כל אלוני הבשן, על כל ההרים הרמים והגבעות הנשאות ועל כל החיים הרמים.

לא רק האדם צריך להכנע מפני הדר גאונו של מחייב המציאות, כי גם הטבע, העולם כלו, הנמצאים כלם. לא רק על האדם להשפיל את עצמו, להיות ענותן בכל מעשיו, כי גם על הטבע ועל כל מעשי ידיו להשָפל.

לא רק על אדם שפל ונכנע מַשרה הקדוש ברוך הוא שכינתו, כי גם את הר־חֹרב בחר מכל ההרים להתגלות עליו, מפני ששפל הוא מכל ההרים והגבעות...

חשבנו, שאלוה הוא העוז, הרום, הגבוה שבגבוה. חשוב חשבנו, שכל מה שבמרום יתהלך נעשה מרכבה לשכינה, והנה באו ימים שבהם למדנו אחרת. — — —

לא העולם הוא העיקר, רק האדם, ובאותו אדם עצמו רק מעשיו. לא האדם טפל הוא למעשה בראשית, נהפוך הוא הדבר.

היפלא הדבר, שקמו בבתי־מדרשנו אנשים כרבי יצחק, שאמור אמרו: לא היתה התורה צריכה להתחיל מבראשית, רק מן החודש הזה לכם...

היפלא הדבר, שקמו בנו בני־דורות רבים, שמאסו את הטבע, שחשבו את פלאי־יה למותָרות גמורות.

היפלא הדבר, שהיינו ללא־עם, ללא־גוי, ללא־אדם.

זוכר אני במשנת חכמים: המהלך בדרך ופוסק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה — מתחייב בנפשו!

ומחשבה אחת תעלה על לבבי, שרק אז יוָשע יהודה וישראל, כשמשנה אחרת תנתן לנו, לאמור: המהלך בדרך ורואה אילן נאה, ניר נאה,

מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו· הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, נְאֻם שומע אמרי אל, אשר מחזה שדי יחזה· וכנסת ישראל אומרת: לא שלותי, לא שקטתי ולא נחתי· — — —

ב

דו־פרצופים

ועוד היום אני מתפלא, איך חרתו חכמי ישראל את המאמר „הסייף והספר ירדו כרוכים", אחרי שסותרים הם זה את זה ומחריבים זה את זה·

זמנים ומועדים שונים להם, לכל אחד זמן מיוחד: ובא האחד והלך השני · · ·

הסייף והספר הם שני הפכים בנושאים שונים· הסייף הולך והספר בא·

עת לאדם ועם שעל חרבו יחיה, על כחו, על אגרופו, על עוז חַיותו; העת הזאת היא שעת ההתקיימות, שעת החיים, החיים בעצם; אבל הספר הוא רק צל החיים, החיים בזקנתם·

הסייף אינו דבר מופשט מהחיים, אינו מובדל מהם; הוא התגשמות החיים בעוזם, בהויתם ומהותם· לא כן הספר·

יש שאנו חיים, ויש שאנו רק חושבים על־אודות החיים·

„לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת וכו'· חכמים אומרים אינם אלא לגנאי, שנאמר וכתתו חרבותם לאתים"·

הסייף והקשת, שבכחם עשה ישראל חיל רב, שבכחם היה לעם, אינם אלא לגנאי, מפני שנאמר · · ·

אבל עוד שארית עוז נשארה ברבי אליעזר· חי אז איש שלא נכנע כלו לפני ההתקוממות המוסרית; והוא אומר: מותר לצאת בסייף וקשת, מותר לאדם לצאת בהם ביום השבת, מפני שתכשיטים הם לו·

והנה בא אחד־העם ומטיח דברים כלפי רבי אליעזר, שלא התרומם בהשקפותיו המוסריות עד למדרגת יתר חכמי דורו ולא הרגיש בלבו את הגנאי אשר בכח האגרוף וכלי תשמישו·

תכשיטים וגנאי, רבי אליעזר ואחד־העם, מאן מינייהו עדיף?

גם אלמלא מקרא כתוב, היה אפשר לומר, היה צורך לומר, בראשית ברא אלהים את העולם, ושאחר־כך ויעש את האדם, אחר־כך · · · הרי אנו,

מהעבר מזה נחשבים אנו לבחירי־יה; ומהעבר מזה אנחנו מדרס לכל רגל בועטת והננו עבדים לעבדים... עוד יש לנו כשרון, כח וחיים; אבל אנוסים אנו לנטור כרמי אחרים ולשמור את משמרתם.

מעבר אחד הננו קשורים בקשר אמיץ; ומעבר אחר הננו נפרדים לשבעים לשון ונכסה את פני כל האדמה.

לו היינו אך ככבשה בין זאבים רבים החרשתי, כי הן החלש יִכָּנַע מפני החזקים; אבל אנחנו היינו לפעמים כזאב בין כבשים — יוצרי אור אנו ויושבי צלמות...

ומדי אראה בהכנעת בניו של מקום... אז את יומי הנני מקלל, אקלל תבל ויושבי בה, הנני מקלל — ואפי עזי, עָברתי קשתה.

נעשה עם בצלמנו! והצלם הזה כצֵל יתהלך על פני אדמות...

כגן עדן ה׳ ארץ מצרים.

שם ינוב הטבע והנילוס עלה יעלה להשקות את האדמה, האדמה היא אדמה פוריה, והעברים גם הם אכלו ממנה כל זמן שהמשביר מאחיהם חי. יצא האדם לפעלו ויבנה לו בנינים לנצח, והחרטומים בלהטיהם עולים על במתי עב. יופי ושלוה — רק עם אחד שרוי שם בצער ועובד בחֹמר ולבנים, הוא עובד השכם והערב. היש תכלה לסבלותיו?

ומשה היה רועה וינהג את הצאן אחר המדבר, והמדבר מדבר שממון, וביניהם נפוצים צאן רעואל...

הרועה מעפיל לעלות גם הוא עָל ושואל: הודיעני נא את דרכיך!

רבים הדרכים ושונים למיניהם, הנה אור וחֹשך, חֹשך ואור.

ויבוא המדברה — וירא והנה סנה בוער באש והסנה איננו אֻכָּל...

אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה: מדוע לא יבער הסנה? וקול ממרום נשמע: אהיה אשר אהיה...

נבוכים הם בני־ישראל. עם ששמע בדַבר אלהים, עמד על יד הר סיני וירא ההר עשֵׁן וקול אלהים נשמע: אנכי אֵל שדי! זכור ושמור! זכור ושמור! והייתם לי משמרת!

אהיה אשר אהיה. אהיה לעם רוכל, לעם מפוזר ומפורד, לעם שאינו מבדיל בין אויב לאוהב, לעם שאינו עם...

הרהורים

א

דפים ישנים

הנני קורא אגדת „קמצא ובר קמצא".
„אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים", „אשקא דריספק חרוב ביתר".
לב מי לא יפעם למקרא הדברים האלה? לב מי לא יתרגש בקרבו?

כל מחזה, כל חזיון, כל ספור מהימים הרעים ההם עשה עלי רושם כביר ויתיצב כמו חי בדמיוני; אך הרבה יותר מכל המחזות, הספורים והחזיונות פעלו עלי מעשיהם של הנהו בריוני.

הרעב גדול בירושלים, עד דייזיל אדם לשוקא יזדבן הכל; הצר צורר והעיר סֻגרת ומסֻגרת. הנה קמו מושיעים לישראל, הנה נקדימון בן גוריון, בן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת; הנה מוכנים אוצרות חטים ושעורים, שמן ועצים. — ולפתע פתאם אחזה אש בכל אלה ולא נשאר מהם כלום.

ומי הבעיר את הבערה לכלות את הכֹל? הנהו בריוני! האם לא ירעשו מיתרי לבבנו? האם לא תסמרנה שערות ראשנו? ומדוע — מדוע עשו את הנבלה הזאת? מדוע השחיתו בידים צרכי אוכל־נפש של עיר רבתי? מדוע הוסיפו להרע בעידנא דרתחא? לבבי נתרגש אז וימָלא תמרורים, נשבעתי לקחת נקם. לוּ קמו הני בריוני היום לנגד עיני, כי אז הכחדתי אותם מן הארץ ועקרתי אותם מן השורש. אמנם כן, נבָלה גדולה עשו בישראל!

עברו ימים ואני רחוק מן החדר ומכל אוירו של החדר, נשתנו גם דעותי; ולוּ חייתי אז, עזרתי על־ידם, גם אני עמהם הייתי באותה עצה. —

בעוד אנכי יושב על האֲבנים ועוסק בעניני הרצון, הרגש והחשבון, בעוד שלבי נתון למהלך האדם וחייו, בא רוח אחר והוציאני מרשות־היחיד לרשות־הרבים.

נבוכים הם בני ישראל, אותו העם שאבותיו מצאו את האֱלים במדבר!

זהו הצער־התולדתי, ואלה המה יסורי־התולדה, יסורים הממלאים את נפשנו ורוחנו ועושים אותה קרעים קרעים, נגודים נגודים, נצחונות ואנחות, אנחות ונצחונות.

כשאנחנו מנצחים את העבר, הרי אנו בעצמנו הננו המנוצחים. — ולאידך, אם העבר מנצח, אנחנו ובני בנינו הננו המנוצחים... סם־חיים וסם־מות בדבר אחד. מי יפַנה לנו דרך? מי ימצא את הנתיב? — — —

כמה עבודות רוחניות ומוסריות נחוצות לאדם, גם לבעל רוח־יתרה, בטרם יסַגל לו חשבון מעשים טובים ורעים ובקשת סליחה על הרעים. והנה האדם הפשוט והחילוני, שבכל ימות השנה רחוק הוא מרוח מוסרי והרהור אלוהי, הנה הוא בא ביום־הכפורים לבית־הכנסת ופחד ה׳ נופל עליו, פחד ה׳ בא עליו ולבו מלא הרהורי תשובה וטהרת המעשים. — תפלה אחת קצרה, שאינו גם מבינה כראוי, אבל בה נשפכו לבבות של אלפי דורות, של רבבות נשמות, תפלה כזו תרכך את הלב הקשה ותתן לו מרפא...

מה שהיחיד איננו מספיק לעשות, יכול הצבור לעשות.

הנך נוטל את ידיך לסעודה. המים כי יבואו מהכלי על היד, אמנם מנקים הם את היד ומטיבים גם לרוח במה; אבל הפעולה היא כל שהיא. אחרת היא הדבר, כשאתה נוטל את ידיך, מפני שאתה מְצֻוֶּה, מפני שאתה מְצֻוֶּה מפי סופרים וחכמים על נטילת ידים... האל הזה שאתה עובד אותו הוא אלוהי דורות רבים, שקדשוהו ועבדוהו, דורות שמסרו את נפשם על מצוותיו וחיו באופק מצוותיו; הנשמות של כל אלה הדורות, שחיו ומתו על קדוש שמו יתברך, הרי הן באות עמך באיזה מגע; על־ידי כונתך לקיים מצוה אחת מכל המצוות, נעשית שותף לצבור כלו, שותף נעשית.

החטאים הגדולים שחטאנו לחיים, חטאים שאנו נמקים על־ידם, נעשו על־ידי צדיקים גמורים, על־ידי אנשים גדולים בתכונותיהם... גם בהכנעה, בחובה לעשות את עצמנו לאסקופה הנדרסת יש מין גדולה; גם בשפלות האדם לפני המקום הנה מורא ופחד ואיזה עוז...

גם בשעה שאנו מהרהרים אחרי מציאת ה׳ או כופרים באחדותו אנו נרתעים לאחורינו מפני הדר גאון אלה שמתו ונהרגו על קדוש שמו...

הדת, דת של צבור, היא כח פועל עלינו, גם מעשיר אותנו, אם גם יעיק עלינו.

רחל מבכה על בניה. בשעה שאפס כח היחיד, כנסת ישראל תרים את קולה מחרבות הר חֹרב.

אם אדם מישראל המית את עצמו על מצוה אחת קלה, הרי דמו צועק אלי מן האדמה; ובשעה שאנֹכי עובר עליה, דמות דיוקנו של הקדוש הזה, תהיה רצוצה, שבורה, מעוכה, מטַפֶּחת על פני.

היו מעטים שחפצו כמונו היום ושלא בקשו לֵהנות מן העולם ומן החיים בלא ברכה עצמית, בלא ברכת הנהנין של אותה נפש; אבל ביום זעם לא נבדיל בין הגיגית הכפויה על ראשינו ובין אלה שקרעו בה חלונות... לא נבדיל בין ערב לבקר...

בן־האדם אצלנו נמוק בחייו במסורות ההלכות והדינים, התורות והמשפטים, הרבה הרבה דברים לנו בנחלת אבותינו, שממיתים את הנפש ואינם נותנים לה פדות; אבל יש לנו ,שיר השירים', יש לנו שירות לחיים, ליפעת־החיים; יש לנו תהלות בן־ישי למכמני הטבע ולהדר גאונה... נפשנו תברך: ה' אלהים גדלת מאד, הוד והדר לבשת! לאֵל זה נשַׂבר, נשַׂבר לאֵל עֹטה אור כשלמה, נוטה שמים כיריעה; נשַׂבר לאל־עליון השָׂם לאדם ישע ופדות... מה רבו מעשי ה', מלאה הארץ קנינו! ברכו את ה', ברכו את מעשיו.

לחנניה בן גוריון העלו שלש מאות גרבי יין לַעֲלִיָּתו, כדי להסיר מספר יחזקאל אותם הדברים בו, שסותרים לדברי תורה; כמה עמל ויגיעת־בשר צריך כדי להסיר מהעבר את כל אותם הדברים שסותרים את החיים.

... ובכל־זאת.

בשעה שאנו עומדים בתוך הענינים, במסבת חיינו בעצמנו, העבר עלינו כאבן מעמסה ואנו מתנגדים לו בעברה וזעם. — אחר הוא הדבר כאשר נביט אל העבר בתור אנשים רואים ולא נלחמים, בעת נתיחס אליו כאל דבר שלם עומד וקיים בתור חזיון תולדתי; אז ישתנה היחס הזה. אז גם יפה הוא העבר לפעמים ועשיר הוא. לטבע ספירה שניה, הספירה התולדתית, ובה מתנחל דבר מדור לדור.

מה שהפרט אינו יכול לרכוש לעצמו, יכול הוא להשיג בהצטרפו אל הכלל וכשאזנו מקשבת אל המית הכלל. מה שאדם אינו יכול להשיג ביום אחד, יכול הוא לעשות בצרוף הימים שעברו וחלפו. לא אך יעָנה, כי גם מתעשר הוא הפרט על־ידי קרן־קימת של צבור, בזמן ששותף הוא לאותו צבור.

גם אדם כביר־הרוח, העובד על קדושתו, אינו יכול — לו יתחיל מעצמו — לברֹא לו את יום־השבת, לברֹא את הֵד השבת, הנתן לכל אדם פשוט, ששומר אותו מפני שמצֻוֶּה הוא עליו, מפני שעבד הוא לכל אלה אשר שמרו אותו...

נִתנה חתוכה, אומרים חכמים, והקדוש־ברוך־הוא מסר למשה בסיני כל מה שתלמיד וָתיק עתיד לחַדש! אבל קוראים אנו – תנו אותנו לעשות אזנים לתורתנו אנו ולפלס נתיב לחיים כפי חזון־רוחנו ומשאת נפשנו אנו...

הלוחות המה מעשי־אלהים וקיימים לדורות; האותיות הכתובות עַל הלוחות לא תמחינה כאשר לא יפסקו המאורות. אבל תנו לנו לחַדש אותן, כאשר יתחדשו המאורות; תנו לנו לשיר עַל־פי רוחנו את שירת חיינו, ולגַלם מהותנו, הויתנו. תנו גם לנו לעמוד בתחתית ההר ולקרֹא: „נעשה ונשמע' על כל מה שיתגלה לנו.

וירד ה' בענן... תנו לנו גם לחזות בעינינו אָנו מחזות שדי!

אומרים: נתמעטו הלבבות! אבל מי מאתנו לא עמד לפני כבודו של עולם ושכינתו של עולם? על מי לא התעטף עליו רוחו ונפשו ולא התגעגע להחזיק בקרנות המזבח ולחסות בצל שדי. מי מאתנו לא פחד מפחד ה' והדר גאונו ולא נמס לבבו מכל הנשגב והרם במעשי בראשית והתחדשותם בכל יום. מי מאתנו לא התפלל את התפלה: אבי שבשמים, פתח עיני לראות במעשי־ידיך ותן לי את החוקים והעדות של מלוא העולם ויחד עם זה גם את הקבע אשר בנפשי! אומרים לנו: נלַמד אתכם בינה! – אבל תנו לנו גם לתעות; תנו לנו להקשיב אל אלף אלפי הלכות ושמועות שנשתכחו בימי אבלו של עולם. שואלים גם אנו: מה ילוד אשה? מה אנוש כי תזכרנו? מה חיינו בשמים ועלי אדמות?

תורות מלמדים אותנו כל הימים, ועוד אין אנו יודעים מאומה. שעות באות בחיינו, שאין אנו יודעים בהן אפילו אות אחת. השמש שוקעת, ואנחנו חושבים, כי עולמנו יחשך בעדנו; השמש זורחת ואנו חושבים, כי לנצח יהיה אור.

מהו הנצח? מהו האור? מהו העולם ומה הם החיים? מה הוא תוכן החיים ותעודתם? מהו האדם ותעודתו, מה היא תעודת החי ומלאכת העולם מה היא? השער סגור, עודנו סגור...

נפשנו מלאה התמרמרות נגד העבר, נגד כל אלה שהורישו לנו את דעותיהם ואת מחשבותיהם הם. נפשנו רותחת, בצרפה וכוללה את העבר ליסוד אחד, הערוך נגד חיינו ובסיס חיינו. אמנם גם באותו העבר עצמו

ג

לשאלת העבר

לו הייתי נזקק לדון עתה בדבר העבר וההוה שלנו ויחוסם זה לזה, כי אז לא יכולתי עוד לחתוך אותם לשני דברים הסותרים זה את זה לגמרי, לשני דברים שאחד יתקיים רק מחורבן חברו.

אמנם בשעה שנלָחם לבריאת איזה דבר חדש, המתאים לחיינו עתה ולמשאת־נפשנו עתה, בשעה שהלב מלא חלומות, ובסתרי הנפש נארג עולם מלא, עולם חדש ערוך בידינו – באותה שעה מתעורר בלבנו החפץ להחריב עולמות שקדמו לנו ולהסיר את הדברים המעיקים עלינו בהויתם; באשר תובעים הם מאתנו הקדשת כחנו לשמור אותם ולעבדם, בכל עבודת הגוף והנפש, בעת שאנחנו צריכים לרוח חדש, צריכים לרוח אלהים, שנדבר עמו גם אנחנו מפה אל פה, אלהים יושב במשכיות רוחנו ובסמל עולמנו. – חייב אדם באשר הוא אדם נברא בצלם, לראות את עצמו בכל שעה ושעה כאילו הוא מכריע עצמו ואת כל העולם כלו לכף זכות, כאילו הוא בורא במעשיו דבר שלא היה עוד באותה צורה ובאותה מטבע... התנאי הגדול במעשי בראשית שלנו ובקנין השלמות, שאנחנו נשים לנו פדות ונברא לנו קנין, נברא דבר אשר צריך הוא להארתנו אנו ושנִתן רק לנו. – חייב האדם להרגיש בנפשו בכל פעם מעין השכמת הבקר, מעין הבֹקר הראשון, המחדש את העולם ואת בריותיו. טל ילדות פרוש על הכל, השמש יוצא ומבהיק כמו באותו בֹקר שאמר בורא העולם „יהי אור!' זאת הגדולה והנצח שבחיי אדם, המתחיל בכל יום, ושנותן סמל לחייו כאילו הוא שותף לכל אלה, כאילו הוא נותן לעולם איזה מרגוע, איזו הארה, איזה הֶדי.

כל מה שבנו, ששייך לנו על־פי הארת־נפשנו, הוא הוא ההוה, הוא הדבר המוחש והנצחי שלנו. לא כן אותו דבר הנִתן לנו, הבא לנו מהעבר, אותו דבר שכבר נעשה ונשמע, זר הוא לנו, בעת שנתחיל מחדש מעשינו ומפעלינו... בשעה שננסה ללכת בעצמנו, נראה בעבר, בכל דבר שהוא לנו משכבר הימים, איזה דבר עוצר בעדנו ובעד מעשינו. – תנו לנו, אומרים אנו, ללכת גם אנו על־פי דרכנו. תנו לנו לשאוף רוח בנשימתנו אנו; תנו לנו את היום הראשון ולא את היום האחרון לשבוע. התורה לא

אצל כל עם הלאומיות היא האוצר היחידי שבו אוצרים ואצורים הסגולות האנושיות, בה מוצא היחיד ערבון על מעשיו ופעולותיו, שמירה מעולה לקניניו; ואצלנו מוצא היחיד בלאומיות יסוד מתנגד למה שבלבו. את הנגוד הזה מרגיש כל אחד מאתנו, אך מתחיל הוא להשתלם ולשאוף לאיזו תרבות; מרגיש הוא זה ברב או במעט ביודעים או בלא־יודעים.

הלאומיות בכלל מעשרת את האישים הפרטיים, בתתה להם נחלת־קדומים, והיא גם היא מתעשרת מהמעשים הפרטיים ומהעבודות הפרטיות של פועליה בכל דור ודור; אבל אצלנו כל העובדים ובאים לעבוד בשדה התרבות לא ימצאו עוד דבר מוכן לפניהם. — —

ועוד זאת, הקרבן שמקריב איש מאומות העולם בעד עמו, הוא רק בעת מלחמה שיש לעמו עם האויב המתאמץ להכחידו; אבל בשעת שלום, בשעה שבתוך עמו הוא יושב, כמעט שהיחיד אינו יודע מקרבנות כאלה, כלומר — אינו יודע שחי הוא בעד עמו וצריך לחיות בעד עמו, מעשיו הפרטיים הבריאים מביאים מאליהם טובה להכלל, באשר הם הם חוליות מן הצבור השלם. אולם אצלנו יִדָּרֵש מכל יחיד ויחיד, שיחיה בעד עמו תמיד, שיקריב לו קרבן בכל יום, בכל עת ובכל שעה; אנו דורשים זאת מידו, באשר החיים הפרטיים וצרכיהם שואפים למקום אחר מחיי הכלל ומתנגדים באיזו מדה לחיי הכלל.

אנחנו דורשים מכל איש עברי, שיהיה יותר מכל אדם, בעוד שלנו האפשרות לכך רק מעטה היא.

היפלא הדבר, לראות הקרעים הרבים שבנו? היפלא הדבר, שעלינו לקבול על מיטב בנינו ההולכים ,לנטור כרמים אחרים' ונשמטים אחד אחד? . . .

קיום עמנו, האפשרות לקיומו, מונח בבריאת היקף אחדותי לחיי היחידים עם הכלל יחד והיכולת להצטרף לבית קבול כולל, קיים ונשמר מהיום למחר. קיום עמנו אפשר רק כשיִבָּרֵא אצלנו אויר רוחני וחומרי ליוצרים ולבונים.

תנו לנו את האפשרות לחיי איש אחד, הרבים יבואו מאליהם אחריו.

כמה תמימות מצדם של אבותינו לחשוב, שספרים בלבד דים לפקוח את עינינו; ולהפך – כמה קוצר־רואי בזה לחשוב, שמה שהכלל אינו עושה בעד עצמו ואינו יכול לעשות, יכולים יחידים לעשות...

למה נעשה שקר בנפשנו? לנו אין תרבות קיימת. לא תרבות מבפנים ולא תרבות מבחוץ. לנו אין שמים ואין ארץ.

התרבות היא רכוש רוחני־תולדתי, המקיף כל החיים הרוחניים האנושיים והמכניס אותם לתוך צורה נפשית תולדתית־עממית קבועה ומיוחדת לקבוץ ידוע. ואם נחפוץ להביע זה בשפה מופשטת, נאמר: התרבות היא השארית הנצחית מהחיים בני־יומם והצרכים בני־יומם, שארית מתנחלת מאב לבן ומדור לדור. כל בן מתחיל במקום שסיים בו אביו, וכה כל דור ודור נוחל מהקודם לו, ומוצא עבודה לפניו על דרך השתלמותו והתקדמותו.

אותה השארית הנצחית בצביונה המיוחד, לפי שרשיה, היא היא האור הפנימי, האור הרוחני, המאיר לנשפעיו מצד אחד ומושפע שוב מהם מצד שני. הבנים ובני־הבנים נהנים מאור התרבות ומוסיפים עליו, הם מקבלים ונותנים, חיים הם ומחיים; כל דור טֹוֶה את החוט שנחל מאבותיו ומאריכו. דור הולך ודור בא, והתרבות הצבורית נותנת להם קלסתר עולמי ומקום אחד להתגדר.

היתה לנו תרבות התנ"ך, תרבות היהדות האלכסנדרית, תרבות התלמוד, תרבות של פלוסופיה דתית ותרבות הקבלה וגומר; אבל עתה נקרעו החיים באהלי יעקב לקרעים שאינם מתאחים... מעבר מזה רבו הצרכים התרבותיים, האישיים, מבלי שנוכל לעצור בהם; ומעבר השני הצטמצמה היהדות בחוגה, מבלי תת מקום לעבודה חדשה, רצוני לומר – מבלי להניח כל אפשרות לצרף לה עבודה חדשה. אנוסים אנו להיות אסופי השוק בחוץ, מבלי שנמצא לנו כל קרן זוית בבית.

הרוח הלאומי הוא סכום הכולל, סכום המצרף את כל המעשים היחידים של אנשים יחידים לתרבות אחת כוללת בעלת צורה מיוחדה; ועל־כן היסוד הראשון והעיקרי שלה, יסוד קיומה היחידי, הוא לברא את האפשרות לשמור על כל הכחות הפועלים בחוגה ובנחלתה, לשמור ולהשאיר בה כל מה שהאדם היחיד עובד ובורא. ובחסר היסוד הזה, באין מאסף לכל המחנות, אין ביכלתה להתקיים.

ב

לשאלת התרבות

איני מאמין לאלה האומרים, שיש לנו תרבות חיה מבפנים, וגם לאלה האומרים, שאפשר להרכיב בחיינו תרבות מבחוץ. איני מאמין באפשרות המשכת אור קדום לדורות שבגולה, ובטוית החוט הזה הלאה בדרך קיים ונכון. וכמו כן איני מאמין באפשרות הכנסת האור החיצוני לחיינו הפנימיים, מבלי מעמד קיים.

אנו מתימרים לשוא בתרבות מוסרית נעלה, העתידה להיות לאור גוים, בעוד חושך באהלינו ואופל בחיינו.

החנויות שלנו סותרות את בתי־הכנסיות ובתי־המדרשות שלנו; החולין סותרים את הקודש. מה אנו ומה חיינו עם כל האבוקות שבידינו?

ולאידך, גם לאלה ההולכים לנטור כרמים אחרים יש לומר: חייכם, מהותכם, הדם הנוזל בכם סותר באיזו מדה מה שבפיכם, מה שבמחשבותיכם ובדעותיכם מאז.

ההשכלה והדעת לא תועלנה הרבה, כל עוד שאינן מוכרחות ולא תבואנה בנו על־ידי מהלך תולדתנו; כל תרבות תוצאה היא, אבל לא התחלה הבאה מן החוץ.

רגילים אנחנו לדבר על שורש ישראל, על עצם היהדות ונפש העם העצמי, בשפת רנ"ק: על־אודות אלהי האומה; אלהים יושב במשכיות תולדתנו ורוחנו העממי, אלהים רוצה דוקא בבניו ובבני־בניו לחוד וקשים לו גרים כספחת... אבל מעולם לא יעלה על לבבנו, שמא קשים הגרים גם להם? הן אנחנו נעמיד סמל אחר בהיכלם.

לדעתי, רמיה־עצמית היא, אם יאמין איש, שיכול הוא לשמור כל מה שבביתו על אדמת זר; ולהפך – שיכול הוא להִבלע כלו בנחלת־זרים.

אותן השאלות המעסיקות אותנו בדבר חובותינו הלאומיות והמוסריות לעמנו ולקנינו, הן הן צריכות להעסיק אותנו גם מצד אחר, בדבר חובותינו להם, לגוים אשר אנו חיים בצלם.

כמה תמימות מצדם של היראים, החושבים: מה שהיה יהיה לעולם, ושאין לנו לפחד כלל מפני הבדקים שבחומת אומתנו...

מהלך הדברים והתפתחותו המודרגה של החי המכיר והיודע אינה זו של ההתגלות, הנִתנה בקולות וברקים ובהתפרצות הלב הגדול בבת־אחת.

אמרו חכמים: „כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם גזר על העליונים שיהיו למעלה ועל התחתונים שיהיו למטה, כשבא לתת את התורה בטל גזרה ראשונה ואמר: העליונים ירדו למטה והתחתונים יעלו למעלה" ...

הדת הטבעית היא המשך של הבריאה העִוֶרת בצביונה הראשון, אותה הבריאה, שעושה היא את עצמה ומתהוה מאליה. נניח, שדת כזו תתפתח ותבוא אל תכלית השלמות, אז אין אותה השלמות אלא רק המשך מן הקודם וטוית החוט של יצירת הטבע הלאה, רצוני לומר — הרי היא רק הגדלה כמותית; אבל עם ההתגלות תבוא בריאה חדשה לגמרי, בריאה שתשַנה את החוקים ותתן להם טבע אחר ...

ידוע הוא ההבדל בין הדת הטבעית והאלהית; אבל רבים מרכיבים את הדת האלהית בדת תולדתית.

הלא נאמר: ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא חד הן.

אבל כשם שיש הבדל בין אלהיהם של ישראל ובין אלהי העולם, כך יש הבדל בין המושג האלהי הלאומי, שאינו אלא השם המופשט מהלאום בפועל, ובין מושג האלהי האנושי והעולמי הכולל, כלומר — האל החותך חיים לכל חי. גם אורייתא וישראל לא שנים שהם אחד המה, רק שני דברים שונים הם.

הדת התולדתית אינה הדת האלהית, כשם שאינה הדת הטבעית. ישראל אינו אורייתא גם אחר מתן־תורה; המה רק נוגעים זה בזה בתקופות רבות.

התורה־שבכתב אינה התגלות החיים שלפני הכתב, והתורה שבעל־פה אינה המשך של התורה־שבכתב.

לנו, האחרונים, אין דת כלל, אם גם נשביע את כל השמות בתולדתנו ודתנו ונכבד אותם בפינו.

כל התשבחות להדת שהיתה לנו בימי קדם לא תמלאנה את התוכן החסר של היום ... חכמת־ישראל לא תברא את עם ישראל וחכמת הדת לא תברא את הדת.

בידיעות דברי הימים ומקרי כבוש ארצות, בחיל ובכח לא נכבוש את הארץ, בעת אפס כחנו; ובמחקרים תולדתיים על־דבר דתו של ישראל ונצחיותו לא נמלא את הריקות בחיינו ...

לנו הגיעה העת לדעת: מה היה לנו ומה יש לנו.

לאידך – מלמדים אותנו לאמר: שכל מעשי האדם ומחשבותיו, כל דעותיו וחשבונותיו, רגשותיו ונטיותיו, כל מה שימלא אִתו לעשות ולחשוב, לעמול ולעבוד בין בחומר ובין ברוח, בין במותרות ובין בצרכים גמורים, הכל, הכל הוא רק תולדות הרצון שלו לחיות...

ואף זה, אנו עומדים בשורה אחת עם כל החי למינהו, עם כל מה שבים וביבשה, עם זוחל עפר או פורח באויר.

מה הם חיים אף אנו חיים, מה הם רוצים לחיות ועושים רק אותו דבר המועיל להם ולחייהם, כך אנו משתמשים רק בתועלת ורק במה שיש לנו צורך בו.

הרצון הוא משותף לכל החי, לכל בני־אדם, לכל העמים והשבטים; אבל יש מדרגות בו, מעלות ומורדות; יש עתים לאדם ועם, שבהן ישתלם ויתרומם מעל הרצון, מעל אסורי הרצון; יש עתים רמות לנפש אחת או לכלל כלו, שבהן עומדים הם למעלה מצרכי החיים ואינם מתיחסים עוד להעולם ומלואו רק על־פי מדת הצורך והתועלת...

והעתים הללו הן חיים נשגבים, הן גֻלת־הכתרת של כל תרבות עליונה ורמה.

אין לנו העמידה למעלה מהרצון.

על־ידי הרוחניות היתרה שלנו חדלנו להבין ערך העולם והחיים כשהם לעצמם ואנו שואלים על כל דבר רם או שפל – מה יתן לנו?

גם אל אלהי הרוחות היה רק לאבינו שבשמים, לשומר ישראל.

אנחנו עושים אותו חטיבה, בעבור שעשה אותנו חטיבה.

עלינו לצאת לחֵרות מעבדות הרצון והתועלת, עלינו להתיחס אל העולם ומלואו, אל הרוח ומלואו על־פי תשמישי הרצון.

בראשית עלינו להיות בני־אדם, המתיחסים אל העולם והחיים בדרך ישרה; עלינו לסַגל לנו את האפשרות להסתכל באור הטבע ולהנות מזיוו, מבלי שאלות רבות וחשבונות הרבה...

אחת יהיה לנו, אם תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם מעשי בראשית. – למעשי בראשית בעצמם נפנה, למעשי בראשית בהודם, במרחבם, בהוד־יה שלהם, ולא אל התנאים שהותנו עמהם.

קיימא להו לחכמים, שגם לוּ לא נִתנה תורה לבני־אדם, היינו למדים צניעות מחתול, גזל מנמלה וכו׳; אבל אותה התורה הבאה לאט לאט על־פי

וכך הוא הדבר ברצון חפשי וההכרח. עם כל היות האדם סבוך בסבך ההכרח הכללי, עם כל היות התנאים שהוא נתון בהם והמעשים הנעשים בחייו הכרחיים בכלל, הוא יכול לפעול באיזו מדה על אותם המעשים והתנאים עצמם; על־ידי רצונו הפנימי של האדם ואמונתו הפנימית, שהוא הוא החותך חיים למעשיו ולמהלכו, יתגדל גם כחו.

במשל שחזיון ההרס יפעול לפעמים בפנים שונים, הרי הנפעלים באמת שנים הם: המנוצחים והמנצחים, הרחוקים זה מזה כרחוק מושגיהם; אבל המעשים הפועלים על האדם בהכרח וברצון יחד, הרי הם נוגעים לאדם אחד ולחייו.

הרצון אינו אלא מדרגה מושלמת של ההכרח. ההכרח העִוֵּר בהשתלמותו יהיה להכרח פנימי; בלא־יודעים נקרא הכרח – וביודעים הרי הוא רצון.

הרצון הוא חוק במהלך הטבע הנשלם על־ידי האדם; חוקי הטבע בהשתלמותם בחי מדַבר יהיו לחוקים תולדתיים.

התעוררות רצונו של עם להתחזק ולבקש לו מעמד היא היא התגלמות של חוק תולדתי, ההכרח החיצוני יתרחב ונעשה לדבר שביודעים.

ההטבה החברתית היא כבת־קול של השתלמות ההכרה למדרגת חי ומכיר את עצמו.

הנבואה היא אֱלהות הטבע.

העם, הצבור הוא השארת־הנפש של היחיד. עושר היחיד תלוי בצבור. מה שהוא בעצמו לא ישיג על־ידי השתלמותו וקניניו העצמיים, ישיג על־ידי שייכותו לאחרים, הנותנים לו משלהם ומנחילים אותו משלהם.

אותם הקנינים המסורים מדור לדור, ממשפחה למשפחה ומבית לבית, הרי הם נחלת היחיד, שמוצאם לפניו בבואו לאויר העולם. למותר לו להתחיל את העבודה מראש, אם לו הכח ללכת הלאה ולשכלל את הדבר הנמסר בידו..

במה דברים אמורים? בתרבות חיה, שמתגדלת מאליה וחותכת חיים, תרבות שנותנת לו, להיחיד, כח להוסיף על נחלתו ולעשות פרי גם הוא.

אבל יש תרבות קדומה, שאינה נחלה, רק עול כבד, יש תרבות שלשומריה העינים לאחור ולא לפנים...

דרכים

א

רצון ודת

חושב אנכי לדון בזה על שאלה אחת, והיא: איך תוכל התעוררות הרצון של העם להיטיב מהלך תולדתו ולתת לה פנים אחרות, לפי משאת נפשו ולבו הוא, להַתאים אל אותן ההכרחיות התולדתיות, המושלות במלֹא הטבע, בחיים ובמעשים, בנוגע להיחיד ולהכלל כלו? איך נעיז לבקש הטבת הלבבות והרוחות שישַׁנו את תפקידם, אחרי שאנוסים המה על־ידי החוקים הטבעיים והתולדתיים להיות מה שהם ומושבעים הם מכבר לבלי לזוז מדרכם ולא לסור ממהלכם?

ואותה שאלה אינה רק שאלה צבורית. שואלים אותה גם על היחיד עצמו. כל הצויים: „עשה!׳ „לא תעשה!׳ אינם נאותים אלא בהיות לאדם בחירה־חפשית להטות את לבבו וחפצו כרצונו; אבל הלא הוא אינו שליט ברוחו ואין בכחו לפעול כנגד חוקי ההכרח, המושלים בו ומסביב לו.

להשיב על השאלה הזאת צריך לנגוע בבקרת־התבונה או בבקרת־ההכרה. כשם שתורת ההכרה תלמדנו, שאנחנו לא נשיג בשכלנו אנו את העצם כמו שהוא, רק נכיר ממנו לפי מדת יחסו אל תנאי נפשנו ולפי אפשרות ההשגה הנִתנה לאדם בכלל, ולפי זה יכול עצם אחד להֵרָאות בפנים שונים, שאינם סותרים זה את זה, בהיות הכל תלוי לפי המרחק וקורבת הראות; כן נוכל לומר, שגם לאותם חוקי המעשים הכוללים יש צדדים רבים ושלא נדע מהם אלא לפי יחסנו אליהם.

אברר את דברי: במלחמת גוי עם גוי, בנפול אחד מהם, המאורע הוא אחד, כלומר — חזיון ההרס והאבדן הוא אחד; אבל הוא נראה ונרשם בפנים שונים, המנצח שמח והמנוצח מתאבל, ושני הרשמים האלה, עם כל היותם באים ממקור אחד, אמתיים הם.

שואלים אנו לאמר: האם זאת היא תורת היהדות, שאדם צריך להתבייש באהבתו את שונאיו... (דברי יואב בן צרויה לדוד), או זו שבתורה שבעל־פה: חייב האדם להיות מן הנעלבים ואינם עולבים.

הזאת היא אותה היהדות, שתלמד אותנו לאמר: פת במלח תאכל, או זו שאמרה: „עתיד האדם לתת דין וחשבון על כל מה שראה בעיניו ולא נהנה" (ירושלמי)?

לנו אומרים, שִׁמרו את היהדות; ואנחנו אומרים יהודים אנו ותו לא. אתם בחרתם לכם יהדות נאה וחסודה, שרק בשכרה אנו קיימים ורק בעבורה יש לנו רשות להתקיים; ולנו אין צורך בקיום כזה, שנותן לנו זכות הקיום רק כדי למצא שיטה נעלה בתורה ובחיים. עם ישראל הוא מאורע בפועל ולא חשבונו־של־עולם קבוע ומוגבל. עם אנו וגם חשבנו כך וכך; אבל לא רק בשביל שחשבנו כך וכך.

לא יהדות מופשטה תהיה לנו לנר, יהדות זו או אחרת. עברים אנו ואת לבנו נעבוד.

חפצים אנו לתת מקום אצלנו לכל בעלי הדעות והמחשבות, לכל בני אלים נשתחוה או גם לא נשתחוה. — —

וגם זאת אתם יודעים כמונו, שאלהי ישראל הוא בחור בצד זה וזקן בצד זה...

„דבר גדול הוא — הזכיר אחד־העם בדברי ניטשה — כשמגיעים לקבוע בלב ההמון אותו הרגש של יראת־הרוממות, שיורהו ויאמר לו, כי לא בכל רשאי הוא לנגוע, כי יש ענינים קדושים, אשר בגשתו אליהם עליו לשול נעליו מעל רגליו, להרחיק מהם את ידו המזוהמת..."

על אֵם הדרך אנו עומדים, ידינו נקיות. מי להקמת רוח העם אלינו.

שעורר אותנו בימי קדם לכבוש לנו את הארץ בזרוע, או זהו המוסר הלאומי, שבא בלבנו בערוב שמשנו...

הדבר מוטל בספק, אם ביבנה ובנותיה נִתן המוסר הלאומי, או חי בין אלה שנשארו בתוך חומת ירושלים ונפלו על חרבם. — —

אין אנו יודעים, אם אֵל קנא ונוקם הוא הוא אֵל אלהי ישראל או זהו אלהי העברים, שאֵל רחום וחנון הוא; אם זאת התורה לאור לנו: „מה הוא רחום אף אתה רחום וכו׳״, או תורה זו: „כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרן הוא יותרו מעיו".

ענין המוסר הלאומי הוא רק עיקר בדוי מן הלב, עיקר כשאר העיקרים הדתיים, שהולכים ובאים, הולכים ובאים...

ד
חָרוּת וחֵרוּת

משיב אחד העם ב„ילקוט קטן" שלו על שאלה אחת: אם היהודי החפשי בדעותיו במובנו הרחב לנו הוא או לצרינו? שלנו הוא... ואומר שגם היהודי שאינו מאמין הוא יהודי פנימי, וערכו אינו פחות מאותו היהודי שמאמין. אמנם מחייב הוא את זה שיכיר על־כל־פנים את האור המוסרי הגנוז בתורה ובנביאים, ושיודה בהאידיאל המוסרי המתואר ב„נותן התורה" וב„אדון הנביאים".

לפנים אמר: „יכול אני להוציא משפט כלבבי על האמונות והדעות שהנחילוני אבותי, מבלי שאירא פן ינתק על־ידי זה הקשר ביני ובין עמי", והנה גם מה„אינו מאמין" הוא דורש אמונה בנצחיות הערכים שלנו.

אבל אם יכול אנכי להוציא משפט כלבבי על האמונות והדעות שהנחילו אותי אבותי, הלא גם רשות בידי להוציא משפט על הערכים האלה או גם לפוסלם לגמרי, מבלי הנתק על־ידי זה כל קשר ביני ובין עמי.

הנה לאחד־העם מין יהדות מופשטת, או מין ישראליות ידועה; ואנחנו רק עברים סתם אנו, עברים בכל הדעות שנסגל לנו, ובכל המחשבות שנחשוב.

אתם מאיימים עלינו לאמר: השקפותינו לא תתאחדנה עם היהדות לעולם; אבל זאת היא השאלה: מה היא היהדות? מה היא היהדות המשותפת והנצחית?

בכל חברה הסכום הכולל הוא תוצאה ממצב המעמדים הפרטיים והחזיונות הפרטיים, אבל הנה אצלנו תהום מבדיל. מיטב בנינו עובד בשדה השכלה אחרת ולנו אין השכלה כלל... מעמידים אנו אנשי צבא רוחניים בחוץ ולנו אין השכלה ותרבות.

התהום הרובץ בין מה שבבית ובין מה שבחוץ הוא גדול מאד, או אולי אין לנו בית כלל. כל זמן שאי־אפשר לנו לגדל אישים פרטיים בבית להשכלה ולתעודה, אין מקום אצלנו לסכום כולל..., הערכים הישנים, אצלנו, הם הם מסבבים את אי־אפשרות הקשור וההרכבה עם הערכים החיצוניים, שלהם נשאף ועל שדמותם נעבוד. — —

מבקש הוא אחד־העם למצוא איזה אויר מקיף את בני־ישראל, ובקש ומצא לו במקום הדת המסורה ללב את המוסר הלאומי הישראלי.

והוא אומר: „המוסר בכל היקפו — כלומר, דרכי ההבחנה בין טוב לרע בכל ענפי חיי האיש הפרטי וחיי החברה — הוא אפוא, אולי יותר מכל שאר מקצועות הקולטורה, קנין לאומי האוצר בקרבו רשמי חיי העם ומצבו בכל הזמנים, אספקלריה בהירה, המראה לנו טיבו של הרוח הלאומי ואֹפן התיחסותו אל העולם אשר מחוצה לו; ואם כך הוא הדבר גם בכל שאר האומות הנאורות, שאינן רחוקות הרבה זו מזו בתכונותיהן ומצבן וקורותיהן, קל־וחומר עם ישראל, שמראשית היותו הוא עם לבדד ישכון, מובדל מכל העמים בדרך התפתחותו ומהלך חייו הנפלאים מימי קדם ועד עתה — בודאי אי־אפשר שלא יהיה לו מוסר לאומי מיוחד המיוסד בתכונות רוחו, בחייו ההסטוריים לשעבר וצרכיו בהוה" („השלח", כרך ד).

המוסר הלאומי יצילנו, בנתנו לנו יסוד כללי למעשינו מבית ומבחוץ.

וכי תאמר המוסר הזה מהו? אף הוא ידע להשיב: „סוד קיומו של עמנו הוא — מה שעוד בימי קדם למדוהו הנביאים לכַבד את הכח הרוחני ולבלתי הבט ביראת־הרוממות על כח הזרוע...".

הנִגוד לכח הזרוע הוא הוא נשמתנו הלאומית ורוח מוסרנו הלאומי, בצלו נחיה כל הימים. ומכאן מוכח, שלבני־אדם של זרוע אין חלק ונחלה בישראל ולא יכלו להיות ישראלים הגונים.

אבל כשאני לעצמי, אין אני יודע, אם זהו היה המוסר הלאומי שלנו,

אבל במה דברים אמורים? דוקא ,כשסבת ההתבטלות היא הכח הגשמי ולהחברה החלושה אין תקוה גם היא לכח גשמי גדול, אז באמת אין לה תקנה אלא התבוללות'; ,אבל לא כך הוא מהלך־הענין הרגיל, כשההתבטלות באה מצד כח רוחני גדול' – במהלך ענין כזה, סוף הדבר שעיני ראשי החברה וחכמיה נפקחים ,לראות ולהבין, כי לא החקוי מצד עצמו מביא לידי התבוללות, כי אם ההתבטלות היא המסבבת את ההתבוללות באמצעות החקוי, וכי על־כן, תחת לעצור בעד האחרון, צריך לבטל את ההתבטלות עצמה, וגם זה באמצעות החקוי, רק בצורת ההתחרות. כלומר, צריך לסַגל לחברתם אותו הכח הרוחני שגורם לה התבטלות, באפן שלא תמצא עוד סִבה להביט ביראת־הרוממות על החיים הנכרים שבהם נתגשם הכח ההוא, אלא אדרבה, תשתמש בכח זה עצמו ...'

,ומכיון שהתיצבה החברה על דרך־החקוי הזה – יוסיף לאמר – תביא האהבה־העצמית להאמין בכחה ולחבב את מעשי חקוייה, לשנות יותר ויותר ממטבע שטבעה החברה המחוקה, וכך הולך ומתחזק בקרבה רגש ישותה, וסכנת ההתבוללות עוד אינה' (שם).

,כך היה מהלך החקוי בימי קדם, ביחוסם של הרומאים להשכלת היונים, ובעת החדשה, ביחוסם של הרוסים להשכלת המערב' (שם). אבל מזה אין עוד מוכח, ,שלפיכך נתקיימה כנסת־ישראל בגלותה ולא נתבוללה בעמים, למרות הנטיה לחקוי השולטת בה מעולם' (שם); ולא מבעי, שאין ראיה מזה ,שמפני ההתבוללות אין אומתנו צריכה אפוא לירא גם לעתיד לבוא' (שם).

איני יודע, אם בתקופות ההתבוללות שלנו, בתקופה האלכסנדרית והערבית, נתקיים באמת מעין האידיאל של בעל המאמר: דרך השתלמות הישות הלאומית על־ידי חקוי של התחרות; אבל על־כל־פנים בא אז הדבר למעין הרכבה, ואותה הרכבה לסכום כולל. בחזיון ההתבוללות אז היה מעין הסעת כחות רוחניים מהתם להכא.

ראוי לעמוד על חזיון זה, כי למרות האישים מבני ישראל, שעשו פרי בהתבוללותם בהשכלת המערב ויצרו דברים קיימים בחיים ובספרות, בשירה ובזמרה, בחרושת־המעשה ובמחשבה, בטבע ובדעת, אין לנו בתור עם רושם מזה. כלומר, כל עבודת האישים הפרטיים האלה אינה מצטרפת לחשבון כללי של ההשכלה העברית. המה נבלעים אחד אחד באותו מקום, שבו המה עובדים, מבלי תת לנו מאומה בתור עם.

אחרי שכבר היה לעם חי, קבל דחיה חדשה על־ידי תורת הנביאים והסופרים. כן אינה מתאמת אותה ההנחה לכבוש הקולטורה בעולם: רכשו להם הרומאים את ההשכלה היונית אחרי היותם לגוי אמיץ; גם חלק גדול מהעברים עצמם התחילו לבנות להם באלכסנדריה תרבות מחדש. — אף חזיון ההתבוללות בין יהודי המערב, אם נצדיקו או נרשיעו, מראה על היכולת להתחיל חיים רוחניים מחדש.

לו היתה לתרבויות של העבר שלנו שייכות טבעית לנפשות בנינו, כי אז לא היה אפשר הדבר, שבן לילה יעשו את הפסיעה שבין מזרח למערב.

אישי כל אומה ולשון מתחילים חייהם בהוה והולכים ונמשכים הם לעבר. מסגלים להם ידיעותיהם והכרותיהם מהחכמות והדעות של זמנם; יודעים הם ברובם רק את החיים של עתה והמחשבות של עתה, חייהם הלאומיים של עתה וצרכי חייהם עתה; ואחר־כך מתחילים הם לשום לב גם לדורות שעברו. והרי זה דומה למגדל הרחב מלמטה והולך הלוך וצר עד ראשו. ההוה הוא היסוד והעבר הוא הגג הנטוי.

אבל אצלנו נהפוך הדבר, אנחנו נתחיל מהעבר ונסיים בהוה, ולרוב ניעף וניגע באמצע הדרך ולא נשיג את ההוה כלל.

עוד היום חיים בנו אלפי אנשים, ששקועים רק בימי התלמוד. גם הסופרים והחושבים בנו הנם רק מבארים ומפרשים דברי אחרים. — —

העבר דחה את ההוה; הוא לקח מאתנו את מכמני ההוה, עשה אותנו לנושאי־סבל, רק לנושאי־סבל. — — —

ג

תרבות ומוסר

ב,על פרשת דרכים' ח"א נמצא מאמר מענין בשם ,חקוי והתבוללות'. שֵם המאמר כשהוא לעצמו כבר מעיד על תכנו ותעודתו. את ההתבוללות מסַמן הוא בתור מצב, ,שבו רגש הישות הלאומית או החברתית, באין לו על מה שיסמוך, הולך וכלה מאליו, עד שלבסוף מגיעה החברה לאותו המצב הזר, שאינו לא חיים ולא מות, ,שרפת נשמה וגוף קיים'; ואז מתחילים אישיה להוציא איש איש את ישותו הפרטית ממצב זה על־ידי התבוללות בתוך החברה הנכרית'.

ב
עבר והוה

„לפיכך אנו מוצאים — אומר אחד־העם במאמרו „עבר ועתיד", — כי באותה מדה שחלק העתיד הולך וחסר, בה במדה הולך ומתרחב חלק העבר של האני הלאומי. בין סדר התפלה החדש בלי זֵכר לעתיד ובין הספרות ההדשה על תולדות העבר יש קשר ויחס פנימי וכו׳. הזקנה שאִבדה את תקותה לדעת, מבקשת תנחומים ותשלומים בעד אבדתה, והנה מראים לה באצבע על העבר"...

„בעלי העבר הללו — יוסיף לאמר — אף־על־פי שכונתם אינה רצויה, מעשיהם רצויים ומועילים גם לבעלי „האני השלם": ירחיבו החכמים את העבר על חשבון העתיד ויבואו אחריהם הנביאים ויחזקו את העתיד על יסוד העבר וכו׳".

אבל „גרועה הרבה מזו — מסיים ואומר — היא כתה אחרת, האומרת להביא גאולה על־ידי עתיד שאין עמו עבר; המאמינה, כי אחר הסטוריה של אלפי שנה אפשר לעם להתחיל עוד הפעם הכל מחדש, כקטן שנולד: לעשות לו ארץ לאומית חדשה עם חיים וחפצים לאומיים חדשים. הכתה הזאת שוכחת, כי העם, כלומר, האני הלאומי בצורתו ההסטורית, הוא זה הרוצה להתקיים, הוא ולא אחר, כלו כמו שהוא".

ובמאמרו „שתי רשויות" מנסה הוא לפַשר ואומר: „אנו למדים, שבעלי הקצה השני, כהני ההוה, הרוצים בבטול העבר, צריכים להשתדל בשביל מטרתם, להפך, להרחיק זמן הפגישה הגלויה עד לאחר שהשלים ההוה את מלאכתו בסתר, וכחו של העבר נחלש כבר בעמקי הלבבות במדה הדרושה למפלתו הגמורה. ואם אינם עושים כן, אלא הם מצדם מקדימים לגלות את הקרע שבנפש החברה שנתרחב כל־צרכו, בתקותם להחיש על־ידי זה קץ העבר ולהעביר ממשלתו בלא יומו — הרי הם טועים בחשבונם; ולא לבד שתקותם לא תבוא, אלא שבמעשיהם אלה הם מאריכים עוד ימי העבר ובידיהם הם בונים חַיִץ סביבו לשמרו מפני ההוה, בהביאם את החברה להתרגל בפגישתם ולהביט על הסתירה שביניהם כעל טענה ישנה" (על פרשת דרכים, ח"א).

אבל הנה ההנחה, שאי־אפשר לעם אחרי הסטוריה ארוכה להתחיל עוד הפעם הכל מחדש, אינה מתאמת לחזיון כבוש הדתות בעולם. גם עם ישראל,

מבלי יכולת להוסיף עליהם מחדש ולגרוע מהם· אנחנו לא נתיחס אל מעשה הכתב כאל צֵל החיים, צל שמרַשם רק דבר־מה מן החיים העיקריים, ומכל־שכן שאינו ממלא את מקומם כראוי; לא נתיחס אל קניני העבר כאל השכלה עתיקה שתשאיר לנו עוד מקום לעבודה בעצמנו ולחיים חדשים· אנחנו הננו עבדי זכרונותינו, עבדי נחלתנו; חנוטים אנו על־ידי מחשבות מסורות ומוגבלות· אבל כבר נלאינו לחזור ולשנות את אשר נאמר ונחשב מכבר· מתעוררים בנו צרכים חדשים ושאיפה לערכים חדשים; חפצים אנו להיות עם יודע את מעמדו וצרכי לבו·

„יש לפעמים רגעים בחיי גוי ואדם, שבהם מוכשרים הם ביותר לקבל רשמים ידועים···' והרגעים הללו באו···

אחד־העם לא יחדל לדבר קשות עם אלה הדוחים את העבר מפני העתיד, עם אלה „המאמינים שאחרי הסטוריה של אלפי שנה אפשר לעם להתחיל עוד הפעם מחדש, כקטן שנולד' („עבר ועתיד'), וינסה להטעים את דבריו ואומר, „שכהני ההוה הרוצים בבטול העבר צריכים על־כל־פנים להשתדל להרחיק זמן הפגישה הגלויה ושלא להקדים לגלות את הקרע שבנפשנו, שדוקא על־ידי זה הם מאריכים עוד ימי העבר ונמצאים הם טועים בחשבונם' („שתי רשויות')·

אבל לאושר האדם – נשיב לו בלשונו אף הוא –, „דרכה של סתירה להתפרץ בגלוי לאחר שכבר נגמרה בסתר, כלומר: לאחר שכבר הספיק ההוה לא רק למצוא לו שורש עמוק בלב, כי אם גם לחתור בחשאי, בלי דעת, חתירה עמוקה תחת שרשי העבר המתנגד לו, ורק כאשר כבר הקיפה החתירה את זה האחרון מכל צדדיו ואין לו עוד על מה להשען, פוקח האדם את עיניו ורואה מה שכבר נעשה בו שלא בידיעתו· רואה חורבה נוטה לנפול; במקום שהאמין עד כה לראות בנין חזק, ואף אם ידאב לבו למראה עיניו, הנה מוכרח הוא אז להכיר ולהודות, כי הנעשה אין להשיב'···

הפסיעה הגדולה כבר נעשתה· – אין פעולה גדולה רבת העלילה בעם ובאדם שממנה תוצאות להרת עולמו בלי פסיעה כבירה··· אין בנין בלי סתירה שלפניו ואין הויה בלי חדלון·

ענני הזקנה עוברים וטל ילדות באי·

מודה הוא אחד־העם: „שכשם שההתפתחות התמידית מולידה חיובים חדשים, כך היא מבטלת חיובים ישנים וכו׳, מתשת כח צרכים שונים ואמונות שונות שחיי החברה בנויים עליהם׳ (על פרשת דרכים, ח״א), אבל בכל מלחמת הבטולים וגלגולי הערכים מקדים הוא את החיוב לשלילה. אחרי שלפי־דעתו „כל תנועה בעצם וראשונה היא חיובית בלבד׳. הכל בא ונולד רק מן הצורך החיובי, ורק כלאחר־יד „אי־אפשר שלא יכלול בקרבו גם איזו שלילה מסותרת׳; וגם אותה שלילה נעשית שלא בדעת ובכונה ידועה מראש, עד שלרוב „בעלי החדש ישתאו מתהלה על הדבה הרעה שמוציאים עליהם כאילו באו להסיג גבול הישן׳ (שם). והוא מביא לו ראיות מהפלוסופיה הדתית, מהחסידות וכדומה. הוא לוקח לו לרוב חזיון פרטי באיזו תקופה של תולדות ישראל ומכייל אותו לחוק כללי השורר בעולם ובתולדה כלה, בעוד שבעצם הדבר להפך: השלילה קודמת לחיוב וההריסה לבנין. החיובים החדשים יִוָלדו אחרי אשר נתבטלו הישנים. מעולם לא השתאו בעלי החדש על „הדבה הרעה׳, כאילו „באים הם להסיג גבול הישן׳; אחרי שעוד טרם נגשו לבנות את החדש כבר באו להרוס את הישן בסערה ובקולי קולות.

בורח הוא אחד־העם מן הסערה, וגם במקום „התאבקות גלויה׳ הוא מציע לשני הצדדים לְוַתר כל אחד משלו ולהרכיב חדש על גבי ישן. „כל המורכב יפה ומרובה־צדדים, שאנו רואים בעולם ודעתנו נוחה הימנו, אינו אפוא אלא התוצאה הבינונית׳. אבל לא יאבה לדעת, כי לרוב הפרשיות גם אינן סמוכות, ושבחיים חדשים אין התחומים יונקים זה מזה.

הוא שואל לאמר: „היש אפשרות למצוא תרופה? היכול עוד הלב העברי לשוב ולהתנער משפלותו, לשוב ולהתקשר עם החיים בלי אמצעי, ולהשאר בכל זה לב עברי?׳ („תורה שבלב׳). ועל זה יש להשיב: אפשר הוא. אפשר להתחיל עוד הפעם מחדש על־ידי שנוי עיקרי בחיינו ובפנימיות נפשנו אנו.

מבינים אנו את העוז של אומה ולשון המרגשת בקרבה את הכח „להיות לאור גוים׳, אבל יודעים אנו באיזה מחיר עלה לנו האור הזה. —

„זכרונות העבר טובים ומועילים בשעה שבאים הם על־ידי תוקף החיים ההוים׳; אבל לא בשעה שנשתמש בהם רק כנושאי ספרים עתיקים,

החדשים הננו עתיקים...' עם עתיק אנו בני־ישראל על־ידי ירושות רבות, שטף של מחשבות, רגשות וערכים המסורים לנו מאז, ואין בידינו לחיות בעצם תומנו, בעצם הויתנו. אנחנו איננו שלנו, חלומותינו אינם שלנו, מחשבותינו אינן שלנו, ורצוננו אינו זה הנטוע בתוכנו. את הכל למדו אותנו מכבר, הכל מסרו לנו. — "כל תשמישי חושינו, כל מבטינו והרהורינו, דמיונותינו ורחשי־לבנו, פניותינו ונטיותינו, תשוקותינו וגעגועינו כבר יש להם שמות ומושגים, בטויים ובאורים, פקודים וצוויים, עֵצות ורמיזות מוכנים ומזומנים מראש. הרי לכל יחס לעולם שמחוצה לנו ולעולם שבפנימיותנו, לכל תמיהותינו ושאלותינו כבר תשובות למכביר. הכל מסוים ומסומן במצריו ובגבוליו, הכל נתון במדה ובמשקל, בחוקים וכללים, עד שבני־אדם בנו החפצים להכיר את עצמם, אובדי עצות המה, ואינם יכולים למצוא את ה,אני' שלהם.

גם אחד־העם קורא ואומר: ,לכן אפשר לומר בצדק, כי במעמקי לב כל אחד מאישי החברה יושבים אלפי הפנוטיזורים נסתרים, המצוים עליו בחזקה: כך וכך תהיינה דעותיך! כך וכך מעשיך! — והוא שומע, מבלי דעת כי שומע הוא; הוגה דעות ועושה מעשים כמְצֻוֶּה עליו, מוצא עם זה גם ראיות נכוחות לדעותיו וטעמים נכונים למעשיו, ואינו מרגיש שרוח אחרים חושב במוחו ומעסק את ידיו, בעת שרוחו העצמי, ה,אני' הפנימי שלו, זר לפעמים לגמרי לכל אותם ההגיונות והמעשים, אלא שאין קולו נשמע מפני קול המונו של האני החיצוני, אני של דברים...' (,שתי רשויות').

אבל יש שה,אני הפנימי' ילאה נשוא עולם של אותם ה,הגיונות והמעשים הזרים לו לגמרי', ואז יבואו ימי־מהפכות, ימים המְשַׁנים את ערכי־החיים הפנימיים והחיצוניים: הקודש היה יהיה לחול והחול לקודש, הטוב לרע והרע לטוב. והכל משתנה ומקבל תוך חדש וגם צורה חדשה.

,לכל צבור ולכל תקופה בהתפתחותם יש אֹפן מיוחד לחשוב ולהרגיש — כלומר, לא רק שאוצר המחשבות מתעשר בכל תקופה, כי אם גם האֹפן לחשוב בעצמו משתנה לגמרי' (ספנסר במבואו לתורת החברה). הכל משתנה, גם אנחנו, גם חיינו, גם העולם אשר מסביב לנו. השנוי הוא הוא נשמת אפנו ונשמת כל היקום המשנה את תפקידו, והחליפות והתמורות בעולם ובאדם, בעם ובחברה, בחיים ובאנושיות, הן הן ה,מעשי בראשית שבכל יום', הן הן יסודות החיים.

„על־כן, הוא אומר, יעמדו על עמדם גם שניהם, העם וספרו — רצונו, עמנו וספרותו — וצורתם לא תשתנה הרבה במשך הדורות, באשר לשניהם יחסרו הכחות המניעים לזה: להעם — יחס ישר, בלי אמצעי, בין הלב ובין כל אשר מחוצה לו, ולהספר — התקוממות הלב (היוצאה מן היחס ההוא) נגד אותם הדברים שאינם עוד לפי צרכיו".

אולם אין עצה להיטיב את המצב, אם לא יֵרפא הלב תחילה, ולזה צריך להַסיעו מקברי אבותיו ולטעת בו רוח חיים חדשים, חיים אנושיים ולאומיים; לזה צריכים שנויים עיקריים במהלך עולמו וערכי חייו.

במאמרו „עבדות בתוך חרות" מראה אחד־העם באצבע על ה„עבדות הפנימית המסתתרת תחת חרות חיצונית". אבל הכנעתנו והשתעבדותנו המוחלטת לנמושות ירושתנו היא עוד מדה פחותה מזו.

„בשם חקוי — הוא אומר — אנו מכנים לגנאי כל מה שהאדם אומר ועושה, חושב ומרגיש, לא ממעמקי לבבו הפנימי, כתולדה מוכרחת ממצב כחותיו הנפשיים ויחסם אל העולם החיצוני, כי אם מפאת הנטיה הטבועה בו להדמות לאחרים, ומפני שהם עושים כך אף הוא עושה כך". ואנו שואלים: האם טוב מזה השעבוד הפנימי לירושה התולדתית שלנו? כבר הדל היחס הטבעי בינה ובינינו, ובכל־זאת עדיין אנו נשמעים לה. הטוב הוא חקוי דברים שהיו לנו מאותו החקוי שאנו מְחַקים מעשי אחרים? —

ולא עוד אלא שבעבדות פנימית כרוכה סכנה יותר גדולה מבעבדות חיצונית. העבדות לאחרים היא רק מקרית וארעית ונפסקת לפעמים; לא כן עבדות פנימית. אדם שהוא עבד לעצמו, או לחשבון ידוע, האוסר את רוחו, אינו יכול להיות את אשר הוא. מה נאמר לאדם ולעם אשר נתאבנו בעבר, והוא ממלא כל חללו, לעם אשר רק זכרון קדומים נחרת בנפשו וברוחו וחי הוא רק על פי נוסח קבוע...

„יש מדרגה של התגברות החוש התולדתי, של העלאת־גרה זכרונות מימי קדם, של חסרון־שֵׁנה... שבחוגם, על־ידי דחית ההוה מפני העבר, החיים בנו הולכים ומתמעטים, הולכים ופוחתים, עד שהם נפסקים לגמרי, יהיו חיי אדם פרטי, או אומה, או קולטורה" (ניטשה: „דברים שלא בעתם", מאמר שני). ועוד פַּסַקְל בשעתו התלוצץ ואמר: „אותם העמים שאנחנו מכנים בשם עתיקים היו חדשים וטהורים בטהרת הנוער, בעוד שאנחנו

אנושיותנו וכל המהות אשר בנפשנו ונהיה לאנשים העומדים ומעיינים רק בספר, רואים ושואלים את כתביהם...

כל הרגשות הרבים, המחשבות הגדולות, הרצון והחפץ; כל אשר יפעם בלב האדם באשר הוא אדם, בעל נפש חיה, משכלת, מרגשת ורוצה – כל החיים והמונם, הכל הכל, נשתתקו מפני עול הספר...

„הכתב" הכֹּל יכול, הוא המשיב על הכֹּל, מבאר ומורה הכֹּל; הוא אוסר ומתיר כל דברים שבלב ושבמוח, כל נטיות שבמעשים ושבחיים. כלנו בחיינו ובמהותנו מסורים אנחנו בידו. „לבא ועינא תרי סרסורי דעברה" – ועברה היא כל דבר, שאין לו היתר ב„כתב". –

„אסוננו הוא – קובל שוב אחד־העם – מה שאין אנו עם־ספרותי, כי אם – עם־הספר. עם־ספרותי אפשר לקרוא אפוא רק לזה, שחייו וחיי ספרותו, הדורות והספרים הולכים ומתפתחים יחד, הספרות לפי צרכי הדור, והדור לפי רוח הספרות. להעם הספרותי תעודת הספרות היא לזרוע על תלמי הלבבות רעיונות וחפצים חדשים ולעזוב אחרי־כן את הזרע הרך להשגחת הלב, שיקלטהו, יצמיחו ויגדלו בכח עצמו ולפי צרכיו וכו'; אבל עם־הספר הוא עבד הספר, עם שפרחה נשמתו מתוך לבו ונכנסה כֻּלה לתוך דברים שבכתב. לו תעודת הספר היא לא להעשיר את הלב בכחות חדשים, כי אם, אדרבה, להחלישו ולהשפילו עד שלא יעיז עוד לפעול ולהתפעל בכח עצמו ולפי צרכיו, אלא הכל רק באמצעות הכתב" („תורה שבלב").

„כל חזיון טבעי או מוסרי – מוסיף לאמר – המסוגל לעורר איזו תנועה בלב מוכרח להביא אתו הסכמה שבכתב על שהרשות נתונה לו לעשות זאת, וגם אז אין ההתעוררות עוד פשוטה וטבעית, כי אם לפי תכנית מיוחדת, מלאכותית, הקבועה מראש" (שם). הנה כתב על גבי כתב ואותיות על גבי אותיות והנה חוקים על גבי חוקים. אבל בבוא אחד־העם להורות לנו „עצה ותרופה למכתנו האנושה", הוא מכריז ומודיע ברבים: „ספר חדש נחוץ לנו עוד הפעם! הכל בדרך שהלכו בו רבי יהודה הנשיא, הרמב"ם ורבי יוסף קארו" („על־דבר אוצר היהדות", על פרשת דרכים, ח"א).

מקטרג הוא אחד־העם על המאֵרה שבחיי „העברי" שלנו, חיים שנתאבנו בכתב; והוא ישמיע לנו עצה טובה, לכתוב עוד הפעם ספר גדול, האוצר בקרבו כל חיי הכתב שלנו.

הנטוי על ראשנו, בעוד שאין עֶמדה תחת רגלינו וגויה לאומית לנשמתנו; ההתדבקות היתרה ב,חיי עולם', בעזבנו את חיי־השעה הדרושים לישובו של עולם — אלה הראו נכונה, עד היכן מגיעים חיי־עם במעמדים רוחניים קיצוניים כאלה... המה הראו למדי את הנזק הרב, שבא לנו בעקב זאת בתור עם ובני־אדם.

אפשר, כי הועילה הרוחניות הקיצונית במעט, להרחיב את העוגה הצרה, אשר נדחקו בה בני־ישראל, ולהכשירם למחשבה המופשטת, שזָרה היתה להם ולקוצר דמיונם. גם אפשר, כי במדה ידועה היה צורך רוחני לעם ישראל להניח גם את ה,שברי לוחות' בארון, כלומר — למלא בשרידי העבר את פרצות ההוה ולהמציא לנפש הרעבה איזה מזונות לפי שעה. אבל הנה גם המזונות נשחתו מיום שהחלו להתרבות יותר מכדי שובע. —

גם אותם ,יסודות הלב', שמשלו באיזו מדה בדברי־הימים לתורתנו שבעל־פה, יסודות שהתקוממו נגד אותם הדברים שאינם עוד לפי צרכם בהתקוממות המכרחת גם את רוח הכתב להתפתח גם הוא בהסכם עם הצרכים החדשים' (,תורה שבלב'), גם המה בעצמם התאבנו בהתגשמותם בכתב הממית את הלב...

,תורה שבעל־פה אשר שמה הראוי לה באמת הוא תורה שבלב — יקונן אחד־העם — נתאבנה גם היא בדברים שבכתב, ולב האומה נתמלא כלו רק הכרה אחת ברורה וחזקה: הכרת אפסותו המוחלטת והשתעבדותו הנצחית אל הכתב. קול אלהים בלב האדם אין לו עוד שום ערך ואויטוריטט כשהוא לעצמו, ובכל שאלה משאלות החיים לא הוא המכריע, אלא ניתי ספר ונחזי'.

,אל תאמר אי־אפשי בבשר חזיר, כי גם זאת תחשב לו לחוצפה יתרה, כעבד שמסכים לדברי הרב שעושה מדותיו רחמים ואינן אלא גזרות, אלא ישתוק ויעשה כמצֻוֶּה עליו' (שם).

,ואין ספק — יקדים ויאמר — כי לוּ היתה עין תחת עין כתובה לא בתורת משה, כי אם בתלמוד בבלי, ובאור המשפט הזה היה נמסר אפוא לא לחכמינו הקודמים, כי אם למפרשי התלמוד — אז היו הם מקבלים עליהם את הדין כפשוטו, והרבנים והעם היו משתיקים ביד־חזקה את הרגש המוסרי שבלבבם, לבל ישמיע קולו כנגד הלכה מפורשת...'

כל מה שנתמעטו תנאינו המדיניים והלאומיים, נתמעטה גם דמות

הנה לכל מקום שנפנה מראות וחזיונות, התגליות שונות, מעשים והידות, שאלות ותמיהות; אולם אבותינו הסתפקו רק במדה אחת כוללת, מדה שאמנם עשירה היא מצד אחד, אבל לא תדע את העושר השמור במקום אחר...

ולא לבד ביחסם לעולם אשר מסביב להם הצטמצמו בני־ישראל בפִנה אחת צרה, כי אם גם ביחסם לעצמם, אל מהותם ואל יסוד חייהם, בססו את ישותם על דברים תלויים באויר... מה נכונים דברי ניטשה, ש„היותר נפלא בתולדות העולם הוא מעמד עם ישראל בהגיעו למועד שעליו היה לענות על השאלה: להיות או לחדול — בִכרו את ההויה בכל כופר שיתנו בעדה, והכופר הזה היה הזיוף היסודי של הטבע, הטבעיות, כל הממשות בעולם הפנימי כבחיצוני, שבא בעקב אותו הבִכור. ולא עוד אלא שבמקום התנאים השונים, שבלעדם לא היה אפשר לשום אומה ולשון להתקיים, בראו להם מתוך עצמותם יסוד־נגודי לתנאים הטבעיים, בשנותם את ערכי העולם והחיים, התולדה והנפש בזה אחר זה...".

בני־ישראל היו נוטים על־פי־רוב „לעשות את הרע", רצוני לומר, לחיות ככל העמים בארץ. והמלחמה בין חול וקודש, בין החיים הממשיים והחיים הרוחניים, תמלא בשטף עוזה כל ימי תרבותו הרוחנית והמדינית. פעם גבר הרוח המדומה או הגיעו ימי „ממשלת הצדק המוחלט", ופעם נצחו החולין את הקודש אויבם, ויחיו בני־יעקב כבני־אדם. אבל כל הנסיונות האלה להחזיר לחיים את מאורם היו לשוא.

קוראי הדורות אינם מסוגלים להבין את ערך חיי החומר והמעמד הארצי לכל עם ואדם. דרכם לראות בתולדות ישראל רק „נפלאות ושנויים ממנהגו של עולם או גם מסִדרי בראשית; רואים המה בגלות יהודה מעין נצחון שמיא על ארעא; רואים המה ב„ירידת האומה התעלות האמונה" וכחותיה הרוחניים, באשר „הרוחני המתנוסס בישראל אינו כרוחני של גוי ולאום, אשר האמונה שלו אך כמֵעיר לעזור לשלמותו המדינית, ובהכשל עוזר ונפל עזור" („שדה צופים", לבוב, תר"ך). גדולה בעיניהם יבנה ובנותיה יותר מירושלים בבנינה.

אבל מלחמתה של תורה בלבד, מבלי שימת־לב לשאר התנאים הטבעיים הדרושים לכל לאום, שבלעדיהם אי־אפשר לו לחיות; האויר השמימי

שהרוחני נבדל ונפרד על ידו בתור עצם עליון בפני עצמו, בה במדה אבד הטבע את אלהותו ...' (Hegel). והאבדה רבה וגדולה.

‚ריב לה' – על כן תאבל הארץ'; אבל ביותר יגדל האבל באין ארץ, באין גם בן־אדם לעבדה.

‚והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר, ונבאו בניכם ובנותיכם, זקניכם חלומות יחלומון, בחוריכם חזיונות יראו'. אבל דא עקא, שכל החלומות והחזיונות השונים היו רק לחלום אחד ולחזיון אחד, חלום שכל הבריאה כֻלה רק כ‚כסוי קדרה' לו; דא עקא, שהחיים והמונם נעשו טפלים לקנה־המדה של החיים, והעולם כלו כפוי ל‚חשבונו של עולם' ...

אמנם האחדות ראמות מללה. הנה אלהות אחת לעם אחד. אבל גם זה אמת הוא: ‚שכיון שבני ישראל היו לאשר היו על־ידי האחדות המוחלטת – שוב אינם בני־חורין גמורים בתור יחידים מתפרטים מן האחד הכולל, ובזה יִבָּדל ישראל מאלה עמי הקדם אשר הוא דומה להם בערכו' (מדברי פלוסוף אחד).

סופרי התולדה שלנו, כשיבוא לידם לדבר על־דבר עמי הקדם ועל־דבר היחס הערכי שבין עם היונים לבני ישראל, רגילים לחזור ולשנות את הדברים הידועים, שבני ישראל נתנו את המוסר לעולם, והיונים את היופי. בעלי הזוהר מודים, שגם ‚היונים קרובים לאורחא דמהימנותא'. אבל ההבדל היסודי שבין שם ויפת, אם בכלל נציב גבולות עמים, הוא אחר לגמרי: לבני ישראל היה די אֵל אחד בזמנים המאוחרים, והיונים לא הסתפקו גם ברבים. – למה הדבר דומה? פלוני מקריב כל כחו וחייו רק לבנין אחד גדול, שרק אותו הוא מיַפה ומשכלל, רק בשבילו הוא יגע תמיד ומסיח דעתו לגמרי משאר דברים; וחברו בונה מגדלים רבים, נוטע גנות ופרדסים, גושר גשרים ומעברות וכחו מתפשט לכמה צדדים ולכמה גונים. כך הוא ההבדל בין בני־ישראל ליונים. האחרונים תרו את כל הארץ, את החיים ומלואם, שָׂמו לבם לכל מה שבים וביבשה, לשמים והארץ ולכל צבאם; והראשונים לא ידעו רק לבנות מגדל אחד, מגדל שזולתו הכל הבל הוא. ולא עוד אלא שגם באותו מגדל – לא עלה על לבבם לעמוד על פסגתו, למען תחזינה עיניהם את כל הככר הרחבה ואת העולם אשר לרגליו ...

ש,קול אלהים בלב האדם אין לו עוד שום ערך כשהוא לעצמו׳ אז אין כל תקוה לתחיה חדשה בלי פסיעה גסה ובלי שיבה לימי קדם·

בתנאים כאלה התחילה ספרותנו החדשה את צעדיה··· וכאלה עלינו לעשות גם היום· מרגישים אנו את הצורך ל,שנוי המרכז׳ בשורש נשמתנו מיהדות ליהודים׳ מיהודים מופשטים ליהודים עברים· וגם זאת אנו יודעים׳ שעל־ידי השנוי העיקרי והתוכני הזה׳ נצא מעולמנו הצר לחרות אנושית ולאומית גם יחד· הא בהא תליא· — חיינו הלאומיים דורשים מאתנו את תפקידם; ובימי החפץ להתקיים ולהיות אנשים שייכים לנו לעצמנו הננו נעצרים על־ידי סבל הירושה׳ נעצרים גם נעצרים·

,הלאומיות היא צורה מוחשית׳ אשר תתגלה בה האנושיות בכל עם ועם בהסכם עם תנאי חייו וצרכיו ותולדותיו׳ (,האדם באהל׳)· אבל דא עקא׳ שהנה ההסכם הזה חדל לגמרי·

,רק באותה מדה — יאמר חכם אחד — אשר התנאים המלאכותיים החיצוניים של עם או צבור מתאימים לנטיתו הטבעית והפנימית׳ בה במדה תתגדל׳ תתחזק גם תקות החיים שלו׳ (Dräper)· אבל דא עקא׳ שגם התנאים החיצוניים והמלאכותיים הסובבים אותנו כנטיה הטבעית שלנו׳ טבע שני שלישי או רביעי׳ כלם רעועים הם עד היסוד; דא עקא׳ שבבואנו לטפל בתקות החיים שלנו הננו מוצאים׳ שאין לנו חיים כלל···

כל עם ועם בעל קולטורה ישָׁנה׳ כל גוי ולשון שהיו שקועים ברוחניות ימים רבים׳ כל אותם בני־אדם שהמה ,בני־אבהן׳ ומגודשים בנחלת־אבות רבה — נכנעים תחת כובד המשא הרובץ עליהם; וכמו כן אנחנו בני עם ,עתיק־יומין׳·

אמנם נכונים במדה ידועה דברי רנ״ק על־אודות מהותו של גוי ולאום: ,שאין עצמות האומה במה שהיא אומה כי אם עצמות הרוחני שבה׳· אבל כיון שמדת ה,עצם הרוחני׳ מגדשת סאתה והאומה עצמה נעשית טפלה לרוחה; כיון שהרוחניות תתגדל ותעצם כל־כך׳ עד שתִּבדל מן ההומר׳ מן החיים׳ מן הטבע׳ בתור בנין בפני עצמו שמוקף חומה··· אז מטשטשת היא את החיים השלמים והבריאים ועוצרת בעד הנטיה הטבעית לינק מהעולם ומלואו· ומי לנו ,גוי רוחני׳ יותר מדאי כעם ישראל׳ שכמעט ,חדל לעמוד על הקרקע׳ — עם שעליו נוכל לאמר בצדק: ,באותה מדה

הנה לפנינו מאמרו „הלשון וספרותה", מאמר שנושא ונותן רק בשאלת הלשון והרחבתה... אבל עוד יותר מזה יש בתוכו. הוא כולל טענה נגד מהלך ספרותנו החדשה, שאינה נשענת על העבר שלנו; ותחת להתקשר בירושת־קדומים, התחילה היא לבנות מחדש, כאילו תמול נולדנו עלי אדמות. או לדַבר בלשונו: „בפסיעה גסה פסחה הספרות הזאת על כל המון הדורות שלפניה, שעברו מעת חתימת המקרא ועד זמנה, כאילו לא חשבו ולא כתבו הדורות ההם מאומה — כאילו היה לה עסק עם איזו אומה של פראים, אשר זה עתה למדה קרוא וכתוב ולבה עודנו נייר חדש".

כשאני לעצמי אני רואה ברכה באותה הפסיעה של ספרותנו ובאותה עצימת העינים לכל אשר חשבו וכתבו הדורות שלפניה, ש„התפרנסו במנוחה מן האוצר הישן". — פסיעה כזו צריכה היתה להעשות; ואם אינה נעשית, בדין הוא שתֵעשה.

בעולם ובחיים אין העתים שוות. עתים שהאדם משַמר את נחלתו וחי במסורתו במנוחת לבב, הוא זהיר בה כבבת עינו, מבלי כל הרהור על־דבר ערכה ומהותה; ויש עתים מזומנות לאדם, שה„אני" שבו רואה עצמו סגור במסגרת צרה של חבלי המסורה, והוא מתאמץ לעזוב אותה ולסגל לו חיים חדשים. יש אשר הקנינים הישנים מעשירים אותנו וממלאים את רוחנו; ויש אשר הפסדם מרובה משכרם, בעשותם חַיִץ בינינו ובין הטבע. סבל ירושתנו העתיקה מכביד עלינו ועולו קשה. כל אשר מתרקם במשכיות לבבנו ובקדרת מוחנו מכוסה בענן מושגים מסורתיים ודתיים, עד שאי־אפשר לנו לנשום נשימה חיה.

באים ימי „תנועה" לגוי ואדם, אשר בהם ילאה נשוא את נחלתו הרַבה, ואז הוא מתאזר עוז לערער את יסודי מסורתו ולברוא לו ערכין־חדתין, ערכין שבהם ירגיש האדם את עצמו כבריה חדשה ובעל נפש חדשה. מרגיש הוא האדם, כי עליו להקיץ משנתו, כי עליו לבטל אותם הדברים שהיה זהיר בשמירתם עד כה.

אנשים שדרכם לעמוד על פרשת דרכים — שבאותה מדה שמרגישים בעול נכסינו מימי העבר, נכסים ש„על־ידם פרחה נשמתנו מתוך לבנו", מצטערים גם לראות את הבזבוז הגמור של אותם הנכסים — משתמשים בהכרעה הרגילה: אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך! מבלי שום אל לב, כי בעת אשר עבדותנו לאותן התוצאות הנושנות השחיתה את רוחנו, באפן

העמודים עד תומם ויאזינו לכל אומר ומלה'; בהוספה מצדי, שמיד גם ידעתי, כי עתיד אנכי לערער על רוב אותם הדברים. — בשעת קריאה בספר ,על פרשת דרכים' באה בי אותה סתירה נפשית, שאינה שגורה בנו רק לעתים רחוקות: לעשות אזננו כאפרכסת למחשבות ולהרגיש תוך כדי אזון שלנו בדרך האחרת.

לקוטים לקוטים נתונים מאמרי הספר לפנינו, דברים ומחשבות שהיו קשורים תמיד בצרכי־השעה' ונאמרו בדרך אגב, כדברי איש ש,בינו לבין עצמו אוהב הוא להתבונן על כל הנאמר והנעשה בספרות ובחיים' (הקדמה). ויש שמחברם יאמר: ,מעתה אעזוב חיי־שעה ואעסוק בחיי־עולם, לא אוסיף לבזבז חיי־רוחי פרורים פרורים, אלא אתכנס בתוך נפשי, אקבץ מעט רכושי הרוחני למקום אחד, ובסתר חדרי אעבוד את ספרותנו עבודה אחת שלמה וארוכה, שתתן לי רשות לחלום על־דבר חלק לעולם הבא' (,צורך ויכולת'), מבלי לדעת שחלומו גם נתקיים.

לו הייתי מדייק ב,שמא' כבר יכולתי למצוא בשם הספר לבד מעין רמז למהלך רוחו, אחרי שמחברו עם כל ארחו הנכון לפניו ורצונו הברור עודנו עומד על פרשת דרכים. — שמו אחד, ולדעותיו מין אחדות; אבל מתחת למסלה החיצונית אנו מרגישים כעין שניות...

,הרצון האישי' מושך את הסופר הלז לעֵבר אחד וה,מדעי' שבו מושך אותו לעֵבר השני, מה ששמאלו דוחה ימינו מקרבת. ,לא זה הדרך!' הוא קורא; והוא מרגיש לעתים, שלנו צורך להתחיל הדברים מחדש ולזרוע שָׂדֵנו זריעה חדשה. ולאידך, הוא נוהה אחר ה,השְוָאה' התמידית, שהוא רואה באדם ובעם, בחיים ובחברה; ואז רק הרכבה הוא מבקש, המשך אל הקודם, המשך אל העבר...

גם בשעה שעיניו רואות, שהיש אשר לנו כבר ,נתאבן' ואין בו לחלוחית של חיים, אינו יכול לעזוב את כללו השמור בידו: רק יש מיש; כל נברא יבָּרא מחומר קדום! גם בעת אשר בסתר לבו מבצבצת כעין ראשית־מחשבה, שגם אותו ה,חומר הקדום' צריך לחזור לתֹהו ובֹהו, כעין יראה ופחד יבואו בו ויסוג אחור...

יודע הוא ,שחיי הנפש, שלהם חוקים לעצמם, אינם נשמעים תמיד לחוקי ההגיון' (,חשבון הנפש'); ובכל־זאת ישעבדם לחוקים האלה, שאותם יעבוד...

מ ח ש ב ו ת

א

ז ק נ ה ו ב ח ר ו ת

‚כדי לבנות מקדש, צריך להרוס מקדש — ' (F. N.).

השפעת בעלי מחשבות, העושים רושם פורה על חיי המחשבה שלנו, יכולה להיות בשני אפנים: ישר או אי־ישר. או אמיתיותיהם של אלה נכנסות בלבנו וכובשות אותו לגמרי, עד שגם ‚כח־היצירה' שבנו לא יכול אלא לעשות אזנים לודאיות שלהם, לכל היותר להמשיך את דבריהם הלאה ולהוסיף ‚נופך' משלנו. או אנו מקבלים מאמיתיותיהם החדשות דחיה רוחנית, שמולידה בנו את הצורך להניח הנחות אחרות במקומן: ההֵן שלהם מוביל אותנו ללאו והלאו להן, החיוב לידי שלילה והשלילה לידי חיוב; הרי אנו באים לנגוד גמור להם ולמסקנות אחרות משלהם, מסקנות שאינן גם הן אלא גלגולי פרי מחשבותיהם של אלה.

‚כמדומה לי — אומר פרידריך ניטשה בהקדמתו לספרו ‚לתולדות המוסר' — שמִיָמי לא קראתי בכובד־ראש ספר, שמוכרח הייתי להתנגד בלבי לכל מאמר ומאמר, משפט ומשפט שבו, כמו ספרו של ידידי פויל ריי ‚על־דבר ראשיתן של הרגשות המוסריים', ספר מחוכם, שהקריאה בין שורותיו לבד, היא היא אשר גרמה לי להפוך קערת הדברים על פיה...' מעין אותו המאורע קרַני גם אני בקריאת ספר ‚על פרשת דרכים' לאחד־העם. מעת שאני קורא בספרים לא קראתי דברים של טעם כאלה, שיחד עם רחשי־הכבוד שהרגשתי בלבי להם התעוררה בי התנגדות נמרצה להרבה מחשבות בם, לאמרים ולהגיונות, והם הם הכריחו אותי לבוא לידי החלטות אחרות בנדונים האלה.

כדי לסַמֵן את יחוסי אל הספר הזה הנני משתמש גם בדברי פ. נ., שאמר על־אודות ספרי שופנהויר: ‚אנכי שייך לאותם מקהל קוראיו, אשר בשעה שקראו רק את העמוד הראשון, מיד ידעו בברור, כי יקראו את יתר

צללים אנחנו· ושם מבחוץ העולם גדול· שם העולם עולם והחיים קרויים חיים ובני־אדם יודעים את תפקידם·

הנה חיים וחרות ואנו – עבדים בני עבדים· ,חטא חטא ישראל בשבתו בארצו· יספרו לנו כתבי־הקודש· כי עזב אלהי אבותיו וכו׳; וחטא חטא ישראל בארץ גלותו· כי בחפצו להדבק באלהי אבותיו עזב את אלהי העולם · · ·׳

,והוא הוא הלא אלהי אבותיו·׳ –

„עקמומיות־השכל, שקשה למצוא דוגמתה בכל העמים בעלי־התרבות, לנו בני ישראל. לנו מבטים משונים על תבל ומלואה, המבהילים בזרותם ופראותם. יחס אוילי וסר טעם לכל חיי האדם, נעמם ויפים, עקשנות מאובנת העוצמת את העינים בחזקת היד לבלתי ראות נכוחה. — אלה היו תולדות הספר המופשט, אשר בנה לו בימה לעצמו, הרחק מכל החיים, המונם ושאונם."

„כל ההתחכמות הסבוכה והמעוקלה של הספר המופשט ההוא, אשר בשמוע אותה אדם בריא בשכלו מן החוץ לא יאמין למשמע אזניו וישום וישרוק, היתה לחובה, לעצם החיים, לראשית ואחרית הכל; וכל זה להעם כלו, כגדול כקטן, אין נקי . . ."

„הספר המופשט הזה אין לו עוד דבר להחיים והטבע, שהוא ספר בפני עצמו; הכל ממנו. הכל בו והכל בעדו, ולהאדם לא נשאר רק להפוך ולהפוך בו, לפרשו, לדרשו, לגדרו, כי הוא תמצית החיים."

„הם, בעלי הספר, מצאו עצמם קרויים לצוות על מסתרי נפשנו, רצוננו ויחסנו אל הטבע והחיים; הם התירו לנו בקושי גדול לעסוק לפעמים בהיצוניות, בשעה שאינה לא יום ולא לילה, אחרי שבן־אדם עברי לא נברא אלא לגירסא, לעשות אזנים להלכות והלכות להלכות!" ושואל הסופר הלז לאמר: „מי נתן זכות מוסרית לעם שלם, עם תולדתי, עם חכם ונבון, הגוי הגדול הזה, עם ישראל, מי נתן לו הזכות להשליך כל עול הטבת החיים ותקונם על עמים אחרים, והוא ישתעשע בצעצועים, בחקירות בלתי־פוריות על־דבר העבר אשר לו, במנהגיו ולמודיו המצומצמים, לו גם היה בהם דרך לתרבותו אשר בה יתפאר".

ו„התרבות העתיקה" של ישראל מה היא שבה יתפארו? אחרי שרק איש חי יכול וצריך להתפאר בתרבותו וכו׳; אולם החנוט, הנקבר חי — מה תתן ומה תוסיף לו התרבות?"

„התרבות היא אחת מצרכי החיים, מצרכיהם היותר ראשיים, אבל לא צרכי החיים כלם. ואם בשבילה יחדלו החיים להיות חיים, אם בשבילה ועל־ידה יתמכר האדם לאיזו אותיות מתות והיה לבן עולם אחר, לא אותו העולם שישנו במציאות — אז הלא יֵצא שכרה בהפסדה, ולמי ולמה היא?"

וההפסד הלא הוא גדול ורב מאד, על־ידו נתמעכו חיינו, נשתתקה המית החיים אשר בנו, ואנו רק צללים עלי אדמות, צללים בלי אור . . .

לא תקונים נחוצים לנו בחיינו, שִׁנּויים דרושים לנו, שִׁנויים עיקריים בכל מהלך חיינו ומחשבותינו ונפשותינו.

חכמת־ישראל, דת ישראל רק חלקים שונים הם המסורים לאיש ואיש כרצונו וכנטיותיו; אבל עם ישראל קודם להם, „ישראל קודם לאורייתא".

העולם הגדול, החיים בכל משמעם, התשוקות הרבות, הרצונות והנטיות שבלב — הכל נוגע לנו ולנפשנו אנו כמו לכל אדם באשר הוא אדם. לא נוכל עוד לפתור חידות החיים או לחיות ולפעול כמו שחיו אבותינו. אנו בנים ובני בנים של הדורות שלפנינו; אבל לא ארונות שלהם...

עלינו לחדול מהיות נושאים לספרים ולמחשבות נתונים לנו, רק נתונים.

על־ידי שנוי עיקרי ויסודי בעולמו של ישראל וברוחו יקבלו כל רחשי לבבנו, כל נטיות נשמתנו, מחשבותינו, רגשותינו, תשוקותינו, רצוננו וחפצנו פנים אחרות; נחיה וגם נעמוד.

שנוי־עיקרי כזה במצבו של עם, השאיפה לחרות יסודית והתשוקה הרַבה לקום לתחיה מחַיה את לבבנו. השנוי הזה הוא גם כמעיָן נובע. הוא מחַיה כל אשר בנו ומה שבסתרי נפשנו; הכחות שלנו מקבלים תוכן חדש לחיים.

מעבר מזה לנו עתיד מרומם את הנפש, ומעבר מזה עם תועה אנו על־ידי רועינו המתעים. אחריות גדולה עלינו. הכל בידינו! יהודים אחרונים אנו או ראשונים לגוי חדש...

ג

„הספר והחיים"

לפני מונח „לוח עם" של „אחיאסף" שנה ראשונה, ואני קורא בו בשום לבּ. בו מאמר מענין בשם „הספר והחיים", שמַתחיל בקריאה זו: „עם הספר היינו מאז ומעולם, והדבר הזה היה לנו לסם־חיים ולסם־מות כאחד..."

„בעת אשר מעבר אחד — הוא אומר — נתן לנו הספר שֵׁם ושארית וכו', הנה מעבר השני אותו הספר בעצמו, בהנתקו מן הארץ ובעמדו ברשות עצמו, כאיזו בריה מיוחדת, אשר כל עיקרה לא נבראה אלא בשבילה בלבד, הסב לנו רָעות רבות וצרות מבית ומחוץ, עוד יותר הרבה מבית".

כל רגשות הקיום, חפצי ההויה, שמלאו לבות בני יעקב בימי קדם, בקשו להם דרך על־ידי הצנורות הללו. רבים חשבו, שבזה הם יוצאים ידי־חובתם הלאומית המפכה בבתי־נפשם, בשמרם דברים שנחלו מאבותיהם.

מלבד שעל־ידי הדבר הזה היינו לעבדים ברוח, לאנשים שחדל להיות להם ארח, להתיחס אל העולם ואל החיים ביחס טבעי – הסב הוא לנו את ההפסק הגדול בחיינו המעמדיים והמדיניים, הפסק שכמעט הביא אותנו לידי כליון. את בנינו לִמדו להאמין, כי הצרוף הנפשי עם עַם ישראל מחייב להאמין באיזה חשבון של עולם קבוע ומוגבל; וכה פנו והלכו להם, כי בקשה נפשם דרך אחרת.

קרועים אנו להרבה קרעים: מעבר מזה עוזב החלק הקיצוני את בית ישראל הלוך ונסוע אל בני הנכר, מקריב להם עבודת נפשו ורוחו ונותן לזרים חילו, ומעבר מזה היראים יושבים במבואותיהם האפלים, לשמור ולעשות את אשר צוו אותם. והנאורים, העומדים באמצע, המה בעלי שני פרצופים: חצָים מערביים – בחייהם ובמחשבותיהם, וחצים יהודים – בבתי־כנסיות. הכחות החיוניים הולכים ומתפזרים והאומה הולכת וחרבה.

יחד עם התשוקה, אשר החלה לפכות בלב השרידים המעטים לתחיה רוחנית, אנו מרגישים, שהתחיה הזאת צריכה להיות פנימית וחיצונית גם יחד, ושאי־אפשר לה אלא בכגון הפיכת הקערה על פיה, כלומר – בשנוי־הערכים שהיו לחיינו עד עתה לקו ולמשקלת.

לבבנו החפץ בחיים מרגיש, שתחית־ישראל תלויה בהכרעת הכף – משפט הבכורה ליהודים על היהדות. – האדם החי קודם לנחלת אבותיו.

צריכים אנו לחדול מהיות יהודים בעלי יהדות מופשטת ולהיות יהודים עצמיים, בתור עם חי וקיים. ה,אני מאמין' הרגיל כבר חדל להיות מספיק לנו. – –

חפצים אנו להרים את יכולת המחשבה שלנו, להעשיר רוחנו ולהרבות כשרון המעשה בנו; אבל חלילה לנו להטביע מחשבותינו במטבע מיוחדת, לצוות עלינו מה לחשוב ומה להרגיש.

צוויים כאלה גורמים לעם עבדות מוחלטת, פנימית, והיא מביאה לידי עבדות חיצונית.

כל מי שאיננו בעדנו הוא נגדנו. — מזרח או מערב? להיות או לחדול? והרעיון שההוה יחדל הוא רעיון מחריד לב ונוגע עד הנפש.

פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת... ושמעתי בת־קול שמנהמת כיונה ואומרת: אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם... ואני בתוך הגולה. — — —

ב

סתירה ובנין

שעה זו, שאנחנו נתונים בה, היא לא כדאתמול, לא כתמול שלשום — אין דומה לה. כל היסודות והתנאים מבית ומבחוץ שעל־ידם נתקיימנו כל הימים נתמוטטו. הלילות הארוכים, הללו חדלו, ותחתם באו ימים חדשים ותנאים חדשים; והפחד אשר בלבנו לא שוא הוא, שאין אנחנו עומדים עוד על אם הדרך — ושהגענו לעת שבה שני עולמות מתנגשים: היות או חדלון! להיות היהודים האחרונים או עברים ראשונים.

היפלא הדבר, שכל אלה היודעים בלבבם את משא אותה שעה ותוצאותיה, היודעים את ה,פחד, של עם בא עד משבר, של עם שעבדותו הפנימית והחיצונית עברה את הסאה, ושעוד שעל אחד לו אל החדלון הרוחני והחומרי, — שהכל בהם יתאמץ להכריע את הכף של ההויה על החדלון; — ועוד גם זאת מרגישים המה, שההויה צריכה להיות בהיקף אחר, באפן אחר ובמסִבה אחרת מאשר היתה עד כה. בשומנו לבנו אל העיקר, אל תחית־העם, אין אנו יכולים לישא פנים גם למסורות אותו העם...

אמנם על־ידי העבר שלנו יש לנו זכות תולדתית להתקיים לעתיד ולתבוע זכות קיומנו; ובשעה אשר אנו הולכים לפנים ונלחם מלחמת־קיומנו אנו נפנים לאחור, לימי דגל מחנה יהודה, גבורינו ומלומדי מלחמותינו, גדולינו ומאורי רוחנו; אבל גם כחד לא נוכל, שהשכר מנחלת־אבות שלנו גרם לנו גם הפסד רבי. — —

באותה מדה אשר נתדלדל מעמדנו המדיני וקיומנו־העצמי בסבת חורבן הבית וחדלנו להיות עם פועל ומוסיף על רכושו הרוחני והחומרי, עם חי חיי המשך לימיו מקדם, באותה מדה היו לנו העשוי והנאמר אצלנו, המחשבות והעבודות ברוח ובחומר, לעיקר — ליסודות הראשיים שאנחנו נשענים עליהם. נדחו היהודים מפני היהדות.

קטו הרומאי גזר על החכמה היונית, בראותו כי כזמורת זר היא להרומאים וסכנה מרחפת על־ידה לקיום עמו ועצמיותו. לפי מדה זו גזרו חכמי ישראל על החכמה היונית הזרה לרוח ישראל בעיניהם.

„כל מעשי־האומה, כל רוח נעלה וטוב המתגלם ובא לאור בקרבה, כל הרוחניות השרושה בקרבה היה לאֵל חי בקרבה".

ושכנתי בתוכם, והשכינה גם היא נעוצה באחדות כח הטבע, הכל בה אחד, והיא פושטת צורה ולובשת צורה, וערך הצורות שוה בכל מקום.

תורת האחדות, אחדות הטבע — האלהות, טהרת המחשבה והרמת השכל עם כל רוח השווי שבה, שכרה, לפשט עקמומיות שבאדם ובחברה, יצא בהפסד הכרוך בעקבה; כי תולדה מוכרחת מתורה כזאת היא מטרה אחת ויסוד אחד רוחני בחיים ובתולדה, יסוד שהוא תכלית מין האנושי, והכל חייבים לסגל להם עצמיותו, ועל אותו דבר סבלו כל הדורות והעמים.

בשעה שתרגם יונתן בן עוזיאל את הנביאים נזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה; ובשעה שהעתיקו השבעים את התורה יונית היו שלשת ימי אפלה, כי החלק אינו הכל...

נהירנא כד הוינא טליא, בהִלו נר ההשכלה על ראשי, והימים האלה היו ימי תנועה בארבע האמות של ההלכה, תנועה אשר בין אחים תפריא, והרחיקה לב בנים מעל אבותם. גם אנכי נמשכתי מהתנועה הזאת, ויבוא שנוי נמרץ בעולמי; נהרסו דעותי ורגשותי ילדי־הספר ולבי נתרוקן מכל רכוש אבות... לבי נתרוקן מדברי קדם וימָלא דעות ורגשות חדשים, אשר הביאוני לידי שכרון, לידי התלהבות. ישותי, הויתי, חפצי ותשוקותי נצטמצמו בנקודה אחת, ומנקודה זו הסתכלתי והתבוננתי אל כל העולם כלו. הנקודה הזאת היתה התרבות המערבית. מערבא! לשם הזה כרעתי והשתחויתי. משאת־נפשי היתה, כי ישפוך אלהים רוח התרבות המערבית על כל בשר, ומלאה הארץ דעתה והשכלתה.

מאז עברו ימים, הפלגתי בים החיים, ראיתי מערב אירופה, התבוננתי אל תרבותה, דעותיה ומדותיה — ראיתי ונוכחתי אחרת.

השאלה: אם לקבל עלינו את התרבות המערבית בכּל, היא השאלה — אם להיות או לחדול. מערב ומזרח! כל אחד מתמלא מחורבנו של חברו.

כראי זה· וכן הדבר ברוח המחיה את התרבות· שאמנם אינו אלא אחד· כח רוחני יחיד ומיוחד· המעלה את האדם למעלה מן הטבע; אבל הכח הזה אינו קיים כשהוא לבדו· וסופו ותחלתו נעוצים בצורות שיקבל אצל כל אומה ולשון ומהלכן לפי חוגן ושורש נשמתן·

כשם שאין דת מוחלטת· חוקים קיימים ועומדים· מדות ברורות וקבועות· שפה אחת ותורה אחת; כך אין תרבות קבועה ומסומנה במצריה·

להאדם באשר הוא אדם· חלק מן החי· ההולך הלוך ומשתלם והיה לעולם בתוך העולם המקיפו· לעולם האחוז מצד זה בשלשלת היקום והבריאה ומצד זה נבדל ונעלה ממנה· לעולם היודע ומכיר את הטבע ורבונו· — יש סגולות רבות: סגולות המחשבה והרגש· הדעת והשירה· הדת והחברה· המשפט והמוסר· הכח והרצון· הכחות הללו עם כל עליתם וירידתם· כמותם ואיכותם המה משותפים בתור קנין כללי למין האנושי; אבל צורותיהם· הסמל שבו יצטיירו· הולכות הלוך והשתנה לפי תנאי הזמן והמקום· הטבע והתולדה· והחופש הטבעי דורש· שכל עצם נברא ילך וישתלם בחוגו ובתעודתו· ויחיה לפי מעמדו בתוך הטבע מבלי כל מעצור ותערובות· (רומא וירושלים)·

וכמו שהאדם הפרטי· אחרי אשר יתפתח ויקנה שלמותו· ישיג מעמד קיים שבו נכרת עצמותו· כן הדבר בעם; גם בו יתבסס ברוב הימים עצם מיוחד· עצם בולט ונִכּר· וכל עם ועם· באיזו מדרגה שיעמוד· הרי יש לו תרבות שלמה· יסודי דת ומדות· עולם הגדות ומסורות· זכרונות ודברי הימים· תכונות וסגולות· ולוקח חלק בעבודת המין האנושי· אם מעט או הרבה· ולוּ היו השנים כתקונן והעולם על מכונו· לוּ לא הרחיקו ללכת בחיים כמו בדעת להכחיד את הכח העצמי והמחיה של כל עצם· לוּ לא קמו רוחות רעות בתולדות האדם· לטמטם לבו ולעַוֵּר את עיניו בתורת האחדות· אז היה יושב כל עם בעולמו ומוטבע בלאומיותו· אבל לאסון מין האנושי קמו גאונים וגבורים רבים בתולדתו· שטעו בתורת האחדות; ובדבקם לאהבה בתורה או תרבות אחת בקשו לזַכּות בה כל העולם כלו· כמעשי אלכסדר מוקדון· קרל הגדול· פטר הגדול· נפוליון ולעומתם רבים ממחוקקי הדתות·

העלתה בידם? הראו סימן ברכה בפעולותיהם? האם לא היו למעצור להתפתחות הרוח העצמי שבעמים והלשונות·

מבלי דעת, כי יסודות הקולטורה הנכונה תלויים ומונחים בצורותיה השונות לעם ועם כלשונו וכרוחו. הן אמנם ההשתלמות היא בעלת מדרגות רבות, העומדות זו למעלה מזו, עד עליונה שבעליונות; אבל תכלית ההשתלמות האנושית אינה כרוכה במרכז כללי, אחרי שהיא נעוצה ברשות־הרבים, ובהשתלמות כל הכחות הפועלים באדם כמו בטבע.

בני־האדם לא ישתלמו זה אחר זה, רק זה בצד זה; וכל אחד באשר הוא שם, בחוגו, במרכזו, בעמו ובזמנו, יקבל צורה על־פי מְצוי נפשו ותכונתו, צורה שבה יתגשמו תנאי רוחו, נפשו, מחשבותיו ורגשותיו, צרכי לאומיותו ואנושיותו.

„האנושיות – אמר חכם אחד – אינה אלא מושג מופשט כללי, קבוץ אותם הסגולות והכשרונות המשותפים לכל בני־אדם לגוייהם, בעוד אשר הלאומיות היא הצורה המוחשית אשר תתגלה בה האנושיות בכל עם ועם. הראשונה היא אפוא מקור החיים ויסודם, הרוח הפנימי, אשר ממנו תוצאות לכל המעשים ודרכי החיים בכל תמונותיהם; והאחרונה היא הצורה החיצונית, המוחשית, השונה בכל עם, צורה אשר ילבש הרוח הפנימי בצאתו מכח אל הפועל, ואשר בלעדיה לא יֵרָאה ולא יִמָּצא בעולם העשיה.“

„ודע שכל אלה המחשבות כולן, החוקים והמסורות, מושגי לשון ודעת וציורי האלהות, היותן מתפשטות באומה ברוב או במעט השלמות הן כולן נחלות ומנות שנתנו לקנין אלוה בכלל, ויצאו לאור עולם אחת אחת, באמצעות זמן ארוך ורב, והן מקושרות בקשר אמיץ, ועוזרות כל אחת את רעותה דור אחרי דור... והאוצר הרוחני ההוא המיוחד באיכותו ומשונה בעם ועם יִקָּרא רוח־האומה בכללה, והנהו מְפַתֵּחַ פתוח עצמותו בשנוי והבדל ניכר, – הגם שקשה להבין הערך שבין הענינים הרוחניים הללו זה מול זה“ (מורה נבוכי הזמן).

הטבע ואור ה׳ הזרוע לא יתגלו לבני־אדם בבת־אחת, בכל ישותם ומלואם, כי אם מעט מעט, חלק אחר חלק.

הן אמנם תורת „אחדות כחות הטבע“ מלמדת אותנו בינה, שכל הכחות הפועלים בעולם ומלואו אינם אלא כח אחד, הפושט צורה ולובש צורה, ומתגלה בהרבה פנים ובטפוסים שונים. אבל אחרי שלא נוכל להניח, כי מקור כל הכחות עומד כדבר בפני עצמו, ויחסו לשאר הכחות כהאב להתולדות, הרי יש לכל הצורות הרבות שבהן יתראה ערך שוה, וראי זה

ימות־החמה וימות־הגשמים שוים בעיניו, כאילו לא ישתנו כלל סדרי החיים, והתנועה בתבל ומלואה כבר חדלה. אל כל אשר נפנה נראה בנו אותות מות, אותות תֹהו וליל ישימון...

האמנם?!

אמור אומרים, שלפיכך נברא האדם יחידי, כדי לידע ולהודיע ולהוָדע שהוא אחד יחיד ומיוחד, ושלא לתת פתחון־פה להכחיש באחדות האנושיות וההשתלמות. כל אדם הוא חלק אחד מן האנושיות, רק אבר אחד; וכלם, כל האברים המיוחדים, מתאחדים באחדות מוחלטת, המקפת כל היצירה והתולדה מעולם ועד עולם.

הן אמנם כי על־ידי התפזרות בני־האדם למקומות שונים והתחלקותם לשבטים רבים יתפרטו וישתנו. אין הפרצופים דומים זה לזה, וכל אחד דורש מדור וספירה רוחנית בפני עצמו; אבל התולדה האלהית עושה מלאכתה תמיד, ובכל עת אשר תבוא הגבלה יתרה בין הגוים והעמים באים אנשים כסנחריב ומבלבלים את האומות ומאחים את הקרעים. בכל דור ודור, זמן ועדן תנועות באות, המערבבות את התחומים האלה. בעולם הרוחני ליכא מושג „שלי שלך", הכל הפקר, הכל מונח לפני הכל, וכל הרוצה לֵהנות יבוא ויהנה. והנאה זו לאו רשות היא, כי אם חובה, חובה גמורה וכוללת; ועתיד האדם או העם לתת דין וחשבון על כל מה שראה בעיניו והיו לו הכשרון והיכולת להנות ולא נהנה ממנו.

וזאת תורת האדם!

והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה׳... ונהרו אליו כל הגוים, והלכו עמים רבים — ותורה אחת ותרבות אחת תהיה לכלם.

האמנם?

לא! תורת האדם אינה עומדת על רגל אחת.

ההשתלמות אינה בת אחדות מוחלטת, עומדת וקיימת. היא אינה טבועה במטבע אחת, כמטרת הבריאה והאנושיות ותכליתן, באֹפן שכל בני־אדם גם בני־איש מצווים ועומדים להכניע את עצמם תחתיה ולקבל צורתה.

„הרבה יטעו ויחשבו — אומר חכם אחד — שמטרת האנושיות היותר נעלה היא, שכל העמים יטו שכמם לקולטורה אחת, ורוח אחת תהיה לכלם,

,אמנם לא רק אנו כך· יש הרבה עמים על־פני האדמה׳ שגם המה ערפל חתולתם· אבל עדיין מונחים הם בערש ילדותם ואינם בשלמות ההתפתחות· לא כן אנו׳ עם אבות׳ עם אשר מוחו לא חדל לעבוד אף רגע זה דורות ושנים׳ אך סר מני ארח׳ ובמקום עצם החיים הלך שבי לפני צל עובר···׳

,בחוץ יופיע השמש בגאון הודו ושולח את קרני אורו לכל קצות ארץ׳ הטבע הענוגה ככַלה תעדה כליה וקוראת היא לבריותיו של אדון־כֹל לגשת אליה׳ ללמדה׳ לדעתה׳ להבינה ולחזות בקרבה מפלאות תמים־דעים׳ להתענג על סוד שיחה׳ על נועמה ועל יפיה; ואיש ישראל יחבוש פניו ולא יחפוץ לדעת כל אלה׳ הכל הכל הוא מוצא בספריו העתיקים·׳

,רחוב־היהודים הוא סמל מפלתנו׳ סמל גלות ישראל עם כל תוצאותיה המרות· אל תבקשו בה עץ פורח׳ שכבת דשא׳ זמירת צפרים׳ אויר בריא׳ פנים צוהלים׳ חיי־עולמים — אל תבקשו׳ — כי לשוא יהיה עמלכם· כֻלה מראשה ועד סופה׳ כֻלה בוקה ומבולקה· בכל אשר תפנו׳ בכל אשר תשימו עיניכם תראו רק עקבות זוקן׳ מַדְוֶה׳ הכנעה׳ שפלות׳ עוני וחסרון כל טעם·׳

דור הולך ודור בא· העמים הולכים ומשתלמים׳ והשתלמותם היא כמעין המתגבר· כמה אושר וחיים סגלו להם העמים׳ כמה טירות נאות ומגדלים גבוהים בָנו הם למקדש התרבות· כמה דעת ותורת־חיים הביאו אל היכל החכמה· כל בני־אדם הולכים בקומה זקופה וקונים להם קניני הדעת והחיים· הקנינים פושטים צורה ולובשים צורה׳ והאדם מתענג למראה שלל־הצבעים הרבים; אבל ישנו עם אחד׳ שעוצם עיניו מראות את המאור שבחיים׳ עם שבעיניו הארץ לעולם עומדת וסדנא רק חד היא לו·

הלעולם נדוש בעקבינו דברים שהם הם גופי־עולם? הלנצח יהיו אהלי־שם סגורים בפני יפיותו של יפת?

מה צרים הם אהליך יעקב׳ משכנותיך ישראל!

משכנותיך ישראל נהפכו למעי־מפלה׳ אהליך הם סגורים ומסוגרים׳ ובחוץ החיים הולכים הלוך וזרום׳ הלוך ושטוף — ויש אשר יפנה העובר למבואות האפלים ורואה בדמות־דיוקנם של אותם בני־אדם שנכפפה קומתם לפני המקום — ונפשו עליו תאבל···

כל העולם כלו בנחת׳ העולם הוא רחב־ידים; — ועם ישראל׳ העם אשר ראשיתו תשגה׳ לו די בקב חרובין· הוא לא יֵדע הבדל ופדות·

ויהי בשמעי קול האנחה הזאת יוצא מפי אחד מסופרינו, קול אנקת נפש, בהתרפקה על הטבע ובהשתפכה אל אור החיים, ויחרד לבי ויִתַּר ממקומו. וארא את התהום הרובץ בין עולמו של ישראל־סבא, הקפול בספריו ובמצוותיו, ובין העולם הגדול והרחב, וארא — ויצא לבי.

„עבד ישראל — קורא הסופר הלז — יליד־בית הוא, בעיקרו הוא שקוע בעולם הפלפולים, הדינים והמנהגים חדלי־ספורות. זאת היא החכמה האמיתית, הפנימית, היסודית והמותרת. אבל החיים והטבע, אור ה׳ הזרוע על פני היקום כלו הוא דבר חיצוני וטפל, אשר רק בקושי התירו לפנות לו לפעמים לב בדרך ארעי ובשעה שאינה לא יום ולא לילה. התבינו? התירו! התירו את הדבר לבין־השמשות ולמועד בו כבר נתמלאה כרסנו בש״ס ופוסקים. ההתחכמות היתה לחובה, לעצם החיים, לראשית ואחרית הכל. — כל היקום, העולם הגדול והרחב עם חליפות החיים ותוצאותיהם, העולם ומלואו, תבל ויושבי בה, כלם לא נבראו רק לצוֹת לזה, לא נבראו אלא בשביל ישראל; וישראל — לא נברא אלא בשביל קיום התורה והמצוות, נברא להיות עז כנמר ורץ כצבי לעשות „רצון גבוה״. וישכחו כל הרבנים והסופרים, שגם הטבע במלואו, החיים גם הם הם רצון גבוה״. —

„עם ישראל נחנט וישכב למעצבה, קבור הוא בערמות חול אשר שמו מחנק לרוחו ולנפשו. לספר המופשט, שבלע בקרבו כל כחות העם וכל עצמותו וחייו בתולדתו הארוכה, אין עוד דבר לחיים והטבע. הוא ספר בפני עצמו, הכל ממנו, הכל בתוכו והכל בעדו; ולאיש ישראל לא נשאר רק להפוך ולהפוך בו, לפרשו, לדרשו, לגרסו ולעשות אזנים לתורתו, כי הוא לו תמצית החיים ותכלית מין האנושי, שלא נברא רק בשבילו.

„נורא הדבר! העם חדל להרגיש, כי יש דעת אשר יקנה לו האדם בהתבוננו בעצמו בחזיונות אשר מסביב לו ובמראות החיים והטבע. דעתו היתה רק הגות בספרים ישנים ונושנים; והתפתחות הדעת היא בעיניו — לעשות פרושים ובאורים אין־קץ לספרים הללו ולדרוש עליהם תלי־תלים. וישכח העם הזה, כי הדעת היא באור ה׳ הזרוע, בחזיונות הטבע והחיים, בהשגתם ובהתרוממות הנפש הבאה על־ידם; דעת שבה סוד גדולתם של עמי המערב עם חייהם המלאים והשלמים.

נ ת י ב ו ת

א

להיות או לחדול

הימים ימי חודש האביב.
כבר נטו צללי ערב ורוח צח יפוה בין האילנות המלבלבים ויניע את עליהם. פני השמים כעין התכלת ואור הירח יהל... דומיה מסביב, רק שני אנשים ההולכים ומטיילים בין עצי היער יפריעו את הדממה; אחד מהם זקן ותם ולבנת השער תלבין את ראשו ואת עברי פניו, ואחד בחור כארזים, מלא עלומים והוא משכמו ומעלה גבוה מרעהו.

המה מדברים ומשוחחים זה את זה בקול, מתפלפלים ומתוכחים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

— מאריה דאברהם! — קורא הבחור בתלונה — אם המאכל נותן טעם לפגם, למה זה נברך עליו ברכת הנהנין?

— מצוות צריכות כַוָנה, השיב לו הזקן בנחת, ואכילה — ברכה.

— אבל?

— הטרם תדע דעת הטור, הכלבו והאור־זרוע?!

והאור הזרוע על פני הטבע, הקסם השפוך נוגע בלבו של הבחור והוא קורא: „מה נאה!" והזקן מושך בכתפיו ומזכירהו, כי — נעלמה ממנו משנה מפורשת של „המהלך בדרך ופוסק ממשנתו..." והוא חוזר להענין של נותן טעם לפגם...

„אֵלִי אֵלִי! על מאכל פחות מכזית, שטעמו פגום, דעת הפוסקים לברך, ועל כל הטבע, על אור החיים הזרוע, על היופי והנשגב, הרם והנעלה, כל המברך הרי זה מתחייב בנפשו..."

בימים ההם עודני נער, ראשי מלא טל ילדות, לבי מלא רגשי חופש, ואני עומד בין שני עולמות, אחד נותן טעם לפגם והשני — לשבח.

תוכן

צד

שנוי־ערכין

בדרך

חלק שני

שנוי־ערכין

ליפסיה תרפ״ב

מאמרים

מאת

מיכה יוסף בֶּן גריון

מערכה ב

הוצאת אברהם יוסף שטיבל

כתבי

מיכה יוסף בֶּן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

ה ש

נדפס בבית־הדפוס של שְׁפַּמֶר בליפסיה
בהשגחת הַצַּיָּר וַלְטֶר בּוּהְיֵ

* * *

המאמרים האלה נכתבו במשך שנות תר״ן – תרס״ב בברלין, בברן ובוַרשה ונדפסו ב,המגיד׳, ,המליץ׳, ,הצבי׳, ,השקפה׳, ,ממזרח וממערב׳, ,תלפיות׳. מהם נאספו במחברתי ,ספר חסידים׳, ,ביבליותיקה עברית׳, וַרשה תר״ס, בחוברת ,מאמרות׳ (עניני מחקר), ביבליותיקה הנ״ל, וַרשה תרס״ג, ובחוברת ,על אם הדרך׳, הוצאת־צעירים, וַרשה תר״ס.

ויתעבר ה׳ בי ולא שמע אלי ויאמר: רב לך! — ואוסף להתחנן: אתה ה׳ פתחת את לבי לדעת את הדרכים האלה, בם נלך, ואת המעשים אשר יהיו לנו למגן, הראנו נא אפס קציהם מרחוק.

וירד ה׳ בענן. לא ברוח ה׳, ואחרי הרוח רעש, ואחרי הרעש אש, ואחרי האש שמעתי קול דממה לאמר: ראה אראה את עני עמי וידעתי את ההולכים לפניהם להעלותם. גם אתה, גם האנשים הבאים אחריך לא תעברו ולא תעשו — והשארתי בישראל כל הימים אנשים מספר החפצים לעבור ולעשות... זה שמי וזה זכרי לדור דורי.

ואָלט פני באדרתי. — — —

לצעוק אני חפץ, לְיַסֵר ולהוכיח ולנבא על־אודות ערכים חדשים וחיים חדשים; וכל הישן המתנמנם בי בא ומטפח אותי על פני.

המון מחשבות ויסורים קשים מקיפים אותנו מכל עבר. תנו לנו את האפשרות לחיות; תנו לנו את האפשרות להביע המית נפשנו וכל יסורי נפשנו. — — —

תנו לנו חבלי השירה, חבלי המשיח...

ה

צרכי הצבור וחובות היחיד להצבור, התביעות התולדתיות והעממיות וכל השאלות הנוגעות לגוי כלו, כל אלה נדרשים באלפי פנים בתורה ובמעשה, בעיון ובסברה, והכל נזקקים להם בחיים ובספר. ואמנם שאלת העם ועתידו, הרת עולמו וכל אשר נוגע לו הוא היסוד בחיינו וממנו תוצאות לנו... אומרים לנו, שבידינו עתידותינו, שבידינו בנין גוי והריסתו. נשמת העם בפתחה את לועה, עצבונה הארוך משנות עולם יחריד כל אחד ואחד מאתנו.

מי יחיה מישימון־אל, מי ירגע בעת עקת הצבור.

אנו מבליגים לשעה על השאלות העולמיות מפני הצרכים בני־יומם, הננו יוצאים לעבודתנו; איש איש פונה לעסקיו, לצרכי ביתו ולאשר לו, עיר עיר עוסקת בצרכיה ובמוסדותיה, מורים מלמדים לבנים, ספרים נכתבים וגם נקראים, בכֹל נראה איזה מעשה וגם זרעוני מחשבה — ועננים באים, ענני פחד הגוי באים ועולים, ואנו אומרים: שמא לא יתקיימו כל אלה בידינו, שמא כל עמלנו לשוא ביחיד וגם ברבים.

הידעתם את הצער הזה ואת הקרעים שבלב? הידעתם את סימן־השאלה הגדול, המְלַוֶה כל מעשינו וכל מחשבותינו, בכל אשר נפנה ונלך? הידעתם את תוגת הנפש בעמדה לפני משבר־עם, באין אונים?

תנו לנו איזה מעמד, תנו לנו ערובה, כי עמוד נעמוד. — — —

ו

ואתחנן אל ה׳ לאמר: אתה החלות להראות את עבדך. אעברה נא ואראה את הארץ הטובה, את ערכיה החדשים ואנשיה החדשים ההולכים קוממיות.

ג

— יום מחר, את היום תנו לנו ולא רק את האתמול ... העושר השמור לנו רק מאתמול הוא עוני של היום ואי־האפשרות להתעשר ...

מאמין אנכי באבותי, באבותינו. מאמין אנכי, שהיו באשר היו והיו באשר חיו; אבל תנו גם לנו לחיות, תנו לנו מקום לחיות מעצמנו ולעמוד על עצמנו ...

תנו לי את עצמי, את מהותי, את חיי. תנו לי את נפשי כמו שהיא ואת האפשרות לבסוס נפשי. תנו לי תקוות, שאנכי בעצמי מולידן ואל תעשוני רק לשומר נחלת אבות.

חפץ אני לרעוב אחרי שביעה; חפץ אני לשדד אדמתי ולעבוד בקרקע בתולה ... חפץ אנכי לחיות מעצמי ולהיות מעצמי. חפץ אנכי להתחיל הכל מהיום ולא רק מדאתמול.

וכל אתמול, באשר הוא אתמול, חותר חתירה תחת יסודי היום, כל עבר באשר הוא עבר קובר את ההוה וכל ישן בולע את החדש ...

הבו לי חיי! הבו לי מהותי! הבו לי מקום לבנות מעצמי, הבו לי מקום להניח בו את ראשי!

ולו היה קולי נשמע בבית ישראל, כי אז קראתי את כלם למשואות היום. לו היה לוחות בידי, כי אז מסרתי את הפסול לכל אחד ואחד. — — —

ד

— — לצעוק אני חפץ, לצעוק צעקה גדולה ומרה אחת, אשר תביע במלואה כל המית נפשי וכל יסורי נפשי.

להרים קולי אני אומר, להרים קול אשר יִשָּׁמע בכל בית יעקב ויחריד כל אשר בנו וכל אשר קבור בנו.

אחרי כל משברי המחשבות ושאונם בנו, אחרי כל הסערה הגדולה מבחוץ ומבפנים, עוד שארית נשמה תולדתית מסתתרת בנו.

כל מחשבותי, כל הגיגי ורעיוני נהפכים על פניהם. כחם עז, כחם להרהר אחרי הכל ולחתור חתירה אחרי הכל; אבל אם הם מנצחים, אנכי הנני המנוצח ...

ונפשי מלאה יסורים, לא אוכל להביעם; לבי קרוע מכל הצער הגדול שלנו והתהום התולדתי אשר בחיינו הצרים ...

החי למינהו, האילנות, גם הדומם אומר שירה, שירת האלהים והטבע, שירת ההויה והמהות, אך בעדנו גדרו זיו שכינת החיים, נטלו מאתנו את העולם ואת החיים ועשו אותנו לנושאי ספרים.

והיה אם גם כבר העמדתי אותם בקרן־זוית, הסחתי דעתי מהם בחזקה, באה קינת קדומים ומטפחת אותי על פני.

עודי במעי אמי למדו אותי כל התורה. נר נשמתי זה החל לדלוק, וכיון שיצאתי לאויר העולם, מיד בא מלאך אחד מכבה את הנר וקסבר להשכיח את משנתי; והוא לא ידע, כי מה ששניתי במעי אמי לא יִשָׁכח ממני לעולם. — — —

ב

עצב ישראלי, שכמהו לא ידעתי, בא ודופק על פתחי לבי.

בחדרי אני יושב ואקשב את נכאי הגוי הישראלי ואת עצבו הארוך משנות דור ודור...

אין אני יכול נשוא את העצב הרב. איני יכול נשוא את קללת־החיים הרובצת עלינו. סר וזעף אני, מלא אני עצב וצער; והצער אינו רק צערי לבד, כי אם צער כל הגוי שלנו.

אשמים אנחנו בעָנְיֵנו, אנחנו המתנו כל החי בקרבנו.

אנחנו הפרחנו את נשמתנו על־ידי הכתב והמכתב, על־ידי שברי לוחות המונחים בארון...

יש אשר חפץ אנכי לצעוק במחנה ישראל, לתקוע ולהריע בכל כחי לאמר: הסירו את הנכר מקרבכם! הסירו מכם את אשר נתנו לכם!

אבל בסתר נפשי אני מתיאש, ואיני מאמין בתחית העצמות היבשות...

אני מרגיש בפנימיות הויתי את סבל נחלתי, סבל חיי ונשמתי, שגֹרשה מעדן אלהים, ואשר חפץ אנכי להרוס, איני יכול להרוס...

בשדה־הקברות שלנו חפץ אנכי לנטוע אלוני בשן, עצים עושי פרי; אבל באותה שעה אני שומע שירת שלדי המתים הקבורים וגם הרִמה שלהם אומרת שירה.

בידי אני הורס, ומרגלי אני מסיר נעלי, כדי שלא לגעת באדמת קודש שלנו.

לאַחד אני חפץ בפנימיותי, לברוא גוי חדש ואנשים, ואני קרוע בנשמתי. קרעים בנו לדורות...

ר ח ש י ל ב

א

אני יכול לעשות שקר בנפשי; הנני מצטער על אשר תחסר לי קדושת התמימות ואת צערי זה אני מביע בקהל·

כל מחשבותי והגיגי אינם אלא תוצאת סבל־הירושה ממחשבות אבות··· גם בעת אני מתיר חרצֻבות הנני רק בן לאותם הדורות שהנני פוסע על ראשם·

והרעיון לדעת ולהרגיש את עצמי טבוע במטבע נושנה יביאני לידי יאוש וידַכא אותי·

כל עמלי ויגיעי לעמוד על נפשי, על מהותי ועל שורש־נשמתי אך לשוא הוא· אנוס אנכי לחשוב, לדון ולהגות, מפני שאבותי בעלי העיון ובעלי המוח הנחילו לי אלה· כל הספרים אשר נכתבו אצלנו באים שיירות שיירות ויונקים את לשדי, את עצמותי·

כמה קוצר־רואי בזה, שלא לראות את אשר יחסר לנו ואת הנגע אשר כבר בלבנו אנו·

נניח, שיש בנו כשרון; אבל מה הוא הכשרון בלי עולם ובלי חיים·

לנו יחסרו דברי היום, לנו חסרים מכמני העולם; לנו חסרים החיים ושאון החיים· יודעים אנו רק את שמע הדברים מרחוק; אבל אותם בעצמם לא ראינו עד היום ועל ברכם לא נולדנו·

את הים לא ראינו, גם את היבשה לא ראינו, לא ראינו מלכת השמים ולא שמענו סערות שדי; נפשנו הרכה חֻנכה במצוות, רק במצוות·

עוד בערשנו שמענו על מצוות ומעשים־טובים, על תורה וסחורה···

,כעני בפתח הנני עומד על מפתן העולם והחיים, מקונן אני בנוסה משורר אחד· הנני רואה את כל עושר החיים והמציאות ויפעתם, ורחוקים הם מני· — — —

ר ח ש י   ל ב

יח

העצמות

לא חזיונות העולם ומכמני העולם מולידים את השירה, בכל עשרם ויפעם, בכל מכמנם והודם הם באיזו מדה תולדות השירה. העולם והחיים אינם רק נותנים, כי אם גם מקבלים. מספרים השמים כבוד אֵל ומעשי ידיו מגיד הרקיע, בשעה שנפשו של נעים זמירות אומרת הללויה. האדם אינו רק קורא שמות לכל יצור ונברא, כי אם נותן להם מעצמותו ומכחו. מחַיה הוא האדם את הכל ונותן מנפשו לכֹּל. העולם הוא מתנת אלהים — ובמלכות מרומים ישתתף בן האדם.

גם להאדם קליפה ועצם, תאים רבים בנפש ודרכים שונים לפניו. צריך הוא לבקש את התוך, את התכלית, את השייך לו ורק לו. בהמית החיים יפלס לו נתיב. ואם משקה ה׳ הרים גם הוא שותה. נִתן לאדם כשרון לדַבר ותתוך הדבור; הוא ישיר שירת הצער ושירת החדוה, ישכים עם היום ויכָּנס עם הלילה.

אש אוכלת בראש ההר, ובה ישכון כבוד ה׳ עם כבוד האדם.

פתרון הבריאה לא בשמים ובארץ הוא, בסתרי הנפש הוא יושב ושם ימָצא. שובו שובו לאדנותכם, שובו לעצמותכם.

בערבוביה· הנה צער והנה רוחב· הנה שקר ואמת· זיוף וטוהר· קטנות וגדלות· ואנו – קרועים אנו ביותר· אין אופק לנו· אין מעמד ואין יסוד· אשר היה לנו לְקח מאתנו ואשר אבדנו נוסיף לקרוא בשֵם···

החיים הם אחדות ברבוי· עולים המים מן הבאר ונשפכים לכל צד· קח בידך מאשר תמצא ונתת לרעבים· וקמת גם אתה והחית את נפשך· הרבה פיות למציאות ואך כה מניע אחד· עוזב הבורא את הריקות וממלא הוא את החלל בחיות עולמית· אין שבתון לו· אין תכלה למעשה בראשית· ואף אנו בני בניו מושכים בחבל משני עבריו; אנו עגים עוגה ונעמוד בתוכה ואנו קוראים לאלהי מזמות: הראנו נא את דרכיך·

דרך לגוי ולאדם יחד· ואם שברים עָלו בחומת העם כלו· איך לא יבואו בקיעים בנפשנו אנו היחידים·

יז

על האדם

אחד הוא האדם בכל הדורות ושונה הוא במהלכו ובדרכו· הוא עולה ויורד· מתעשר ומתרושש· נכשל וגובר חילים; הוא בונה חַיִץ ופורץ גדר· אין קץ לשאיפותיו· אין תכלה לתקוותיו· הוא בונה לו עליות ושוב יעקרן· עת לדעת ועת לשתוק· עת להתפשט ועת לבוא במחילות עפר· נלחם האדם את הנחש· וזה הולך קוממיות כבימי קדם· מלֵאה היא הארץ תגרה ופרוד ואהבה ואיבה יחד· כל אחד שותה את כוסו המוכנה לו· מהול יין במים· הדם הוא הנפש; וכי נמחץ הלב· אז הוא צועק מרה והקול מחריד ומרעים·

על משואות האדם הטבעי יקום האדם התרבותי· מתנער הוא מתדרמתו ומבקש חדוש לרוחו· מתפרץ האור מעמקי התֹהו והוא מראה פניו לכל עבר ומשליך ניצוציו לכל אפסים· באים אנשים חדשים בכל פעם ולהם משואות חדשות· מתחדשים הרגשות· מתחדשות המחשבות והדעות· מתחדשים הערכים ונצני טוב ויפה· רום ופשוט עולים גם עולים· תדשא הארץ· כל עץ פרי נותן ריח· רק ברכה לפנינו· אין תורה ואין מצוות· אין הוקים ופקודים· מצַוה האדם לעצמו וכובש לו בעצמו את דרכו·

בן־אדם כזה יבנה גם אהלי יעקב מחדש· אשורנו ולא עתה·

במעשיו, זהיר בקניניו. זהיר בעניני שמיא וארעא, זהיר באשר נתנו לו ובאשר הורו אותו לעשות. הלא אלהים פוקד כל מעשה וכל תחבולה. הלא עיניו צופיות על כל מאורע, הוא בודק, סופר ומונה כל הגה ורעיון. לא רק כל מעשיך בספר נכתבים, כי אם כל נדנוד, כל נשימה עולה ומעידה בך, כל קו וכל נקודה באים בחשבון.

ואני אומר לכם: מי שמאבד את עולמו פעם אחת הוא מרויח יותר בחייו מזה שנזהר בו ומוציא ממנו אך קמעה קמעה.

נולד אדם ערום ועליו גם לצאת ערום. למה לנו בגדים ולבושים? למה נתעטף בטליתות ולמה נסגור את ביתנו וגם נפרש וילון על החלונות.

מה לנו לשמור דברים שאנו מולידים בכל פעם? מה לנו לקמץ — ורב נִתן לנו. מי שאינו מצווה ועושה גדול הוא מזה שמצווה ועושה; ומי שמפקיר נכסיו עוד עשיר הוא מזה שגודר בעדם. אומרים לבאר: נבעי מימיך ולא כנסי מימיך...

טו

על הקדושה

מקרא הוא: והתקדשתם והייתם קדושים. והוא לנו לנר, אם גם נבנה לנו עולמות חדשים ונסלול לנו דרכים וארחות חדשים.

קדושים תהיו — לא רק בדעה ובדבור, לא רק במעשים וכוָנות, כי אם בכל המהות. שלמות הנפש, טהרת האדם בכֹּל היא התכלית האחרונה. מחשבות לבד אינן עולות כלום, צרופי רגשות אף הם לא מעלים; שלמות תבוקש מכם, שלמות בכֹּל.

והייתם לגוי קדוש; אבל אין עם קדוש עם אובד בעניו. גוי מוכה ומעונה ונרדף כל היום אינו יכול להיות קדוש. אם אין מחיה עממית לנו, אם את פרי אדמתנו לא נאכל ונתעמל רק על אדמת זרים, איך נעלה עָל ברוח. אם דו־פרצופים אנו במעשינו, במחשבותינו ובכל אשר בנו, איך נשיג הרמה נפשית ואיך נמצא את הנתיב לטהרה ולצרוף. גוי קדוש צריך להיות גם גוי קיים.

טז

על האחדות

מה אנו ומה היינו, אם לא שלשלת גדולה של סתירות וסכום של תכונות שונות ושל מאורעות רבי חליפות. אור וחֹשך משמשים

ויפקפק באמרותיה? ומי זה יעלה בנתיבות שכלו עליה? לנו מטבע אחת וידיעה ברורה אחת; אין שניות וספקות, לנו הכל אחד.

והרסתם כל הברור בעיניכם, עקרו את הודאי שנחלתם ונטעתם את שורש הספק בלבכם. חדלו לדעת ולפסוק, כך וכך הוא כל דבר, והתחילו לשאול מחדש ולדרוש ולעיין מחדש.

כל ידיעה ודאית היא רק בת־מגע אחד עם הנשוא, אבל לא תחדור לעומק כל הנשוא. אם תאמרו לפתוח המבואות הסגורים, קחו בידכם את מפתח השמא. שאלו, היו שואלים ולא רק משיבים...

יג

על הגמור

למדו אותנו לאמר: לעולם יהיה אדם אוהב שלום ורודף שלום. הוֵה נוח לשמים ונוח לבריות. אל תטה אל הקצוות. אל תרשע וגם אל תצדק הרבה.

מה טיבו של מוסר כזה? ומה הם ערכי־חיים כאלה, שאינם נותנים לאדם לבקש את הצדק עד כמה שלבו חפץ? מי ישים חחים לרוח האדם לאמר, עד פה תבוא ולא תוסיף? מי יעמוד באמצע הדרך ולא ילך אל המקום אשר ישאהו לבו? מי זה יחצה מעשיו? מי ישקול רגשותיו בכף־מאזנים? רחבה הארץ, רחבים השמים. אין ימין ושמאל, אין מעלה ומטה, פנים ואחור. עולה הנפש ומתאמצת, לה כנפים גדולות מכנפי הנשר. והנה יצא צו לאמר: אסור לעוף למעלה מעשרה טפחים; הוֵה שוקל את דרכיך.

ואני אומר לכם: אסור לבצוע, אסור לוַתר. ילך האדם בצדי הדרכים, אבל לא בדרך הכבושה. צריכים הם בני־אדם להיות גמורים ושלמים בכל מעשיהם וחפציהם. עליהם להשיג את הכל ולחדור לכל. יסיר בר־נש מלפניו כל מעצור וכל עכוב. יהיה ער בין ישנים והולך בקומה בין המשתחוים. השיבנו ה׳ אל עולמך, אל עולמך הגמור.

יד

על השמירה

שומר אמונים, שומר ישראל. ונשמרתם לנפשותיכם. ושמרתם את נחלת אבותיכם, ושמרתם את בניכם מכל רע ועון. ושמרתם את לשונכם מלדבר רכיל באחיכם. עומד בן־אדם העברי על המשמר, והוא זהיר

יא
על השלילה

בגוף האדם אין מקום לשלילה. כל לאו הרי הוא מעיד על צד חיובי שקודם לו. כי נאמר לנו: לא תעשה! לא תרגיש! לא תחשוב! לא תחמוד! הרי יוצא מקריאות אלה, שהאדם עושה, חי ומרגיש, חושב ופועל וחומד לדעת־עצמו, ועל־פי נטיותיו וצרכי נפשו. קודם הוא צד החיובי שבאדם לשלילי ובא זה ונשמע לזה, או בא זה וכובש את זה. איזה גבור? הכובש את יצרו; ואיזה חלש? הנכבש ושומע בקול אחר. כל האומר קונם אני על פרי הטבע, הלא מלעיב הוא בזה את הטבע. כל מפגל ומתרחק מדבר נברא, הלא קורע הוא בזה את האחדות במעשה־בראשית.

"עתיד האדם לתת דין־וחשבון על כל מה שראה בעיניו ולא נהנה". אין אנו רשאים לעקור את אשר נֻטע בלבבנו, אין אנו רשאים לשום חַיִץ בחיינו. הבכורה נִתנת לכל דבר חיובי, לכל תשוקה וחפץ. אמור הֵן ואל תאמר לאו לכל אשר תשאלנה עיניך. ליבא ועינא שלוחי אלהים הם. אלהי המעשה קודם לזה של הדבור...

יב
על הספק

הברי הוא סוף כל מחשבה, קץ כל דעת ורצון. באפיסת כח המחשבה ובעמוד האדם מלדת דברים חדשים וערכים חדשים יקבע לו דעה אחת עיקרית, יבנה לו יסוד אחד, אשר ממנו לא ימוש. כל עיקר, הנחה, חוק הגיוני, כל משפט חתוך וקיים לאמר: אותו דבר הוא כך וכך וצריך להיות כך וכך, כבר מכריח אותנו לקבלת מחשבה אחת עלינו. סוגרים אנו אז את השער, עוצמים אנו את עינינו ונישן שנת־עולם. לא כן הוא השמא וכחו של השמא, הוא מפריא ומוליד, הוא נותן לשכל רב חליפות והוא מעורר אותו בכל פעם לחשוב נתיבותיו.

לנו בני ישראל, עם־הספר, רק ברי אחד לפנינו, רק דבר אחד נטוע בנו ומחשבה אחת מולכת עלינו. הכל ודאי הוא לנו, הכל ברור ומפורש לנו. מיצרים בל נתָקים לאלוה ולאדם, לעולם ולבריאה, לערכי הטוב והישר, לתכלית כל חי. אין דבר שלא ידעו אותו חכמים ואין מדה שלא השיגו אותה הנבונים. התורה היא ראשית כל דעת, מי זה ידון

אשר בחרנו תמול אינו חל עוד עלינו באָלה ובשבועה לקיים אותו למחר, ואשר קבלנו עלינו פעם אינו חל עלינו למחר. מצוות בטלות, משַׁנות הן צורתן, ואף התורה כורתת ברית אחרי ברית. אלהים לא רק בורא הוא, כי אם גם עוקר נטוע, גם הוא לא יתמיד ומתחדש מיום ליום.

לנו עם גולה, אם בגוים נתחשב או נבנה לנו בית, אין לנו לשום רגלינו בסד ערכים ישנים קבועים, כי אם עלינו לבור לנו מעצמנו את הטוב והיפה, את הנכון והקיים. בני־חורין נעשים לעבדים, אם יסגרו לפניהם את הדרך; פותחים את החלונות — והנה החרות מרחוק תבוא.

י

בעד אחרים

כיון שהיחיד מתיחס אל אחרים, חי הוא בין אנשים אחרים ומבקש לו מעמד בין אחרים, הרי הדין נותן, שצריך הוא להעריך את מעשיו להם בין בחיוב בין בשלילה ולשקול כל דבר ודבר, אם יש בו תועלת או היזק לרבים. הלא תועלת הרבים היא גם נחלת היחיד. כל מה שאדם עושה למענה הרי הוא עושה באיזו מדה גם לעצמו. חוזר הנותן להיות מקבל; חוזר הצבור להיות מֵגין על היחיד, שמוסיף לו חזוק. עם פורץ גדר מבקש לו קרבנות, וחזר הקרבן להתקיים ולהתהלך בין אישים אחרים.

מדה אחרת תאמר: מה לו לכלל בלא יחיד, ומה יתן ומה יוסיף לנו הצבור, אם לא תאיר נשמת היחיד? אם אני המרגיש וההושב כאן הכל כאן. עוקר אתה אילן אילן, איזו שארית להיער? — —

התרבות המוסרית העברית תלמד אותנו רק להיטיב לאחרים ולחשוב על־אודות צרכי אחרים, באשר לא תדע את ערך היחיד. אין בפיה פתרון נכון להשאלה: למה אני חי? ועל־כן היא דורשת תמיד לאמר: חי האדם בשביל אחרים. חי אתה בשביל רֵעך, בשביל הצבור, בשביל העם והעדה. ועשית את הטוב לאחרים, ואהבת תמיד לרעך, ונתת לו משלך והבאת אשר לך למנחה לקהל. לנו תורת צבור ולא תורת יחיד. מאירים אנו לשכנינו ולא לנו; דואגים אנו לרבים ולא לאחד היחיד והמיוחד.

נר אלהים נשמת אדם, חפשו בנפשותיכם.

הלא אב מכיר בבנו ומנחיל את בנו. רק נחלה זו מעשירה אותנו. אם גם היא באה מעוצם ידינו. זה זורע וזה קוצר, זה אוכל וזה מברך. ויש קשר בין אלה, יש גשר מתוח בין חוף לחוף, העולה בסולם פוגש את היורד וקרנים יוצאות מפנים לפנים, יתמוגג הלב ודמעת נצח מטפטפת והולכת. הכל היא רק תוצאת החרות, הכל נעשה מאליו ונארג מאליו; ואוי לנו אם תהָפך לעבדות, אם נעשה הרוח למושל ומצַוה, אם חבלים לנו ואנו מוכים שוק על ירך.

תרבות העמים הוא רק רכוש ונחלה, תרבות ישראל נעשתה לחובה על הצבור. לנו אין רוח מחַיה, כי אם רוח אוחז ומכביד עולו. יעביר הנהר את גבולו כשיגאו מימיו, כל רוח כביר מתפשט. התרבות העברית העתיקה לא עזבה את תחום שבטיה, וכה הוסיפה למשול באשר כבר משלה. לא כבשה גוים אחרים, לא מצאה לה בכל פעם קרקע בתולה לזרוע בה זרע מחדש, וזרעה אך בשדה זרוע. מלב עם אחד אמרה להוציא כל פירות שבעולם — ואך מצצה בזה כל ליח. רוח ישראל הוא חי אוכל את עצמו...

ט

על הערכין

אין טוב נצחי ואין רע נצחי, שונים הם צרכי־החיים ומדות החיים, שונים הם טבעי בני־אדם, שונים הם מהלכי העמים, שונים הם הגוים והלשונות.

אין מטבע אחת, אין מעמד אחד ואין אופק אחד. מאפיל הלילה על היום, מגרש השמש את העננים, נלחמים הכחות, מתנגשים המעמדים וחזר כל אחד להעמיד לו פנים ולמצוא לו צביון. נוער לאדם, שחרות וזקנה, ימי איבה ואהבה לו, ימי חמדה ופרישות, ימי תענוג ועוני. לא שתי דרכים לנו, כי אם דרכים למאות; לא אפן אחד לחיות, כי אם אפנים ומדות. מצוות נחשבות לעברות ועברות למצוות. אלהים קורא לעבדהו ונמצא כי אך נביאי שקר דברו בשמו. סקלו כל מסית באבנים — אם גם נקי היה ומעשיו נקיים. מי זה יזיד לַחרות בחרט ברזל דברים עולמיים ויאמר לתת לנו ערכים נצחיים. מי זה יאמר: אחת דברתי ולא אשנה, לא אדע חליפות ותמורות.

המהות יתרה היא מכל המון הדברים והאמרים על־אודות המהות· תרה היא הנפש על תורת הנפש· כל בטוי, כל הגה וכל מאמר רק ילדי הגשמה הם· אי־אפשר לאדם להביע רחשי לבבו ולהשמיע הֵדי לבבו· אי־אפשר לכתב להיות מטבע למכמני העולם·

אמור אומרים, כי הכתב והמכתב נבראו בין השמשות; אבל המכתב הוא דבר מוגבל ואֵל אלהי הרוחות הוא בלתי־מוגבל, לו אין תחלה ואין סוף·

ז

על התולדה

זרועה של החברה נטויה עלינו, המעמדים החברתיים מושלים בנו, קשורים אנו ביחסי השבט והמשפחה, על אחת כמה וכמה שנדבקים אנו בארגי התולדה· הלא היא סכום החברה וחיי המשפחה יחד, הלא ארוכים ימיה ואין מספר לשנותיה· אלפי שנה של חיי צבור, מלחמות ונצחונות, נדודים ומלון לילה ויום, הכֹּל מצטרף לכח אחד ונאחז בנו, לכח מושל גם ימשול·

כי נצא השדה, נלינה ביערות, נעלה על ההרים או לחוף הים נשכון, יסורי־התולדה בנו באים ומתערבים עם רחשי לבבנו ועם רחשי העולם יחד· אין לנו נפש יחידה כלל, ואף אין לפנינו חיי טבע בעצם· אם נאהוב או נשנא, אם נחשוב או נרגיש, בכֹּל יד התולדה מושלת, יד העבר הארוך· לנו גם עוז בתולדה והיא אף היא מלאה היא כשלון· לנו עושר מכלה בשר ורוח· לנו ברכה וקללה, לנו ברית־אלהים, והיא רודה בנו·

אש יוקדת על המזבח תמיד, ובא הכהן ותקע את המאכלת בבטנו וישתפך הדם ויתערב עם אש של מעלה, ושניהם ממלאים את ההיכל ואת העזרה; ונפלו העובדים על פניהם וקוראים לאֵל ממלל רברבן: הצילנו מענן העולה ומכסה את פני כל· ואף הוא עונה: בָּני אתם· צרפתיכם בכור הברזל, למות לא תוכלו ואף חייכם אינם חיים· — עם־תולדה אתם ונתתי לכם ספרים···

ח

על הרוח

לא על הרוח של בן־אדם יחיד אשא עתה את דברתי, כי אם על־אודות רוח העם בכלל, העם הוא נותן משלו להיחיד, אם גם מקבל ממנו·

קדוש, מעשהו בקדושה, ואלהי העולם מתאבק עם אויבו יצר־הרע, זה מושך לכאן וזה מושך לכאן, ועל האדם להכריע ולסמא את עיני סמאל.

שואג היופי בשחר ובערב. מתנער העולם וקורא: לכו ושתו את ייני ואכלו את פריי, עָרוך השלחן לפני כל בר־נש והכל מתוקן ונותן ריחו. וקול מעמקי הספר נשמע: צומו! ענו את נפשותיכם! בורח לו איש ישראל מאהלי היופי והחיים, מתרחק מכל חדוה ורוחב־לב. חיי תענית לבני־ברית, ליל ארוך פָּרוש עליהם. זורח השמש וגם זה הוא חטא. — לובש העולם טליתו וזה מגלגלו לידי אשמות. אלהים ברא את העולם ואת מכמניו רק לנסות בהם את האדם.

ו

על הספר

העולם שבו נולדנו, בו שאפנו רוח ובו למדנו לחשוב ולחיות, לראות ולשמוע, למשש ולחוש, הוא רק הספר ועמודיו עמודי הספר. חיינו הם חיי הכתב והמכתב, שאלותינו הן שאלות הכתב, חשבונותינו רק חשבונות הכתב הם. חוץ מדברי הכתב אין לנו חומר ורוח.

כל אשר נארג בנו, כל אשר מתרחש בלבנו, כל שאיפה וכל תנועה, כל הויה וכל נדנוד הרי הם כמו נכתבו מראש וחרותים מראש. כתובה היא נפשנו מכל עבריה, היא בעיקר רק קבוץ של אותיות...

יש אשר קול אלהים מתהלך גם בספר שלנו ומיד גם הוא נשקע. בעת עבדנו לאלהים רבים והקטרנו להם על ההרים ועל הגבעות ונציב למלכת השמים מזבחות, אז רקדנו כאילים ונשיש לאור ולמשרתי האור. בא אלהים האחד, אם משעיר או מהר פארן, ויתן לנו ספר לדורות, ולו פרשות ותאים, לו מחילות וסתרים; ואנו נשקעים בו וחוזרים ונשקעים.

דם עתודים, קרבנות כבשים ועִזים מקשרים את האדם אל הטבע. קודם הכהן להנביא והבכור להכֹּהן. על פתח האהל מביאים בני־אדם את המנחות ועמהן ברכה ומרפא. אין תורות בשמים, אין חוקים ומשפטים ואין סעיפים ודינים; יאר היום, יאירו כוכבי השמים. מה לכם בני־אדם חכמים וסופרים לדורות? מדוע אתם קורעים את העולם לקרעים? מדוע אתם טובלים את הכל בקדרת המוח? למה לנו מחשבות? למה לנו עיונים? מה יתנו לנו ומה יוסיפו לנו? — —

לבנו אל הטבע ואל הוד מלכותה· אין לנו קרוב־נפש להרים ולגבעות, לנחלים ולימים ואין בלבנו מורא ופחד מצבא השמים· מברכים אנו את יוצר המאורות והאור רחוק מאתנו· לנו מעשים ומצוות, תורות ואזהרות, הנהגות ודרכים, שאלות ותשובות, לנו ספקות ווַדאיות, עיונים והיקשים, פשטים ורמזים, אף סודות לנו וצרופים· — אולם מול הטבע סוגרים אנו עינינו או נבנה עליו חומה···

בלע בלע רכושו הרוחני של האדם את צרכי העולם והמציאות· קם האדם התורי, עקר מה שלפניו ולאחריו, פתח את ספר התורה ויאמר: בה אהגה יומם ולילה, עדי יכבו שאר הנרות ועדי יהָפך כל העולם כלו למצוה אחת ולפקודה אחת· נקבר אלהים בזאת התורה· נקבר העולם בספר; סָתם האדם חושיו ויהי לשומר הגויל···

גוי שלם מרד בטבע, שבט מבני־קדם הלך לתור לו מקום מנוחה בארץ וימצא את ספר הדברות, ויהי אפל־יומם וקולות וברקים נשמעו מכל עבר ואות אחרי אות בלעה כל חלקה טובה; נעקרו השדות, יבשו הנהרות, נמסה כל אבן· — נשארו רק בתי־כנסיות ובתי־מדרשות ובה מלמדים את בני־שם הלכות וחוקים, הלכות וחוקים· וברדת משה מן ההר, לא קם נביא נגדו לתפוש את הלוחות מידו ולשברם גם הוא ולקרא לעם תועה בישימון, לאמר: שובו אל הטבע, שובו אל אמכם!

ה

על היופי

מה שלכל בני־אדם הוא עיקר החיים, יסוד החיים וגֻלת הכֹתרת של החיים — יסוד התפארת, נחשב באהלי בני־יעקב אך כטפל ודבר ארעי· היפה לבני ישראל הוא איסור גמור וגם לדעת המתירים הוא מותרות גמורה· רק בקושי ובשעת הדחק התירו לבן האדם לטַפל ביופי, לטפל בו בשנוי והכשר מצד המחשבה· לרבים מאתנו היופי הוא רק חמדה גרידא· רק על התאוה נבנתה ואחרית העוסק בה והמתמכר אליה עדי אבד·

התרוממות הנפש, התעלות הרוח, שלל צבעי העולם וכל המוניו המה רק כמר מדלי וכשחק מאזנים מול ערכי המחשבה, מול תועלת השכל וההגיון· המית־החיים אך שכרון היא, האהבה היא בת־השטן· אלהים

נלחמים אנו בלי הרף לקיומנו. דואגים אנו בכל עת להטבת מצבנו. בכל אשר נפנה רק התועלת תאיר לנו. בכל אשר נעשה ונחשוב רק אל המחיה נשא עינינו.

בתנאי הכלכלה יש שני אבות יסודיים, הפועלים על חיי היחיד. היסוד הראשון הוא היסוד החברתי והשני לו הוא היסוד העממי הכוללי. אדם מוכר וקונה, עובד בהוגו ומשתכר ממעשי־ידיו. הוא אבר לאיזו חברה, חי במעמד חברתי ידוע והוא נהנה או חסר. שֶׁעל רחוק מזה הוא היסוד הלאומי־הארצי, יסוד זה פועל רק בכלל, ולפעמים לא יכירו היחיד כל עיקר. סחר העם בכל, תבואת הארץ כֻלה זה דבר מופשט או נראה כדבר מופשט. אולם לעברי בגולה היסוד השני הלאומי הוא קודם להראשון. מה שלבני־עמים אחרים נחשב לטפל הוא לנו בשבתנו על אדמת נכר עיקר. אין לנו חרות כלכלית כלל, אין לנו מחיה עברית. אין לנו חיים חומריים עברים עצמיים ונשמעים אנו בכֹּל לשבט מושל עלינו. אין לנו מחיה משלנו ומקבלים אנו רק מה שנותנים לנו. — —

ד

על הטבע

הנה בתרבות העברית הרבה מדות ותורות. לִמדו אותנו לדעת ערך האדם, יעוד האדם, תכלית האדם. בן־האדם הוא כתר היצירה ועבד היצירה. הוא חי ונותן, פועל ומשפיע. הוא שומע ומאזין, נכנע וכפות. הוא עומד על פרשת דרכים ותלוי בין שמים לארץ; הוא חותך חיים ומות לכל חי והוא יצור שיתוש קדמו. גדושה היא סאת האדם. עני הוא בר־נש ועשיר הוא. שני יצרים לו. לו מחשבה ודעת, תבונה ושכל, לו נפש רוח ונשמה ולו נִתנה ההשגה. כל ספר אצלנו מלא הוא דברי תורות האדם, דרכי האדם וארחותיו. כל רב וגדל־דעה דורש על־אודות האדם ורוצה לצרפו ולטהרו מכל חלאה ומדוה. כל העולם כלו נברא רק בשביל בר־נש, אלהים ומלאכיו משרתים רק אותו, ההויה כֻלה היא אך ככסוי קדרה לתשמישי־האדם. משמשים היו החשך והאופל מימין ומשמאל, ויבוא האדם ויאמר: אקבל עלי עול מלכותו יתברך, אעבוד ברוחי ונפשי את צורי וקוני!

עובדים אנו את האלהים, אנו מיַחדים את האחדות הכוללת או העצם המוחלט ושוכחים אנו את מכמני היצירה; שוכחים אנו כל הרם שבעולם ולא נשים

הרצון שלי לחיות אולי לא שונה הוא מרצון האילן שבגני לגדל ולעשות פרי; אבל הוא עושה זה בלא־יודעים, ואני — ביודעים. הדרך למציאות אדם חי ומשכיל היא יותר ארוכה מזו שעשה בו הטבע להוצאת עצים ואילנות. הדרך מחיי אדם פרטי לקבוץ עם ורצונו לחיות הוא גם־כן ארוכה ורבה. זכותו של עם לחיות והכרחיותו להלחם על קיומו היא יותר גדולה מזו של היחיד. אני עולה בשלבי סולם, כל מעלה ומעלה תביאני עָל. אנכי נותן מעצמי לבני־גילי ואני לוקח מהם עוד רב יותר.

זכות העמים לחיות, הכח הנפשי הפנימי המחַיה אותם ומחזק אותם — הוא עמוק עמוק ואחריתו מי ישורנו. מתנחלת הזכות מדור לדור ובאה היא מאבות לבנים ומהם להבאים אחריהם. זה צרוף של נפשות, של שאיפות ושל הכרחיות טבעיות ותולדתיות. נסבך האחד בשני וזה בחברו וכן חוזר הדבר, מתעצם ומתגדל ועושה פרי. אדם אחד יכול לאבד עצמו לדעת ולהפסיק בחזקה את חיותו, אבל גוי כלו הוא בלי אובד. נִתקים ממנו אברים אברים והוא עודנו חי ומוסיף עָצמה. נלחמים אתו להכחידו, והוא גם על אויביו יתגבר. מנשלים אותו מאדמתו, והוא מוסיף להתפרץ ולמצוא לו מוצא לחיים. תקומה גם לעם נדח. חפץ־הקיום של גוי עולה שבעתים על זה של יחיד. סער מתחולל עוקר גם אילנות, אבל לא כל היער כֻלו. בעל־כרחנו אנו חיים וביד חזקה אנו קיימים. על שלט העם נחרתו המלים: אהיה אשר אהיה! ההויה התמידית היא גם החיים.

ג

על המחיה

הצרכים הדתיים והאלהיים נחשבים היו לפנים ליסוד חיי בן־אדם עלי אדמות. בימי התחיה וההתנערות להשכלה ולדעת נעשתה החרות האישית והמחשבתית לעיקר כולל. נוספו על אלה החרות המדינית והלאומית. נוסף באחרונה הצורך החומרי־הכלכלי; ומפריזים לאמר, כי עיקר זה האחרון לא רק מכריע את האחרים, כי אם גם מולידם ומחוללם. הלחם קודם לתורה, ובאין בית לשבת ואפס מעמד חומרי כל בנין רוחני יפול מאליו. — אין אנו בני־אדם יחידים ואיש איש בדרכו ילך, כי אם קשורים אנו בקשורים חברתיים־כלכליים. נכנס איש איש בגבול רעהו, בזכות רעהו, בחיי רעהו. מהות נוגעת במהות, חיים בחיים.

מיוחדים אינם מתאחדים עוד לעם· על־יד החבלים החומריים בני התועלת והצורך לשעה או לזמן ידוע גדלים עוד חבלים נסתרים, כחות פנימיים, והם הם יוצרים את הסכום הכולל ועושים מהחלקים החיים בפני עצמם יצירה אחת כוללת, חיה ומשפיעה· הנהרות הולכים אל הים והים נותן מימיו לנחל נחל; ואם סוער הסער הוא מתחולל בכלם ומשמיע קולו בכֻלם· אבותינו דִברו על שר של ים ואנחנו מדברים על רצון העם, זה המלאך הממונה על חלקי האומה וכובש לו את חלקי האומה· מה שמאַחד אותנו האישים הפרטיים לקבוץ חברתי, שבטי־לאומי, הוא כח שנצטרף מחבלי הרצון ומתגלה על־ידי אפני הרצון· כשם שרצון היחיד וחפצו להתקיים הוא קשר המקשר נטיותיו ושאיפותיו במסבי חייו, כך הרצון העממי בכלל הוא השליט על האישים הפרטיים משך דורות ומועדים·

הרצון הוא גם אלהי־העולם, או בתור עצם מוחלט כשהוא לעצמו או כמי שנושא בחֻבו כל החזיונות הרבים של חלקי העולם והמציאות· יש כח מוליד ויש שוב אב נשמע לבניו· הנה אור בוער והנה ניצוצות מעלים להב· רצונם של חלקי המציאות הוא להתקיים ולעמוד בצביונם· רצונו של כל נמצא לעמוד בשלו ורצונו של כל גוי ולשון להשתמר ולהתאחד· נשמע הוא היחיד אל הרבים ומושלים הם הרבים על היחיד· רצונות הנמצאים אינם שונים בכלל ברב זה מזה, דבר אחד שורר בכֹּל במדרגות שונות· עולה עליהם רצון בעל־חי, עולה על רצונו של בעל־חי רצונו של האדם; וחזק מרצונו של האדם הפרטי הוא רצון הגוי, רצון גוי תולדתי· איש מפקד לעצמו וכובש דרך לעצמו ישמע פתאֹם לקול מצַוה עליון; יוצא הרצון חוץ מגדרו ונבלע שוב ברצון כולל עומד עליו· דבר מקבל צורות שונות נעשה למוחלט· אני מסיר עטרתי מעל ראשי ואני נותנה לאחר···

ב

על החיים

לא על מהות החיים אני אומר לדַבר בזה, כי אם על ההכרח המוסרי לחיות·

זכות לכל חי באשר הוא חי לחיות ומוכרח הוא לחיות· ההכרח הזה הוא תולדות הרצון הפנימי החיוני וגם מתגלה הוא ברצון· הרצון לחיות הוא סגולת כל נמצא ותוכו של כל חי· אין חיים בלי רצון, בלי שאיפה ובלי התפשטות ואין חפץ בלי כח מצַוה לעצמו·

קשה היה להשיג עצם דבר נבדל או מתנועע· יש לנו מושג מהר פלוני׳ מיער או מנהר אחד׳ יען רואים אנו חלקים חומריים שוים צבורים לפנינו באחיזה אחת ובגבול ידוע· חלקים חומריים סמוכים זה לזה׳ נקשרים זה לזה או מורכבים יחד וממלאים איזה מקום בהיקף אחד ובסביבה אחת נוטעים בנו מושג של דבר אחד· וכן הדבר בזמן: צרור דברים נאחזים באיזה יחס תדירי בזמן מוליד בנו מושג מדבר שלם ומשותף· — מה שעושה המקום ברוחב עושה הזמן לאורך׳ רצוני לומר׳ הזמן גם הוא אינו אלא מושג מקומי· מה שהמקום הוא בהוה׳ הולך ומשתרע ונראה בבת־אחת׳ הזמן הוא בזה אחר זה וכקו ארוך הוא הולך ונמשך· — —

נחוצה לנו אחיזה במקום ובזמן׳ צורה ידועה לרוחב ולאורך׳ כדי לקנות לנו מושג של דבר נמצא· נחוצה לנו אחיזה לבנות לנו מושג הרצון׳ ההולך ומצטרף מחלקים פרטיים ומגלוי החפץ בהרבה פנים; וכמו כן אנו בונים לנו ממושג רצון העם גם מהותו של העם· מה שמכריח אותי לראות בחלקים חומריים רבים׳ הנאחזים זה בזה והממלאים חלל ידוע׳ דבר אחד׳ אונס אותי גם לראות בקבוץ של אנשים׳ הקשורים זה בזה ביחס חברתי־תדירי או שבטי־עממי׳ חברה שלמה או אומה· ערך החלל המוגבל במקום הבלתי־סוף הוא ערך מושג התולדה בזמן לבלי־קץ · · · רצון היחיד הוא מלך הנטיות או סכום הכולל של הנטיות׳ ורצון האומה הוא הכח המאחד את גלוי רצון היחידים והרכבתם יחד·

החלקים הקטנים של אבן׳ גם אלה שהעין לא תשורם׳ אינם שונים בטבעם מכל האבן· הררי סלע הם גדולים רק בכמות על פרורי אבן· שונה מזה צרוף העץ· אילן עושה פירות׳ מתכסה בענפיו׳ זה דבר שחלקיו הקטנים המתפוררים אינם יכולים לעשות· עולה על צרופי האילן צרוף בעל־חי ועולה על החי חי מְדַבר ומשכיל· ידי ורגלי ושאר האברים אינם בוראים עוד את הנשמה שבי׳ ולא מהם יבוא הכשרון בי לחשוב ולהרגיש· אמנם בלי ראש וְקֵבה׳ בלי האברים הפנימיים והחיצוניים אי־אפשר להיות בעל רוח ונשמה; אבל הסכום של צרופי האברים אינו מוליד עוד את הנפש· הנפש היא דבר שונה מהתנועה שנולדה ברחיים־של־רוח או ברחיים־של־מים· אנשים יחידים עומדים זה בצד זה אינם מצטרפים עוד לחברה; בני חברה אחת לא יצטרפו לשבט׳ ושבטים

זו תוקד כל עוד קרבי בי. נפשי היחידה, עצמותי, מהותי וכל אשר בי הן אך סכום מבנה גֵוִי ורוחי, סכום קורות חיי ומזלי וכל גלגול החיים אשר מסביב לי. ברגל גאוה אני דורס על יצורים אחרים ובכחי אני משכלל עולמי אשר נִתן לי. כל העמל הוא בעדי וכל הגיגי רק בעד נחלתי. — והנה ביום אחד אתן לזרים חילי. אני היחיד אמליך עלי את הכלל, משועבד אני להכלל ואף חלקי לא אדרוש. קשור אני למשפחתי, לעמי, ואני נושא עלי סבל מקדם ומהיום. שתי נפשות בנו, דו־פרצופים, למחצית אנו אישים יחידים ולמחצית אנו בני הכלל. אבל מי יברר לנו, איך תשכונה שתי אלה יחד בלב האחד? היחיד יתפרד לשנים, והוא אחד; שני פנים לנו, שתי רוחות, ימין לוקחת וימין גם נותנת...

שואלים שוב: מי יְאַמֵת לנו, שיש גם נשמה אחת יחידה לאדם? ומי יַרְאה לנו בחזון, שיש קשר קיים בין מעשינו ומחשבותינו מתמול ומעתה? גם עולמנו היחיד בן חלקים חלקים הוא. הרי מאורעות שונים והרי מקרים שונים. כל דבר בחיינו אנו עומד בפני עצמו ואינו מצטרף לחברו רק במסבי השכל וההגיון. מספרים פרטים עולים לסך־הכל רק בחשבון; אבל דבר שבעיון אינו עוד דְבַר החיים ועצם החיים. — כמו כן אנו מדברים על העולם בכלל ועל החיים בכלל, וגם אלה אינם אלא שמות משותפים לחזיונות שונים. אין עולם חוץ מההרים והגבעות, הימים והעמקים, היערות והשדות; אבל אין חיים כוללים מלבד חיי הנמצאים. יש אברים לגוף ואף יש מבנה לגוף, אבל אין גוף בסלוק האברים ואין נשמה חוץ מחלקי הנשמה.

אפשר להכחיש במציאות היחיד, במציאות העולם, במציאות גוי ונשמתו. נוכל לקרוע הכל לגזרים, לחַלק כל דבר לחלקים ולדחות את הסכום הכולל מפני הפרטים השונים; אבל כל זה אנו עושים רק לרגע. פושטים אנו את עדינו מעלינו וערומים אנו בלי כל לבוש־ההגיון והמחשבה, וכמעט קט שוב צרופים שונים נארגים בנו והויות מחשבתיות משותפות ממלאות את החלל הריק. אין ריקות בעולם, כל עוד מושלים בנו מושגי הזמן והמקום.

מושג המקום הוא הכלי, שעל־ידו נשיג את הנמצאים אשר מחוצה לנו.* לולא מציאות מקום אוירי מקיף כל נמצא, מגביל אותו ומבדילו מאחרים,

* עיין במאמר „מקומו של עולם" לעיל.

חזיונות עם

א

על הרצון

לא לדבַר הרצון הפרטי אני מכוֵן במשאי זה, כי אם לרצון הכלל, לרצון החברה והעם. — משיבים ואומרים: מי לידינו יתקע, שהעם והחברה שונים הם ביסודם מהאדם היחיד ושלשניהם כחות מיוחדים? הלא בעצם רק אישים יחידים בודדים קיימים ונראים לעינינו, וענין העם והחברה רק מושג צרופי וחזיוני הוא. — ואף אני טוען ואומר: אמת שאין במציאות אלא בני־אדם פרטיים, בני־אדם חיים רק באופקי גֵום ורוחם; אבל מה זה הדבר, שהיחיד עובר את גבולו ולא רק כובש את אחרים, כי אם נכנע הוא לאחרים ומקבל מעצמו מרותם עליו? מדוע מצטרפים בני־אדם יחידים לחבורה אחת, למשפחה, לעדה ולצבור? גוזל האדם את חברו, חומד את אשר לא לו; ולאידך, הוא נותן משלו לרעהו ומקריב את חייו בעד בני־עמו ושבטו. מה זה אותו הכח הנסתר, אשר יקשר אותי, את האני הפרטי שלי עם הנפשות של אחרים ועם ה,אני' של אחרים? מאַין תבוא ההתעוררות שבלבי, להשתתף בצער נפשות שחיו לפני מאות שנה, נפשות שדרכן גם לא דרכי? — מצטער אני בצער אבותי בימי קדם. בשעה שאני קורא, שנרדפים היו מפני אויב, יזעף לבי, ולאידך, כשזֵר נצחון על ראשם, ירון לבי אף ירנן. צער הלבבות של רבים צערי אני הוא, שמחתם שמחתי, רצונם רצוני וחפצם חפצי. ואני בעיקר רק עובד אני לעצמותי; אני יחיד נבדל מאחרים, משאת־רוחי אך עולמי וחיי ואני מלא תמיד מחשבותי אני, רגשותי אני ושאיפותי אני. הנה עולם בצד עולם ועולם נכנס בגבול שני לו, ואף־על־פי־כן אין כאן עקירת התחומין. על מזבח לבבי דולקת אהבה־עצמית רבה. יהירות היחיד וכל חפץ הקיום של היחיד מושלים עלי; ועל אותו מזבח בעצמו עלה יעלה הלהב לאהבת־הכלל וגם אש

חזיונות עם

שמנה עשר דבר

אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטא בהלולא דמר בריה דרבינא: לישרי לן מר! אמר להו: ווי לן דמיתנן, ווי לן דמיתנן...

רבי יוחנן, כי הוי מסיים ספרא דאיוב אמר הכי: סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים.

הכל למיתה הם עומדים, אבל מה הם מפסידים בזה? כשאדם בא לעולם ידיו קפוצות, כמי שאומר, כל העולם כלו שלי הוא, אני נוחלו; וכשהוא נפטר מן העולם ידיו פשוטות, כלומר — לא נחלתי מן העולם הזה כלום... ולפיכך כד הוו פליגי בית שמאי ובית הלל, אם נוח לו לאדם שנברא משלא נברא, או שלא נברא משנברא, נמנו וגמרו, שנוח לו לאדם שלא נברא משנברא.

ועכשיו שנברא האדם יפשפש במעשיו; אבל מעשים לא מעלים ולא מורידים, אין בהם קרן־קיימת ואין שלטון אחרי יום המות. — —

למלכות, אחד הרגו מלך ואחד הרגו איספקלטור, איזה מהם משובח? הוֵה אומר זה שהרגו מלך — כלומר, ,אלו שלקו על־ידי בוראן'.

ואתם הלא יודעים הנכם את רבי פנחס בן יאיר!

אמרו עליו, שמימיו לא בצע על פרוסה שאינו שלו, ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו. והימים האלה ימים קשים הם לבני־אדם. כל בני־אדם חצים עבדים וחצים בני־חורין, כל דאלים גבר.

הלנצח יעבוד האדם באדם?

והחסידים ואנשי המעשה, זעיר שם זעיר שם, שאינם יכולים לעקור את העבדות כֻלה בבת אחת, עוסקים בפדיון־שבויים. אז קם גם הרב הגדול הזה וילכו הוא וחמורו, הלוך ונסוע, לפדות שבוי אחד מאדונו.

אבל הנה מפליג לפניהם נהר גדול, ובכל הככר ההיא גם אניה גם מַלח אין.

זכר הרב, כי נצבו מי ים סוף כמו נד נוזלים ומֵי הירדן נכרתו, וכאינש שנפיש חיליה בלכתו לעשות רצון קונו, התאזר ויקרב אל הנהר ויקרא לאמר:

— גינאי, חלוק לי מימיך ואעבור בך!

— אתה הולך לעשות רצון קונך — השיבהו הנהר — ואני הולך לעשות רצון קוני; אתה ספק עושה ספק אי אתה עושה... אני ודאי עושה.

בשעה שבקש הקדוש ברוך הוא לברוא את העולם, גזר על העליונים שיהיו למעלה ועל התחתונים שיהיו למטה; כשנתן משה את התורה, בטל גזרה ראשונה ואמר: העליונים ירדו לתחתונים והתחתונים יעלו לעליונים. יצאה בת־קול והכריזה: אוי להם לבנים מעלבונו של עולם, דוחים המה ודאיות מפני ספקות. — — —

ד

יציאה

חכם אחד היה אומר: עשרה דברים קשים נבראו בעולם, הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אור מפעפעו, אור קשה מים מכבים אותו, מים קשים עבים סובלים אותן, עבים קשים רוח מפזרתם, רוח קשה גוף סובלתו, גוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה מפכחתו ומיתה קשה מכולם.

ויש אומרים מיתה קלה מכולם, טובה שבכולם; וכן בדוד הוא אומר: נסתכל ביום המיתה ואמר שירה...

ככר לאכול ומקל ללקות בו! והיו לאותות לעושי רצונו ולשאינם עושים רצונו. אבל העולם לא כן הוא נוהג, בו הככר והמקל באים בערבוביה. — יושבי אור וצלמות אנו; הננו אוכלים ולוקים, לוקים ואוכלים.

ואכלת ושבעת וברכת, ואחר־כך תמָתח על העמוד ... אלהים כופת ואליהו רוצע; זה החוזה שאינו בא אלא לקרב רחוקים ולרחק קרובים בזרוע. התקרבות ודחיה! ככר ומקל!

ואת העורבים צויתי לכלכלך ואת המקל להלקותך. ואז יקום אליהו ויעלה בסערה השמימה ... ואנחנו תועים אנו בארץ. הנה הככר מצד זה והמקל מצד זה: בכֹּל שתי רשויות, ומלכות אחת נוגעת בחברתה. — ויש אשר ישַׁנו סדריהם, הככר תלקה והמקל ישביע ...

הננו אוכלים ולוקים, לוקים ושבעים ...

הככר והמקל בדבור אחד נאמרו, ומה רחוקים המה זה מזה! הראשונה היא מדרס לכל חי, כלם אוכלים ושבעים, מביצי כנים עד קרני ראמים, על־ידי הזן ומפרנס לכל; — והמקל לא בא אלא בעבור בחיר היצורים, בעד האדם.

האדם יודע הוא להלָקות ואוהב הוא להלָקות; אפשר לו לאדם לבַכר את המקל על הככר.

הככר היא פשוטם של החיים, המהלך הפשוט של הטבע הפשוט; אבל המקל מכה את האדם ואומר לו: גדל!

ג

ברי ושמא

לא הרי העולם כהרי האדם, ולא הרי האדם כהרי העולם, עולם כמנהגו נוהג ואי־אפשר לו לשנות את תפקידו, והאדם פושט צורה ולובש צורה ומהפך מדותיו לכמה גונים.

מי משניהם קודם? אלה אומרים העולם קודם להאדם; ואלה אומרים האדם קודם להעולם, גדולים מעשי־צדיקים משמים וארץ.

שאל ביתוסי אחד את רבי יהושע הגרסי: מנין שאין כותבין תפילין על גבי עור בהמה טמאה? דכתיב, למען תהיה תורת ה׳ בפיך — מדבר המותר בפיך. אלא מעתה, על גבי עור נבלות וטרפות אל יכתבו? אמר לו: אמשל לך משל, למה הדבר דומה? לשני בני־אדם שנתחייבו הריגה

עוד חידות

א

מלחמת־עולם

ויאמר ה׳ אלהים׳ הן האדם היה כאחד ממנו ··· וישלחהו לעבוד את האדמה· — —

והאדם ידע את חוה אשתו· ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש ···

ותֹסף ללדת את אחיו׳ את הבל רֹעה צאן׳ וקין היה עובד אדמה ושומע בקול האדמה·

ומקץ הימים הביא קין מנחה מפרי האדמה׳ והבל גם הוא עשה כמעשהו ··· ויחר לקין· ויהי בהיותם בשדה׳ ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו·

ויצא קין מלפני ה׳ וישב בארץ נוד קדמת־עדן·

וידע קין את אשתו· ותהר ותלד את חנוך· ויִוָּלֵד לחנוך את עירד׳ ועירד ילד את מחויאל׳ ומחויאל ילד את משותאל׳ ומשותאל ילד את למך·

וללמך שתי נשים׳ שם האחת עדה ושם השנית צלה; וצלה ילדה את תובל קין לֹטש כל חרש נחשת וברזל ···

ומאז בן־אדם על חרבו יחיה׳ בחרבו ובקשתו כובש לו את הארץ וחי בארץ·

ותלד עדה את יבל׳ הוא היה אבי יושב אֹהל ומקנה ··· וַיֵּחָצוּ בני האדם לשני מחנות׳ ויבנו להם אלה אהלים לשבת ואלה הברזל מעשה ידם· ומלחמה לברזל עם האֹהל משנות דור ודור· — — —

ב

האדם והמקל

האדם והמקל· — לפנים בישראל היו אומרים: הככר והמקל ירדו כרוכים מן השמים· ושיודע לשאול: למה? פתרו לו: בזמן שבני־אדם עושים רצונו של מקום׳ הרי ככר לאכול׳ ובזמן שאינם עושים רצונו של מקום׳ הרי מקל ללקות בו ···

מתפללים, הארץ מתפללת, כל יצור מתפלל, רחמים וגעגועים פנימיים בכל דבר, בכל חי ובכל נמצא. היצירה גופה מין רחמים היא, מין תפלה של ההויה.

האלהים מתפלל, האדם מתפלל, הבריאה מתפללת, כל יצור וכל נמצא מתפלל. לו נִתְּנָה רשות לכל החושים להקשיב, כי אז היתה כל נשמה טובעת בים של שירה ובעצב התפלה.

קיום העולם דורש, שהתפלה תהיה בלב, בהסתר, ולא תתגלה רק למעטים השרידים. רחמנא ליבא בעי. הלב הוא סכום התפלה, התפלה היא אם כל חי והֵד כל חי. — —

פרי, כל כברת אדמה, גבעה, עמק וכל חיה בהמה ועוף, אותו מין, אותו סוג, אותו פרט, נשימתו באותה שעה, הרי הוא עיקר – הרי הוא העולם.

החיים, עצם החיים, היא ההכרעה; ההכרעה עושה את הדבר היחידי לעיקר, לעיקר הכל.

ג

ניצוצות

כשאתה בא לבתי־שכיות החמדה, לבתי־אוצרות של כלים יקרים, בם נצבים מעשי ידי האדם בעץ ובאבן, בשיש ובמתכת יקרה, במשי ובארגמן ועיניך רואות כל יפעת הדברים ויקרם, שאינם נצרכים כלל להחיים בני יומם, אז יבואו הרהורים מוסריים על לבך ואתה חושב: אלה למה הם? – אבל עולים הם על דברים מועילים דברים שאינם מועילים. האור השפוך על כל דבר מתגעגע לבוא עם האדם באיזו נגיעה. כל דבר וכל נמצא ימלא את מלאכותו רק במה שמשפיע, במה שבא במגע עם דבר אחר. הנה על־יד הבריאה הראשונה בימי היצירה עוד מערכת של זווג זווגים, של יחוד דבר בדבר ושל מגע דבר בדבר.

הנך מתכסה בשמיכה של צמר, לכאורה נעשה זה רק לחמם גופך; אבל הנה השיות הגזוזות נתנו מנפשן לגוזז, הגוזז נתן מנפשו למטוה, המטוה לאורג והאורג נותן מנפשו לך. גלגולי הנפשות מנפש לנפש הוא העושר העולמי.

אין מספר המצוות רק תרי״ג, כי אם הרבה יותר; רבות הן לאלפים ולרבבות, כמספר השמושים בדברים נמצאים, כמספר כל היחסים שבין דומם לצומח, לחי ולמדַבר...

זאת היא גם סיבת חשק הקריאה בספרים. אנו מתגעגעים להרבות יחסינו לדברים שלא נוכל בעצמנו להשיגם. ההרים שבספרי־מסעות הם כאותם שעינַי בעצמם ראו אותם; כל המעשים והמקרים, שאני שומע אותם מפי אחר ורואה אותם בהזון, כאילו מעשי ומקרי אני הם.

ובחרתם בחיים, בכל החיים.

ד

תפלה שבלב

לא רק בני־אדם מתפללים, כי אם כל נמצא מתפלל והכל ישפוך שיחו. בכל דבר יש מעין תפלה שבלב, מעין רחשי תפלה. השמים

חידות

א

דו־פרצופים

חטא גדול הוא להאמין ברע מוחלט, ביסוד רע מוחלט, יסוד קיים בעד עצמו.

בהבריאה כשהיא לעצמה אין רע כלל. הדבר נקרא **רע** ובא לידי פעולה רעה רק בספירה השניה של הבריאה, בספירה התולדתית. וגם באותה ספירה אין רע ממש כי אם בצורה; אין דבר רע בעצם, והוא נעשה רק על־ידי אָפנים ותנאים ידועים. חמור הוא עון שפיכת־דמים, והנה נִתנה להחברה מיתת בית־דין! גדולה היא עברה לשמה ממצוה שלא לשמה.

זה הדבר: אין טוב ואין רע יסודי. כל דבר הוא בעל דו־פרצופים: זכה אדם, הרי זה נעשה לו סם־חיים, לא זכה, הרי זה נעשה לו לסם־מות.

ב

הכרעה

מה אתה ומה מעשיך בן־אדם לעומת רחבי הבריאה, מה אתה לעומת רבבות המעשים והנמצאים בעולם? מה האדם היחיד לעומת הרבים? גאות גדולה היא, לחשוב אותנו לעיקר, לחשוב את המעשים שאנו עושים לעיקר.

אבל הנה הנצח רק סכום כמותי הוא, מעין קו ארוך הוא, שכל נקודה ונקודה בו שוה לחברו. חיי, מעשי, חייך, מעשיך, כל רגע ורגע מחיינו היום, מאתמול וממחר הרי זה חלק מן הנצח. חייב אדם לראות את עצמו בכל שעה ושעה כאילו כל העולם כלו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף־זכות, עשה עברה אחת הכריע את עצמו ואת כל העולם כלו לכף־חובה. — אתה, רק אתה, הנך מכריע את כל העולם באותה שעה, מכריע הנך את כל החיים ואת כל הדורות. גם דומם וצומח, כל אבן ואבן, כל עץ עושה פרי ואינו עושה

ועמל העבודה, אם לא התפשטות של צער, איזו אתערותא דתוגה. אם אנכי לא נתחייבתי שרפה למקום, היה אדם אחר שנתחייב לזאת. אם אנכי לא הפסדתי, הפסידו אחרים בחייהם, נצטערו אחרים וסבלו אחרים. דמעה אחת מנפש עניה, בודדה, לא שמעתיה ולא ראיתיה, משתפכת ללבבי ומענה את נפשי. מה המה העננים, מהו יללת הרוח, שאון המים ודכים, השתפכות הכנור – אם לא הֵד הצער שבעולם ובחיים, תוגת הבריאה? — מה היא הבריאה בעצמה, אם לא מין צער, יגון־אלהים נארג בבריותיו... וינָחם ה׳ על אשר ברא. — — —

העצבות היא הארה, היא שפת הלב ומין געגועים.

אי־אפשר לעולם בלי אדם ואי־אפשר לאדם בלי עולם. שניהם עומדים זה לעומת זה כתמהים ומחכים, תמהים ומחכים...

תנו לנו כוס הקֻבעת ונברך עליה. תנו לנו את הצער אשר בהכרה ואת הרחמים אשר בהכרה.

רחמים וצער! אלה הם הקשרים התמידיים אשר יקשרו אותנו, את כל חי ומדַבר, את כל העולם.

ד

הנרות הללו

בשעה שלבנו ימוג, בשעה שחֹשך ימלא את נפשנו, אז נמשש במה שמחוצה לנו ונחפש משען לנו בעולם אחר מזה שלפנינו... הדלקת הנרות אני קורא לכל משאות־הנפש, לכל הרעיונות המאירים.

הנה האהבה בחלום עוזה, הנה הרחמים והחסד, אור המחשבה והדעה.

מה המה ספרי הדורות, אם לא הארת הנשמות, איזה אור מלַוה אותנו ומֵאיר לנו. מה הוא היאוש והרקבון מול ניצוץ אחד של תקוה זורחת.

האור הוא מתן־שכרנו, הוא הנשמה אשר בנו והֵד התפלה אשר בנו.

כל זמן שצדקה מאירה לנו, איזה חסד ואיזה רחמים, רצון ואמונה, כל זמן שלבבנו דובב איזו מלה, איזו הטבה, איזה כוסף וגעגועים, איזו תשוקה להיטיב ולהאיר, הרי האור נדלק, הרי החיים מאירים.

חסד הוא האור. חסד הוא הדלקת הנרות.

לכל אדם נִתּנה מתנה מיוחדת, והוא אינו נהנה הימנה. לכל אדם יש זכיה נפשית והוא אינו מוצא אותה. מה אהנית לנו התורה אשר מלמדים אותנו בבטן, כיון שאחר־כך יכָבה הנר... כיון שהמלאך בא ומשכיח אותה מאתנו... מה יהנו לנו טהרת נפשנו, זכוך רוחנו, שכלול דעותינו, אם אין אנו יודעים את המלה האחת שעלינו לאמרה, להביעה, לחדשה, לגלותה...

ועצב גדול ימלא אותנו לראות עצמנו תועים כל הימים, מבלי מצוא מנוח, מבלי מצוא פדות, מבלי מצוא אותה המלה החיה הנותנת לנו פדות.

כל העולם יגע בעדנו, כל היקום יארג בעדנו; בעדנו השמש זורחת, ירד הגשם, העמקים יעטפו בר, ומה יש לנו? מה נדע מזה ששייך לנו?

האלהים בעצמו אומר למשה: חזור לאחוריך! אתה לא תעבור! אתה לא תראה!

תורה שחסרה בה אות אחת פסולה היא; — ולמי מאתנו לא חסרה התגלות אות אחת, דוקא אותה האות שנִתּנה לו?

קחו מאתנו את ההרבה ותנו לנו את המעט; קחו מאתנו את המון הדברים ותנו לנו את המלה האחת שנתנה לנו, רק לנו. — —

ג

העצבות

אין השכינה שורה אלא מתוך עצבות. אם אפשר לומר, שהאדם יודע ומכיר מכל אשר מסביב ומרחוק לו, שהחיים והעולם מודיעים לו להאדם מתכנם ומהויתם. — העצבות היא הצנור, שבו ישתפכו הדברים מבחוץ לבפנים, היא ההרגשה הראשונה מהעולם החיצון שמתעוררת בפנימיותו של האדם. — —

וההיקף הכולל לכל המחשבות והמעשים, החשבונות וההרהורים, הרגשות והגעגועים שבנפש, הוא רגש העצבות; יסוד התוגה, אשר ימלא את כל העולם ומלואו, את כל החי מדומם עד בשר, מעשבי השדה עד כוכבי השמים, מוצא לו נתיב בלב האדם.

מה המה הרהורי תשובה? מה הוא החסד והתענוג, מה המה רגשי התגרא ויסורי האהבה וכל משברי המחשבה והמעשה, אם לא איזה צער שבלב, איזו תוגה חרישית היושבת בנשמתך. מה המה החיים, העבודה

אמרות

א

אל תרגזו

יצר לב האדם רע כל היום, רק רע יחשוב בעולם ובחיים, רק לקלל ידע. תועים אנו, בכל נמצא מכשול, בכל נראה רק רע.

מי יתן אל לבו, שיש דין וחשבון לכל המעשים, שיש הארה לכל חי ונמצא, שיש זיו בכל מעשה. מי יתבונן אל תפארת הדברים אשר תחזינה עיניו? מי יפתח נפשו לכל הדרכים והנמצאים, להחזיונות והמאורעות שבכל נמצא ובכל חי?

חיים אתם בכל יום. השכם והערב הרי אתם מוצאים דברים מוכנים לפניכם. בכד מים ששאבתם מן הבאר הרי יש חיות עולמית; בפרי שבידך עתה יש איזה הוד ממעלה. באותו איש שאתה מְדַבר עמו הרי נפש ורוח. אדם נותן לך את ידו ובמגע — האחוה שבין נמצא לנמצא.

פתחו את עיניכם, עשו את אזנכם כאפרכסת, תנו לנשמתכם המצוי שבכל חי. דעו וראו, הבינו ושמעו.

אתם עדים על נפש העולם. אתם וחייכם עדים אתם לכֹּל. באהבה נולדתם, כל הנשמה וכל חי נולדו באהבה, בכֹּל שורר חסד אלהים.

הודו לה׳ חסדו. אל תרגזו בדרך! כרעו והשתחוו לפני כל נמצא, לפני כל מה שלפניכם; בכֹּל, בכֹּל הנשמה מדברת. — — —

ב

המלה האחת

אנו מדברים כל ימינו, נדבר בכל לשונות נפשנו, בכל געגועי רוחנו, בכל אשר בנו — ואת המלה האחת, הדבר האחד שרק לנו לאמרו, לגלותו, אין אנו מוצאים לה צביון.

הנך רואה אדם שקרא ושנה, כל הימים שהוא חי רק פעל ועשה ודרש ברבים, ואת המלה האחת, שרק בעדה הוא חי ונולד, שכח להגיד...

גם־כן, שלפעמים משמש כל חוש וחוש לבדו ולפעמים הם משמשים בערבוביה והרבה מושגים נקנים לנו על־ידי ההרכבה והשתוף שביניהם. אבל לא ברור הוא: על־ידי איזה חוש או צרוף אנו באים לידי מושג המקום? איפה ראינו אותו? גם מי שלא ראה מאורות מימיו ולא שמע הברות מעולם יודע הוא את מושג המקום.

המקום אינו לא למעלה ולא למטה, לא לפנים ולא לאחור, אחרי שהמושגים האלה כבר תולדות המקום הם. חוזרת השאלה: המקום מה הוא? ואיה הוא?

וזרח השמש ובא השמש, גלגל חמה מנסר ברקיע ביום ומעבר השני בלילה; ואנחנו בני־אדם עומדים ורואים במראה הזה, אנחנו עומדים והם מתנועעים.

בא החכם קופרניק ולִמד אותנו לדעת, שגם האדמה מתחת לרגלינו היא מתנועעת. מעין תורה מהפכת כזו היא גם משנתו של קנט.

כסבורים היינו, שהעולם ומלואו נתון במקום; אבל החכם הזה מוכיח, כי מושג המקום אך יוצא הוא מתוכנו, — הוא אינו נקנה על־ידי נסיונות מחוצה לנו, רק מונח הוא בעצם שכלנו ומהותו.

המקום הוא לפי תורתו מעשה ידי רוח בשר ודם, מין מדה ותכונה שבמות האדם, שעל־ידה הוא מודד דברים מוחשיים ומתיחס להנמצאים שבעולם ולכל אשר מסביבו.

אין אנו רואים את הדברים ב„מקום" כדבר שהוא מחוץ כל ההזיונות וההויות, כי אם טובלים אנחנו כל המראות וההשגות בכלי־שכלנו, ב„מקום" השוכן בנו...

ה„מקום" הוא צורה קבועה במהלך שכלנו והשגתנו; — ואנו טועים להשוב שהוא דבר הסובב את העולם ומקיף אותנו. אנחנו מציירים לנו דברים שמלגו כדברים שמלבר.

המקום הוא, לפי דעת אותו חושב, המשקפים שלנו, של שכלנו. — בו ורק בו הננו רואים הכל ומשיגים הכל; הכל משלו, משלנו...

מקומו של עולם וחללו שוכן בעלית קיר קטנה, בקדרת מוח ילוד אשה האדם נעשה בזה שותף למעשה בראשית. — — —

רק בשעה שיחסר לנו הכשרון להקיף את כל תאי החיים בסקירה אחת, אז נראה בהם הרכבה והפרדה, חיים ומות, הויה וכליון. אבל בשעה שנתרומם עָל, בשעה שנבין לערך מעשי־יה, אז נֻכַח לדעת, כי הכל אחד, שהכל חי, שבכֹל שורה רוח אלהים.

*

חורבנו של עולם! ואני גם באֹפן אחר ובנוסח אחר שמעתי על־אדותיו, ואת הדבר הזה לעולם לֹא אשכח. לא אשכח את מלמדי רבי יוחנן הנזוף, שהיה דר בירכתי העיר, נזוף מהחסידים ומהמתנגדים גם יחד. ויהי פעם, כי נפשי צרה עלי, באתי אליו בלילה ושאלתי אותו לפשר חורבן העולם.

„חורבנו של עולם?!" — פנה אלי בתמהון — „חורבנו של עולם?!" קרא שוב — „תהי אחריתי כמוהו!"...

ד

מקומו של עולם

גמירי ד„הוי סדר זמנים קודם לכן". חושבים אנו, שגם המקום קודם להעולם, כלומר — שקודם שנוצר העולם כבר היה אויר המקום מוכן למציאות ולכל צבאיה, ואותו המקום היה, הוה ויהיה עד לבלי סוף.

רואים אנו, שהעולם כלו, הנבראים והנמצאים, כל המהות, הכל הכל נתפס רק במציאות מקום, שמקיף הכֹל וסובב הכֹל. אבל מה הוא המקום? מאיזה מין זה, שהוא נחשב בתור חומר־קדום לכל מעשה בראשית?

הכל נמצא במקום, אבל המקום בעצמו מהו? האם הוא כקו או חלל מקיף את העולם? ובמה נבדל הוא משאר המציאות? מה טיבו כשהוא לעצמו.

אומרים: המקום הוא הריקות, הריקות המוחלטת, זה הים הגדול שבו יתנועע העולם ומלואו, השמים וכל צבאם; אבל מושג הריקות הוא רק מושג הגיוני, מושג שלילי, השולל את הנמצא.

יכולים אנו לצייר לנו את העולם כלו חוזר לתֹהו ובֹהו, ורק את מושג „המקום" לא נוכל להסיר ממחשבותינו אנו.

מלמדים אותנו לאמר, שכל העולם כלו וכל מה שיש בו נקנים ונתפסים לנו באמצעות חושינו, ולולא הם לא היה לנו שום מושג מהעולם שמחוצה לנו, ושרק על־ידי הצנורות האלה הננו באים לידי הכרה. — יודעים אנו

ג
חורבנו של עולם

ואני עוד נער בימים ההם, תמים הייתי — ונפשי מלאה הֵד נצח, מבלי אדע, כי יש ראשית ואחרית; ואשמע את מורי מלמדני מתוך ספר עתיק, שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם לתֹהו ובֹהו, וכמו ענן גדול בא והחשיך אביב עלומי...

לפנות ערב היה הדבר, ובצאתי מן ה„חדר", שהיה במדור התחתון של הבית, השמים התאדמו מבוא השמש, לבי נפעם למראה כל אלה, ובקרבי כעין תמהון: למה זה אלהים להחריב עולמו יצא?!

מני אז גדלתי בשנים, הפלגתי בים החיים ונחתי להוף בתי־מדרשות שונים, ואין אני יודע, מאן מנייהו קודם בתורת חורבן זו: אם חכמי יון או רבנן דקסרין, כי הן שניהם יחד נִבאו חורבן לעולם.

אבל מי התיר לנו להטיל חורבן במעשי בראשית?

בני־אדם רגילים להביט על העולם ועל החיים מנקודה אחת, מבלי דעת, שהחיים פושטים צורה ולובשים צורה ושהחומר עומד וקיים לעולם...

והארץ היתה תֹהו ובֹהו, עתידה היא הארץ לחזור לתֹהו ובֹהו... אבל עוד לפני מעשה־בראשית רוח אלהים היתה מרחפת — רוח אשר לא תכלה עדי עד; וכל זמן שאותה הרוח מנשבת אין כאן לא חורבן ולא הריסה, לא פרוד ולא כליון.

היה מי שאמר: תנו לי נקודה אחת, אחיזה אחת קטנה מחוץ לעולם, ואניע את הכל; אבל נקודה כזאת אין, אין דבר מחוץ לעולם...

לוּ היה החורבן יוצא לפנים משורת הטבע, לו היה דבר שאין לו כל יחס אל הצורות השונות אשר ירהיבו אותנו, אז יכולים היינו לסַמן לו מקום בעולם; אבל חוש היופי הנטוע בלבנו מוצא גם בחורבן מעין מציאות.

חורבנה של עיר עם שרידיה העתיקים פועלת עלינו לא פחות מעיר שעל תלה בנויה. לא בשמי התכלת בלבד יראה האדם את אלהיו, כי אם גם בשמים השחורים, וגם מתוך ענן וערפל ישמע קול אלהים...

זקנה ובחרות, בנין וחורבן, אחת היא לנו. בין הניין לנו בין לא הניין לנו — כלם חיים וקיימים, חיים לעד.

אני אוכל ושותה, עומד ויושב, מדַבר ומתפלל. אבל מה אני מלבד המעשים הללו? מי הוא זה בי, שלפעמים הוא יושב או שוכב, הולך או עומד, מדבר או שותק, בוכה או שוחק?

הרי אני פונה למעלה ולמטה, לימין ולשמאל, אני נוטה לכאן ולכאן לפי חפצי, אבל מה הוא חפצי? מי יושב בי ופוקד עלי את מצוותיו תמיד?

הנני זוכר, שפעם רעבתי יום אחד, עלתה על לבבי לגנוב ממזונות שמצאתים לפני. כמעט עשיתי זאת, ובת־קול שמעתי בלבבי, לאמר: לא תגנוב! וקול אחר כנגדו: לא יבוזו לגנב כי יגנֹב למלא נפשו כי ירעב! הלז מתיר והלז אוסר; ואחר־כך גבר האוסר על המתיר. מי ישים אסורים על ידינו? — —

אומרים, כי שני יצרים בתוכנו, יצר־הרע ויצר־טוב, ומלאכות שניהם היא להטות אותנו לטוב ולרע. שני מסיתים — אבל מי הם ומי אנכי?

יש אשר אני רוצה לבקר את החולה, או לעשות דבר אחר, הנני נזכר שעדיין לא התפללתי תפלת המנחה, ואני עומד על יד הקיר ואשפוך שיחי — המתפלל גָבר. אבל הנה בתוך כך, שאני עומד ומתפלל, הרהורים שונים באים בי להסיח דעתי. אני מתאמץ להרחיקם מעלי והם לא ישמעו לי; אני כורע, והם אינם כורעים... ואני הלא ירא־אלהים מנעורי הנני.

הנני שואל תמיד: מי אני? ואני רואה גם את השואל הזה ואשאל עליו: מי הוא? מי זה היושב בחרכי לבי והוא מָקרב גם מרַחק! גופי יאמר לא בי הוא, נשמתי גם היא אחרת היא.

מי אני? ומי הוא? ה,אני" שבי הוא דבר שונה מרמ"ח אברי ושס"ה גידי, והוא גם אינו יכול להתקיים בלעדיהם.

אי־אפשר לנשמה בלא גוף, אי־אפשר לנו לצייר לנו מין עצם מופשט מחומר וצורה, מזמן ומקום. ומה יוָתר להנפש בהלָקה ממנה החפץ והרצון, המחשבה והדעת? לאידך, אם היא היא עצם הרצונות והתאוות איככה יזדוגו בה שני הפכים? איככה יגורו בלב האדם זאב וכבש גם יחד?

הנה יושב למולי בבית־המדרש נחמן הסרסור — איש מלא רמאות במעשהו. והוא לומד עתה במסכת טהרות שבמשנה. האם בו שתים שהן אחת? האם זה, היושב ולומד, הוא הוא הרמאי? לא! הוא עתה איש אחר ובו עתה נשמה אחרת... אך גם מי הוא? ומי אני?

אמנם זה יודע לשאול...

ב

שיודע לשאול*

ושיודע לשאול לעצמו: מי אנכי? מי הוא ה„אני׳ שבי? כלומר, מי אני, אם תסירו ממני כל התכונות והנטיות, הקליפות והצורות, שכבואן כך לכתן ואינן שייכות להעצם כלל — מה אתה משיב לו?

הנה בטלן משוגע ואיש־הרוח עומד לפנינו וחוזר ושואל: מי אני?

שמי בישראל, הוא אומר, דוב בן חנה! אבל האם רק דוב בן חנה הוא ותו לא? האם השֵם הוא העיקר וממלא את כל היש שבו?

אמת הדבר, הוא קורא, שבמחיצתי, בעיר שאני גר בה, יודעים הם כל יושביה, שאנכי דוב בן חנה הנני. אנכי דוב בן חנה, הלן בבית־המדרש; וכיון שיבַטא אחד מהם את שמי, מיד הנני חי בדמיונו, והוא רואה אותי בגלימא קריעא דעל כתפאי ובמסאני חיורי שלי. אבל לוּ ישמע אחד במקום שאין מכירין אותי את שמי במלואו, היכול להשיג על־ידי קריאת שמי את מציאותי ומהותי כאן?

במקומי, אלה קוראים אותי בטלן ואלה קוראים אותי משוגע או חקרן, וכל אחד מסַמן בזה את ישותי; אבל האם הבטלן, המשוגע והחקרן שלשה הם שהם אחד? האם האדם הזה, שיושב ומתעסק בנגלה ובנסתר, הוא הוא הלז, שעולמו חושך בעדו? האם זה, השפל בעיני אחרים, הוא הוא אותו האיש הלן בעומקה של קבלה?

ואִם אדם אחר לגמרי הייתי, האם אי־אפשר היה ששמי יקָרא גם אז בישראל דוב בן חנה על שם אחי־אמי?

מי אני? מה אני? הגידו נא לי!

בן־אדם אני! אבל כל בני־אדם בני־אדם הם. עברי אנכי! אבל כל העברים עברים המה. גבר אנכי! אבל גם שאר אנשים גברים הם. אבל מי הוא ה„אני׳ שבי? מה הוא לבדו כשהוא לעצמו?

מי אני? אנכי הנני השואל והמשיב, המכיר והנִכָּר; אבל איך יכול המשיג להשיג את עצמו? ואיך אפשר הדבר, שיכול אדם לצאת חוץ ממנו ולהביט על עצמו כעל דבר זר? ומי הוא גם זה שבקרבי, היושב ודן עמי: עשה או לא תעשה, הימֵן או השמאֵל.

* בעקבות ספור של י. ל. פרץ.

האילן; שערו נא, כי העלה ההוא גם יתחיל לחקור הקר מולידיו. — האין אנו לגבי העולם ומלואו כהעלה הזה? מה אנחנו עם כל חושינו לעומת היקום הרב? מה אנו ומה חיינו ומה מחשבותינו ודעותינו לעומת המהות והנצח?

כל מה שאנו יודעים ותופסים, כל דעותינו ומחשבותינו אשר רכשנו בעמל וביגיעה — כל אלה הם רק ילדי שכלנו וכחות נפשנו ותנאיהם... ולו היו אָפנים אחרים לנפשנו וצורות אחרות לשכלנו, כי אז ראינו אחרת מאשר אנו רואים עתה, חשקנו אחרת וידענו אחרת...

כל אחד מאתנו, מרַחק היום את אשר קרב אתמול, ולהפך — דעותינו לא מוחלטות הן, אינן מתאימות להעולם שמחוצה לנו, רק פרי שכלנו הנן... אבל אחרי שגם עולם הדעת אינו אלא צורה ולא עצם, הנה תחזור השאלה למקומה: למה זה אנכי? למה זה אני עמל בדעות וחקירות בעיונים ובמושגים שאין להם תוך ועיקר?

הנני עולה הרים ויורד עמקים; אבל בכל אלה לא אמצא את אשר אבקש ולא אבקש את אשר אמצא.

נִתּנה ראש ונשובה אל הדרכים אשר עברנו בהם אחד אחד.

כרכי הים, עומדים הם על תלם, החיים סוערים בהם; שוב אני שותה מהבאר ואני מרגיש כי אדם אנכי. — —

לאידך, הנה בארבע אמות של הדת — חיים של שלוה ומנוחת הדעת, שם מנצחים תמיד אראלים את המצוקים.

שרויים אנו שוב בעולם המחשבה. אמנם כן, השכל הוא רק חלק אחד, חלק יודע רק בעדו; אבל כבר רב הוא הדבר לדעת, כי הוא אומר לתפוס הכל. — —

די לו לאדם להיות עומד על פרשת דרכים בתור עצם מבדיל בין לא־יודעים ליודעים, להיות כגשר הזה המבריח בין הטבע העִוֵּר שאינו מכיר את עצמו ואת קונו ובין היוצר.

אחרי מעשה־בראשית לא היה מי שהכיר את המחולל ויוצר כל, עד שבאו בני־אדם ומצאו את האֵלים במדבר...

גוף ההויה יהדפני ואומר לי: גדל! הוא דוחה אותי מרשות לרשות, מחוג לחוג וממהלך למהלך...

אבל הכי באמת האי עלמא כבי־הלולא דמיא? האמנם טוב באמת לאדם להשתמש יומא חדא בכסא דמוקרא והדר ליתבר? ושאלה גוררת שאלה, מחשבה גוררת מחשבה, ורעיון — רעיון, עד שאני גומר בדעתי, כי כל החיים לא שרירין ולא קיימין ואין כדאי בהם לאדם.

אבל מה הוא האדם?

הנני עוזב את כרכי הים, את שאונם והמונם והריני שב אל אהלי. אני נזכר בהימים שהייתי בבית אבי, בישבי בארבע־אמות של תורה ותפלה — אני מניח תפילין כדת, ואני נוטל את ידי למזון. אני לומד את התלמוד ומפרשיו; בערב־שבת אני קורא בתורה־שבכתב, ובשבת אני עושה את שַׁבָּתִי. — —

אבל גם אז אני שואל את נפשי: למי ולמה אני עמל? הנני מתפלל ומברך, עוסק בתורה ובמצוות, הכל כמסור ומקובל לנו; אבל איזה צורך יש לאלהים שבשמים בכאלה? מה יתן ומה יוסיף לו ילוד־אשה, אם גם כל עצמותיו תאמרנה „מי כמוך באלים‟?! נאמר מאל מרומם: בריותי אינן צריכין לבריותי, ואני צריך לבריותי? ובאמת מה לו ולנו? מה לו, אם גם נקיים מצוותיו ונירא את שמו ונעבדהו.

כל הני ארבע אמות של הלכה ותפלה, תורה ומצוות, כלן הן רק אפן החיים שלנו, חוג ידוע נוצר בעדנו; אבל מה היא המטרה והתכלית? גם החיים הדתיים הנם רק צורה אחת, צורה ככל יתר הצורות השונות; אבל לנו דרוש תוך ועיקר.

הנני מואס במעשים חומריים ורוחנים ואני פונה לעולם ה מ ח ש ב ה. לא נברא האדם אלא למחשבה ועיון, לראות ולדעת מה שעיניו רואות ועל מה רגליו עומדות. נתנה ראש ונשובה למעשה־מרכבה ולעיון בספר־יצירה. נבדוק באבוקות ההסתכלות את כל העולם ומלואו, נבדוק עד מקום ששכלנו מגיע.

אבל שמא אין ידנו מגעת? — —

אני מוציא לעז גם על השכל והנני כופר בעיקרו... השכל גם הוא איננו רק חלק אחד ממכמני ההויה, ואיך אפשר בידו להשיג את הכל?

נצא השדה נלינה בכרמים. על פרשת דרכים עומד אילן גדול בעל ענפים מרובים, הנה ענף אחד נוטה לצדנו, ועליו עלים ירוקים רבים. שערו נא, כי עָלֶה אחד מאלה אומר להתרחב על אחיו ולכסות את כל

מחשבות

א

רשויות

כמה רשויות איכא!

בשעה שאני בא לכרכי הים, לערים הבנויות על תלן, ורואה את הטירות הנאות, את האוכלוסין המרובים ואשמע שאון החיים, — יעבור גם עלי רוח־חיים, והנני נסחף גם אני. מה הם רצים אף אני רץ לבתי־משתה ושמחה, אשב על תכתקין ואוכל באפיקורן ואשתה מיין המשומר; מה הם רצים אף אני רץ לבתי־קרקסאות ולבתי־תיאטראות לשמוע פסוקי־דזמרה ולראות את המשחקים והמשחקות עם כל הקסמים אשר עליהם. היום הנני מבקר את גן־החיות, והנני רואה מכל מה שיש בים וביבשה: את הנשר ואת האיל, את הצבי ואת היחמור ואת האריות; ולמחר אני בא אל בית שכיות־החמדה, והנני נהנה מזיו שכינת הפסלים והתמונות. היום הנני נכנס להסב עם אשה, על־מנת לדבר עמה ארוכות וקצרות, ולמחר אקשור כתרים לילדה יפה־פיה ביום הולדתה. היום הנני יוצא במחולות, כי חג היום לחברתנו, ולמחר אלבש שחורים ואתעטף שחורים, כדי לנחם אבלים. לזה אני נותן שלום ולזה אני מחזיר שלום; עם זה עלי להזדמן לפונדק אחד, לזה אני חייב מנה וזה חייב לי מאתים, והשלישי מכריע בינינו, וכן חוזר הדבר חלילה. ומדי ערב בערב אני לוקח את מקלי בידי ואת מעילי אשים על כתפי ואצא לטייל במגרשים היפים. הנני רואה את העוברים ושבים שיירות שיירות, הנני חי ונהנה גם אני.

אבל יש אשר נפשי תקוץ בחיים האלה. אני עומד בקרן־זוית, ומשם אקיף את העולם וחללו ואני אומר לעצמי: למי ולמה אני עמל? החיים פושטים צורה ולובשים צורה; אבל בכל שלל צבעיהם ובצורותיהם הרבות אינני רואה יסוד ועיקר. הנני מקיים: שיננא, חטוף ואכל, הטוף ושתה!

מ א מ ר ו ת

יתהפך האדם מרשע גמור לצדיק גמור, מנע לנח, מאוהב לאויב, אשר היה בו אינו בו.

לחדול ולהיות! ומה רב המרחק בין החדלון וההויה!

יש שהם גם הולכים הלוך וקרב זה אל זה, ויש שהם שנים שהם אחד. — כל הוה יחדל; והנה גם החדלון יתקדש ויטהר והיה יהיה להויה מוחלטת, להויה המתאחדת עם קונה... האדם וקונו, ילוד־אשה ואור אין־סוף יחדיו יתדבקו.

את הקו וכמעט אכניס בה,אני׳ שבי את אשר יכונה בשם ,בלתי־אני׳· אתם יודעים הרבה ואני רק אחת אני יודע·

ד

לחדול ולהיות

אחת היא׳ אם העולם יחזור לתֹהו ובֹהו׳ או יאריך ימים עד לבלי קץ׳ אחרי שאין אנו יכולים לשנות תפקידה של ההויה׳ וסוף כל סוף אין בכֹּל רק עבדות אלהית מוחלטת׳ רק עבדות ותו לא· רק דבר אחד יטלטל את לבי׳ דבר הנוגע אל עצמי ואל בשרי׳ לאמר: מה אנכי? במה כחי גדול? ובמה שונה אנכי משאר מעשה־בראשית? והתשובה הנה היא — כחי מונח בהויה שבחדלון· — כל העולם כלו הוא חי או מת ונהפך לתֹהו׳ ואני חי גם בשלילה·

לחדול ולהיות! להיות מתוך חדלון׳ מתוך כליון הגשם׳ להיות בלי סערת הלב׳ בלי התערותא דלעילא ולתתא׳ להיות ולחיות בלי גידין ועצמות׳ בלי לב וכליות׳ בלי חיים ממשיים — זו היא המטרה והתכלית·

לחדול ולהיות· אבל יש שעלינו להיות ולחדול׳ לבנות ולהחריב׳ לעשות ולהתחרט׳ להתחרט על מעשינו ופעולות ידינו·

אמור אומרים׳ כי הרשעים מלאים חרטה; אבל הנה גם הצדיקים וכל בני־האדם הישרים בלבותם מלאים חרטה·

האדם איננו הולך בדרך כבושה׳ ודרכו בכך לשנות גם חפצו ומאויי לבו· אשר חפץ בו היום אינו חפץ בו למחר ואשר הוא עושה בבֹּקר הוא מתנחם עליו בערב· וזו היא אולי מהות האדם ובזה יִבָּדל מן החי· לו היה נוטה תמיד רק לצד אחד׳ כי אז היה מותרו מן הבהמה אין·

יום זה מלא האדם יאוש ולמחרתו הוא מלא תקוה· היום הנהו עומד במורד ולמחרתו יעלה על במתי עב; היום הוא מקדיש את עצמו לצרכי הכלל ולמחר הוא פורש מן הצבור·

היום חפץ הוא לדעת הכל׳ להבין את מהות העולם׳ וגם במופלא ובמכוסה ממנו יחקור וידרוש; ולמחר יעקור בעצמו כל אשר נטע׳ יסיר את הקוים שמתחת׳ יחריב את הצורות אשר צָר׳ יהרוס את כל המושגים והדעות שקנה בעמל נפש׳ ומתאוה הוא לעזוב לגמרי את התחום · · ·

היום בא, הנה אחריו בין־הערבים ואחריהם לילה. לא איברא הלילה אלא לשינתא, להסתלקות האדם מן העולם השפל. הלילה הוא שעת הרת החלום ועלית־הנשמה.

בחלום אני עובר את הגבול; אני עוזב את שדמות העולם והיקפן, ואבוא אל עולם גדול ורחב, לעולם שאין בו חוקים קבועים ותנאים אחוזים זה בזה, לעולם שאינו נוהג כמנהגו...

בחלום הליל אני רואה דברים אשר לא ראיתי. הנני שומע דברים אשר לא שמעתי; אני משתמש בחושים לא נודעו לי מתמול שלשום.

בחלום הנני עומד פנים אל פנים מול העצם כשהוא לעצמו, הנני אז צפנת פענח.

ג

אחת אני יודע

אחת אני יודע.

מבחוץ החיים הולכים ומתרחבים ומתמלאים על כל גדותיהם, וכל בני־אדם עמלים למלא לבבם מכל פרי הדעת הרבה, שאין קץ ותכלה לה. כל בני־העולם חושבים והוגים, סופרים ומונים; כל אדם בודק ובוחן את דברי מי שקודם לו. בכל שאלה כרוכים תלי תלים של תשובות – ואת כל החקירות והדעות, הטעמים והתורות מנחילים בני הדורות איש לרעהו, איש לרעהו.

ויש אשר יתגאה האדם ולבבו ירום ויאמר: לי ההבנה והדעת! לי נמסרו מפתחות המחשבה והדעה, לפנַי גלוי וידוע הכל.

ואני לא אדע את הדרך אשר אלך בה, ולא אמצא הדבר אשר אליו אשא את נפשי. מאומה לא אדע מכל אלה – אבל רק אחת אני יודע. יודע אני, כי רוחי ישאני עָל ושנדחה אנכי מעצמותי, מה,אני, שבי לעולם אחר, עולם לא אשורנו לא מקרוב ולא מרחוק, עולם אין לפניו לא דמות ולא תמורה, לא ראשית ולא אחרית.

חלק אנכי מן העולם והעולם הוא חלק ממני.

יודע אני, שהנה הקו המבדיל בין ה,אני, לה,בלתי־אני, רק קו אחד הוא, ומה קרובים ורחוקים הם! יש אשר ה,בלתי־אני, יכה את גליו בה,אני, שבי וכמעט הנני נטבע במצולתו; ויש אשר אנכי הולך ומתפשט והנני עובר

דו־פרצופין במציאות, האחד — העולם והחיים שאינם רק כצללים לפי שעה, צללים בלי אור, והשני — השירה של מעלה; זאת השירה, שגם בלי גוף ונשמה היא קיימת, כי היא בריה בפני עצמה, העומדת למעלה מן המקום, ואינה תלויה בסדר זמנים. העולם והחיים לובשים צורה ופושטים צורה, והשירה קיימת לעד, כי היא החומר העליון, שבו הסתכל הקדוש־ברוך־הוא, בשעה שעלה במחשבתו לברוא את העולם.

הנני מניח לכם את כל גנזי העולם וחללו, כל האושר והחיים שבו, רק הניחו לי את השירה.

הכל אלהים בשעה שהכל שירה.

ב

צפנת פענח

אני ישן, ואני רואה בחלומי.

לפנֵי יום שכלו ארוך, שכלו חולין ... והחולין הם חולין ממש, מבצבצים הם מכל אתר, מכל פִּנה וזוית, מכל המעשים אשר יֵעָשׂו ומן המחשבות שקודמות לעשייתם, מהעולם ומלואו, מתבל ויושבים בה; ריחם נודף מכל החיים ומהלכם, מנשמת כל חי.

כל מה שמתהלך בהָקיץ, כל מה שנשמע ונראה או נעשה, כל החשבונות והמעשים, הכונות והיגיעות, כל דבר שיש לו מטרה ותכלית; כל הרכוש החומרי והרוחני הוא בעיני מעין חולין, חולין שאינם נעשים קודש לעולם.

כל אשר יעָשה מצד העשיה בלבד אינו יכול להטהר; כל אשר יעָשה לשם מעשה, הוא חולין ומחנהו חולין, וכל מגע בו חולין, חולין גמורים.

והחולין ריחם נודף.

ויש אשר רוחי ילאה מכל אלה, הנני בורח מן החיים, הנני עוזבם, והם רודפים אחרי; ולא עוד אלא בכל מקום בואי כבר השכימו בני החולין וכל המונם לבוא, כבר הם ממלאים את האויר ולית אתר פנוי מהם.

הכל חולין, מלוא כל הארץ משכנם; והחולין יונקים מן היום, מן האויר, מאויר היום.

לתורת האפס

א

חביון השירה

זרח השמש ובא השמש, והשירה לעולם עומדת.

יודעים אנחנו את השירה ואת רב שכרה, יודעים אנו את נהר דינור וכל הקסמים שבגליו... אנו מלאים שירה, קולות אלהים יתמלטו מפינו; והם הולכים ומתערבים עם הספירות העליונות, עד שמשתברים בתוך הכלים והניצוצות, יוצאים ומקיפים את כל חי ואת שאיננו חי.

בפנים יהום הרוח, רוח השירה בא בכל תקפו וגבורתו, בכל עוזו ורוממותו, והולך וממתיק את המר שבחיים, מסיר את השאור שבעיסה, מפַשט עקמומיות שבלב ומיַשר הדורים, בעולם ובחיים.

יהום הרוח, והוא נושב בממלכות שמים ואדם.

„השירה לא נוצרה בעד החיים, בעד מלחמת החיים, כי אם בעד עולם של מנוחה אשר לפניהם ולאחריהם, בעד אלה רגעי אין־סוף, שבהם יפול המסך ואנחנו רואים את האותות לפנים ולאחור".

„בכֹל, בכֹל יודע האדם את עתו וקוצר רוחו, לבבו עליו יאבל, בראותו את גבולות הזמן והמקום; ולולא רוח השירה אשר תפעמהו, לולא רוח־הקודש שבה, כי אז כבר היה הכל בו לתֹהו ובֹהו, וחֹשך היה על־פני תהומו".

„הנה שממון בכל אשר מסביב לנו, הנה חורבן בתוך חורבן; וכיון שתפעם השירה בעמקי לבבנו, הנה לפנינו עולם אחר ושמים חדשים, הננו רואים את הרוח המאחד כל מראות החיים. כלם כלם, הרעים והטובים, העולים והיורדים, העומדים והמהלכים, החיים והמתים, כלם כלם כאור וצללים הם, כקולות מנגינות שונות, ומכלם יחד זמרת החיים מורכבת, שירת העולם כלו..." (פרידריך ניטשה).

אין חיים בלי תנועה ואין תנועה בלא יחס· כל יחס הוא שוב בן קשורים ונגיעות; אבל כל נגיעה היא בבחינת עבדות, היא פגיעה בכבודו של עולם וביחודו של עולם·

ראיה ושמיעה כשהם לעצמם, הרהור ומחשבה, גם בלי הבדל בין טוב לרע ובין אור לחשך, כל נדנוד, כל מגע ומשא, כל שמוש החושים והאיברים, כל מה שהפה מדבר והאוזן שומעת, המוח חושב והלב מרגיש, כלם הם כעין צמצום בהתגלות הנצחית ובחרות המוחלטת· בטלו היש!

ו

עוד לבטול היש

מאת עליון לא תצא הרעות, — אלא הרע יוצא מלמטה, מהצד השני של ההויה, משלילתה, מהאין·

אמור אומרים: כל מה שיש בעולם, גם הקל והפחות, מהצד שישנו, כלומר, מצד מציאותו בלבד, הוא כבר עומד באיזו שייכות אל הטוב·

וירא אלהים כי טוב· כל דבר ונמצא בעולם הוא בבחינת טוב יחסי וטוב מוחלט· הטוב הוא העצם הראשי והמעין הראשי, שממנו ישקו העדרים, שממנו שופעת חיות לכל נמצא ויש — הטוב הוא הכל והאחד·

אחרים אומרים נהפוך הדבר: כל מה שנמצא והוה, גם הטוב והנעלה, גם אותם הדברים שנראים כתרומת העולם וכתר החיים, הנה כבר בישותם בלבד מסתתר צל הרע···

כולל הרע במהותו כל החיים והעולמות· כל מה שיש בים וביבשה, ממעל ומתחת — כלם הם תולדות הרע· הרע וההויה הם שנים שהם אחד·

ולפיכך הם אומרים: נוח לו לעולם שלא נברא משנברא, שלא להיות משהיה, ושהיה הכל נשלל מתחלת מציאותו והיה אפס גמור מקדמותו· טוב היה לו הכל היה חדלון מוחלט, חדלון שאין לו תקומה וגשם·

והיה באחרית הימים, נאם ה׳ צבאות, מחה אמחה כל ישות בשמים ובארץ, אעקור כל חי וכל חושב מחשבות· הסר אסיר את האנכי שבכל חלקי היקום ואעשה הכל לאפס ולאין·

האלהות היא בטול־היש·

האותיות והֵד הקולות הלא המה קוים ותחומים בהכֹּל המקיף והמאחד, כל תכליתם הוא רק להבדיל ולסַמן סימנים, — בכלם רק מעין כסוי ועטוף. ואתם הלא יודעים, כי הטלית אינה נוגעת רק בשטח. — — —

אומרים: בעשרה מאמרות נברא העולם; אבל אם גם מקרא כתוב הוא אי־אפשר לאמרו; אי־אפשר לאמרו גם כדי לשבר את האוזן או לסמן את מהלך מעשה מרכבה, אחרי שאין כאן לא מורכב ולא מרכיב, לא חושים ולא מוחשים, לא אמירה ולא שמיעה. — אין כאן דברים, שלהם עצם במקום אחר נבדל מהם. אין כאן נמצא, שצריך בטוי למציאותו; אין עולם בשתי רשויות, בגוף ובמשיגי הגוף. — — —

חפצים אתם לומר דבר מה ולגַשם הגות־רוחכם ואת אשר הומה בפנימיותכם; חפצים אתם להביע את הסער הסוער בלבכם ואת אשר מרחש בקדרת מוחכם ובלבבכם. תאבו להאמין, כי הֵד הקולות, אשר תוציאו ותשמיעו, השרטוטים שאתם עושים, הם הם גוף הענינים הפנימיים והתוכיים; בעוד שלפנים פנים אחרות ולתוך תוך אחר, מבלי דמיון כלל אל אותם הקולות והקוים החיצוניים.

אלהים עשה את בני־האדם ישר והמה מבקשים לשונות רבות.

ה

בטול היש

היודעים אתם, בני־אדם יושבי אור וצלמות, איזהו מקומה של דרגא עילאה, שאליה ישאף כל בעל רוח באשר הוא חי ומשכיל עלי שמים ואדמות? היודעים אתם מה היא עֲלִית האדם בסולם אלהים והתנשאו למעלה? התדעו איפֹה היא מסלת כל הפרשות הרבות שהתגלו משנות דור ודור?

לא תורה ומצוות נדרוש מכם, לא קדושה וטהרה במעשים, לא התמצית והתפשטות הגשמיות, לא מחשבות טובות, גם לא עבודה־שבלב, לא השגה והתיחדות, רק אחת: התבטלו! בטלו את היש שבתוככם!

בטלו אותו לגמרי, הסירו את הממש שבכם והשתדלו לבוא למקום מופשט, לנקודה שבה אין מחשבה ומעשה, חיים ותנועה. צאו מסבלותיכם! צאו מתוככם! חדלו היות!

הלזה פנינו מועדות? האם לכך נוצרנו, להיות אוכלים ושותים בערב, בבֹקר ובצהרים? הלכך נוצרנו, לרעות כבהמה בבקעה ולהִפטם כעגלים? האם בעבור המזון ברא אלהים את העולם, את החי והמדַבר יחד? האפשר הדבר, כי במזון פתרון חידת החיים?!

ולו ידעתי שרק על־מנת לאכול ולשתות נוצרנו עלי אדמות, כי זה שכר עבודתנו עלי אדמות, כי אז קשרתי קשר על החיים, והייתי קורא תגר על מעשה־בראשית. טוב היה אז, כי נהפכה קערת העולם על פיה.

,ואכלת ושבעת' — ועצם האכילה מה גסה היא, משפילה את האדם!

אמור אומרים: חביב האדם שנעשו לאמו דדים במקום בינה; אבל חיבה יתרה נודעת לעץ ולאילן שאין להם צורך לינוק בפֶּה. הם נהנים מזיו החמה, ועלינו להַכניס את מזונינו בפינו, בפה, ששירה מבעי ליה... והפה שישיר יַתיר, יַתיר את הפרורים ככלב וכעורב. — ולא עוד אלא שהכלב והעורב אוכלים בשעתם, וכשהם שבעים לא ידעו עוד את דבר המזון; ואנחנו, בני־אדם, לא נסיח דעתנו מן המזונות, חשוב נחשוב בהם, אפילו בשעה שיש לנו פת בסלנו. — —

מבינים את המקרא כפשוטו: והעורבים היו מביאים לאליהו בשר ויין; אבל לו היה הדבר כן, כי אז לא עלה החוזה בסעָרה השמימה. דרכו של אדם: מלבד מה שהוא רודף בעצמו אחרי שובע, עוד משפיל דמות־דיוקנם של מלאכי־מעלה. זה העולם רחב הידים בעיננו רק כסעודה אריכתא דמי. —

אבל הנה קול אחר קורא ואומר: ועניתם את נפשותיכם, והתרחקתם מן המזון, ואז רק אז מקרא קֹדש יהיה לכם, ורוח חדש על פניכם יחלוף.

היודעים אתם את הקודש? היודעים אתם, שימים באים לאדם, שאין לפניו לא אכילה ולא שתיה, לא מחיה ולא כלכלה, כי אם הוא יושב ועטרתו בראשו ונזון מזיו השכינה? —

ואת היום ההוא אשורנו מרחוק: וצמת ושבעת...

ד
דברים

בראשית לא היו הדברים. לא היה אמירה ודבור, לא היה כזה במעשה־בראשית ואף לא בספר יצירה. עוד טרם היו אז ערבי־שבתות, עוד טרם נבראו הכתב והמכתב, וגם האותיות לא היו פורחות באויר...

בלבד, התנועה במעגל ישר והפוך, כי אם רקוד כל הגוף, כל האברים. כל החי בתוכנו — הכל נמשך בשאון תפלה ושירה גם יחד, הכל מתאחד לתנועה רבה, לתנועה של חרות. האדם מרגיש אז שאין הוא יחידי...

מרגיש הוא את יחסו אל האור העליון, אל אור אין־סוף המתגלה בכל מכמני המציאות; מרגיש את סוד החיות הכוללת ההויה העולמית ולבבו עולה. רוצה הוא להתאחד עם הבריאה, להתרפק על קונו, להתרפק בלבבו ונפשו; הכל בו סוער ומתרגש, הוא מרקד... וזהו סוד היחוד.

ב

אני תפלה

מחוץ תשכל חרב החיים ולהטה מתהפך, גלגל חמה מנסר; בכֹל סואן הרעש, והקול קול תרועת מלחמה, מלחמת־החיים כי קשתה. הכל רץ, רודף, עובד ויגע, יגע כל הימים והלילות, יגע בעבור עניני העולם וצרכי העולם. ובן־האדם בבית־אלהים עומד ברגש...

העולם אשר מסביב לו עולם אחר הוא ואיננו אותו העולם שאחרים נתונים בו. הסכן הסכין גם הוא לראות את העולם במצריו, בגבולותיו ובתחומיו; ועתה, כי יתפלל, הוא עומד מחוץ לתחום. הכל יתרחב עד לבלי־קץ, נשמתו מתפשטת, רוחו תעלה...

רגליו על הארץ הן עומדות; אבל גֵוו מתנשא, עולה הוא על במתי עב: הוא רוכב בערבות ושומע קול משק כנפי השכינה...

הוא כורע ומשתחוה לפני מלכו של עולם, כורע בהדרת־קודש; מרגיש הוא את היד הגדולה בהיים ובתולדה, רואה את לבנת הספיר... והמכתב מכתב אלהים הוא, חָרות על הלוחות. הוא רואה בכבוד אלהים, ורוח על פניו יחלוף. זה אֵלי ואנוהו.

ג

על המזון

ואכלת ושבעת?!

הנה בני־אדם מנער ועד זקן, מאיש ועד אשה, מבכור השפחה עד הבכור היושב על הכסא, כלם אוכלים כל ימיהם, בימות החול ובימי־שבתות, בימות החמה ובימות הגשמים... והמהדרים שותים גם יין לרויה, או שכר משובח, אשר יטעם לחך.

יחודים

א

רקודין

הרקודין הם פרק בשירה ובהמית השירה.

והיה אם ישאל אחד ויאמר: כיצד מרקדין? פתח לו: לא במרקדין מחול של חול הכא עסקינן, כי אם ברקודין של קודש, ברקודין לפני המקום.

תפלה לבן־אדם כי יעטוף ולפני ה׳ הוא מרקד.

הקדוש ברוך הוא אינו אלא אחד, ובני־אדם ותפלותיהם הם רבים, רבים ושונים למיניהם... אנו מכירים את רבון כל המעשים ואדון כל הנשמות. יש לנו שעות, שבהן הננו עולים בסולם אלהים וחוזים מחזה־שדי; אנו יודעים ואוהבים את השֵם, והידיעה והאהבה אינן רק במחשבה בלבד ובהרהורי הלב, כי אם באות הם לידי גלוי, לידי מעשה, לידי חיות, לחיות המניעה כל מהלך רוחנו ומהותנו...

כל עצמותינו תאמרנה: מי כמוך באלים!

הננו קוראים אל אֵל אלהי הרוחות ומיַחדים יחודיו; הננו נושאים נפשנו ומתפללים בקול. הננו מחבקים זרועות עולם וחושבים בגבורתו של מעלה; הננו עוזבים את תחומינו ועולים אנו בנשמתנו.

ויש אשר יגע בנו רוח ממרום, והיה יהיה בנו לים־סוער, והוא מכה גלים, מתגעש ומרעים; הסער מניע נפשנו במדה לא ידענו אותה עד כה, חיי־עד שוטפים בנו, נקרע הקו המבדיל בינינו ובין העולם אשר מסביב לנו; אנו רוצים לצאת מעצמנו — הננו מרקדים.

והרקודין הללו הם שירה גדולה מוחשית, שירה רוממה. לא בשפתי רננות היא באה, רק בתנועה היא מדברת, בתנועה שמוצאה מהמערכות העליונות... לא רק הפה, גם שאר האברים יודעים לומר שירה. הלב הולם פעם, מתלהב ומתדבק ומרקד גם הוא. הרקוד אינו זה של רגלים

לפרדס בשלום ויצא בשלום מלא חכמה בינה ודעת, ובקש כניסה להיכלה של תורה, סגר את הדלת לפניו.

באים מכל עבר המונים המונים לקטרג על אותו גאון. גדול הרעש בפמליא עליונה; והוא — עומד מבלי נוע, עומד וחוזר על תורתו, פומיה לא פסיק מגירסא.

בית־דין של מעלה. הללו אומרים חייב והללו אומרים זכאי. המחייבים מרובים על המזכים, והנה אחרי רבים להטות.

אבל השכינה לא תדע מנין, בת־קולה יוצאת ואומרת: אליהו עבדי טהור, כונתו טהורה ומשנתו טהורה! אבל כדי לכפר על השגגה שיצאה מלפניו בחייו, יבוא מדי שבת בשבתו, ברדת היום, לשמוע תורת ישראל בני.

בשם הבעש"ט אמרו: ומשה היה רועה — משה היה למה שהיה על־ידי שהיה רועה... רועה במדבר וקרוב לקול אלהים המתהלך.

והרב הזה בעצמו בטרם התגלה לבני־אדם היו עיניו נשואות אל היער, רק אל היער; ושם ביער היה רועה את עצמו.

ב
ביום דין

יום הרת עולם!

יום יעמוד במשפט כל יציר לפני אבי כֹּל. לפני דַיָּן, שאין לפניו משא־פנים ושהוא מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה... ומלאכים יחפזון ויקראו לפניו בספרים הנפתחים, על־אודות אלה שנכתבים לאלתר ועל אלה שתלויים ועומדים. אבל ביום זה נשתנו הסדרים — גם ספרם של ,צדיקים גמורים' לא נחתם לאלתר, כי קמו היום מקטרגים ומשטינים רבים, והם מטיחים דברים כלפי צדיק אחד גדול, כלפי ,גאון' אדיר שזכה לשם ,שר התורה'.

הזקן הזה, שכל ימיו לא מש מאהלה של תורה, ושנפשו התעצמה תמיד בתורה, ותָר בה לארכה ולרחבה, — הוא עומד עתה עטוף לבנים לפני הדום כסא המשפט, עומד מבלי דעת את אשר לפניו, עיניו נעות ושפתיו דובבות. הוא חוזר על משנתו...

באה התורה אז חוגרת שק וקוראת: ,קלני מראשי! הדול חדלתי להיות מגינה על בני?' — והיא מניחה את כל אוצרותיה הכתובים והמסורים על הכף של זכות; גם כל תרי"ג מצות, הן ודקדוקיהן ודקדוקי דקדוקיהן, באות שיירות, כדי להכריע בכחן את הכף לצד זכות; אבל הכף של חובה, שעליה מונחות אשמות אותו גאון, אינה זזה ממקומה.

עליה אינה מונחת אותה העין, שנתנו לאלכסנדר מוקדון, בעמדו לפני שערי גן־העדן, רק עברה אחת לשמה... אתא קלילא, שנבראה מן התנגדותו של זה אל תורת החסידות.

החסידות באה לפתוח לבם של בני ישראל ולקרבם לאביהם שבשמים; מגמתה היתה למרק את ה,בשר ודם' שבאדם, להאיר חשכת נשמתו ול,העלותה לשרשה', והוא קרא עליה מלחמה...

אמנם כונתו לטובה היתה; אבל הוא ,עכב את הגאולה', בדחותו בשתי ידים את היושבים בסתר עליון. וגם בבוא אליו גברא רבה, שנכנס

על־ידי המדה הראשונה ינסה האדם להיות יותר ממה שהוא, ועל־ידי השניה — יחדל להיות את אשר הוא; אבל על־ידי המדה השלישית, הקדושה, הוא עומד על עצמו, על תוכו: הוא מקודש... גם כל החולין שבו יטהרו ויזדככו — והיה לעצם טהור. אינני רואה בחסידות לא כתה ולא מפלגה, גם לא סיעה־דתית, העוזבת את החיים והמונם ובונה לה במה מחוץ למחנה; — היא נעשתה לאט לאט לקנין העם ולה גם החיים למנה, יען כי בכל היא מוצאת את חלקי האור המסתתרים, „ניצוצות דקדושה".

היא ידעה לצרף את האותיות ואת המעשים מבלי הבדל.

מנויה וגמורה אצלה, ש„רצון העליון בבחינת פנים הוא המקור המחיה את כל העולמות"; אבל היא גם יודעת, שכל אדם ואדם הוא בבחינת אהל מיוחד, ולו מדרגה מיוחדת, שהשכינה שרויה בו, והאלהות מתגלה שם (הב"ד). ה„שם יתברך רוצה שיעבדוהו בכל האפנים", וכל האפנים הם רצונו יתברך.

זה מעמיד מהות העבודה על ההשגה וזה על היחוד; זה על המדרש וזה על המעשה; זה על המוסר וזה על הצדק; זה על הדין, וזה על השלום ועל גמילות־חסדים; זה על הפַשטות וזה גם על יסוד שבתפארת.

כל בעל נשמה־יתרה מצא לו את ארחו; כל אחד הולך למקום שהוא הולך ורוח אחד לכלם.

נזירים הם האנשים הללו מחוץ, אבל לא מבפנים; נזירותם לא תבוא מתוך צער ויאוש, להפך, בהם תרנן ותריע הנפש, במצאה את אשר בקשה, והיא הולכת לבטח דרכה.

החסידות היא כעין שירה ארוכה, ולה גם ריח שדה מיוחד. החוט המקשר את האדם עם הטבע ושנפסק באשמת הפלפול והחנוך ההלכתי, החל להִטָוות עוד הפעם. בן אדם מישראל החל למאס בחיי קרנות, בישיבת כרכים הקשה להזדככות רוחו, ויחל לחפש את המקומות שאנשים בהם מעט וילך גם אל היערות, המדבריות והמערות.

לא בְרָב־עם ימצא אנוש את צרכיו הרוחנים, כי אם בהתבודדות; שם, הרחק משאון החיים והמונם, בהיותו שוכן לבדד, הוא מוצא את דרכו ושם יהיה לאשר הוא...

אחרת, לעזוב את תוצאות התולדה והיהדות גם יחד וללכת לבקש מרעה מחוץ לתחום, — אז סלל לו חלק גדול מישראל, מבלי שים לב לשתי הקצוות האלה, האוכלות אשה את רעותה והסותרות זו את זו, דרך חדשה בחיים וביהדות ובעבודת־השם.

ביודעים ובלא יודעים, בין בעת שהעמידה החסידות למשפט את כל התנאים והאמוראים עם הרבנים מדור דור, ובין בעת שעשתה את עצמה כפופה להם ולכל אשר אמרו וגזרו, — יצרה לה החסידות חיים חדשים. — גדולים מעשי השטן „לשבור את החבית ולשמור את יינה"; אבל לעתים עוד יותר קשה לשפוך את היין ולשמור את החבית... קשה להכניס חיים חדשים במעטה עתיק־ימים. מלאכות כזאת נתמלאה בדברי־הימים להתפתחות תורה שבעל־פה, שלמרות היותה שונה בתכלית השנוי ממהלך הרוח בתורה־שבכתב, העמידה את עצמה בשורתה, כאילו השתלשלה ממנה ומרוחה. ומה שעלתה להתנאים והאמוראים עלתה גם לאנשי הקבלה והחסידות. בשניהם שמאלם דוחה מה שימינם מקרבת; ובכל זאת אין בזה פשרה ותווך, אין בזה הרכבת חדש על גבי ישן... זרים היו הקבלה והחסידות, חדשים מקרוב באו, רוח חדשה, שלא פללו בני ישראל הם ואבותיהם, מנשבת בם; אבל כמעט קט, והמה התאזרחו כעקרת ביתם ויַכּו שורש בלבות בני עמנו, באֹפן שבני היהדות העיקרית, הם שכבר עמדו בבית מעידן ועידנים, קבלו מאת החדשים את השם מתנגדים.*

שלש מדות בחסידות: התלהבות, התדבקות וקדושה; ושלשתן מתאחדות באיש חסיד לאחת.

על־ידי ההתלהבות תתחזק נפש בר־נש והיא הולכת וסוערת, רגשותיו הולכים וגדֵלים, הולכים ומתחזקים; על־ידי ההתלהבות יעבור האדם את תחומו והנהו יותר ממה שהוא; מבקש הוא להיות יותר ו„הוא עולה על גבו"...

היחוד הוא הסרת הקו המבדיל בין העולם שלו ובין העולם שמחוצה לו... אז יתבטלו החושים והרגשות ובר־אינש טועם מעין שנת־עולם, שינה בלי חלומות ובלי הרהורים; אין מחשבה אז ואין דעת, אין כוָנה ואין רצון, הכל מתהוה לאחד, לאחדות גמורה.

---

* עיין במאמר ל„תולדות החיוב והשלילה", „על פרשת דרכים", ספר ראשון.

והטיה לצרכיו הוא. האדם עוזב אז את חוגו הצר, מבטו קצר־הראי יתרחב; נכנס הוא אל חלל העולם הגדול, מתהלך בו לרחבו ולארכו וחודר למה שלמעלה ולמה שלמטה, לפנים ולאחור. הוא מחליף אז את הצורות במהות, את הקליפות בתוך; הוא מקיף הכל ותופס הכל.

הנני רואה בכל מלחמת האדם בתולדתו הארוכה רק מלחמת התוך עם הקליפה... מלחמת החוג הרחב עם החוג הצר. — נלחם האחד המוחלט עם הפרט הנבדל, להיות שגם אחרי הבדלו והתפרטותו, הרי הוא עודנו תלוי ונארג בקשר האחדות, שאינו נתק לעולם...

גם בהתפתחותו הרוחנית של כל עם ועם משפט הבכורה לקבלה העיונית והשירית על כל הסתכלות מחשבית והגיונית; ולא מבעי אצלנו, עם חכם ונבון. — בן עמנו שקוע בצורה אחת של החיים; גם הצד הרוחני שבו נוטה ביותר לחומר. הגלוי לוקח את רוח העברי שבי יותר מהמופלא והמכוסה; מבכר הוא את הדבר הנוגע לו על־פני ה,עצם כשהוא לעצמו". ולא עוד אלא שגם באלהים, בהויה המופשטת ,דלית מחשבה תפיסא בה", הוא רואה רק את האב־שבשמים, אלהים שמתיחס אל בני־אדם ,אם כאב אם כאדון"... אבל הנה בימי הקבלה והחסידות התרחב המבט גם בבית יעקב; החל היהודי להרגיש, כי לא זאת היא תכלית החיים והעולם, שיהיה האדם רק ,סר מרע ועושה טוב". זאת הפעם אשר הכיר, שסוד אחדותו יתברך הוא למעלה מן הצורות הללו. — חדל האדם גם לבקש חיי־שעה רוחניים והחל לפנות לבו לחיי העולם והמציאות.

האדם בעולם הקבלה והחסידות מחבק זרועות עולם ומחפש אחרי מסתרי החיים. על־יד החוקים והמשפטים הרבים, התורות והדרכים, הדעות והמחשבות, שמצא המקובל או האיש החסיד לפניו, בתור דברים נמסרים מפה לאוזן או קבועים במסמרות הכתב והמכתב, שלא ימושו גם מפיו, הרי הוא מוצא בחיים ובעולם פנים חדשות וחיים חדשים. — הוא מרגיש בכל פעם בקרבו התעוררות של מעלה, ,תרועת אלהים"; והקריאה היא מאל בורא ומחַדש את עולמו ואת בריותיו ושופך עליהם את חסדו.

באותה שעה, אשר מעבר האחד התגבר בישראל החפץ לשמור בזהירות יתרה כל המסור מימי הר סיני, בעת שהגיעה האורתודוכסיה העברית למרום קצה, ולִמדה והזהירה את האדם לעשות ולשמור כל קוצו של יו"ד, בשומה פניה רק אל נחלת העבר שממנה אין לגרוע; ומעבר השני נראתה נטיה

ומה הוא, ילמד לדעת את ערכו, יכיר את עצמותו ואת מלאכותו בעולם ובחיים.

הן אדם קדמון ראשון היה, אשר הכיר את אדון ההויה, ובו רק בו התגלה בתחלה אדונו של עולם...

בכל החיים ומהלכם ושלל צבעיהם, בכל מרחבי התולדה ודברי ימי רוחניות העולם, רק האדם „מיַחד יחודים", רק הוא עולה בסולם אלהים. בלעדי האדם אין סולם לאלהים.

האדם הוא עינו של עולם כביכול... הוא היחיד בכל הבריאה, בתור בעל צלם, צלם אלהים יודעים; אחרי שבלעדו, בלעדי השגתו והכרתו, הרי ההויה והמציאות חסרות הן כל הכרה ודעת.

האדם הוא ראשית דעת והוא הוא אבי הדעה, מחוללה ומולידה. הבריאה בכל הודה והדרה, הכל בה בבלי־דעת. בתבל הכל עִוֵר... אין מי יודע את רבונו, אין מכיר ואין יודע. — — —

חללה של המציאות והמונה לא עלו כמסור ומקובל במחשבה להבראות; אחרי שהמחשבה נבראה רק באדם, שהוא סוף למעשי בראשית... קדמה ההתפשטות להתבונה רעותה; והתבונה, המהות היודעת את עצמה, היא רק מנת חלק האדם, היא תכליתו ותכלית העולם כלו. תכלית העולם היא הידיעה, ורק האדם יודע את קונו וממליך עליו קונו. נורא ונשגב הדבר להרגיש את עצמנו כעומדים במקום היותר גבוה, לדעת אותנו כאלהים. „בכל הבריאה הבהיק השם יתברך בהירתו, וביותר בהאדם שבו הבהיק משרשו" (תורת חב"ד). בני־האדם הם ה„רועים" בהעולם ומלואו; בלעדיהם יש רק מרעה צאן, אבל עין פקוחה אין... נלך ונרעה...

לעתים ישכח בן־האדם ראשיתו, ככל החי למינהו ישתקע ביון מצולת החיים החומריים, וחיה יחיה בלי חשבון ובלי הכרה ודעת. אבל ימים אלה לא יארכו לו; הוא לא יוכל לכלוא את הרוח שבו, וכל עולמו הפנימי מקבל דחיה רבה ועצומה.

דחיות רוחניות כאלה, תסיסות אלהיות, התרוצצו בכל אתר ואתר, בכל זמן ועידן, מראשית תולדות האדם ורוחו. מה רבות הנה לאדם! על־ידיהן יתקדש, יתעלה ויתרומם; על־ידיהן יתחנך שלא להתיחס אל קניני העולם על־פי מה שנוגע לתועלתו ולמטרתו לבד, כי אם לעמוד נגדם מבלי פניה

מודה אני, שאחר־כך, כאשר נשבו עלי הרוחות מצד אחר ונשקעתי ראשי ורובי בהשכלה ,בת השמים' ובמלחמת ה,חרות' עם ה,סכלות', והחלותי לקצץ בנטיעות ובגפנים, — חשבתי את כל האזהרות, בנוגע ל,החומר העכור' והצורך לקדשו, לדברים בדויים, שהמציאו אותם רק כדי לאיים בהם על הבריות.

אבל מדוע יעשו כדבר הזה? שאלתי את נפשי: מדוע תהיה יד האדם באדם, לסגור את דרך החיים בעדו ובעד משאות נפשו? מדוע זה שופכים אנחנו את הכוסות המזוגות לנו על שוליהן?... כזאת וכזאת שאלתי אז, ואתקלס בקדושים ובעושי רצון יה, בעושים ובמעשים. חשבתי אז עלמא הדין כבי־הלולא; מטרת האדם היתה בעיני לחיות ולהנות, להנות ולחיות. אוי להם לבריות, אמרתי, שמניחים חיי־שעה, בעוד שהכל אינו אלא חיי־שעה. והנה שוב גדלתי וחשבתי בדרכי. הפליגה ספינתי לים, החלותי להיות צופה ומביט, לחשוב לדרכי האדם עלי אדמות ובאתי לכלל דעה, שבעלי ההנאה לחוד גם הם עושים שקר בנפשם...

אמנם כן, שקר הוא ואחיזת־עינים להעמיד את כל החיים ומהותם על ההנאה ועל צרכי החומר, שקר הוא והטחה כלפי מעלת האדם. לא נאה לאדם לכפוף את קומתו הזקופה תחת משא מלחמת חייו החומריים והזמניים, שהם חוזרים ובאים, חוזרים ובאים.

חולדה זו גוררת ומנחת, גוררת ומנחת מבלי לדעת למה היא מנחת; אבל חולין הוא לאדם להיות אוכל ושותה ולהיות נהנה וחוזר ונהנה, אחרי שבדבר זה אפשר לעולם להתקיים באחרים, בשאר החי למינהו. — טרח אלהים לברוא את האדם בצלמו; חיבה יתרה נודעת לו לאדם, שיודע הוא שנברא בצלם. הידיעה הזאת גם דורשת מאתנו להתדמות ליוצר; וההתדמות הזאת היא תכלית האנושיות, תכלית הכל... אחרי שהאנושיות היא סכום הבריאה ותוצאותיה מראשית ועד אחרית.

,מלמד שנתאוה הקדוש ברוך הוא לעשות שותפות בתחתונים', בבני־אדם... במעשי־ידיו אלה, שאם זכו נעשו גם הם שותפים למעשי בראשית, להויה כֻלה.

ימים באים לאדם, שבהם יתרומם מעל לחומרו המבדיל בינו ובין קונו, ימים אשר בהם יתגדל ויתדבק באורו של עולם. והאור הזה נוגע במסתרי נפשו, מעורר ומניע את המהות שבו; ואז יבין וירגיש, מי הוא

,משנת חסידים'

א

הסתכלות

,— ההסתכלות היא כעין השפעה
מעילא לתתא...' (לקוטי אמרים).

כקרן אור יקרות תופיע אלי מאלה הימים, עודני נער, תמים הייתי ועם אנשי החסידים התהלכתי; וכמראה הקשת בענן, כן חודר ובוקע הנֹגה סביבי, בוקע ומאיר את חשכת התהום.

החסידים ואנשי־מעשה האלה, הם וחזיונותיהם ודרכיהם, באים וחונים מול עיני רוחי. והנה זכרון אחד יעלה על לבי. בליל בהיר היה הדבר, בשלהי הקיץ. קרני הירח בלוית כוכבי השרת נוצצים בשמים, הקסם שבהם נראה מבעד חלוני בית אבי; וכמו יד נעלמה מחזקת בי ומושכת אותי החוצה... אבל בטרם התגנבתי לצאת, נגש אלי אבי ויצוה עלי להשאר בבית, לשמוע שיחות זקני תלמידי־חכמים, אשר ישבו אתנו, והם חסידים ששמשו את הזקן ,בכבודו ובעצמו'.

עיני ולבי היו נתונים לכוכבי השמים ולמלכת הליל; אבל בעל־כרחי אני יושב בקצה השלחן הארוך לפני מנורה מאירה באור כהה; ואשמע את השיחות והדברים על־אודות ,החומר העכור', על ה,חטאים' שבחיים ועל חובת האדם לַקדש את עצמו במותר לו...

בכובד־ראש המה מדברים, צל יחלוף על פניהם. ואני מבלי־משים, כמו עוצם אנכי את עיני מראות אותם, כמו מתרחק אנכי מעליהם לרגע, רק לרגע; — ולפתע פתאֹם אני כבר עומד על הסף, ולפָני הוד הרקיע נמשך בלי סוף.

עוד נער הייתי; לא היה לי מושג מהקרעים שבחיים ובעולם, מהתעיות והטעיות. הכל היה עוד שלם בי והכל אחד.

להערצת החסידות

דור דור ׳אמרתי לאַחֵד את העם עם נָוֵהוּ מקדם׳ אם גם רחוק הייתי מן העושים והמעשים אצלנו׳ מהם ומהמונם·

רוב דברי במערכה זו נדפסו ב,הוצאת צעירים׳׳ הוצאה שנוסדה לפַלֵּס לדבַרי נתיב· ואני הקדמתי אז ואמרתי:

אין בני החבורה אחראים וערבאים על הדברים היוצאים לאור׳ לאמר: קבלו דעתם! דעתם דעתנו! מגמתם היא רק זו׳ שדברים הנוטים לצדי־הדרכים ימצאו להם מקום להאמר ברבים· מגמתם לפתח חרות המחשבה בנו ולהכשיר את הלבבות׳ לדון ולשאול גם בענינים נראים עד כה כברורים וקיימים· ואני גם אני אינני חפץ להטיל דברי על הצבור׳ לאמר: הרי לפניכם חשבונו־של־עולם קבוע׳ אשר יורה וילמד אתכם מה לעשות ומה שלא לעשות׳ מה לחשוב ומה שלא לחשוב· מגמתי היא רק זאת׳ להתיך את הלקי ההתאבנות בלבנו ולהכריח אותנו לחשוב ולהרהר גם אחרי דברים שאין איש מהרהר אחריהם עד כה· איני מחזיק טיבותא לי· אני רק בן־אדם הנני׳ שהתחיל לחשוב ולשאול בכל הנעשה והנחשב אצלנו׳ לדון בערכי־חיינו ומהות חיינו ולבקש פתרון לסוד קיומנו וחורבננו· לא ביום אחד ובמועד אחד באה עלי הרוח לטלטלני מנחלת אבותי· פעם אחרי פעם בקשתי לי ארחות ודרכים· אשר היה אצלי לודאי גמור נעשה למחר בעיני לספק גמור׳ הברי היה לשמא והאורות לצללים· — כתבֵי המה רק הוליות בשלשלת מחשבותי ושאלותי — מיום החלותי לחקור ולדרוש באשר זְמנו לנו ובאשר צָפון לנו· דברַי המה פרקים בודדים של ספרי־זכרונותי···

ברלין, תר״ס — תר״פ·

דברים כוללים

את המערכה השניה של מאמרַי סדרתי שוב בשלשה ספרים, יכילו דברי־חזון בעניני דת, מחקר וחזיונות עם, משאות בשאלת שנוי־ערכין ותרבות ועיונים בעניני עם וארץ. השֵם הכולל לכל השלשה: „בדרך". דברי החזון רובם ילדי־נוער הם, ולא כמחשבותי עתה מחשבותי ודרכי אז. האמת נתנה להֵאמר, כי לא מכמני הדת בקשתי בחסידות, אלא מעין הזיה־שירית תקפתני בימים ההם, ובקשתי להגות־נפשי מחלצות דתיות. כנפים היו לרוחי ואומר למצֹא מרחב בהסרת הגבולים. גם עניני מחקר ודברי תורת ההכרה נתערבו אצלי בצרכים נפשיים; דנתי מעצמותי ומחיי אני על אשר מחוצה לי. עניני העם היו לדברי משא וחזון; בקשתי חסות וטעמים ונמוקים לחלומות־יחיד באהלי המחשבה והמדע.

ואפן ואראה אחרי זה, כי בנינו לנו עליות בשמים יותר מדאי, כי אנשים רוחניים אנו יתר מן המדה ושהרוח אוכל בבני שבטי את כל הגֵו ועושה אותנו לחסרי־אונים. אז הגיתי את הרעיון של שנוי־ערכין בנו, שנוי־ערכין בכל אשר לנו; ואומר לְמַגר את ממשלת הרוח ולהמליך את החומר, להשיב לנו את הכח והעוז, לעשות אותנו לבני־אדם היודעים את החיים והם לא רק לויים שומרי־דת.

שבתי וראיתי, כי אין יחיד בלי חבורה; אין משפחה כובשת לה דרך בלי אדמה לשבת עליה, אין עם בלי ארץ. — כפרתי בתנאי הגלות זה

תוכן הענינים

דברי חזון

בדרך

חלק ראשון

דברי חזון

ליפסיה תרפ"ב

מאמרים

מאת

מיכה יוסף בּן גריון

מערכה ב

הוצאת אברהם יוסף שטיבל

כתבי

מיכה יוסף בִּן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

ה ש